

Υπουργείο Πολιτισμού,
Παιδείας και Θρησκευμάτων
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

Οδηγός του Εκπαιδευτικού

Αθήνα 2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ 2007-13\Ε.Π. Ε&ΔΒΜ\Α.Π. 1-2-3

«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21^{ου} αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών – Οριζόντια Πράξη»

MIS: 295450

Με συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Κ.Τ.)

Το παρόν έργο έχει παραχθεί από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης της Πράξης «*ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο πρόγραμμα σπουδών, στους Άξονες Προτεραιότητας 1,2,3 – Οριζόντια Πράξη*», με κωδικό MIS 295450 και ειδικότερα στο πλαίσιο του Υποέργου 1: «*Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και οδηγιών για τον εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων*».

Επιστημονικό Πεδίο:

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Διδακτικό Μαθησιακό Αντικείμενο/Τάξη/επίπεδο εκπαίδευσης:

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

**Οδηγός του Εκπαιδευτικού για
το Πρόγραμμα Σπουδών
στα Θρησκευτικά
Λυκείου**

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΠΕΔΙΟΥ

Βασιλική Μητροπούλου, Επ. Καθηγήτρια Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ

ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΕΣ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΑ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

Καλλιρρόη Ακανθοπούλου, Δρ. Θεολογίας, καθηγήτρια Θεολόγος

Ευαγγελία Βουλγαράκη, Δρ. Θεολογίας, καθηγήτρια Θεολόγος

Αγγελική Ζιάκα, Επ. Καθηγήτρια Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ

Στέφανος Καραχάλιας, Δρ. Θεολογίας, καθηγητής Θεολόγος

Απόστολος Κατωπόδης, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Ηλίας Μαλεβίτης, ΜΑ, καθηγητής Θεολόγος

Γεώργιος Στριλιγκάς, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Μαρία Συργιάννη, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Κυριακή Τριανταφυλλίδου, ΜΑ, καθηγήτρια Θεολόγος

Βασίλειος Φανάρας, Δρ. Θεολογίας, καθηγητής Θεολόγος

Σμαράγδα Φαρίδου, Δρ. Θεολογίας, καθηγήτρια Θεολόγος

Νικόλαος Χριστόπουλος, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σταύρος Γιαγκάζογλου, Σύμβουλος Α του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων/

Προϊστάμενος Γραφείου Έρευνας, Σχεδιασμού και Εφαρμογών Α του Ινστιτούτου

Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Συντονιστής Αξιολογητών

Πέτρος Βασιλειάδης, Ομ. Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ

Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης, Λέκτορας Τμήματος Θεολογίας ΕΚΠΑ

Άγγελος Βαλλιανάτος, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Ιωάννα Κομνηνού, Δρ. Θεολογίας, Καθηγήτρια Θεολόγος

Ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου κοσμείται με ζωγραφιές του **Χρήστου Κεχαγιόγλου**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Σύντομη αναφορά στη διαδρομή του Μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο
2. Η φιλοσοφία του Προγράμματος Σπουδών των Θρησκευτικών
3. Ο θρησκευτικός γραμματισμός στο Λύκειο
  - 3.1 Γραμματισμοί και εγγραμματοσύνη
  - 3.2 Πολυγραμματισμοί και έννοια του «θρησκευτικού γραμματισμού»
  - 3.3 Ο «θρησκευτικός γραμματισμός» στο Λύκειο
4. Παρουσίαση του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου
  - 4.1 Πλαίσιο παιδαγωγικών αρχών και προσανατολισμών
    - 4.1.1 Θεωρητικό υπόβαθρο
    - 4.1.2 Νέο Σχολείο
    - 4.1.3 Το ΜτΘ και η αναγκαιότητα της θρησκευτικής εκπαίδευσης
    - 4.1.4 Έφηβοι μαθητές/μαθήτριες του Λυκείου
  - 4.2 Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της θρησκευτικής αγωγής στο Λύκειο
  - 4.3 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού και του μαθητή
5. Η μέθοδος διδασκαλίας του Προγράμματος Σπουδών
  - 5.1 Ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού για... αρχάριους
  - 5.2 Αναλυτική παρουσίαση των προτεινόμενων μεθόδων
  - 5.3 Επιλογικά
6. Υλοποιώντας το Πρόγραμμα Σπουδών: Δειγματικές εφαρμογές
  - 6.1 Διδακτικές προτάσεις για την Α' Λυκείου
  - 6.2 Διδακτικές προτάσεις για την Β' Λυκείου
  - 6.3 Διδακτικές προτάσεις για την Γ' Λυκείου
  - 6.4 Δειγματικά σχέδια διδασκαλίας
7. Πλαίσιο και στοιχεία αξιολόγησης με βάση το νέο Πρόγραμμα Σπουδών
8. Βιβλιογραφία

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου αποτελεί προέκταση του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου (Υπουργική Απόφαση 8562/Δ2/19-1-2015, ΦΕΚ 182/τ.Β/23-1-2015). Είναι ένα μεθοδικό εργαλείο για την υλοποίησή του και συνακόλουθα ένα αναλυτικό εκπαιδευτικό βοήθημα για τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο.

Το έργο αυτό, δηλ. το νέο Πρόγραμμα Σπουδών και ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου, έχει παραχθεί από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο πρόγραμμα σπουδών, στους Άξονες Προτεραιότητας 1,2,3 – Οριζόντια Πράξη», με κωδικό MIS 295450 και ειδικότερα στο πλαίσιο του Υποέργου 1: «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και οδηγιών για τον εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων».

Παρά τα περιορισμένα χρονικά περιθώρια, τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την εκπόνησή του εργάστηκαν με πνεύμα υψηλής ευθύνης, συνεργατικά και συνθετικά, με συναίσθηση της δύσκολης αποστολής τους. Βασίστηκαν στο περιεχόμενο του νέου Προγράμματος Σπουδών και το πλαίσιο παιδαγωγικών αρχών που το διέπει και συνεκτίμησαν τις πρακτικές ανάγκες του σχεδιασμού της διδασκαλίας στα Θρησκευτικά του Λυκείου. Απώτερος στόχος τους ήταν ο εκπαιδευτικός του μαθήματος στο Λύκειο να αποκτήσει ένα στιβαρό συμπαραστάτη στο διδακτικό έργο του.

Σημειώνεται ότι για πρώτη φορά, πέρα από το Πρόγραμμα Σπουδών και τα διδακτικά εγχειρίδια, παράγεται Οδηγός του Εκπαιδευτικού για τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο. Για την ολοκλήρωση αυτού του έργου χρειάζεται να παραχθούν νέα διδακτικά βιβλία τα οποία να βασίζονται στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών και να υλοποιούν τις αρχές του.

Στα περιεχόμενα του Οδηγού εντάσσονται σύντομα θεωρητικά κεφάλαια, τα οποία αναφέρονται στην ιστορική διαδρομή της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο Λύκειο, τη φιλοσοφία του Προγράμματος Σπουδών, το ζήτημα του θρησκευτικού γραμματισμού, τις παιδαγωγικές προϋποθέσεις και τα καινοτομικά χαρακτηριστικά του νέου Προγράμματος Σπουδών, τις μεθόδους διδασκαλίας και το πλαίσιο αξιολόγησης το οποίο αυτό προτείνει. Το μεγαλύτερο τμήμα του Οδηγού αποτελεί το κεφάλαιο των δειγματικών εφαρμογών διδασκαλίας, οι οποίες καλύπτουν αναλυτικά όλες τις διδακτικές ενότητες του νέου Προγράμματος Σπουδών, με εναλλακτικές διδακτικές προτάσεις σε κάθε βήμα της εφαρμοζόμενης διδακτικής μεθόδου.

Πρόκειται για μια διεξοδική διδακτική πρόταση για την υλοποίηση του Προγράμματος Σπουδών. Πέρα από τις πρακτικές ανάγκες αυτού του σκοπού, η πρόταση φιλοδοξεί να βοηθήσει δημιουργικά στην ανανέωση της διδακτικής

διεργασίας στο μάθημα των Θρησκευτικών. Με το πνεύμα αυτό, ο Οδηγός του Λυκείου αξιοποιεί τις καλές πρακτικές του Οδηγού του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου, του οποίου αποτελεί συνέχεια και στον οποίο παραπέμπει, χωρίς να επαναλαμβάνει όσα ήδη έχουν περιληφθεί εκεί, με δεδομένη την αναπόσπαστη σχέση τους. Π.χ., στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου παρουσιάζονται αναλυτικά οι περισσότερες από τις διδακτικές στρατηγικές και τεχνικές διδασκαλίας οι οποίες αναφέρονται στις διδακτικές προτάσεις του Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου. Ο εκπαιδευτικός του μαθήματος, σε οποιοδήποτε στάδιο της εργασίας του, εφόσον το κρίνει αναγκαίο, μπορεί να αναζητήσει εκεί χρήσιμη πληροφόρηση.

Με την ολοκλήρωση της παρούσας φάσης στην πορεία εκπόνησης του έργου, πρέπει να αναφερθεί η βασική έγνοια όλων όσων συμμετείχαν σε αυτό και η εργώδης προσπάθεια η οποία καταβλήθηκε για τη σύγχρονη, θεολογική και παιδαγωγική, επιστημονική θεμελίωση των επιλογών και των προσανατολισμών του νέου Προγράμματος Σπουδών. Επιπρόσθετα, η βούληση για την προσφορά μιας στέρεας διδακτικής πρότασης για τη θρησκευτική εκπαίδευση στο Λύκειο, η οποία να βασίζεται και να εφαρμόζει το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο και κυρίως να αφουγκράζεται τις προκλήσεις και τις ανάγκες των καιρών, δηλ. τις αυθεντικές ανησυχίες, τους προβληματισμούς και τις προσδοκίες των μαθητών του 21^{ου} αιώνα.

Τα Μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων

1. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

Από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους το ζήτημα της οργάνωσης της εκπαίδευσης, του καθορισμού των διαφόρων βαθμίδων της, καθώς και των τύπων σχολείων που αντιστοιχούν σε αυτές, πέρασε από πολλά στάδια και γνώρισε ποικίλες εναλλαγές. Οι τελευταίες τάξεις της μέσης βαθμίδας, που αντιστοιχούν στις ωριμότερες ηλικίες, επί το πλείστον, αντιμετωπίστηκαν ως μια φυσική συνέχεια των προηγούμενων τάξεων του σχολείου, δηλαδή του Γυμνασίου. Το μάθημα δηλαδή των Θρησκευτικών (ΜτΘ) στις τελευταίες τάξεις αντιμετωπιζόταν αδιαχώριστα από τις πρώτες γυμνασιακές τάξεις στο ενιαίο πλαίσιο της μέσης βαθμίδας.

Το Λύκειο ως αυτοτελής τύπος σχολείου της μέσης βαθμίδας, διακριτό από το Γυμνάσιο, θεσμοθετήθηκε μετά τη Μεταπολίτευση με την καθιέρωση της εννεαετούς υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η φοίτηση στο Λύκειο μέχρι σήμερα δεν είναι υποχρεωτική. Το Λύκειο συνήθως εκλαμβάνεται ως προθάλαμος των ανώτερων σπουδών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και γενικότερα αντιμετωπίζεται απλώς ως ένας ενδιαμέσος σταθμός στην εκπαιδευτική πορεία του νέου ανθρώπου, με όλες τις αρνητικές συνέπειες αυτής της θεώρησης.

Εδώ θα σταθούμε, κατά συνέπεια, μόνο στα πιο βασικά και θεμελιώδη για τον χαρακτήρα του μαθήματος, στο διάβα της νεότερης Ελληνικής Ιστορίας (βλ. Κογκούλης ²1993, τόμ. 1-2).

Ένα από τα πρώτα ζητήματα που είχε να αντιμετωπίσει η νεοελληνική εκπαίδευση εν όλω από τη στιγμή της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους και το ΜτΘ ειδικότερα ήταν η γεφύρωση της προγενέστερης βυζαντινής παράδοσης με τα δυτικά εκπαιδευτικά διαφωτιστικά πρότυπα και την απευθείας σύνδεση του νέου Ελληνικού κράτους με την αρχαιότητα. Το πρότυπο της βυζαντινής παιδείας και διδασκαλίας ήταν η θέωση του ανθρώπου. Σε αυτό κατέτεινε όλη η σπουδή, ενώ ανάμεσα στην εγκύκλιο γνώση και τις επιστήμες ή τη φιλοσοφία με την εκκλησιοκεντρική προσέγγιση της εκπαίδευσης δεν υπήρχε ρήξη, αλλά συνάλληλη λειτουργική σχέση. Κατά την Οθωμανική περίοδο, η αναγνώριση εθναρχικού ρόλου στην εκκλησία από την οθωμανική διοίκηση στο πλαίσιο του ρωμαϊκού millet, αλλά και η αποδοχή αυτής της σχέσης από τους αυτοδιοικητικούς τοπικούς θεσμούς, συνέβαλε στη διατήρηση της βυζαντινής παράδοσης.

Ο πρώτος κυβερνήτης του νεοελληνικού κράτους, ο Ιωάννης Καποδίστριας, μερίμνησε για ζητήματα παιδείας, όπου και έδωσε ιδιαίτερη έμφαση και μάλιστα στο πλαίσιο των πιο σύγχρονων παιδαγωγικών τάσεων της εποχής του, τις οποίες εξέφραζαν οι Πεσταλότσι και Φέλενμπεργκ, και με τη χρήση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου Lancaster. Όμως η δολοφονία του διέκοψε τη δυνατότητα να αναπτυχθεί και να ξεδιπλωθεί επαρκώς το σχέδιό του για την παιδεία (Τσάγκας 1992).

Σε διαφορετική κατεύθυνση οδηγήθηκαν τα πράγματα υπό την Οθωνική αντιβασιλεία και το βαυαρικό επιτελείο. Έτσι, το μάθημα της θρησκευτικής αγωγής

εντάσσεται στο αναλυτικό πρόγραμμα την ίδια χρονιά που κηρύσσεται το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδος, μια Εκκλησίας που τελεί πλέον υπό τη σφιχτή επιτήρηση και τον ασφυχτικό εναγκαλισμό του κράτους, ενώ αποκόπτεται από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως. Είναι το πρώτο αναλυτικό πρόγραμμα του 1933, που αφορούσε την κατώτατη και μέση βαθμίδα της εκπαίδευσης.

Δύο κύριες τάσεις μοιάζουν να αντιπαλεύουν το μάθημα με τρόπους όμως διαφορετικούς. Η πρώτη τάση συνδέεται με τη μίμηση των ξένων, δυτικών και δη γερμανικών προτύπων στην εκπαίδευση που καθιστούν το μάθημα μέρος του εκπαιδευτικού συνόλου σε μια κατατεμαχισμένη σε γνωστικά αντικείμενα αντίληψη του κόσμου. Το μάθημα, όσο και αν τιμάται με πρωτιά στην ιεραρχική κατάταξη των μαθημάτων, δεν παύει παρά να είναι μέρος της μάθησης και μάλιστα το μέρος εκείνο που υπηρετεί έναν άνευρο ηθικοπλαστικό σκοπό. Σε αυτή την τάση το μάθημα γίνεται παρακολούθημα ρευμάτων της δυτικής θεολογίας, είτε περισσότερο ακαδημαϊκής ή ευσεβιστικής-ηθοπλαστικής, που σε κάθε περίπτωση δεν συνδέουν το δόγμα με το ήθος και δεν εμπνέουν σε ένα νόημα ζωής. Παράλληλα, το μάθημα εμπνέεται από ευρύτερα πνευματικά ρεύματα στη Δύση. Η κλασικιστική εκδοχή του μαθήματος στηρίζεται στα δυτικά πρότυπα της εκπαίδευσης τόσο από τις ελληνικές κυβερνήσεις, όσο και από έλληνες λογίους που επιθυμούν να συνδεθεί η παιδεία κυρίως με τα αρχαιοελληνικά ιδεώδη. Αυτή η τάση εξακολουθεί να βρίσκει έκφραση και μέσω του ρομαντισμού (Φειδάς 1983. Γιαγκάζογλου 2007).

Αντίθετοι στον κλασικισμό και τον ρομαντισμό και σφοδροί επικριτές του οπισθοδρομικού και συντηρητικού χαρακτήρα της πρώτης τάσης, η οποία έχει «στραμμένο το όμμα εις τα οπίσω», η δεύτερη τάση επικεντρώνεται περισσότερο στη δημοτική και λαϊκή παράδοση και επιχειρεί να οικοδομήσει μια παιδεία που να μην είναι ξεκομμένη από τη σύγχρονη ζωή. Ήδη από το 1870 αρχίζουν να σημειώνονται κινήσεις εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης με το έργο των Α. Ευταξία και λίγο αργότερα του Ι. Τσιριμώκου. Η καρδιά όμως του εκσυγχρονιστικού ρεύματος ήταν ο Εκπαιδευτικός Όμιλος με τους Γληνό, Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη, που στηρίχτηκε στη δημώδη και λαϊκή παράδοση και εισηγήθηκε τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία, σε εποχή όπου ο δημοτικισμός ήταν ιδιώνυμο αδίκημα. Στους κόλπους του Εκπαιδευτικού Ομίλου γεννιέται και η πρώτη αμφισβήτηση του ΜτΘ, σε μια λογική εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης. Εντούτοις, η ιδιαιτερότητα του ελληνικού διαφωτισμού, που δεν έρχεται σε πλήρη ρήξη με τη θρησκεία και την Εκκλησία αλλά αντίθετα στηρίζεται από καθαρά εκκλησιαστικές μορφές, όπως τον άγιο Κοσμά τον Αιτωλό, αποτυπώνεται τελικά και στην εκπαίδευση (Χαραλαμπίδης 2007).

Το μάθημα, όπως είναι φυσικό, επηρεάζεται από τις μείζονες πολιτικές και πνευματικές αντιπαραθέσεις στην ελληνική κοινωνία. Στο διάστημα αυτό η Εκκλησία υποτάσσεται σταδιακά στους κρατικούς θεσμούς, παραχωρεί τον εθναρχικό της ρόλο και διατηρεί στον τομέα της Παιδείας μόνο το δικαίωμα διασφάλισης της «ορθοδοξίας» της παρεχόμενης διδασχής μέσω της έγκρισης των διδακτικών

εγχειριδίων (ν. 142/1862). Αυτό όμως το έργο σταματά ουσιαστικά το 1937 με την ίδρυση του ΟΕΔΒ (Οργανισμού Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, ν. 952/1937), οπότε η ευθύνη μεταφέρεται στον Οργανισμό. Στο εξής η παρέμβαση της Εκκλησίας, που προβλέπεται εξάλλου και στον καταστατικό της χάρτη, γίνεται περισσότερο γνωμοδοτική και συμβουλευτική.

Ήδη από τις αρχές του 20ού αι., τα Α.Π. του ΜτΘ (1913, 1914 και 1931) αποκτούν έναν περισσότερο γνωσιοκεντρικό / ακαδημαϊκό χαρακτήρα σε σχέση με τον προγενέστερο ηθοπλαστικό. Πλέον προβλέπεται και η διδαχή άλλων θρησκειών. Περίπου την ίδια εποχή μια ιστορική προσέγγιση της πίστης προβλέπεται για το γυμνάσιο ενώ μια πιο συστηματική προσέγγιση της κατηχητικής, λειτουργικής, δογματικής και ηθικής για το Λύκειο, λαμβανομένων υπόψη και ψυχοπαιδαγωγικών κριτηρίων. Με ένα μεγάλο κενό κατά το διάστημα του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου, όπου οι έκτακτες συνθήκες οδήγησαν και σε έκτακτες κατά περίπτωση λύσεις, το ΜτΘ ξεκίνησε να αποτυπώνει τη θεολογική αναγέννηση, όπως ξεδιπλώνεται αρχικά στην Ορθόδοξη διασπορά από τη δεκαετία του '30 και σταδιακά απλώνεται και στην Ελλάδα με κορύφωση τη δεκαετία του '60, με νέα εγχειρίδια στο διάστημα αυτής της περιόδου. Όμως, με τον ερχομό της δικτατορίας, η πορεία αυτή ανακόπηκε βίαια, και η θρησκευτική εκπαίδευση ευθυγραμμίστηκε με τα επιβαλλόμενα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη, γνωρίζοντας μεγάλη οπισθοδρόμηση που οδήγησε σε μια από τις πιο σκοτεινές περιόδους της ιστορίας του μαθήματος. Ήταν φυσικό με τη μεταπολίτευση να αυξηθεί η αντίδραση στο μάθημα, λόγω του χαρακτήρα που απέκτησε αυτό τα προηγούμενα χρόνια.

Στο πλαίσιο λοιπόν της Μεταπολίτευσης και μετά την τραυματική εμπειρία της στρατιωτικής δικτατορίας, στο νέο Σύνταγμα του 1975 και συγκεκριμένα στο άρθρο 16 δεν συμπεριλαμβάνεται πια ο όρος «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός». Στη νομοθεσία όμως, όπως θα δούμε αναλυτικότερα, ο θεολογικός κύκλος σπουδής προσδιορίζεται σαφώς ως συστατικό στοιχείο του προγράμματος στο Λύκειο.

Μεταξύ των ετών 1977-80, δημοσιεύτηκε, τμηματικά, το νέο αναλυτικό πρόγραμμα, σύμφωνα με το νόμο 309 του 1976 «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσης», κεφάλαιο 2, άρθρο 29 («Σκοπός - Φοίτησις - Τίτλοι») §1, όπου ως σκοπός του Λυκείου ορίζεται: «Το Λύκειον έχει σκοπόν να προσφέρει πλουσιωτέραν και ευρυτέραν της γυμνασιακής μόρφωσιν εις όσους νέους προορίζονται δι' εκπαίδευσιν ανωτέρου επιπέδου ή δι' επαγγέλματα μεγαλυτέρων απαιτήσεων. Η μόρφωσις αύτη περιλαμβάνει την συστηματικότεραν καλλιέργειαν του προφορικού και του γραπτού λόγου, την βαθυτέραν μελέτην της εθνικής Γραμματείας και Ιστορίας και της παγκοσμίου Ιστορίας καθώς και των μνημείων του πολιτισμού, ιδία δε της ιστορίας και του πολιτισμού της Ευρώπης, την ανάπτυξιν της κριτικής σκέψεως και της φαντασίας, την πληρεστέραν διερεύνησιν του φυσικού και του κοινωνικού κόσμου, την τόνωσιν του θρησκευτικού και εθνικού φρονήματος, την ουσιαστικωτέραν γνώσιν των αρχών του δημοκρατικού πολιτεύματος της Χώρας και τελικώς αποβλέπει εις τον φωτισμόν του πνεύματος και την διάπλασιν χαρακτήρων

ελευθέρων και υπευθύνων». Στο άρθρο 30, §4, του ίδιου νόμου, γίνεται λόγος για τα «διδασκόμενα μαθήματα, εν οίς απαιτητήτως τοιαύτα εκ του θεολογικού, φιλολογικού, φυσικομαθηματικού και καλλιτεχνικού κύκλου ως και στοιχεία δημοκρατικής οργανώσεως της πολιτείας».

Αναλύοντας τους σκοπούς του Λυκείου, όπως περιγράφονται από τον νομοθέτη, διαπιστώνει κανείς ότι περιλαμβάνεται η τόνωση του θρησκευτικού φρονήματος (συνδεόμενη με το εθνικό φρόνημα). Εξάλλου, ο θεολογικός κύκλος σπουδής προσδιορίζεται σαφώς ως συστατικό στοιχείο του λυκειακού προγράμματος.

Το πρόγραμμα το οποίο ακολούθως εκπονήθηκε από το ΚΕΜΕ (Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης, μετέπειτα Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και νυν Ίδρυμα Εκπαιδευτικής Πολιτικής) έκανε μια βαθιά τομή επιχειρώντας τη ριζική αναμόρφωση των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων, σε στενή σύνδεση με τα πορίσματα της σύγχρονης παιδαγωγικής επιστήμης.

Εντούτοις, η φορά για αλλαγή δεν φέρνει αυτόματα την αλλαγή, καθώς η δύναμη της συνήθειας ασκεί τις δικές της αντίρροπες δυνάμεις.

Έτσι, τα εγχειρίδια της περιόδου 1977-81 που εκπονήθηκαν από το ΚΕΜΕ εξακολουθούν να διαπνέονται από κατηχητισμό και ενδοστρέφεια παρά τα σημαντικά βήματα που σημειώνονται. (Για μια συγκριτική μελέτη σχολικών εγχειριδίων και κατηχητικών εκκλησιαστικών βοηθημάτων: Πάνος και Κρουσταλλάκης, 1999). Οι συμπληγάδες της βαθιάς επίδρασης μιας πολύ συντηρητικής θεολογίας αφήνουν ακόμα κάποια κατάλοιπα. Καταγράφεται μια δυσκολία απεγκλωβισμού από κατεστημένα στερεότυπα και τρόπους σκέψης, παρά την ανανέωση της θεολογίας στην Ελλάδα, ήδη από τη δεκαετία του '60. Ως προς το περιεχόμενο, η θρησκευτική ύλη ταξινομείται σε ενότητες οι οποίες περιλαμβάνουν υλικό από διάφορους θεολογικούς κλάδους, όμως ο κεντρικός άξονας της ύλης δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από εκείνον του προηγούμενου προγράμματος. Η ύλη δηλαδή κάθε τάξης ανταποκρίνεται σε αντίστοιχο κλάδο της επιστήμης της Θεολογίας, με εμπλουτισμό και με ύλη από άλλους κλάδους. Η ύλη παραμένει αποσυνδεδεμένη από τις εμπειρίες, τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα των μαθητών, με πυκνή θεολογική ορολογία που την καθιστά δυσνόητη. Το φαινόμενο αυτό ίσως οφείλεται στο ότι η θεολογική γλώσσα μετατράπηκε εν πολλοίς σε ιδεολογική. Έτσι, μοιάζει να μαράζωσε ένα κίνημα αναζωπύρωσης της Ορθοδοξίας, απολήγοντας με αυτό τον τρόπο στη σχολική εκπαίδευση. Ασφαλώς κανείς δεν αρνείται και τα πολλά θετικά στοιχεία στις προσπάθειες της περιόδου. Οι μεταβολές δείχνουν να θέλουν τον χρόνο τους.

Υπό το φως αυτών των προβλημάτων ανατέθηκε το 1983 στο ΚΕΜΕ η «αναθεώρηση των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων ΜΕ». Για τον σκοπό αυτό συγκροτήθηκε επιτροπή με την ανάθεση «μέσα σε έξι μήνες να μελετήσει τα Πρακτικά και όσες άλλες προτάσεις έχουν γίνει κατά καιρούς, και να συντάξει νέο Α.Π. Γυμνασίου-Λυκείου, να προδιαγράψει τη συγγραφή νέων βιβλίων και να υποδείξει πιθανούς συγγραφείς» (Πράξ. 86/18.11.1982 του ΚΕΜΕ). Ο σκοπός του ΜτΘ στα νέα ΑΠ διαφοροποιείται από τα μέχρι τότε. Είναι εμφανής η

παιδοκεντρικότητα, καθώς γίνεται σαφής αναφορά στις εμπειρίες των μαθητών. Η διάρθρωση όμως της ύλης γίνεται ακόμα κατά θεολογικούς κλάδους (Π. Διαθήκη, Κ. Διαθήκη, Ιστορία της Εκκλησίας) με την επισήμανση των κριτών ότι παρατηρούνται δυσνόητοι θεολογικοί όροι και εκφράσεις πέραν των νοητικών ικανοτήτων των μαθητών.

Μετά το 1985 με τον επαναπροσδιορισμό των γενικών σκοπών της εκπαίδευσης, αρχίζει να αναπροσαρμόζεται και το ΜτΘ προς την κατεύθυνση ενός δημιουργικού ανοίγματος στην ευρύτερη κοινωνία, με την ποικιλία των εκδοχών της και των αντιφάσεών της (Νησιώτης 2004).

Τα έως σήμερα ισχύοντα ΑΠ για τα Θρησκευτικά στο Λύκειο έχουν δημοσιευτεί στο ΦΕΚ τροποποίησης 408/5-5-1998. Σ' αυτά ορίζονται οι γενικοί σκοποί του Λυκείου και οι σκοποί και το περιεχόμενο του μαθήματος στις τρεις τάξεις ως εξής: (α) Στην Α' Λυκείου διδάσκεται η «Ορθόδοξη Πίστη και Λατρεία». Εδώ η γνωριμία με τα βασικότερα θέματα της ορθόδοξης πίστης γίνεται μέσα από τη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας. Ο μαθητής, επίσης, ενημερώνεται για θέματα παραθρησκευτικών φαινομένων ή εξωχριστιανικών λατρειών καθώς και θρησκευτικών σεκτών. (β) Στη Β' Λυκείου διδάσκεται στους μαθητές η ενότητα ύλης «Χριστιανισμός και Θρησκείματα». Εδώ επιχειρείται μια συστηματική γνωριμία με τη χριστιανική και ιδίως την ορθόδοξη διδασκαλία, μια πρώτη γνωριμία με τα κυριότερα θρησκείματα του κόσμου, καθώς και με το θρησκευτικό φαινόμενο γενικότερα. (γ) Στη Γ' Λυκείου, τα «Θέματα Χριστιανικής Ηθικής», με θεμελιώδεις άξονες την αγάπη και την ελευθερία, ολοκληρώνουν τη διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, φέρνοντας σε συνάντηση την ευθύνη και ακεραιότητα του μαθητή ως ανθρώπινου προσώπου με προβλήματα του ανθρώπου και της κοινωνίας.

Έχουν ήδη περάσει δεκαέξι χρόνια από τη δημοσίευση των εν ισχύ Αναλυτικών Προγραμμάτων. Η ανανέωσή τους κρίνεται αναγκαία. Το ίδιο ασφαλώς ισχύει και για τα σχολικά εγχειρίδια (Καπετανάκης 2014).

Θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε κάπως σαφέστερα σε τι συνίσταται η ανάγκη αλλαγής. Όλα τα εγχειρίδια που είναι μέχρι σήμερα σε χρήση έχουν αναμφίβολα διαφορετικές κατά περίπτωση χαρακτηριστικές ποιότητες. Κάποιες φορές επισημαίνεται σθεναρά από τους διδάσκοντες ότι διέπονται από σχολαστικισμό και εγκυκλοπαιδισμό ή ότι δεν ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των μαθητών, στις γνωστικές τους παραστάσεις και γενικότερα στο επίπεδό τους. Πέρα όμως από τις επιμέρους αδυναμίες αλλά και τα πλεονεκτήματα των συγκεκριμένων εγχειριδίων, έχουν όλα μια κοινή γενική κατεύθυνση ως προς τον σχεδιασμό τους. Περιλαμβάνουν κεφάλαια δοκιμακού λόγου, περισσότερο ή λιγότερο εκλαϊκευτικού, τα οποία συνοδεύονται σποραδικά από ένα μικρό ανθολόγιο πηγών. Στοχεύουν στη συσσώρευση πληροφορίας, δίχως αντίστοιχη έμφαση στην εμπάθυνση και δημιουργική αξιοποίηση της πληροφορίας αυτής, κάτι που δεν συμβαδίζει με τα σύγχρονα πρότυπα θρησκευτικού γραμματισμού. Ακόμα και όταν η

ποιότητα του κειμένου είναι άριστη, η συγκεκριμένη φιλοσοφία υπηρετεί κατά κύριο λόγο τη μέθοδο της μετωπικής διδασκαλίας, τη λογική μιας μετάδοσης γνώσης από τα πάνω προς τα κάτω, μιας τυπικής παράδοσης, με λίγα στοιχεία διαλόγου. Σε αυτό το διδακτικό πρότυπο το βάρος το φέρει ο διδάσκων, ο οποίος εκφράζει, με την οιοονεί αυθεντία του, ένα μονολιθικό κοσμοείδωλο. Ο μαθητής περιορίζεται σε απορίες και έχει τη δυνατότητα ενός μερικού σχολιασμού. Η μορφή μάθησης που προτείνεται, συχνά ως αποστήθιση ή ως απόδοση του νοήματος, είναι η κύρια προβλεπόμενη μαθητική εργασία: μια εργασία συχνά επαχθής στο πλαίσιο του σημερινού Λυκείου, η οποία αντίκειται στα σύγχρονα παιδαγωγικά πρότυπα. Η αυθεντία του διδασκάλου γεννά και την αντίδραση. Αν σε όλα τα μαθήματα τίθενται σήμερα τέτοιοι προβληματισμοί που συνδέονται με την κοσμοαντίληψη και τη φιλοσοφία των καιρών μας, αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για το ΜτΘ. Αν το μάθημα αγγίζει τον πυρήνα της ανθρώπινης ύπαρξης, πώς γίνεται η μεθοδολογία του να είναι μια μεθοδολογία με κύριο χαρακτηριστικό τον ετεροκαθορισμό και όχι τη χαρά της μάθησης, της ανακάλυψης, της διαδραστικότητας και διυποκειμενικότητας που είναι συνάντηση προσώπων εν ελευθερία, και η οποία συμβάλλει στην οικοδόμηση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου, στον αυτοπροσδιορισμό και την ενηλικίωσή του;

Από όλα τα παραπάνω πηγάζει η ανάγκη για έναν νέο σχεδιασμό του μαθήματος, με βάση τα σύγχρονα πρότυπα αλλά και τις συνθήκες της κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα, ο οποίος να ξεπερνά τη μέχρι τώρα πρόσδεση του μαθήματος στην τυπική κλαδική διαίρεση της ακαδημαϊκής θεολογίας. Σειρά θεολογικών εκπαιδευτικών συνεδρίων που έγιναν στα χρόνια που ακολούθησαν, ιδίως μετά το 1999, έχουν καταγράψει αυτή την αναγκαιότητα και προετοιμάσει το έδαφος. Τα συνέδρια αυτά οδήγησαν σε μεγάλη κινητικότητα και πλήθος δημιουργικών προτάσεων για την πορεία του μαθήματος, συμβάλλοντας στην παραγωγή και ωρίμανση ενός προβληματισμού (Καλαϊτζίδης 2000. Βουλγαράκη-Πισίνα 2004. Γιαγκάζογλου 2013).

Οι σταδιακές αλλαγές στα Προγράμματα Σπουδών του 2003 (Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών και Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών ΑΠΣ-ΔΕΠΠΣ) για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο και, ακολούθως, στα σχολικά βιβλία του Δημοτικού και του Γυμνασίου (2006), συνεχίζονται και στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ) στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου (2011-2014) και αποβαίνουν καίριες και σημαντικές για τη θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Η ανοικτή κοινωνία, ο πλουραλισμός, τα ανθρώπινα δικαιώματα συναντώνται δημιουργικά και ζυμώνονται με την παράδοση του τόπου και την ορθόδοξη πίστη. Παράλληλα, σημαντικές τομές γίνονται στην παιδαγωγική διάσταση και μεθοδολογία του μαθήματος, η οποία αποκτά μαθητοκεντρικό και βιωματικό χαρακτήρα, συμβαδίζοντας με τις σύγχρονες παιδαγωγικές αναζητήσεις διεθνώς και καλλιεργώντας ισόρροπα γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις. Τέλος, στο μάθημα αξιοποιούνται οι νέες δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία. Όπως είναι φυσικό, η διαδικασία εκπόνησης νέων ΠΣ ξεκίνησε από την κατώτατη βαθμίδα της εκπαίδευσης και ολοκληρώνεται στο Λύκειο στο πλαίσιο ενός

συνολικού σχεδιασμού. Το ΜτΘ στο Λύκειο συμβάλλει στη συγκρότηση της προσωπικότητας του μαθητή και στην καλλιέργεια της προσωπικής του ταυτότητας, αφενός στο πλαίσιο του οικείου θρησκευτικού, κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, τη βαθιά κατανόηση του οποίου καλλιεργεί, και αφετέρου στο πλαίσιο της συνάντησής του με τη σύνθετη παγκόσμια πραγματικότητα της σύγχρονης κοινωνίας, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια στη φιλοσοφία, τη μεθοδολογία και τους σκοπούς του μαθήματος.

2. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ

Σύμφωνα με τον Ν. 1566, άρθρο 6, ένας από τους σκοπούς της εκπαίδευσης στη βαθμίδα του Λυκείου είναι να διαμορφώνει τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών έτσι ώστε «να συνειδητοποιούν τη βαθύτερη σημασία του ορθόδοξου χριστιανικού ήθους και της σταθερής προσήλωσης στις πανανθρώπινες αξίες». Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τα προβλήματα και τις προκλήσεις των καιρών. Στον Ν. 4186, με θέμα «Αναδιάρθρωση της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και λουπές διατάξεις», στους σκοπούς του Λυκείου περιλαμβάνεται «Η καλλιέργεια της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής κληρονομιάς αλλά και η προετοιμασία των νέων για την κοινωνία των ευρωπαϊών πολιτών» (άρθρο 1, παρ. γ), καθώς επίσης «ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διαφορετικότητας και της πολιτισμικής ετερότητας στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας» (άρθρο 1, παρ. δ).

Το νέο ΠΣ για το ΜτΘ λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες του μαθητή του Λυκείου, ο οποίος βιώνει μια ανεπανάληπτη περίοδο της ζωής του και όντας πλέον πιο ώριμος σε σχέση με την πρώτη εφηβεία του, διερευνά, κατανοεί και μαθαίνει για ζητήματα τα οποία είναι σημαντικά για όλη του τη ζωή. Ως εκ τούτου, λαμβάνοντας υπόψη τα όσα έχει διδαχθεί στα Θρησκευτικά της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, στοχεύει στην παροχή γνώσεων και την ανάπτυξη κριτικής συνείδησης.

Πρόκειται για σταδιακή μετάβαση από μια πρώτη απόπειρα κατανόησης της θρησκείας (Δημοτικό) και της ερμηνευτικής προσέγγισής της (Γυμνάσιο) στην κριτική διερεύνηση και στη δημιουργική ανίχνευση των όρων του διαλόγου και της σύνδεσης της θρησκείας με τη σημερινή εποχή (Λύκειο).

Ο σχεδιασμός, αλλά και το περιεχόμενο της διδασκαλίας, προσανατολίζονται προς την παιδαγωγική αρχή της κριτικής διερεύνησης και υιοθετούν μια νέα προσέγγιση, ώστε το ΜτΘ να βασίζεται στην εμπειρία των μαθητών και να έχει εγγύτητα με την πραγματική τους ζωή. Κάθε στοιχείο του ΠΣ είναι ουσιαστικό μέρος ενός όλου, το οποίο αποβλέπει στο να υιοθετήσουν οι μαθητές μια βαθιά και ουσιαστική προσέγγιση της μάθησης, αντίστοιχη με τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, καλλιεργώντας μεταγνωστικές ικανότητες. Για τον σκοπό αυτό το ΠΣ επιδιώκει να εξασφαλίσει ότι τα μέσα διδασκαλίας και μάθησης, οι δραστηριότητες και οι εμπειρίες:

- Είναι αυθεντικά, σε αντιστοιχία με τον πραγματικό κόσμο και σχετικά με το μάθημα.
- Είναι εποικοδομητικά, διαδοχικά και αλληλένδετα.
- Απαιτούν από τους μαθητές να συμμετάσχουν προοδευτικά σε ανώτερης τάξης γνωστικές διαδικασίες.
- Είναι ουσιαστικά συνδεδεμένα μεταξύ τους και με τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα.

- Προκαλούν το ενδιαφέρον και παρέχουν κίνητρα για μάθηση.

Σε αυτό το πλαίσιο, η φιλοσοφία του νέου ΠΣ του γνωστικού αντικείμενου του ΜτΘ στο Λύκειο, έχοντας αφετηρία τις αρχές του πραγματισμού, αφομοιώνει παιδαγωγικά στοιχεία του κοινωνικού εποικοδομισμού και προωθεί διαδικασίες βιωματικής μάθησης, οι οποίες σχετίζονται με τις καθημερινές εμπειρίες των μαθητών, και προάγει την κριτική και δημιουργική σκέψη. Πρόκειται για προσεγγίσεις που βασίζονται στην πεποίθηση ότι κάθε μαθητής μαθαίνει αυτενεργώντας και όχι προσλαμβάνοντας τη γνώση από τον εκπαιδευτικό. Ο κοινωνικός κονστрукτιβισμός είναι θεμελιώδης άξονας, ο οποίος διαπερνά την εκπαιδευτική φιλοσοφία του νέου ΠΣ, υποδεικνύοντας ξεκάθαρα την ανεπάρκεια του παραδοσιακού εκπαιδευτικού σχεδιασμού και εγείροντας τις απαιτήσεις για συνεργατικές δεξιότητες εκμάθησης, αλλαγή του ρόλου του διδασκάλου από μεταδότη της γνώσης σε καθοδηγητή της εκπαιδευτικής διαδικασίας και διδασκαλία υψηλότερου επιπέδου δεξιοτήτων.

Η διαμόρφωση των σκοπών, της μεθόδου και του περιεχομένου της θρησκευτικής εκπαίδευσης επηρεάζεται από τις σύγχρονες θεωρίες της θρησκευτικής εκπαίδευσης και αγωγής, με στόχο ένα σύγχρονο θρησκευτικό γραμματισμό.

Το νέο ΠΣ του ΜτΘ στο Λύκειο, με βάση τις σύγχρονες παιδαγωγικές, ψυχολογικές και διδακτικές αρχές καθώς και τις ιδιαίτερες συνθήκες της ελληνικής πραγματικότητας, δεν μπορεί παρά να έχει, παιδαγωγικά, πραγματιστική βάση με κάποιες επιρροές από τον υπαρξισμό, που αφορούν, κυρίως, στη φύση της γνώσης, στον ρόλο του εκπαιδευτικού και στην έμφαση στη μάθηση. Ο πραγματισμός βασίζεται στην εμπειρία (βίωμα). Σύμφωνα με την επιστημονική μέθοδο που χρησιμοποιεί, θεωρεί ως αληθινή γνώση ό,τι έχει σχέση με τη ζωή και βοηθάει να λύνει κάποιος ουσιαστικά προβλήματα. Στον πραγματισμό ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι να βοηθήσει τον μαθητή να καλλιεργήσει κριτική σκέψη μέσω της έρευνας και της επιστήμης, ώστε να γίνει ικανός να ζει με επιτυχία στη ζωή του. Σύμφωνα με τον υπαρξισμό πάλι, ο εκπαιδευτικός στοχεύει στο να βοηθήσει τον μαθητή να καλλιεργήσει προσωπική επιλογή και να αναπτύξει ταυτότητα, να γίνει αυθεντικό και υπεύθυνο άτομο.

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά του Λυκείου, όπως άλλωστε και το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά του Δημοτικού και του Γυμνασίου, θέτει ως προτεραιότητα, να μαθαίνει κάθε μαθητής τη θρησκευτική γλώσσα που θα τον βοηθήσει στην επικοινωνία με τον Θεό, με τον εαυτό και με τους άλλους, στον τόπο όπου ζει. Ο πρώτος δηλαδή και βασικός άξονας του μαθήματος είναι η θρησκευτική γλώσσα και παράδοση του τόπου. Ο δεύτερος άξονας είναι οι μεγάλες χριστιανικές παραδόσεις που υπάρχουν στην Ευρώπη και γενικότερα στον κόσμο. Ο τρίτος άξονας περιλαμβάνει τα μεγάλα παγκόσμια θρησκευόμενα.

Ως προς τη διάταξη της ύλης, η φιλοσοφία του νέου ΠΣ υιοθετεί τη σπειροειδή διάταξη, σύμφωνα με την άποψη του Bruner ότι οποιοδήποτε αντικείμενο είναι δυνατόν να διδαχθεί σε οποιονδήποτε μαθητή, με έναν τρόπο κατάλληλο για το επίπεδο της κατανόησής του. Σύμφωνα με το σπειροειδές πρόγραμμα, ο μαθητής

πρέπει να επανέρχεται από καιρού εις καιρόν σε γενικά θέματα και να ενθαρρύνεται να προσεγγίζει τα θέματα αυτά σε διαφορετικό κάθε φορά επίπεδο αναπαράστασης της γνώσης και σε πιο προχωρημένο επίπεδο ανάλυσης. Οι έννοιες, επομένως, εισάγονται αρχικά προσαρμοσμένες στο διανοητικό επίπεδο των εκπαιδευόμενων και επαναλαμβάνονται σε ανώτερο κάθε φορά επίπεδο, εμπλουτισμένες με νέα στοιχεία.

Η σπειροειδής μορφή σχεδιασμού του ΠΣ εξασφαλίζει την εξελικτική πορεία του μαθήματος, αλλά και τη δυνατότητα εμβάθυνσης στα θέματα που προτείνονται. Το νέο ΠΣ αναδεικνύεται ως μια καινοτόμος παιδαγωγική πρόταση, διότι καθιερώνει και τη διαθεματική προσέγγιση ως διαδικασία αυτενέργειας και ανακάλυψης, που θα συμβάλει στη διαμόρφωση του κοσμοειδώλου του κάθε μαθητή. Επίσης, αντί να περιλαμβάνει πολλές και διάφορες θεματικές ενότητες και να διακρίνεται θεματικά με στεγανό τρόπο από τάξη σε τάξη, ενσωματώνει με έναν πολυπρισματικό τρόπο διδακτικά θέματα, τα οποία κινούνται γύρω από θεμελιώδεις θεματικούς άξονες όπως Θεός, Θρησκεία, Κοινωνία, Πολιτισμός κλπ.

3. Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

3.1. Γραμματισμοί και εγγραμματοσύνη

Ο όρος «γραμματισμός» είναι νέος στο ελληνικό λεξιλόγιο. Αποτελεί απόδοση στα ελληνικά του αγγλικού όρου «literacy», ο οποίος μεταφράζεται και ως εγγραμματοςμός η/και εγγραμματοσύνη. Με τους ανωτέρω όρους δεν εννοούμε μόνο τον αλφαριθμητισμό, δηλαδή την ικανότητα του ατόμου να διαβάζει και να γράφει διότι μια τέτοια δεξιότητα μόνη της ασφαλώς, δεν καλύπτει όλες τις ανάγκες των μαθητών σήμερα, αλλά σαφέστατα δηλώνεται μια έννοια πιο δυναμική.

Συνεπώς, στις σημερινές κοινωνίες με τη χρήση του όρου σκιαγραφείται «η δεξιότητα του μαθητή να επικοινωνεί με ποικίλα περιβάλλοντα, όχι αποκλειστικά με λεκτικά μηνύματα, αλλά και με μη γλωσσικά κείμενα». Η ικανότητα του μαθητή όχι μόνο να κατανοεί (λειτουργικός γραμματισμός) αλλά και να επεξεργάζεται (κριτικός γραμματισμός) τα κείμενα, συμβάλλει στη δυνατότητα ελέγχου του περιβάλλοντος στο οποίο ζει και κινείται. Καθίσταται προφανές πως το περιεχόμενο του όρου «γραμματισμός» συναρτάται με ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές μεταβολές, μεταβολές που απαιτούν από τον μαθητή την καλλιέργεια νέων δεξιοτήτων γνώσεων, ώστε να είναι ικανός να αντεπεξέλθει στη δεδομένη κοινωνία, αλλά και να τη «διαβάζει» κριτικά. Ο κριτικός γραμματισμός δεν είναι εντελώς νέος όρος, αλλά, προσλαμβάνει νέες διαστάσεις από αντικείμενο σε αντικείμενο με αποτέλεσμα να είναι γνωστός στη διεθνή βιβλιογραφία με διαφορετικούς όρους. Αυτό που έχει σημασία είναι πως ο κριτικός γραμματισμός κάνει τη διαφορά στη ζωή των μαθητών ενθαρρύνοντας τους να διερευνήσουν, να διερωτηθούν και ίσως να αμφισβητήσουν σχέσεις μεταξύ γλώσσας και κοινωνικών πρακτικών. Η καλλιέργεια των δεξιοτήτων της διερεύνησης, της αμφισβήτησης, της διορθωτικής επέμβασης είναι κρίσιμο ζητούμενο στο Λύκειο, ώστε ο απόφοιτός του να μπορεί να αντεπεξέλθει στις αλλαγές που ενδημικά συντελούνται στη ζωή του. Κατά συνέπεια αποκτά ευρύτερη σημασία και νόημα ο όρος ως ουσία και περιεχόμενο για την θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα.

3.2. Πολυγραμματισμοί και έννοια του «θρησκευτικού γραμματισμού»

Ο θρησκευτικός γραμματισμός αποτελεί μέρος των «πολυγραμματισμών» με την έννοια που αποδίδεται σήμερα στον επιστημονικό γραμματισμό. Ο επιστημονικός γραμματισμός απαρτίζεται από τα κοινά στοιχεία των διαφόρων γραμματισμών των επιμέρους επιστημονικών κλάδων, όπως η Ιστορία (History literacy), τα μαθηματικά (Mathematics literacy), η Γεωγραφία (Geography literacy), η τεχνολογία (Technology literacy), οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές (Computer literacy) κ.ά. Υποστηρίζεται πως προκειμένου να δημιουργήσουμε σταθερό θεωρητικό αλλά και πρακτικό υπόβαθρο

για την έννοια και τη χρήση του όρου και ανατρέχοντας στη διεθνή βιβλιογραφία, αυτό που διαπιστώνουμε είναι ότι ως όρος ο θρησκευτικός γραμματισμός εμφανίστηκε στα τελευταία χρόνια, κυρίως με τη λειτουργική εκδοχή του γραμματισμού. Έτσι, με δεδομένο ότι ο λειτουργικός γραμματισμός «αναδύεται ως ένα ισχυρό κατασκεύασμα για τον ορισμό του γραμματισμού βάσει των κοινωνικών του στόχων και των απαιτήσεων που σε μια ορισμένη κοινωνία επιβάλλονται στα άτομα, ώστε να λειτουργούν στο πλαίσió της, να συμμετέχουν και να επιτυγχάνουν του προσωπικούς τους στόχους», θεωρούμε ότι και ο θρησκευτικός γραμματισμός στη λειτουργική του διάσταση έχει παρόμοιες στοχεύσεις. Πιο συγκεκριμένα, ο Stephen Prothero, στο βιβλίο του με τίτλο «Religious Literacy», χρησιμοποιεί τον όρο κατ' αναλογία του πολιτιστικού γραμματισμού του Hirsch και αναφέρει ότι στόχος του «είναι να βοηθήσει του πολίτες να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή του έθνους και σε ένα κόσμο στον οποίο η θρησκεία μετράει». Συνεπώς, ο θρησκευτικός γραμματισμός είναι κάτι περισσότερο από το να γνωρίζει κάποιος για τη θρησκεία του άλλου, αν και αυτό θεωρείται σημαντικό βήμα. Το σπουδαίο είναι να μάθει να σέβεται τη θρησκεία των άλλων και να αντιλαμβάνεται τη συνεισφορά τους στην κοινωνική ζωή. Μάλιστα, υποστηρίζεται η άποψη ότι ένας τύπος θρησκευτικού γραμματισμού που θα αποφεύγει τα λάθη της ομολογιακής και της μη ομολογιακής προσέγγισης, μπορεί και πρέπει να προωθηθεί σε κοινά σχολεία, όχι μόνο για να υπάρχει ένας συμβιβασμός, αλλά γιατί είναι απαραίτητος σε μια φιλελεύθερη εκπαίδευση (Carr 2007, σ. 659). Συνεπώς ο θρησκευτικός γραμματισμός στο Λύκειο αποτελεί *sine qua non* συνθήκη ολόπλευρης ανάπτυξης και υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς του Λυκείου, όπως περιγράφονται στη σχετική νομοθεσία.

3.3. Ο «θρησκευτικός γραμματισμός» στο Λύκειο

Το νέο ΠΣ για το Λύκειο ακολουθεί τη φιλοσοφία και τις αρχές του γραμματισμού έτσι όπως αποτυπώθηκαν στο ΠΣ Θρησκευτικών που δημοσιεύτηκε το 2011 και εφαρμόστηκε «πιλοτικά» σε εξήντα οκτώ (68) Γυμνάσια στην επικράτεια. Στα δύο ΠΣ αναδύεται «το αίτημα του θρησκευτικού γραμματισμού, ως μία καίρια διάσταση της θρησκευτικής αγωγής, που συμβάλλει στη δημιουργία πολιτών με θρησκευτική αυτοσυνειδησία και δεκτικότητα στον διάλογο με το διαφορετικό» (Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά, 2011, σελ. 13). Όσο για τις βάσεις αλλά και τη στόχευση αυτού του θρησκευτικού γραμματισμού, αναφέρεται ότι: «βασίζεται στους κανόνες της παιδαγωγικής και επιστημονικής γνώσης και στοχεύει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών με τις γνώσεις, τις αξίες και τις στάσεις ζωής που παρέχει για τις θρησκείες και από τις θρησκείες, εφαρμόζοντας μια διερευνητική, ερμηνευτική και διαλογική μαθησιακή προσέγγιση». Τα όσα, όμως, αναφέρονται στο Πρόγραμμα Σπουδών για την υποχρεωτική εκπαίδευση (2011 με αναθεωρημένη έκδοση το 2014) αλλά και στο νέο ΠΣ για το Λύκειο βρίσκονται σε μια συνέχεια και αντιστοιχία με το προηγούμενο Αναλυτικό Πρόγραμμα για το ΜτΘ, έτσι όπως

αποτυπώθηκε στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ, 2002). Σε αυτό επισημαινόταν ότι στην προοπτική της καλλιέργειας του θρησκευτικού γραμματισμού θα πρέπει να τονίζεται η ανάγκη για επίδειξη «πνεύματος έμπρακτης αλληλεγγύης, ειρήνης και δικαιοσύνης, σεβασμού της θρησκευτικής ιδιαιτερότητας και συνύπαρξης με το διαφορετικό» (ό.π., σελ. 174). Πιο συγκεκριμένα, στο ΑΠΣ των Θρησκευτικών στα ΔΕΠΠΣ η διδασκαλία των μεγάλων μονοθεϊστικών και των άλλων θρησκειών με ένα διάχυτο πνεύμα σεβασμού των θρησκευτικών-λατρευτικών εκδηλώσεών τους, ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν «επίγνωση των διαφορετικών εκφράσεων της θρησκευτικότητας» και να αναπτύξουν «ανεκτική στάση και πνεύμα ανεξιθρησκίας».

Ο θρησκευτικός γραμματισμός εκτείνεται πιο πέρα από τις στοχεύσεις των προαναφερθέντων ΠΣ στα Θρησκευτικά. Η θρησκευτική εκπαίδευση στο σχολείο χρειάζεται, διότι «προσφέρει τη «θρησκευτική» γλώσσα και τη γραμματική της που είναι πολύτιμα εφόδια αυτο-γνωσίας, αυτο-προσδιορισμού, αυτο-βελτίωσης και αυθυπέμβασης, σε σχέση με τους άλλους. Συγχρόνως, προσφέρει τις ικανότητες και δεξιότητες γνωριμίας, επικοινωνίας και αλληλοκατανόησης μεταξύ των ανθρώπων, αλλά και ανάλυσης και ερμηνείας της ιστορίας και του πολιτισμού. Δεν αποτελεί μία ιστορική, απλώς, αναφορά στην παρουσία της θρησκείας στη ζωή και στον κόσμο, αλλά μία επικοινωνιακή και βιωματική εμπειρία για μια ζωή. Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης θα μπορούσε να πει κανείς ότι μπορεί να λειτουργεί περισσότερο, όπως το μάθημα της Ελληνικής Γλώσσας παρά όπως το μάθημα της Ελληνικής Ιστορίας. Στη βάση αυτή έχουν στηριχθεί οι κατευθύνσεις του νέου Προγράμματος Σπουδών για το Λύκειο με στόχο την εκπαίδευση μαθητών οι οποίοι, εκτός των άλλων, απαιτείται να είναι επιδέξιοι χρήστες της θρησκευτικής γλώσσας, ορολογίας και γραμματικής. Έτσι ο μαθητής τοποθετείται στο κέντρο του γραμματισμού και μάλιστα του θρησκευτικού.

3.4. Ο μαθητής στο κέντρο του γραμματισμού

Για τον μαθητή του σήμερα κρίνεται απαραίτητη εκτός από τη χρήση των όρων, του λεξιλογίου και των συμβόλων και η γνώση του πλαισίου, που γεννά τις έννοιες και τις διαμορφώνει, καθώς και του πολιτισμικού φορτίου τους. Στο πλαίσιο αρχών του νέου ΠΣ καθίσταται σαφές πως αυτό αποτελεί την ουσία του θρησκευτικού γραμματισμού, ο οποίος στην εκπαίδευση αποτελεί μέρος του πολυγραμματισμού, δηλαδή της ικανότητας κατασκευής νοήματος σε διαφορετικά πολιτισμικά, κοινωνικά ή ειδικά συγκεκριμένα, καθώς και την ικανότητα χρήσης όχι μόνο αλφαβητικών αλλά και πολυτροπικών αναπαραστάσεων. Η γλώσσα και τα κείμενα δεν είναι ουδέτερα. Ο γραμματισμός επεκτείνεται σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, γιατί υπάρχουν πολλοί τρόποι παραγωγής νοήματος, αλλά και συσχέτισης αυτών των νοημάτων. Με τον θρησκευτικό γραμματισμό ως ιδιαίτερου μέρους των πολυγραμματισμών (Multiliteracies) ο μαθητής αποκτά τη δεξιότητα της λειτουργικής χρήσης αναπαραστάσεων, εννοιών, κρίσεων, γενικεύσεων, σχημάτων, εικόνων, συμβόλων,

επικοινωνιακών μέσων, αφηγήσεων, νοημάτων και σημασιών, που αφορά την κατανόηση των πάσης φύσεως κειμένων και μνημείων, της κριτικής ανάλυσης και τέλος του μετασχηματισμού της γνώσης, για να οδηγηθεί σε προσωπικές επιλογές και εφαρμογές των γνώσεων και των δεξιοτήτων.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω εκτεθέντα, καθίσταται σαφές πως το νέο ΠΣ για το ΜτΘ κινείται στον άξονα «ο μαθητής στο κέντρο» που λειτουργεί ως λυδία λίθος για την περαιτέρω θρησκευτική του ανάπτυξη. Στο ΠΣ δίνεται έμφαση στην Ορθόδοξη θεολογική παράδοση η οποία διαπερνά ουσιαστικά όλη τη διάρθρωση του δίνοντας συγχρόνως τη βάση για ένα σύγχρονο γραμματισμό. Συνακόλουθα ο μαθητής κινούμενος σε διερευνητικό και βιωματικό περιβάλλον διαλόγου γνωρίζει και κατανοεί τον κόσμο που τον περιβάλλει υποβάλλοντας τον σε κριτική ερμηνεία, αμφισβήτηση και ενίοτε διόρθωση υπό την έννοια της προσωπικής παρέμβασης και νοηματοδότησης της θρησκευτικής του ιδιοπροσωπίας.

4. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ Σ ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

4.1 Πλαίσιο παιδαγωγικών αρχών και προσανατολισμών

4.1.1 Θεωρητικό υπόβαθρο

Η πραγματιστική φιλοσοφική βάση του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου «εκβάλλει» φυσικά και με συνέπεια στην επιλογή της αντίστοιχης πραγματιστικής παιδαγωγικής, που αναπτύχθηκε κυρίως από τον J. Dewey. Κύρια αρχή της είναι η ενεργητική συμμετοχή του μαθητή στη μαθησιακή διαδικασία με βάση την εμπειρία του και η πρόταξη της ποιότητας έναντι της ποσότητας του προς μάθηση αντικειμένου (Dewey, 1980). Η γνώση είναι η εμπειρία. Αυτό είναι το πρώτο και βασικό, όχι μόνο γιατί η εμπειρία του μαθητή γίνεται βάση για την οικοδόμηση της γνώσης, αλλά γιατί στον πραγματισμό η εμπειρία, δηλαδή το *πώς* και όχι το *τι*, είναι η γνώση.

Η κύρια και βασική θεωρία μάθησης που υιοθετεί και εφαρμόζει το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου είναι ο εποικοδομισμός (ή δομισμός ή κονστρουκτιβισμός). Κατά τη θεωρία αυτή, «μάθηση δεν είναι η απόκτηση γνώσεων με τη μεσολάβηση των γνωστικών δομών και διαδικασιών του ατόμου, αλλά μία διαδικασία δόμησης και αναδόμησης, κατά την οποία ο μαθητής προχωρεί με τον δικό του εκάστοτε τρόπο και δομεί μοναδικές αναπαραστάσεις σχετικές με το προς μάθηση αντικείμενο (από το *constructivism*=δομισμός)». Με άλλα λόγια, ο μαθητής καλείται να «οικοδομήσει» τη γνώση και όχι απλώς να την προσλάβει έτοιμη από τον διδάσκοντα. Αυτό έχει συνέπειες στον προσδιορισμό προσδοκώμενων αντί στόχων, στη μέθοδο και στην αξιολόγηση. Το νέο ΠΣ ουσιαστικά δημιουργεί «ευκαιρίες», παιδαγωγικά σκόπιμες, ώστε ο μαθητής να συνθέσει τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις που ήδη έχει με τις καινούριες που θ' ανακαλύψει, με τη συνδρομή του εκπαιδευτικού. Από τα δομιστικά μοντέλα που υπάρχουν, προκρίνεται ο κοινωνικός δομισμός του L. Vygotsky, χωρίς να παραθεωρούνται και στοιχεία των άλλων ανάλογων μοντέλων, όπως π.χ. του ατομικού δομισμού του Piaget (Καψάλης, 2006, σσ. 460, 464 εξ.).

Οι κύριες παιδαγωγικές αρχές, στις οποίες στηρίζεται το νέο ΠΣ του Λυκείου, είναι συνοπτικά οι εξής:

1. Παιδοκεντρικότητα με έμφαση στο ανθρώπινο πρόσωπο του μαθητή. Σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης, ο μαθητής βρίσκεται στο κέντρο της μαθησιακής διεργασίας ως υποκείμενό της. Σύμφωνα με την ανθρωπιστική προσέγγιση της μάθησης, που έχει τις ρίζες της στη φιλοσοφία του υπαρξισμού και την εκπαίδευση της συνεπίδρασης (G. Lefrançois), δίνεται προτεραιότητα στην αξία της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην αναζήτηση τρόπων και δυνατοτήτων να διατηρηθεί υγιής και ισορροπημένη (C. Rogers), ώστε το υποκείμενο της αγωγής να οδηγηθεί στην αυτοπραγμάτωση, στον αυτοπροσδιορισμό και στην αυθυπέμβαση

(Καψάλης, 2006, σσ. 510 εξ). Η διδασκαλία οφείλει να λαμβάνει υπόψη και να σέβεται τις ατομικές διαφορές κάθε μαθητή στην πορεία της ανάπτυξής του και τις εν γένει ιδιαιτερότητές του (π.χ. τον ρυθμό ανάπτυξης, τον βαθμό δεκτικότητας και θρησκευτικής «ετοιμότητας») (Βασιλόπουλος, 1992, σ. 130 εξ).

2. Η μάθηση στοχεύει στην **ολόπλευρη ανάπτυξη του μαθητή**, γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική. Στο πλαίσιο αυτό το νέο ΠΣ δίνει την απαιτούμενη προσοχή όχι μόνο στη γνώση, αλλά και στην παροχή ευκαιριών για δημιουργία κατάλληλου συναισθηματικού κλίματος που ευνοεί τη μάθηση. Διεθνείς ψυχολογικές έρευνες έχουν πλέον αποδείξει την αλληλεπίδραση μεταξύ νοητικής και συναισθηματικής ανάπτυξης (Goleman, 1998, σ. 61). Παράλληλα, όμως, ευνοεί και τη σχεσιοδυναμική που αναπτύσσεται κατά τη διδακτική διεργασία μέσα στο σχολείο με την καλλιέργεια και ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων και της παιδαγωγικής αλληλεπίδρασης και αναγνωρίζει τον μαθητή ως δρων κοινωνικό πρόσωπο (Κοσμόπουλος, 2006, Βασιλόπουλος, 2006, σ. 161 εξ). Το ΠΣ στα Θρησκευτικά του Λυκείου αναδεικνύει τον ρόλο της θρησκείας και του πολιτισμού ως βασικού κοινωνικοποιητικού παράγοντα του μαθητή.

3. **Μάθηση με ανακάλυψη (ή αυτενέργεια του μαθητή)**. Η αρχή της αυτενέργειας του μαθητή («μάθηση μέσα από την πράξη», “learning by doing”, του J. Dewey) στηρίζεται στη βάση της προηγούμενης αρχής, καθώς και στην παραδοχή ότι η μάθηση δεν είναι η απλή μεταβίβαση της γνώσης από τον εκπαιδευτικό στον μαθητή αλλά η ανακάλυψή της από τον ίδιο τον μαθητή με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού (καθοδηγούμενη ανακάλυψη, διερευνητική μέθοδος του J. Bruner). Ο εκπαιδευτικός οφείλει να μάθει στον μαθητή πώς να μαθαίνει μέσω γενικών στρατηγικών μάθησης. Αυτό αποτελεί το «κλειδί» που χρειάζεται ο νέος άνθρωπος, για να «ξεκλειδώσει» τη διά βίου μάθηση. Γι’ αυτό, το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου δίνει περισσότερη έμφαση στη μέθοδο διδασκαλίας (στο πώς), χωρίς να παραγνωρίζει διόλου το περιεχόμενο (το τι). Η νέα γνώση στηρίζεται στη γνώση που είχε ο μαθητής για το θέμα μέχρι τη στιγμή της διδασκαλίας. Η γνώση δεν είναι πληροφορίες και αποταμίευση δεδομένων στο μυαλό του μαθητή, αλλά μια προσωπική και διαπροσωπική διεύθυνση στη ζωή και στις ποικίλες εκφάνσεις της με σκοπό την «αποκωδικοποίησή» της. Η «αποκωδικοποίηση» αυτή είναι μία *διαλεκτική στιγμή* στον χρόνο, κατά την οποία η συνείδηση αντιμετωπίζει την κωδικοποιημένη κατάσταση - στην περίπτωση αυτή το θρησκευτικό φαινόμενο- και, αφενός, την κατανοεί σε βάθος και, αφετέρου, τοποθετείται σε σχέση με αυτή. Έτσι, με τη γνώση κάθε ιδιαίτερο και ξεχωριστό πρόσωπο, κάθε μαθητής, ουσιαστικά απελευθερώνεται και βρίσκει τη θέση του στον κόσμο αυτό, αποκτώντας ένα βασικό εφόδιο, τη «θρησκευτική γλώσσα». Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου προκαλεί τον μαθητή να εκφράσει τη δημιουργικότητά του και να συμμετάσχει ενεργητικά, χρησιμοποιώντας - εκτός από τον προφορικό και γραπτό λόγο - τα πρόσφορα ηλεκτρονικά μέσα και την καλλιτεχνική έκφραση. Παράλληλα με την ενεργητική μάθηση, όμως, ενδιαφέρεται να

δώσει στον μαθητή και τα απαραίτητα εφόδια, ώστε να εφαρμόσει τη νέα γνώση σε διαφορετικές καταστάσεις.

4. Προτεραιότητα των **εμπειριών του μαθητή**. Οι εμπειρίες του μαθητή αξιοποιούνται παιδαγωγικά, ώστε η κατανόηση της γνώσης να είναι αποτελεσματική. Συνιστούν τη βάση της διδασκαλίας και συνάμα την παραγόμενη γνώση μέσα στην τάξη. Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου θεωρεί ως σημείο εκκίνησης κάθε διδασκαλίας τις προηγούμενες εμπειρίες του μαθητή. Η διδασκαλία συνδέεται και μάλιστα εκκινεί από τις εμπειρίες του ίδιου, ενώ παράλληλα διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά του. Σημαντικός είναι ο ρόλος των εμπειριών του μαθητή ιδιαίτερα ως προς την κατανόηση των *θρησκευτικών* εννοιών ως δευτερογενών.

5. Έμφαση στην **ανάπτυξη της κριτικής σκέψης** του μαθητή. Η κριτική σκέψη εξασφαλίζει στον μαθητή τη δυνατότητα της αξιοποίησης των γνώσεών του, της μετακίνησής του σε ανώτερες γνωστικές σφαίρες και της λήψης ορθών αποφάσεων. Γι' αυτό και η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών αποτελεί παντού και πάντα πρωταρχικό σκοπό του σχολείου (Καψάλης, 2006, σ. 507). Το γνωσιακό περιεχόμενο του μαθήματος -και μάλιστα του θρησκευτικού- δεν επιβάλλεται στον μαθητή ούτε προσφέρεται για απομνημόνευση, αλλά αποτελεί ερέθισμα, ώστε ο ίδιος να σταθεί κριτικά απέναντί του, να το αναλύσει, να το ερμηνεύσει, να το ελέγξει και τελικά να πάρει θέση μέσα σε κλίμα ελευθερίας του λόγου και σεβασμού της διαφορετικής άποψης.

6. **Αρχή της εποπτείας**. Οι αισθητικές και οι πνευματικές εποπτείες συμβάλλουν ουσιαστικά στη μάθηση και αποτελούν αδιαμφισβήτητη προϋπόθεσή της, καθώς διεγείρουν την προσοχή, το ενδιαφέρον, το συναίσθημα και τη βούληση του μαθητή. Κατά συνέπεια, η σύγχρονη διδασκαλία στην εποχή της εικόνας οφείλει να μην περιορίζεται στο γραπτό κείμενο, αλλά να εμπλουτίζεται, όπου κρίνεται κατάλληλο, από πολυτροπικά κείμενα (π.χ. ήχος, εικόνα, βίντεο) (Φλουρής, 1986, σ. 157). Επισημαίνεται, όμως, ότι αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι τα εποπτικά μέσα μπορούν να υποκαταστήσουν τις δραστηριότητες των μαθητών. Αποτελούν μόνο βοηθητικά μέσα που λειτουργούν ως ερεθίσματα και παρακινούν τον μαθητή να ερευνήσει μόνος του (Καψάλης, 2006, σ. 466).

7. **Συνεργατική μάθηση**. Κατά τους L. Vygotsky και J. Bruner, η μάθηση είναι κοινωνική και συνεργατική δραστηριότητα. Ο L. Vygotsky υποστήριξε ότι μαθαίνουμε μέσω αλληλεπιδράσεων και επικοινωνίας με τους άλλους και εξήγησε πώς τα κοινωνικά περιβάλλοντα επηρεάζουν τη μαθησιακή διαδικασία. Υποστήριξε ότι η μάθηση λαμβάνει χώρα μέσω των αλληλεπιδράσεων που έχουν οι μαθητές με τους συμμαθητές τους. Ομοίως και ο Bruner επεσήμανε ότι η κοινωνική αλληλεπίδραση παίζει ένα ουσιαστικό ρόλο στη γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη. Έτσι, ένα περιβάλλον ομαδοσυνεργατικό μεγιστοποιεί την ικανότητα αλληλεπίδρασης με τον άλλο, μέσω της συζήτησης, της συνεργασίας και της ανατροφοδότησης. Η συλλογική επικοινωνία και κοινωνική αλληλεπίδραση συμβάλλει θετικά στη δόμηση της γνώσης.

Έτσι, το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου ενθαρρύνει την εργασία σε μικρές ομάδες, διότι αυτή θεωρείται παιδαγωγικά αποτελεσματική για τη μετάδοση γνώσεων και στρατηγικών.

4.1.2 Νέο Σχολείο

Σύμφωνα με το εμβληματικό κείμενο του Υπουργείου Παιδείας για το Νέο Σχολείο (ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ/Νέο Σχολείο, 2014), ο μαθητής βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Το διακηρυκτικό αυτό κείμενο διαπνέεται από ανθρωπιστικές αξίες και αρχές. Οραματίζεται νέους που «θα αναπτύσσουν ταυτόχρονα αυτόνομη δράση, συλλογικό κοινωνικό πνεύμα και περιβαλλοντική συνείδηση» (§ Α2). Στοχεύει στην εκπαίδευση του νέου ανθρώπου που θα:

- έρχεται σε επαφή με τον πολιτισμό.
- «αποκτά ποιότητα και ταχύτητα στην ανάλυση και στη σκέψη, επάρκεια στη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας ώστε με **κριτική ικανότητα** να μπορεί να επιλέγει μέσα από την πληθώρα πληροφοριών και γνώσεων που έχει πλέον στην διάθεση του».
- μαθαίνει **πώς να μαθαίνει**,... «με νέες διδακτικές μεθόδους, εκπαιδευτικά υλικά και ψηφιακά εργαλεία».
- «...**γίνει συνειδητός Έλληνας Πολίτης - Πολίτης του κόσμου**. Ο μαθητής ενδυναμώνει την ελληνική ταυτότητα και συνείδηση με βάση τις αξίες της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης, τον σεβασμό και αναγνώριση των άλλων. Με γνώση και υπερηφάνεια για την ιστορία και τον πολιτισμό του, μαθαίνει να ζει και προοδεύει μέσα στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό περιβάλλον, μέσα και έξω από την χώρα».
- «Στο **Νέο Σχολείο**, γίνεται μεγαλύτερη εξατομίκευση της διδασκαλίας ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε μαθητή και μαθήτριας και προωθείται η ενεργητική συμμετοχή τους στις δραστηριότητες μάθησης αντί της παθητικής παρακολούθησης».

Σχετικά με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών του Λυκείου, στο ίδιο κείμενο (§ Γ1), προτείνεται να είναι:

- **Ανοικτό και ευέλικτο**, ως προς την αυτενέργεια εκπαιδευτικών και μαθητών και ως προς τη διαδικασία σύνταξης.
- **Στοχοκεντρικό**, ώστε να «περιγράφεται με σαφήνεια η ανάπτυξη των βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων και από τις οποίες απορρέει η επιλογή περιεχομένων και διάρθρωσης της ύλης και οι μέθοδοι διδασκαλίας και αξιολόγησης».
- **Ενιαίο** και **συνεκτικό** σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, ώστε «να εξασφαλίζεται η συνέχεια και η σύνδεση της γνώσης μεταξύ των μαθημάτων της τάξης αλλά και από τάξη σε τάξη και βαθμίδα σε βαθμίδα».

- **Συνοπτικό**, «ώστε να αποτελεί εργαλείο επικοινωνίας και καθοδήγησης της εκπαιδευτικής πράξης, που να είναι προσιτό στους εκπαιδευτικούς αλλά και κατανοητό από τους γονείς. Αυτό σημαίνει ότι η ύλη θα είναι περιορισμένη και θα εξασφαλίζεται η ισορροπία ανάμεσα στα είδη μάθησης».
- **Διαθεματικό** για την προώθηση και καλλιέργεια «με τρόπο εγκάρσιο των βασικών δεξιοτήτων-ικανοτήτων, καθώς και της ανάπτυξης θεμάτων και αξιών σε όλο το εύρος των επιμέρους μαθημάτων».
- **Παιδαγωγικά διαφοροποιούμενο**, «για να λαμβάνει υπόψη τους διαφορετικούς ρυθμούς μάθησης των μαθητών, τις ιδιαιτερότητες στην τάξη, τις διαφορετικές κοινωνικό-πολιτισμικές αναπαραστάσεις και όλα τα άλλα στοιχεία που καθιστούν τη διδασκαλία μια μοναδική, μη-τυποποιημένη διαδικασία».
- Επίσης, προτείνει να «**ενσωματώνει** στοιχεία της **σύγχρονης ζωής** ώστε να καλλιεργεί την αποδοχή και την κατανόηση μέσα από τη συλλογικότητα»· να προωθεί «**νέες μεθοδολογίες** που καλλιεργούν το βιωματικό και συνεργατικό τρόπο μάθησης»· να χειραφετεί «αναπτύσσοντας των ικανότητα των μαθητών να παίρνουν τον έλεγχο της ζωής τους με τρόπο αυτόνομο και υπεύθυνο».

Ως προς τις διδακτικές μεθόδους (§ Γ2) προωθεί:

- μαθητοκεντρικές διδακτικές προσεγγίσεις,
- τη βιωματική μάθηση,
- την ενεργητικότερη συμμετοχή των μαθητών στις δραστηριότητες και στον σχεδιασμό της προσωπικής τους μάθησης,
- την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και τη μεγαλύτερη εξατομίκευση της διδασκαλίας,
- τη διαθεματική προσέγγιση,
- τη διδασκαλία σε ομάδες.

Το νέο ΠΣ έλαβε υπόψη τα παραπάνω, ως πλαίσιο γενικών αρχών και εκπαιδευτικών προσανατολισμών.

Παράλληλα, ελήφθησαν υπόψη και οι Σκοποί του Γενικού Λυκείου που καταγράφονται στον Ν. 4186/2013 (ΦΕΚ 193/17-9-2013):

«α) Η παροχή γενικής παιδείας υψηλού επιπέδου, που θα συμβάλλει στην ισόρροπη γνωστική, συναισθηματική, πνευματική και σωματική ανάπτυξη όλων των μαθητών.

β) Η προαγωγή της κριτικής σκέψης, της πρωτοβουλίας, της δημιουργικότητας και των ικανοτήτων των μαθητών.

γ) Η καλλιέργεια της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής μας κληρονομιάς αλλά και η προετοιμασία των νέων για την κοινωνία των ευρωπαίων πολιτών.

δ) Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διαφορετικότητας και της πολιτισμικής ετερότητας στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας.

ε) Η ενδυνάμωση των αξιών της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης και η διαμόρφωση συνείδησης ενεργού πολίτη.

στ) Η διασφάλιση της ισορροπίας στη σχολική ζωή ούτως ώστε οι μαθητές να έχουν τη δυνατότητα να συνδυάζουν τη γνώση, τον ελεύθερο χρόνο, τη δημιουργία και τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην παραγωγή κοινών έργων στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής κοινότητας στην οποία μετέχουν.

ζ) Η ανάπτυξη δεξιοτήτων εφαρμογής της γνώσης και επίλυσης προβλημάτων.

η) Η καλλιέργεια της ικανότητας κάθε ατόμου για κριτική προσέγγιση και η ανάπτυξη δεξιοτήτων αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών και

θ) Η καλλιέργεια δεξιοτήτων που θα διευκολύνουν την πρόσβαση των μαθητών στην αγορά εργασίας».

Στο νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου καταβλήθηκε ιδιαίτερη προσπάθεια, ώστε οι παιδαγωγικές αρχές, σε συνδυασμό με τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, τη μέθοδο, τις προτεινόμενες δραστηριότητες, την αξιολόγηση και το προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό ανά διδακτικό δίωρο για κάθε τάξη, να αποτελούν έκφραση κατά το δυνατό σύμφωνη με τη βούληση της Πολιτείας, όπως διατυπώνεται στον προαναφερθέντα Νόμο.

4.1.3 Το ΜτΘ και η αναγκαιότητα της θρησκευτικής εκπαίδευσης

Το ΜτΘ στο Λύκειο παρουσιάζει ιδιαιτερότητες σε σχέση με τα άλλα γνωστικά αντικείμενα και γι' αυτόν τον λόγο σχετίζεται με συγκεκριμένες επιλογές στη μεθόδευση της διδασκαλίας. Συγκεκριμένα, ο μαθητής αναμετράται με τα εξής ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ΜτΘ:

- Οι θρησκευτικές αλήθειες δεν προσεγγίζονται μόνον διανοητικά, αλλά απευθύνονται στον όλο άνθρωπο, άρα και στο συναίσθημά του.
- Οι θρησκευτικές έννοιες είναι δευτερογενείς, δηλαδή δε βασίζονται σε κατ' αίσθηση δεδομένα, αλλά συνδέονται με πνευματικές εμπειρίες. Επομένως, παίζουν σημαντικό ρόλο οι προσωπικές εμπειρίες και τα βιώματα των μαθητών.
- Η θρησκευτική γλώσσα είναι κυρίως συμβολική και τυπολογική και κατανοείται καλύτερα και βαθύτερα από την τυπική (αφηρημένη) σκέψη (Βασιλόπουλος, 2008, σσ. 24-29).
- Ο θεολογικός λόγος (βιβλικός και πατερικός) και γενικότερα ο θρησκευτικός λόγος τείνει να θεωρείται συνήθως από τον μαθητή ως παρωχημένος ή ακόμη και αδιάφορος, καθώς προέρχεται από μακρινές για αυτόν εποχές (Βασιλόπουλος, 2008, σ. 36).
- Η διάχυτη αντίληψη ότι ο τρόπος θεώρησης του κόσμου από τη θρησκεία διαφέρει από εκείνον της επιστήμης συχνά δημιουργεί απορίες, ακόμη και σκεπτικισμό απέναντι στη θρησκεία.

Προκειμένου ν' αντιμετωπιστούν αυτές οι ιδιαιτερότητες του ΜτΘ, προτείνεται από το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου η εννοιοκεντρική μέθοδος. Η πρώτη ύλη της μεθόδου που ακολουθεί το ΜτΘ στο Λύκειο είναι οι «βασικές έννοιες». Οι έννοιες ή οι «μεγάλες ιδέες» είναι λέξεις της πανανθρώπινης γλώσσας που μας δίνουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουμε και να ερμηνεύσουμε την ανθρώπινη εμπειρία, είναι οι ρίζες που μας προσφέρουν εργαλεία να κατανοήσουμε και να νοηματοδοτήσουμε τον κόσμο. Κάθε φιλοσοφία ή κοσμοθεωρία εξαρτάται από το σημασιολογικό περιεχόμενο των εννοιών που αποδεχόμαστε. Στις θρησκευτικές παραδόσεις οι άνθρωποι χρησιμοποιούν συγκεκριμένες έννοιες με συγκεκριμένο περιεχόμενο, για να εκφράσουν τις εμπειρίες και τον τρόπο που κατανοούν τον Θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο.

Βάσει των εννοιών αυτών σε κάθε μάθημα δημιουργείται ένας συγκεκριμένος καμβάς, ένα διδακτικό σενάριο. Οι μαθητές επιδιώκεται να προσεγγίσουν κάθε βασική έννοια, να τη γνωρίσουν σε βάθος, να την αναλύσουν, να πραγματευθούν θέσεις και αντιθέσεις σε διαφορετικές πραγματικότητες του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος, να αντιμετωπίσουν πιθανά διλήμματα, να τη συνδέσουν με τη ζωή τους και να την αξιοποιήσουν έμπρακτα και δημιουργικά, ανάλογα με τη σημασία και το περιεχόμενό της.

Επομένως, με την εννοιοκεντρική μέθοδο οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να προσεγγίσουν θρησκευτικές έννοιες βασιζόμενοι στις προσωπικές τους εμπειρίες εμπλέκοντας τόσο τη νόηση όσο και το συναίσθημα. Παράλληλα, έχουν την ευκαιρία να κατανοήσουν και, στη συνέχεια, να χρησιμοποιήσουν τη θρησκευτική γλώσσα με τις ιδιαιτερότητές της. Με αυτόν τον τρόπο, ο θρησκευτικός λόγος γίνεται κατανοητός, επίκαιρος και ενδιαφέρων. Επιπλέον, επειδή κατά την πραγμάτευση των εννοιών γίνεται χρήση της επιστημονικής γνώσης, οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να ανακαλύψουν οι ίδιοι ότι η υποτιθέμενη σύγκρουση μεταξύ θρησκείας και επιστήμης δεν υφίσταται.

Η αναγκαία παρουσία του θρησκευτικού μαθήματος στο σχολικό πρόγραμμα στηρίζεται στο γεγονός ότι ικανοποιεί την ανάγκη του έφηβου μαθητή για δημιουργία προσωπικής ταυτότητας (αυτογνωσία, αυτοπροσδιορισμός) και αυτοβελτίωση. Η θρησκευτική εκπαίδευση του παρέχει τη δυνατότητα να γνωρίσει και να κατανοήσει τη θρησκευτική γλώσσα και γραμματική, τη δική του και του ευρύτερου πολιτισμικού του πλαισίου (θρησκευτικός γραμματισμός), μια που η λειτουργία του πολιτισμού είναι η δημιουργία νοήματος για τον κόσμο, έτσι ώστε να γίνει κατανοήσιμος (Geertz, 2003 [1973]). Επιπλέον, ιδιαίτερα στο Λύκειο, το ΜτΘ προτείνει τρόπους απάντησης στα υπαρξιακά ερωτήματα του μαθητή και τον βοηθάει ν' αντιληφθεί καλύτερα τον εαυτό του μέσα στον κόσμο. Με την ερμηνεία της ιστορίας και του πολιτισμού επιδιώκει συγχρόνως την ανάδειξη και ανάπτυξη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων εκείνων που θα τον ενισχύσουν στη γνωριμία, στην κατανόηση, στον σεβασμό και στην αλληλεπίδραση με όλους τους ανθρώπους. Στο σημείο αυτό, πρέπει να τονιστεί ότι η θρησκευτική πίστη δεν αποτελεί αντικείμενο, σκοπό ή αποτέλεσμα της σχολικής

θρησκευτικής εκπαίδευσης, διότι η τελευταία αφορά υποχρεωτικά σε όλους τους μαθητές ανεξάρτητα από τη θρησκευτική τους τοποθέτηση.

4.1.4 Έφηβοι μαθητές/μαθήτριες του Λυκείου

α. Νοητικές δυνατότητες

Οι μαθητές και μαθήτριες του Λυκείου, ηλικίας από 15 έως 18 περίπου ετών, βρίσκονται στην κατεξοχήν φάση της εφηβείας. Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της νοητικής τους ανάπτυξης, κατά τον J. Piaget, είναι η **τυπική λογική (αφηρημένη) σκέψη**. Οι προϋποθέσεις για τη νοητική αυτή ανάπτυξη είναι τέσσερις:

- α. η ωρίμανση του νευρικού συστήματος,
- β. η εμπειρία που αποκτάται από την αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον,
- γ. οι επιδράσεις που ασκεί το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον, και
- δ. η ενεργητική δραστηριότητα του υποκειμένου (Πιαζέ, 1979, σσ. 46-47).

Ο έφηβος του Λυκείου, σε αντιδιαστολή προς τον μαθητή του Γυμνασίου, μπορεί να προσανατολίσει ευκολότερα τη σκέψη του προς το δυνατό και υποθετικό. Έχει την ικανότητα, δηλαδή, να στοχάζεται τις άδηλες όψεις της πραγματικότητας, να τις οργανώνει και να τις επεξεργάζεται σε θεωρητικό επίπεδο, αποδεσμευμένος από το συγκεκριμένο παρόν και τη χωροχρονική αμεσότητα. Η σκέψη γίνεται εύκαμπτη και ελεύθερη και το πεδίο δράσης της διευρύνεται. Επιπλέον, έχει την ικανότητα να στοχάζεται πάνω στη σκέψη τη δική του και των άλλων.

Ως στρατηγική χρησιμοποιεί τον υποθετικο-παραγωγικό συλλογισμό, που παρέχει στη σκέψη του ένα αίσθημα ελευθερίας και αυτοδυναμίας.

Ως μέθοδο επεξεργασίας ενός θέματος χρησιμοποιεί τη συνδυαστική ανάλυση (Πιαζέ, 1979: 42).

Επισημαίνεται ότι όλα τα παραπάνω δεν ισχύουν για όλους τους εφήβους, γιατί κάθε άνθρωπος έχει τον δικό του ρυθμό ανάπτυξης και μάλιστα μόνο ένα μικρό ποσοστό στο τέλος της εφηβείας ολοκληρώνει την τυπική σκέψη.

Ιδιαίτερα για την ανάπτυξη της θρησκευτικής τυπικής σκέψης, επιστημονικές μελέτες απέδειξαν ότι η έναρξή της καθυστερεί κατά δύο χρόνια σε σχέση με την αντίστοιχη μη θρησκευτική (Βασιλόπουλος, 2008, σσ. 76-77).

β. Ψυχοπαιδαγωγικές επιπτώσεις

Η ανάπτυξη της τυπικής σκέψης έχει συγκεκριμένες συνέπειες στην ψυχολογία του εφήβου, που είναι ψυχοπαιδαγωγικά σημαντικές:

1. Εμφάνιση διανοητικού ή γνωστικού εγωκεντρισμού. Ο έφηβος θεωρεί τη δική του άποψη ως τη μόνη ορθή, εμμένει σ' αυτή κατά απόλυτο τρόπο και εμφανίζεται πολλές φορές ως ορθολογιστής, ασυμβίβαστος και ριζοσπαστικός.

2. Έντονη κριτική διάθεση και συμπεριφορά απέναντι σε πρόσωπα και θεσμούς, συμπεριλαμβανομένης και της θρησκείας, που μπορεί να φτάσει από την αμφισβήτηση ως την άρνηση.

γ. Συναισθηματική ανάπτυξη

Στην περίοδο της εφηβικής ηλικίας παρατηρείται:

1. Αυξανόμενη και έντονη συναισθηματικότητα με κύρια χαρακτηριστικά την ευαισθησία και την αστάθεια.
2. Τάσεις μελαγχολίας, απαισιοδοξίας και κατάθλιψης, που οφείλονται κυρίως στην ενεργητική εσωστρέφεια του εφήβου και στις σωματικές αλλαγές που υφίσταται. Είναι η περίοδος που ανακαλύπτει το ψυχικό του Εγώ.
3. Προσπάθεια οικοδόμησης νέου προσωπικού συστήματος αξιών, που έπεται της κατάρρευσης του παιδικού κόσμου των αξιών. Ο έφηβος συνειδητοποιεί την προσωπική του αξία και περιμένει την αναγνώρισή της από τους ενήλικους. Κατά συνέπεια, βιώνει συναισθηματική αναστάτωση.

δ. Κοινωνική ανάπτυξη

Στο κοινωνικό πεδίο η βασική αλλαγή που διαφοροποιεί τον έφηβο από το παιδί είναι εκείνη των διαθέσεων και στάσεων του εφήβου προς την κοινωνία των ενηλίκων και προς τους κανόνες που προσπαθεί να του επιβάλλει.

Άλλη κοινωνική αλλαγή είναι ότι ο έφηβος του Λυκείου εντάσσεται σε μικρές ομάδες με μεγάλη συνοχή και αφιερώνει πολύ χρόνο στην επικοινωνία με τα άλλα μέλη. Μειώνεται η συμμόρφωση προς τις επιθυμίες των γονέων, ενώ αυξάνει η συμμόρφωση προς τα προτάγματα των συνομηλίκων. Μόνο προς το τέλος της εφηβείας οι νέοι γίνονται πιο αυτόνομοι (Καψάλης, 2006, σσ. 121).

Κατά την περίοδο της φοίτησης στο Λύκειο αρχίζουν να δημιουργούνται φιλίες και με το άλλο φύλο, ενώ οι φιλίες με άτομα του ίδιου φύλου χάνουν την έντασή τους.

Κατά τον E. Erikson το στάδιο ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης που αντιστοιχεί στην εφηβική ηλικία (12-18 ετών) είναι η κρίση ταυτότητας, δηλαδή η αίσθηση αβεβαιότητας του εφήβου σχετικά με το ποιος είναι. Ο έφηβος που έχει διαμορφώσει την ταυτότητά του, ενεργεί αυτόνομα αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες. Όποιος αδυνατεί να διαμορφώσει την ταυτότητά του, καταλήγει σε σύγχυση ρόλων που παρατείνει την εφηβεία του (Καψάλης, 2006, σ. 129).

Ο R. Havighurst ορίζει οκτώ πεδία ανάπτυξης στην εφηβική ηλικία, κατά τα οποία οι έφηβοι πρέπει να αποκτήσουν συγκεκριμένες ικανότητες, γνώσεις, λειτουργίες και στάσεις. Αυτές αποκτώνται μέσω της φυσικής ωρίμανσης, των κοινωνικών προσδοκιών και της προσωπικής προσπάθειας. Κάθε πεδίο ανάπτυξης είναι προϋπόθεση για το επόμενο και πρέπει να επιτευχθεί εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος («διδασκτέα στιγμή»). Διαφορετικά, αργότερα, είναι πολύ δύσκολο έως αδύνατο να επιτευχθεί, με συνέπειες την αυξημένη ανησυχία, την έκφραση αποδοκιμασίας προς την κοινωνία και την ανικανότητα διαχείρισης παρόμοιων καταστάσεων.

ε. Ηθική ανάπτυξη

Αν και τα στάδια της ηθικής ανάπτυξης δε συμβαδίζουν με τη βιολογική ηλικία, εντούτοις ο L. Kohlberg, εισηγητής της θεωρίας της ηθικής ανάπτυξης, υποστηρίζει ότι, όταν οι άνθρωποι φτάνουν στο στάδιο της αφηρημένης σκέψης, έχουν θεωρητικά και τη δυνατότητα να φτάσουν στο υψηλότερο επίπεδο ηθικής ανάπτυξης, το οποίο ονομάζει «μετασυμβατική ηθική». Στο επίπεδο αυτό, οι ηθικές κρίσεις βασίζονται σε αρχές και κανόνες που ορίζει η κοινωνία, αλλά δεν τηρούνται τυφλά. Στο αμέσως επόμενο στάδιο οι ηθικές κρίσεις στηρίζονται σε αφηρημένες και γενικές αρχές που λειτουργούν πάνω από τους νόμους της κοινωνίας. Έρευνες που έγιναν απέδειξαν ότι τόσο το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, όσο και οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις μπορούν να επηρεάσουν το επίπεδο της ηθικής ανάπτυξης, το οποίο τελικά δεν είναι ηλικιακά οριοθετημένο. Λίγοι άνθρωποι πάντως φτάνουν στο ανώτερο επίπεδο ηθικής ανάπτυξης. Ο ρόλος του σχολείου είναι πολύ σημαντικός στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και στη διδασκαλία της ηθικής. Για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα το σχολείο προβάλλει βασικές αξίες, ενώ με τη διδασκαλία της ηθικής (επίλυση ηθικών προβλημάτων, αντιμετώπιση ηθικών διλημάτων) καλλιεργείται η ηθική σκέψη των μαθητών με μακροπρόθεσμο σκοπό την υιοθέτηση ηθικής στάσης και συμπεριφοράς σε προβλήματα της καθημερινής ζωής (Καψάλης, 2006, σσ. 136-142).

στ. Ανάγκες και ενδιαφέροντα

Οι βασικές ανάγκες του εφήβου που ζητούν επίμονα την ικανοποίησή τους είναι:

1. Η ανάγκη **συγκρότησης θετικής αυτοεικόνας**, της ταυτότητας του Εγώ. Στην περίοδο της εφηβείας παρατηρείται μια συνειδητή στροφή του εφήβου προς τα μέσα, προκειμένου να ανακαλύψει τον εαυτό του και να συγκροτήσει την προσωπική του ταυτότητα. Ο J. Marcia, ο οποίος ασχολήθηκε με τη διαμόρφωση της ταυτότητας κατά την εφηβεία, υποστηρίζει ότι οι περισσότεροι έφηβοι φαίνεται να προχωρούν σταδιακά προς τη διαμόρφωση της προσωπικής τους ταυτότητας. Η διαμόρφωση της ταυτότητας, όμως, δεν απαντάται τόσο συχνά στα πρώτα στάδια της εφηβείας (περίοδος του Γυμνασίου), ενώ, αντίθετα, απαντάται πολύ συχνά στα στάδια της εφηβείας που αντιστοιχούν στην περίοδο του Λυκείου. Τότε η αυτοεικόνα των μαθητών τείνει να γίνεται ολοένα πιο θετική και σταθερή (Καψάλης, 2006, σ. 89, Βασιλόπουλος, 2008, σσ. 96-106).

2. Η ανάγκη για προσκόλληση προς τους συνομηλίκους. Στην περίοδο του Λυκείου οι μαθητές τείνουν να δημιουργούν ή να ισχυροποιούν τους φιλικούς δεσμούς τους με τους συνομηλίκους τους. Έτσι, οδηγούνται στη διαμόρφωση της κοινωνικής τους ταυτότητας.

3. Η ανάγκη για ανεξαρτησία, αυτονομία και αρμονική σχέση με το κοινωνικό σύνολο. Ο έφηβος μαθητής αποζητά τόσο το αίσθημα της εσωτερικής ελευθερίας, όσο και την αρμονική σχέση του με το κοινωνικό σύνολο. Πρόκειται για τη μεταβατική φάση από την εξάρτηση της παιδικής ηλικίας στην ανεξαρτησία των ενηλίκων. Εκφράσεις της ανάγκης αυτής είναι η επαναξιολόγηση των γνώσεων που απέκτησε

μέχρι την εφηβεία του και η κριτική του στάση απέναντι στις αξίες. Είναι η ηλικία κατά την οποία οικοδομεί το προσωπικό αξιολογικό του σύστημα.

4. Η ανάγκη για **όρια**. Ο έφηβος, στην προσπάθειά του να μεταβεί στον κόσμο των ενηλίκων, συχνά έρχεται αντιμέτωπος με κινδύνους που δυσκολεύεται να αντιμετωπίσει. Ο προσδιορισμός των ορίων τον προστατεύει, αλλά παράλληλα δίνει και κατεύθυνση και προσανατολισμό στις αποφάσεις και τις πράξεις του.

5. Η ανάγκη για **εμπειρίες ανάλογα με τον βαθμό ανάπτυξής του**. Κατά την αναπτυξιακή ψυχολογία, η ανάπτυξη του μαθητή επιτυγχάνεται, όταν του προσφέρονται τα κατάλληλα ερεθίσματα στη σωστή χρονική στιγμή.

6. Η ανάγκη ν' αγαπάει και ν' αγαπιέται. Βασίζεται στο ξύπνημα και τη βίωση της σεξουαλικής ορμής και λειτουργίας. Η ερωτική αυτή στάση του εφήβου δεν έχει μόνο βιολογική διάσταση, αλλά επεκτείνεται στο ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο.

7. Η ανάγκη για **αυτοπραγμάτωση**. Ο έφηβος, όπως και κάθε ενήλικος, επιδιώκει την ανάπτυξη των δυνατοτήτων του στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Αυτό επιτυγχάνεται με την προσφορά γνώσεων υψηλότερου κάθε φορά επιπέδου, την καλλιέργεια δεξιοτήτων και την παροχή ευκαιριών για επιλογές, αποφάσεις, ενέργειες (Καψάλης, 2006, σσ. 150-154).

Τα ενδιαφέροντα του μαθητή διευρύνονται αισθητά στην περίοδο της εφηβικής ηλικίας ανάλογα με την ψυχοπνευματική του ανάπτυξη (Βασιλόπουλος, 2008, σσ. 96-106).

4.2 Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο Λύκειο

Το Λύκειο ουσιαστικά αποτελεί μία περίοδο ανεπανάληπτη για τον νέο άνθρωπο, αφού, πιο ώριμος πλέον, σε σχέση με την παιδική ηλικία του Δημοτικού και την πρώτη εφηβεία του Γυμνασίου, ο έφηβος μαθητής, στην κρισιμότερη αναπτυξιακά περίοδο της ζωής του, βιώνει και κατανοεί πολλά και σημαντικά για τη ζωή του, καλλιεργεί σχέσεις, γνωρίζει και επαναπροσδιορίζει τον εαυτό σε σχέση με τους άλλους, αποκτά γνώση. Η νέα αυτή γνώση, πολλές φορές, έρχεται σε δημιουργική σύγκρουση με την παλαιά, ενώ ταυτόχρονα του προσφέρει μέσα αποκωδικοποίησης και ερμηνείας της πραγματικότητας. Ο πολιτισμός των ανθρώπων αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη διαδικασία αυτή, γιατί προσφέρει τη γλώσσα και τα σύμβολα που προκαλούν την ανθρώπινη ανάπτυξη. Η εκπαίδευση ενσωματώνει την πολιτισμική διάσταση και εφοδιάζει τους μαθητές με τη γλώσσα και τη γραμματική του πολιτισμού τους. Αν μάλιστα προστεθεί και η βιολογική προδιάθεση των παιδιών και των εφήβων να κατανοούν μόνοι τους πολλές γνώσεις, και στην περίπτωση της θρησκευτικής γνώσης να αναζητούν τον Θεό, την ιερότητα και τη σημασία της υπερβατικότητας, αντιλαμβάνεται κανείς ότι τα «εργαλεία» της γνώσης, τα οποία προσφέρονται στην εκπαίδευση, λειτουργούν ως μεσολαβητές των πιο προηγμένων

ψυχολογικών διαδικασιών των νέων ανθρώπων και αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες ανάπτυξης με ανάλογα αποτελέσματα.

Σε σχέση με τα θρησκευτικά ζητήματα, οι έφηβοι διατυπώνουν ερωτήματα και αμφισβητήσεις σχετικά με τη θρησκευτική πραγματικότητα, το θρησκευτικό φαινόμενο, τη θρησκευτική σκέψη και ζωή, τη σχέση με το παρόν και το μέλλον αλλά και τη δική τους ζωή και αναζητούν επαρκή, αντικειμενική πληροφόρηση και ερεθίσματα για γόνιμους προβληματισμούς και συζήτηση. Στο σχολείο, η θρησκευτική εκπαίδευση προσφέρει τη δυνατότητα κατανόησης και κριτικής προσέγγισης αυτής της πραγματικότητας. Συγχρόνως, προσφέρει τις ικανότητες και δεξιότητες γνωριμίας, επικοινωνίας και αλληλοκατανόησης μεταξύ των ανθρώπων, αλλά και ανάλυσης και ερμηνείας της ιστορίας και του πολιτισμού. Η θρησκευτική αγωγή στο Λύκειο δεν αποτελεί μία ιστορική, απλώς, αναφορά στην παρουσία της θρησκείας στη ζωή και στον κόσμο, αλλά μία επικοινωνιακή και βιωματική εμπειρία για μια ζωή. Ασχολείται κυρίως και κατ' εξοχήν με τα υπαρξιακά ερωτήματα του νέου ανθρώπου και με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και τον κόσμο, στην πορεία διαμόρφωσης της προσωπικής ταυτότητάς του.

Η προσωπική ταυτότητα δεν δημιουργείται με φυσικό τρόπο, όπως η βιολογική ωρίμανση. Οι έφηβοι με ενεργητικό τρόπο πρέπει να αναζητήσουν, να σμιλέψουν και να ανακαλύψουν την ταυτότητά τους και να ξεπεράσουν δημιουργικά τις ενδεχόμενες αδυναμίες και ανεπάρκειές τους. Η σχέση με τον Θεό εξηγείται, αρχικά, ως σχέση με τη μητέρα στην παιδική ηλικία. Στην εφηβεία η έννοια του «ιερού» αλλάζει και προσδιορίζεται διαφορετικά και πάντα διαμεσολαβητικά σε σχέση με τους άλλους, τα αντικείμενα, τους τόπους, τους διαχρονικούς θεσμούς. Η θρησκευτική γνώση περιλαμβάνει κατ' ουσίαν, ακριβώς, αυτήν τη διαδικασία και γίνεται αντικείμενο μιας εκπαίδευσης, που αναπτύσσει την προσωπικότητα του εφήβου ολιστικά ως πρόσωπο με ελευθερία, νόηση και αισθήματα, με δυνατότητα να πιστεύει γιατί γνωρίζει και κατανοεί, εκφράζεται και επικοινωνεί με τη «θρησκευτική» γλώσσα που μαθαίνει στο σχολείο.

Σκοπός της θρησκευτικής εκπαίδευσης στο Λύκειο είναι να φέρει τη ζωή των νεαρών εφήβων σε σχέση με τον κόσμο της θρησκείας όχι με κριτήριο τη σφαιρική πληροφόρησή τους για το θρησκευτικό φαινόμενο και τις θρησκευτικές παραδόσεις (κάτι που μπορούν να επιτύχουν, πλέον, από τη μέση εφηβεία και μετά, μόνοι, χρησιμοποιώντας ποικίλα μέσα), αλλά με βάση, τι από τη θρησκεία έχει σημασία και δίνει νόημα στη ζωή του ίδιου του νέου ανθρώπου και στη ζωή των άλλων ανθρώπων. Στην περίπτωση, μάλιστα, των νέων που βρίσκονται στη μέση εφηβεία, έννοιες και θέματα, που σχετίζονται με τον Θεό, τον άνθρωπο, τη ζωή, την κοινωνία, τον πολιτισμό και τον κόσμο, βοηθούν να αντιληφθούν οι νέοι τι είναι θρησκεία και γιατί χρειάζεται η γνώση της είτε κάποιος πιστεύει είτε όχι.

Η θρησκευτική γνώση σε αυτή την περίπτωση δεν περιορίζεται στη φαινομενολογική προσέγγισή της, η οποία επικράτησε με τη θεωρητικοποίησή της από τον Ninian Smart, να βιώνει δηλαδή, ο μαθητής στο σχολείο πώς πιστεύει ο

πιστός μιας θρησκείας. Η θρησκευτική γνώση αποτελεί κυρίως την κατανόηση (νοηματοδότηση, εννοιολόγηση και εφαρμογή) της θρησκευτικής γλώσσας-γραμματικής του ίδιου του εαυτού και του ευρύτερου πλαισίου του. Πέρα από αυτή την έννοια της θρησκευτικής γνώσης, αφού κατακτηθεί η «μητρική θρησκευτική γλώσσα», χρειάζονται, δευτερευόντως, και άλλες γλώσσες για την κατανόηση των άλλων, σε σχέση με τους οποίους ο εαυτός προσδιορίζεται και αποκτά συνείδηση του ίδιου του εαυτού του και του κόσμου όλου. Η διαφορά με τη φαινομενολογική προσέγγιση της θρησκευτικής γνώσης είναι ότι, η γνώση σε αυτή την περίπτωση είναι εμπειρική διαδικασία και όχι μία εξωτερική πραγματικότητα (φαινόμενο) που υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο.

Με τη θεώρηση αυτή της θρησκευτικής γνώσης, η θρησκευτική εκπαίδευση στο Λύκειο, λαμβάνει υπόψη τις απαιτήσεις των καιρών και σέβεται τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά και τις ψυχολογικές διεργασίες των σύγχρονων εφήβων, όπως το αίτημα ελευθερίας, την αμφισβήτηση κατεστημένων θεωρήσεων, την προσπάθεια προσωπικής νοηματοδότησης και τη δημιουργία ταυτότητας. Με βασικό άξονα τη θρησκεία και τον πολιτισμό της, σε σχέση με τη σημερινή εποχή και την κοινωνία της ύστερης νεωτερικότητας, καθώς και τα ζητήματα ηθικού και κυρίως υπαρξιακού προβληματισμού που αυτή θέτει, αναπτύσσεται εννοιολογικά και κινείται γύρω από ορισμένους θεμελιώδεις θεματικούς άξονες, όπως Θεός, κόσμος, άνθρωπος, κοινωνία, ηθική, πολιτισμός, σύγχρονη ζωή. Με έμφαση στην Ορθόδοξη θεολογική παράδοση και την οικουμενικότητα της Ορθόδοξης πρότασης, υπηρετεί ένα θρησκευτικό γραμματισμό, που στοχεύει στην κριτική ερμηνεία, την υπαρξιακή νοηματοδότηση, την ανακαίνιση της προσωπικής και συλλογικής ζωής και απευθύνεται όχι μόνο στους ορθόδοξους μαθητές αλλά σε όλους, ανεξάρτητα από εθνική καταγωγή ή θρησκευτική και ομολογιακή ταυτότητα.

Η θρησκευτική εκπαίδευση στο Λύκειο με την παιδαγωγική και διδακτική μέθοδο αλλά και με το θεολογικό περιεχόμενό της έχει πολλές δυνατότητες να εμπλακισώσει ριζικά τη δημιουργία και καλλιέργεια κοινότητας, η οποία και ως έννοια σχετίζεται με την πίστη και την παράδοση του τόπου. Η λειτουργία της τάξης ως κοινότητας μάθησης μέσω των κοινών εμπειριών, της βίωσης κοινών πραγμάτων και της διάδρασης, αναπτύσσεται με έμφαση στη συνεργατική μάθηση, τη συνεργασία, τη διαπραγμάτευση, τα κοινά νοήματα, αλλά και στο πλαίσιο του συνεχούς διαλόγου, της ανάλυσης και βιωματικής εφαρμογής αρχών και αξιών, όπως η ελευθερία, η αγάπη, η δημοκρατία, το δικαίωμα, η ισότητα, η αυτονομία, ο σεβασμός, η αλληλεγγύη, η δικαιοσύνη, η ελπίδα κ.ά.

4.3 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού και του μαθητή

Η θρησκευτική εκπαίδευση αποτελεί ευθύνη του εκπαιδευτικού συστήματος και του ίδιου του εκπαιδευτικού, που καλείται να την πραγματώσει. Ο εκπαιδευτικός όμως δεν θα πρέπει να μεταδώσει συγκεκριμένες και παγιωμένες ιδέες, αντιλήψεις και

συνήθειες στον μαθητή, αλλά ως μέλος μιας παιδαγωγικής και πολιτισμικής κοινότητας να επιλέξει τους κατάλληλους τρόπους επίδρασης -δηλαδή τη μέθοδο- και να βοηθήσει τον νέο άνθρωπο, ώστε οι επιδράσεις αυτές να τελεσφορήσουν και να κάνουν τον μαθητή πιο έμπειρο και σοφό, ώστε ελεύθερα να αντιμετωπίσει τα υπαρξιακά του προβλήματα. Και αυτό, έχοντας ασφαλώς οδηγό την αρχή ότι το υποκείμενο της εκπαίδευσης είναι πρώτα άνθρωπος και μετά μαθητής, που ασκείται στη μοναδική, ανόμοια και αναντικατάστατη έκφραση της ελευθερίας του προσώπου του και όχι στην αντικειμενική προσαρμογή και ομοιομορφία ή τον ψυχολογικό ή ιδεολογικό εξαναγκασμό. Ο νέος άνθρωπος νοείται ως πρόσωπο μοναδικό, ανόμοιο και ανεπανάληπτο και η αλήθεια αυτή θέτει τον μαθητή στο κέντρο της ύπαρξης και λειτουργίας του σχολείου και της εκπαίδευσης.

Ο θεολόγος λοιπόν, θα πρέπει να απελευθερωθεί δημιουργικά, να αναπτύξει «ανοιχτοσύνη, θεολογική και παιδαγωγική φαντασία για να προσεγγίσει τον σύγχρονο έφηβο μαθητή και τις ευαισθησίες του, ώστε το θρησκευτικό μάθημα να έχει τα χαρακτηριστικά μιας σύγχρονης παιδευτικής διαδικασίας». Να ενθαρρύνει και να καθοδηγήσει, ώστε μέσα στη σχολική αίθουσα αλλά και έξω από αυτήν οι μαθητές του να μπορούν να εκφράζονται, να δημιουργούν, να αντιλαμβάνονται τη δράση και τις επιλογές προσώπων, να αξιολογούν καταστάσεις και θεσμούς, να κρίνουν προσωπικά και συλλογικά βιώματα στον θρησκευτικό χώρο, μέσα από την προσωπική τους αναζήτηση και ζωή. Βασική επιδίωξη του θεολόγου είναι η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, που πέρα από γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες, στάσεις και συμπεριφορές αποβλέπει στην ενδυνάμωση και την ανάπτυξη προσωπικής ταυτότητας των μαθητών, στη δυναμική αξιοποίηση των όσων μαθαίνουν στα νέα δεδομένα της ζωής τους. Όλα τα παραπάνω, θα πρέπει να κατανοηθούν και να αναδειχθούν μέσα από σχεδιασμένες συμμετοχικές και συνεργατικές δράσεις ενός σχεδίου διδασκαλίας, που εμπλέκει ενεργά τους μαθητές (active learning) σε διερευνητικές και βιωματικές μεθόδους μάθησης, όπου η γνώση οικοδομείται από το ίδιο το προσωπικό υποκείμενο, όμως, με βάση την κοινωνική αλληλεπίδραση και το νόημα που δίνει το ίδιο στα πράγματα. Η διαμορφωτική αξιολόγηση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των μεθόδων και λειτουργεί σε όλες τις φάσεις της διδασκαλίας.

Στο πλαίσιο αυτό εξελίσσεται και μεταβάλλεται και ο ρόλος του μαθητή. Το ζητούμενο δεν είναι να αποθηκεύσει γνώσεις, ούτε να αλλάξει τη συμπεριφορά του προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, αλλά να αναπτύξει ικανότητες και επάρκειες, που θα τον βοηθήσουν να λειτουργήσει κριτικά και ενσυνείδητα. Ο μαθητής καλείται να προσεγγίζει τις βασικές έννοιες κάνοντας διάλογο, αξιολογώντας, κρίνοντας, ερμηνεύοντας. Μέσω αυτής της ανοιχτής διαδικασίας αναπτύσσει δεξιότητες (διαλόγου, αξιολόγησης, κρίσης, ερμηνείας) που οδηγούν στην προσωπική του ανάπτυξη και τον εντάσσουν οργανικά στη σχολική κοινότητα μάθησης, η οποία λειτουργεί επί τη βάση της συνεισφοράς αντιλήψεων στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις που συμβαίνουν στο πλαίσιο της.

5. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Έργο της εκπαίδευσης δεν είναι να διδάσκει μαθήματα.

Έργο της είναι να διδάσκει μαθητές»

Sir Ken Robinson

Έχετε παίξει ποτέ παιχνίδι; Ή ακόμα καλύτερα! Έχετε δει παιδί να παίζει παιχνίδι; Είναι απόλυτα αφοσιωμένο για ώρες, μπαίνει αμέσως στο νόημα, καταφέρνει πολύ γρήγορα να τερματίζει πίστες και να ανεβαίνει επίπεδα, και όλα αυτά χωρίς να ρίξει ούτε μια ματιά στο εγχειρίδιο με τις οδηγίες... Ο φιλόσοφος-γλωσσολόγος James Paul Gee αφιέρωσε πολλές μελέτες πάνω σε αυτό ακριβώς το ερώτημα: «τι κάνει ένα παιχνίδι, και ιδιαίτερα ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι, τόσο ελκυστικό και ενδιαφέρον;» και έβγαλε πολλά χρήσιμα συμπεράσματα για τη σύγχρονη εκπαίδευση. Ο Gee συμπέρανε ότι ο μαθητής αποδίδει αισθητά καλύτερα, όταν έχει τη δυνατότητα να χτίζει πάνω στη δική του υπάρχουσα γνώση -όπως ο παίκτης, όταν ανεβαίνει από επίπεδο σε επίπεδο-, όταν είναι πρωταγωνιστής της δράσης και όχι ακροατής, όταν μπορεί να λαμβάνει αποφάσεις, να ερευνά ενεργά, να σκέφτεται εναλλακτικά, να εκτίθεται σε παραστάσεις, κείμενα και οπτικοακουστικά ερεθίσματα που εναλλάσσονται (Gee, 2007). Επιπλέον, όταν μαθαίνει μέσα από μια κοινωνική εμπειρία (βλ. συμπαίκτης) τότε κατακτά το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα, τόσο ως προς τη συμμετοχή και την απόδοση, όσο και ως προς την ανάπτυξη της μεταγνώσης (της συνειδητής διαδικασίας που επιτρέπει στο μαθητή να κατανοήσει επακριβώς πώς οδηγήθηκε στη λύση ενός προβλήματος, στη γνώση, στα συμπεράσματα κλπ.). Σε αυτό ακριβώς το πνεύμα του ελκυστικού, αλλά ταυτόχρονα και αποτελεσματικού μαθησιακού περιβάλλοντος λειτουργούν τα Θρησκευτικά στο Νέο Πρόγραμμα Σπουδών.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχει αναπτυχθεί έντονος διάλογος γύρω από το ΜτΘ, σχετικά τόσο με το περιεχόμενο, όσο και με τον τρόπο διδασκαλίας του. Απαιτείται μεγάλη διάκριση, για να τηρηθούν οι ισορροπίες ανάμεσα στην παραδοσιακή προσέγγιση του μαθήματος και στη σύγχρονη πραγματικότητα, ενός κόσμου συχνά αδιάφορου ή ακόμα και εχθρικού προς τη θρησκεία. Αναζητώντας λοιπόν τη χρυσή τομή, το νέο ΠΣ προσπαθεί να αξιοποιήσει όλο το οπλοστάσιο της θεολογίας μας και της σύγχρονης παιδαγωγικής.

Οι καθηγητές θεολόγοι με το νέο ΠΣ καινοτομούν ως προς τις παιδαγωγικές μεθόδους, τον σχεδιασμό και την υλοποίηση του μαθήματος. Για πρώτη φορά το ΠΣ του Λυκείου έχει παιδαγωγικές βάσεις, που λαμβάνουν υπόψη τις προσωπικές ανάγκες των μαθητών, τα ιδιαίτερα ηλικιακά, συναισθηματικά, πολιτισμικά, ηθικά, θρησκευτικά και γνωστικά χαρακτηριστικά τους. Με τη χρήση ποικίλων μεθόδων και δραστηριοτήτων το ΜτΘ θέτει τα θεμέλια του προβληματισμού, της κριτικής σκέψης, της ώριμης στάσης απέναντι στη ζωή. Κι αυτό είναι ένα μάθημα που θα συνοδεύει το παιδί σε όλη την ενήλικη ζωή του. Βασική αρχή και αρετή του νέου ΠΣ δεν είναι τόσο

το ότι δίνει έμφαση στη μετάδοση λεπτομερών γνώσεων/πληροφοριών (από τα ενδύματα του αρχιερέα μέχρι το συγγραφικό έργο του Ευθυμίου Ζιγαβηνού), όσο το ότι βοηθάει τον αυριανό ενήλικα να μπορεί να εκφραστεί και να επικοινωνήσει με τα κατάλληλα εφόδια του θρησκευτικού γραμματισμού (έννοιες, όροι, αξίες κλπ.) και να σκεφθεί με ωριμότητα, διάκριση, και σεβασμό στο παρόν και το μέλλον.

Το νέο ΠΣ σχεδιάστηκε με κέντρο τον μαθητή. Ζητούμενο πλέον είναι η διαδικασία της μάθησης, το πώς θα μάθει κάτι ο μαθητής, και όχι μόνο το τι θα μάθει. Η διαδικασία μάθησης έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε να αγκαλιάζει κάθε μαθητή· όχι μόνο αυτόν που απομνημονεύει, ούτε μόνο αυτόν που έχει το θάρρος της γνώμης και την ευγλωττία. Οι δραστηριότητες καλλιεργούν τη φαντασία, τη δημιουργικότητα, καλούν σε συνεργασία, σε μελέτη, σε ανακάλυψη, σε ανάλυση, σε διαπραγμάτευση, σε προβληματισμό και οπωσδήποτε στο τελικό ζητούμενο της εκπαίδευσης, την κατανόηση. Κάθε μαθητής βρίσκει τον τρόπο να εκφραστεί, να έρθει σε επαφή με τη γνώση και άρα να μάθει. Όλοι οι μαθητές πλέον μπορούν να αποκωδικοποιούν τη ζωή με θρησκευτική γλώσσα, να εκφράζονται, να δρουν, και να τοποθετούνται απέναντι στη θρησκεία, στην αναζήτηση του Θεού και τα υπαρξιακά ερωτήματα. Μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν. Μαθαίνουν πώς να αξιοποιούν και να αξιολογούν τις όποιες γνώσεις συναντούν σήμερα, αλλά και αργότερα στη ζωή τους. Συνδέουν τελικά τη γνώση με τη ζωή τους. Ο εκπαιδευτικός έχει τον ρόλο του εμπυχωτή, του συμβούλου, του διοργανωτή. Δημιουργεί το κλίμα, τις προϋποθέσεις για ένα διευρυμένο περιβάλλον μάθησης (Κουκουνάρας – Λιάγκης, 2015). Δεν έχει πάντοτε και για όλα έτοιμες απαντήσεις, τις οποίες οι μαθητές σαν «καλά παιδιά» θα πρέπει να καταγράψουν και να απομνημονεύσουν. Δείχνει όμως τον δρόμο και τις πηγές, ώστε οι μαθητές να ανακαλύψουν τις απαντήσεις και να προβληματιστούν ώριμα πάνω σε αυτές.

Το νέο ΠΣ είναι μια πόρτα, που οδηγεί στον κόσμο της γνώσης, της θεολογίας και της Ορθοδοξίας, αλλά και στον κόσμο της δημιουργίας, της έκφρασης, του προβληματισμού, της υπαρξιακής αναζήτησης, της συνύπαρξης. Στις παρακάτω παραγράφους ο Οδηγός Σπουδών επιχειρεί να δώσει στον εκπαιδευτικό ένα κλειδί της πόρτας αυτής. Δεν πρόκειται για ένα θεωρητικό κείμενο. Τη θεωρία άλλωστε μπορεί ο καθένας να τη μελετήσει μέσα από την εκτεταμένη βιβλιογραφία που παρατίθεται στο τέλος του Οδηγού. Εδώ επιχειρείται με απλά βήματα να καταστεί κατανοητή η λογική και η χρήση του ΠΣ.

5.1 Ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού για... αρχάριους

Στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού οι διδακτικές ενότητες είναι αφιερωμένες σε ορισμένες βασικές έννοιες – θεματικές ενότητες (π.χ. Θεός, ηθική, κακό, διλήμματα κλπ.) οι οποίες έχουν θρησκευτικό περιεχόμενο, σύμφωνα με την παράδοση του τόπου και του λαού μας. Οι έννοιες αυτές προέκυψαν από τη μελέτη των γενικών βασικών θρησκευτικο-παιδαγωγικών σκοπών που υπηρετεί η σύγχρονη ελληνική παιδεία

και των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών των μαθητών του Λυκείου. Οι βασικές έννοιες αναπτύσσονται σε πέντε υποέννοιες -τέσσερις για την Γ' Λυκείου- (π.χ. το κακό αναπτύσσεται στις υποέννοιες: θάνατος, αμαρτία, καταπίεση, φανατισμός, υποδούλωση). Για να προσεγγίσουν οι μαθητές πιο ολοκληρωμένα τις υποέννοιες αυτές, αφιερώνονται σε κάθε υποέννοια δύο διδακτικές ώρες. Σε κάθε υποέννοια παρατίθενται τέσσερις στήλες, οι οποίες περιλαμβάνουν τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, την αξιολόγησή τους, το ενδεικτικό εκπαιδευτικό υλικό (βιβλία, ιστοσελίδες, οπτικοακουστικό υλικό κλπ.), και τη μέθοδο σύμφωνα με την οποία θα αναπτυχθεί το μάθημα. Το εκπαιδευτικό υλικό είναι προτεινόμενο και σε καμία περίπτωση δεν εξαντλείται στα δέκα-είκοσι βιβλία, ιστοσελίδες και βίντεο που προτείνονται. Μερικά από αυτά μπορούν να αξιοποιηθούν αποσπασματικά στην τάξη. Κάποια άλλα απευθύνονται αποκλειστικά στον εκπαιδευτικό, για εμβάθυνση σε κάθε έννοια.

Η στήλη που αναφέρεται στη μέθοδο είναι αυτή που αφορά άμεσα και πρακτικά στον σχεδιασμό της κάθε διδακτικής ώρας. Πρόκειται για τα βήματα που θα ακολουθήσει ο θεολόγος καθηγητής κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Οι μέθοδοι που κρίθηκαν καταλληλότερες, με βάση σύγχρονες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί για τη θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα και την Ευρώπη, είναι η βιωματική και η διερευνητική. Κάθε μέθοδος έχει συγκεκριμένα βήματα-στάδια με συγκεκριμένη στοχοθεσία. Για κάθε βήμα ο Οδηγός προτείνει δύο διαφορετικές δραστηριότητες. Κρίθηκε σκόπιμο οι δραστηριότητες να αποτελούν διαφορετικές προτάσεις που διατυπώθηκαν από πολλούς θεολόγους-εμπειρογνώμονες του Οδηγού. Έτσι εκφράζονται ποικίλα μοντέλα δράσεων και επεξεργασίας των εννοιών. Είναι ανάγκη να τονιστεί εδώ ότι οι δραστηριότητες αυτές (οι περισσότερες από τις οποίες παραπέμπουν στις στρατηγικές και τεχνικές διδασκαλίας του Οδηγού του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, σσ. 107-182) είναι προτεινόμενες και όχι υποχρεωτικές. Ο εκπαιδευτικός, δηλαδή, στην όποια έννοια, χρησιμοποιώντας το βιβλίο των Θρησκευτικών, μπορεί να επιλέξει να επεξεργαστεί μια από τις δύο προτεινόμενες δραστηριότητες που προτείνει ο Οδηγός σε κάθε βήμα της μεθόδου, ή κάποια άλλη παρόμοια την οποία ο ίδιος θα προσαρμόσει στην τάξη του, αρκεί να επιτύχει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα της ενότητας. Ο εκπαιδευτικός, δηλαδή, έχει την ελευθερία, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες, τα δεδομένα και τα ενδιαφέροντα των μαθητών του, να δημιουργήσει ένα δικό του μάθημα, αρκεί να ακολουθήσει τους στόχους των βημάτων της κάθε μεθόδου και να αξιολογήσει τα αποτελέσματα της μάθησης, όπως αναφέρονται στο ΠΣ. Μπορεί να αξιοποιήσει τις προτεινόμενες δραστηριότητες, μερικές από αυτές, ή κάποιες άλλες πρωτότυπες που ο ίδιος θεωρεί καταλληλότερες.

5.2 Αναλυτική παρουσίαση των προτεινόμενων μεθόδων

Η Βιωματική μέθοδος

Κατά τους παιδαγωγούς Mary Kalantzis και Bill Core, γνώση δεν είναι μόνο οι πληροφορίες και οι μνήμες που αποθηκεύουμε στον εγκέφαλό μας, αλλά και οι αισθήσεις και τα συναισθήματά μας. Η γνώση επίσης είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, καθώς την αποκτούμε μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους (γλώσσα, εικόνες, ακούσματα, εμπειρίες κλπ.). Γνώση επομένως είναι όλα όσα είμαστε και κάνουμε μαζί με τους άλλους. Γι' αυτούς τους λόγους η βιωματική μέθοδος συνδυάζει τις γνωσιακές διαδικασίες με δραστηριότητες (Kalantzis, Core, 2013). Η μέθοδος χωρίζεται σε τέσσερα βασικά στάδια, ανάλογα με τις γνωσιακές διαδικασίες και τα επιθυμητά προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Τα επιμέρους στάδια-βήματα με τις δραστηριότητες που τα συνοδεύουν σχεδιάζονται ως εξής:

α) **Βιώνοντας:** Οι μαθητές καλούνται μέσα από τις δραστηριότητες να αναβιώσουν κάτι που έχει σχέση με την εμπειρία τους, κάτι που ήδη ξέρουν.

Παράδειγμα: Διδακτική προσέγγιση της έννοιας «κοινότητα»

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Οι μαθητές πραγματοποιούν μια εικονική συνέλευση της μαθητικής κοινότητας, για ένα θέμα για το οποίο διαφωνούν, ή μια παιδαγωγική συνεδρίαση για τη συμπεριφορά ενός μαθητή και λαμβάνουν αποφάσεις.

β) **Νοηματοδοτώντας:** Σε αυτό το βήμα οι μαθητές συνδέουν την εμπειρία τους με τον θρησκευτικό χαρακτήρα της έννοιας που μελετούν. Μαθαίνουν το νόημα των εννοιών, ορισμούς, γεγονότα που προσδίδουν στην έννοια θρησκευτική χροιά και περιεχόμενο. Σε αυτήν τη φάση όμως προσφέρεται απλώς μια πρώτη γνωριμία και όχι βαθύτερη ανάλυση της νέας γνώσης (αυτό θα γίνει αργότερα). Ζητούμενο είναι να ανακαλύψουν οι μαθητές ότι το βίωμα του προηγούμενου βήματος σχετίζεται με τη νέα γνώση και αυτή τελικά με την ίδια τους τη ζωή.

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Με ομαδοσυνεργασία τα παιδιά μελετούν κείμενα σχετικά με την πρώτη Αποστολική Σύνοδο, ή, μετά την προβολή ντοκιμαντέρ με θέμα τη ζωή μιας μοναστικής κοινότητας, συμπληρώνουν ένα φυλλάδιο εργασίας.

γ) **Αναλύοντας:** Σε αυτό το βήμα αναλύεται σε βάθος το θρησκευτικό περιεχόμενο της έννοιας από τους μαθητές και αξιολογείται. Στα δύο προηγούμενα βήματα οι μαθητές έχουν ζήσει την εμπειρία της έννοιας στη ζωή και στη θρησκεία και έχουν κατακτήσει όρους και έννοιες χρήσιμες για να κατακτήσουν τη νέα γνώση. Τώρα τα παιδιά καλούνται να αντιληφθούν τον σκοπό, τον ρόλο, και τη λειτουργία της έννοιας αυτής, και να εκφράσουν τη γνώμη τους, να βρουν ομοιότητες και διαφορές, να διαμορφώσουν προσωπική άποψη και να σταθούν κριτικά απέναντι σ' αυτήν. Η θρησκευτική έννοια γίνεται πια προσωπική υπόθεση.

Να σημειώσουμε εδώ ότι η αξιολόγηση και η κριτική αντιμετώπιση δεν έχει σε καμία περίπτωση να κάνει με το δόγμα, με τις βασικές αρχές του χριστιανισμού, ή οποιασδήποτε άλλης θρησκείας. Αυτό δεν θα ήταν ούτε διακριτικό, ούτε καν χριστιανικό, αλλά θα έδειχνε έλλειψη σεβασμού προς τον ιερό χώρο της θρησκείας.

Τα παιδιά θα αξιολογήσουν και θα εκτιμήσουν το θρησκευτικό περιεχόμενο εννοιών όπως ο πλούτος, ο φανατισμός, το κακό, η ετερότητα κλπ.

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Η ζωή της πρώτης εκκλησίας και η σύγχρονη ενορία: Οι μαθητές, μετά τη μελέτη των πηγών, συνεργάζονται για τη δημιουργία μιας αφίσας που παρουσιάζει τη ζωή της πρώτης εκκλησίας. Στη συνέχεια κάνουν το ίδιο για τη ζωή μιας σύγχρονης ενορίας. Συζητούν τις διαφορές και τις ομοιότητες.

δ) Εφαρμόζοντας: Σε αυτό το βήμα τα παιδιά καλούνται να συνδέσουν όσα έμαθαν στα προηγούμενα στάδια του μαθήματος με το σήμερα, με τις καταστάσεις της ζωής τους και να τα εφαρμόσουν όσο αυτό είναι δυνατό. Μπορούν να αναστοχαστούν, να αξιολογήσουν, και να επαναπροσδιορίσουν απόψεις και στάσεις που αφορούν την πραγματικότητα που ζουν ή τον κόσμο στον οποίο θα ήθελαν να ζήσουν. Σχεδιάζουν πρωτοβουλίες, αναλαμβάνουν δράσεις στο περιβάλλον του σχολείου τους ή έξω από αυτό.

Προτεινόμενη δραστηριότητα: «Αναστοχασμός»: Τι πρότυπα βρίσκει το σχολείο ή η κοινότητά μου στον τρόπο λειτουργίας της πρώτης εκκλησίας; Οι μαθητές συντάσσουν ένα γράμμα με προτάσεις για μια καλύτερη κοινότητα προς τη Βουλή, ή το Δήμαρχο, ή τον τοπικό επίσκοπο, ή τον ιερέα της ενορίας τους κλπ.

Η Διερευνητική μέθοδος

Ο Clive Erricker προσπάθησε να ενώσει το χάσμα μεταξύ της θεωρίας της παιδαγωγικής και της εκπαιδευτικής πράξης στην τάξη και ταυτόχρονα να βρει έναν τρόπο ώστε οι μαθητές να αναπτύσσονται προσωπικά και πνευματικά. Έτσι κατέληξε στα πέντε βήματα της διερευνητικής μεθόδου, σύμφωνα με την οποία οι μαθητές - όπως και στην βιωματική μέθοδο- έχουν την ευκαιρία να μελετήσουν μια έννοια ξεκινώντας πάλι από προσωπικές εμπειρίες και ερωτήματα, και σταδιακά να οδηγηθούν σε βαθύτερη κατανόηση και αφομοίωση της έννοιας σε σχέση με τη θρησκεία (Erricker, 2010). Σε σχέση με τη βιωματική μέθοδο, η διερευνητική είναι ανοιχτή σε περισσότερες ερμηνευτικές διαδικασίες, μελετά την πολυπλοκότητα των εννοιών και τις προκλήσεις τους, και αφήνει περισσότερα περιθώρια κριτικής στάσης (σε ζητήματα όπως η βία, τα βιοηθικά διλήμματα κλπ.), πράγμα που ταιριάζει περισσότερο στις μεγαλύτερες λυκειακές τάξεις, γι' αυτό και προτείνεται συχνότερα γι' αυτές τις ηλικίες (Κουκουνάρας - Λιάγκης, 2012).

Τα επιμέρους στάδια της διερευνητικής μεθόδου είναι τα εξής:

α) Περιγράφοντας: Μια πιθανή αρχική ερώτηση θα ήταν: 'Ποια είναι η σημασία της συγκεκριμένης έννοιας για μένα προσωπικά;' Οι μαθητές μέσα από διάλογο και ανταλλαγή ιδεών εκφράζουν τις προσωπικές τους απόψεις για μία έννοια και τις απαντήσεις γύρω από ερωτήματα σχετικά με αυτήν.

Παράδειγμα: Διδακτική ανάπτυξη της έννοιας «οικολογία

Προτεινόμενη δραστηριότητα: «Ιδεοθύελλα»: Τρόποι καταστροφής του περιβάλλοντος - Τρόποι σωτηρίας του περιβάλλοντος.

β) Εφαρμόζοντας: Σε αυτό το στάδιο, μέσα από δράσεις, βιώνουν την έννοια, όπως την αντιλαμβάνονται, σε διαφορετικές καταστάσεις, στη ζωή μας, στην κοινωνία, στον κόσμο. Ανακαλύπτουν πιθανές προκλήσεις και δυσκολίες που παρουσιάζει η έννοια, αν τοποθετηθεί σε διαφορετικές συνθήκες. Για παράδειγμα: «Μπορείς να θυμηθείς κάποια περίπτωση που είχες αντίρρηση ή επιφυλάξεις γι' αυτήν την έννοια; Τι προκάλεσε αυτή σου τη στάση; Τι αποτέλεσμα είχε;».

Προτεινόμενη δραστηριότητα: «Παγωμένες εικόνες»: Το αποτέλεσμα οικολογικών δράσεων πριν και μετά.

γ) Διερευνώντας: Οι μαθητές μέσα από ερευνητικές δράσεις μελετούν την έννοια ως θρησκευτική εμπειρία, με στόχο τη βαθύτερη κατανόησή της. Ερωτήματα που βοηθούν σε αυτό το στάδιο μπορεί να είναι τα εξής : «Πώς πιστεύετε ότι αυτές οι εικόνες, ήχοι, κείμενα, (οπτικοακουστικό υλικό που έχει δοθεί) σχετίζονται με την έννοια; Ποια κατά τη γνώμη σας είναι τα χαρακτηριστικά αυτής της έννοιας;»

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Ομαδοσυνεργασία και μελέτη της σχέσης ανθρώπου και περιβάλλοντος μέσα από τα πρώτα κεφάλαια της Γένεσης.

δ) Αναπλαισιώνοντας: Εφαρμογή της έννοιας σε μια συγκεκριμένη θρησκευτική κατάσταση. Σε αυτό το βήμα τα παιδιά μέσα από δράσεις κατανοούν την έννοια στο πλαίσιο της θρησκείας και αναγνωρίζουν ζητήματα που εγείρονται από αυτήν σε σχέση με τα ίδια. Η επιτυχία της αναπλαισίωσης εξαρτάται από το υλικό που θα χρησιμοποιηθεί (π.χ. μελέτη περίπτωσης, άρθρο, ειδήσεις, σενάριο κλπ.). Καλό είναι η έννοια να δοκιμαστεί σε πραγματικές και ακριβείς συνθήκες, ώστε να δημιουργηθούν ζητήματα και ερωτήσεις, να εκφραστούν διαφορετικές και αντίθετες απόψεις και να προκληθεί γόνιμος και δημιουργικός διάλογος. Έτσι οι μαθητές θα ανακαλύψουν τρόπους και εναλλακτικές απόψεις, θα διερευνήσουν και θα διαπιστώσουν με ποιο τρόπο μια έννοια εντάσσεται σε συγκεκριμένα πιστεύω της παράδοσης τους και θρησκευτικές πρακτικές άλλων θρησκευτικών ομάδων. Ερωτήσεις που διευκολύνουν σε αυτό το στάδιο είναι: «Ποια ζητήματα σχετικά με την έννοια εγείρονται σ' αυτό το περιβάλλον; Σε τι ταυτίζονται και σε τι διαφέρουν οι απόψεις των ... για την έννοια από τις δικές σας απόψεις;»

Προτεινόμενη δραστηριότητα: «Έρευνα στο διαδίκτυο»: Γιατί ο Οικουμενικός Πατριάρχης χαρακτηρίστηκε ως «ο πράσινος Πατριάρχης»;

ε) Αξιολογώντας: Μέσα από αναστοχαστικές δράσεις οι μαθητές προσδιορίζουν την αξία της έννοιας για τους ίδιους προσωπικά. Διαμορφώνουν αξιολογικές κρίσεις που βασίζονται σε γεγονότα και επιχειρήματα. Η αξιολόγηση μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: αρχικά από τη μεριά του πιστού (από «μέσα») και στη συνέχεια «εξωτερικά», μέσω συνεργασίας και διαλόγου, με ερωτήσεις όπως: «Ποια πιστεύετε πως θα ήταν η άποψη ενός... για την έννοια αυτή; Με ποιον τρόπο θα απαντούσατε στην αντίληψη ενός... για την έννοια αυτή; Ποια είναι η αντίληψη των σύγχρονων μαθητών για την έννοια και σε τι μοιάζει ή διαφέρει από την αντίστοιχη ενός...;»

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Διοργάνωση μίνι συνεδρίου: Καταγραφή προβλημάτων της τοπικής κοινωνίας που σχετίζονται με την οικολογία. Προτάσεις

δράσεων σε συνεργασία και με την τοπική εκκλησία, ή τις θρησκευτικές κοινότητες, την τοπική κοινωνία, ή τις αρχές.

5.3 Επιλογικά

Τα παιδιά έρχονται διαρκώς αντιμέτωπα με μικρά ή μεγάλα θρησκευτικά ερωτήματα που προκαλούνται, από τον θάνατο ή την αρρώστια ενός συγγενή, μέχρι την παγκόσμια επικαιρότητα: τη δράση των τζιχαντιστών, τα έργα του Dan Brown κλπ. Ο θεολόγος δεν είναι πανταχού παρών για να δίνει απαντήσεις – ούτε χρειάζεται να έχει και να δίνει έτοιμες απαντήσεις σε όλα. Στόχος του νέου ΠΣ είναι, μεταξύ άλλων, να προετοιμάσει τους μαθητές, ώστε να είναι ικανοί να παίρνουν θέση απέναντι στα σοβαρά ζητήματα που θέτει η ζωή, να επιτύχουν την προσωπική τους πνευματική ανάπτυξη, και να γίνουν ολοκληρωμένοι, καλύτεροι άνθρωποι, αξιοποιώντας τον πλούτο που προσφέρεται στο ΜτΘ. Πάνω από όλα το ΜτΘ θα τους δώσει τα εφόδια ενός πλούσιου και κριτικού θρησκευτικού γραμματισμού, που θα τους βοηθήσει στην επικοινωνία με τον εαυτό τους, τους γύρω τους, και τον Θεό, εφόσον το επιθυμήσουν.

6. ΥΛΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΟ ΠΣ: ΔΕΙΓΜΑΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

Με αγάπη και ελευθερία

Αγαπητή συναδέλφισσα, αγαπητέ συνάδελφε,

επιθυμούμε να σε καλέσουμε σ' έναν κήπο με πολύχρωμα παρτέρια, και ευχόμαστε με την καρδιά μας να τον απολαύσεις και να τον χαρείς. Θα βρεις διδακτικές δραστηριότητες, ομαδοσυνεργατικά παιχνίδια, προτάσεις, υλικά, ιδέες, βιβλιογραφία. Είναι στο χέρι σου πού θα σταθείς, τι θα προσέξεις, τι θα χρησιμοποιήσεις. Έχεις τη δυνατότητα να φυτέψεις τα δικά σου αγαπημένα λουλούδια και φυτά.

Οδηγός στις ποικίλες διαδρομές σου είναι τα σταθερά σημεία: οι στόχοι, η αξιολόγηση, η μέθοδος, ό,τι με δυο λόγια δημοσιεύθηκε στο Πρόγραμμα Σπουδών του Λυκείου (απόφαση με αριθμ. 8562/Δ2, ΦΕΚ 182/ 23-1-2015).

Γνωρίζουμε την αγάπη σου στη δουλειά σου και στους μαθητές και τις μαθήτριές σου. Εμπιστευόμαστε το αίσθημα ευθύνης σου. Εσύ είσαι που γνωρίζεις και αγαπάς τους μαθητές και τις μαθήτριές σου. Ξέρεις τις ανάγκες τους, τις επιθυμίες τους, τις δυνατότητές τους. Έχεις επίγνωση των δικών σου δυνατών σημείων, που σε καλούμε να τα αξιοποιήσεις στο έπακρο. Σε καλούμε να αυτενεργήσεις και να δώσεις και στα παιδιά τη δυνατότητα αυτενέργειας. Το καλύτερο μάθημα Θρησκευτικών είναι μάθημα ελευθερίας.

Έχοντας κι εμείς κοινές έγνοιες και ενδιαφέροντα μαζί σου, που προκύπτουν από την εμπειρία της σχολικής τάξης, ετοιμάσαμε το υλικό που θα περιηγηθείς στις σελίδες που ακολουθούν. Οι ιδέες και επιλογές μας είναι ασφαλώς ομαδοσυνεργατικά «προσωπικές». Φέρουν την προσωπική μας σφραγίδα εμπλουτισμένη από τη μεταξύ μας διαρκή συζήτηση και τη συστηματική ενασχόλησή μας με την ανάγκη παραγωγής ενός υλικού.

Το υλικό αυτό δεν επιθυμούμε να αποτελέσει φραγμό στη δική σου δημιουργικότητα. Επιθυμούμε να αποτελέσει υποστήριγμα, πέρα από το σχολικό βιβλίο, καθώς γνωρίζουμε τον καθημερινό σου μόχθο και θέλουμε όσο μπορούμε να σε διευκολύνουμε. Μπορείς από τις δραστηριότητες και το υλικό να επιλέξεις ό,τι ταιριάζει περισσότερο στη δική σου ιδιοσυγκρασία και τα ενδιαφέροντα αλλά και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του σχολείου σου και της συγκεκριμένης σχολικής τάξης.

Θα προσέξεις σε κάθε περίπτωση να τηρήσεις τη φιλοσοφία, τους γενικούς και ειδικούς σκοπούς, τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, τα ζητούμενα της αξιολόγησης και τα βήματα της μεθόδου, είτε της βιωματικής είτε της διερευνητικής.

Όπως έλεγε ο άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος για τον Χριστό, «*ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι*» (Ιω 3, 30). Έτσι κατανοούμε την αποστολή μας οι θεολόγοι δάσκαλοι. Αποφεύγοντας τον δασκαλοκεντρισμό, ελαττωνόμαστε ως προς τη σημασία του ρόλου μας, ώστε να αυξάνουν οι μαθητές και οι μαθήτριάς μας στη θρησκευτική τους αυτοσυνειδησία και στη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους. Με την προϋπόθεση μιας βαθύτατης πραγματικής ελευθερίας στη σχολική τάξη και την οικοδόμηση σχέσεων αγάπης, η χαρά και η δημιουργία στη μάθηση θα είναι δεδομένη και θα φέρει ώριμους καρπούς επιτυχίας.

Φιλικά,

*Οι συναδέλφισσες και συνάδελφοί σου Εμπειρογνώμονες
για την εκπόνηση του Οδηγού του Εκπαιδευτικού
στα Θρησκευτικά Λυκείου*

6.1 ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες & Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

Θ.Ε. 1 ΑΝΘΡΩΠΟΣ / ΠΡΟΣΩΠΟ

(αναζήτηση του Θεού, αυτογνωσία, επικοινωνία, ήθος, αγιότητα)

1.1 ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσδιορίζουν τα κίνητρα της αναζήτησης του Θεού και τους τύπους θρησκευτικότητας στην οποία οδηγούν, - ανιχνεύουν την καθολικότητα της θρησκευτικής αναζήτησης στην ιστορία των πολιτισμών και το εύρος των στάσεων ζωής του σύγχρονου ανθρώπου σε σχέση με τον Θεό. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση των κινήτρων και της καθολικότητας της πνευματικής και θρησκευτικής αναζήτησης. - Έκφραση κριτικής στάσης σε θέματα θρησκευτικής αναζήτησης και πίστης. - Διατύπωση επιχειρημάτων για το θέμα της αναζήτησης του Θεού με χρήση θρησκευτικών όρων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ. Σε κάθε βήμα της μεθόδου, παρουσιάζεται ως εισαγωγή το σχετικό απόσπασμα από το ΠΣ. Για την υλοποίηση κάθε βήματος προτείνονται ενδεικτικές διδακτικές δραστηριότητες και τεχνικές, καθώς και εναλλακτικές προτάσεις, η επιλογή των οποίων δεν είναι δεσμευτική για τον εκπαιδευτικό. Αναλυτικές πληροφορίες για τις διδακτικές τεχνικές και τον τρόπο υλοποίησής τους υπάρχουν στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2011 και αναθεώρηση 2014). Η παραπάνω σημείωση ισχύει για όλες τις Διδακτικές Ενότητες της τάξης ανεξάρτητα από τη μέθοδο που ακολουθείται σε καθεμία από αυτές.

Βιώνοντας:

Έκφραση εμπειρίας των μαθητών για την αναζήτηση νοήματος στη ζωή.

- Προβάλουμε φωτογραφίες με ανθρώπους σε διάφορες καταστάσεις απορίας και αναζήτησης: «Αντιλαμβάνομαι, Γνωρίζω, Νοιάζομαι» (πώς νιώθει, τι σκέφτεται, πώς και σε ποιους αναζητά απαντήσεις;). Ομαδοσυνεργασία για κάθε φωτογραφία.
- Εναλλακτικά: «Ερωτήσεις (Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου - ΤΤΡS)» με θέμα ένας ναυαγός σε νησί. Ποιες είναι οι ανάγκες του, τι αναζητάει, τι πρέπει να κάνει για να επιβιώσει;

Νοηματοδοτώντας:

Θεμελιώδη υπαρξιακά ερωτήματα και η απάντηση της θρησκείας. Διαπίστωση της καθολικότητας του θρησκευτικού φαινομένου.

- Εικόνα με αρχέγονους ανθρώπους που λατρεύουν τη φωτιά ή εικόνες με σύγχρονους ανθρώπους που απευθύνονται στον Θεό (αθλητές, καλλιτέχνες, διανοούμενοι). Οι μαθητές εφαρμόζουν την τεχνική «Σκέψου, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4» (ΤΤΡS) με βάση τις ερωτήσεις τι σκέφτεται, ποια αισθήματα έχει, γιατί το κάνει, πού βρίσκεται ο Θεός για αυτούς;
- Εναλλακτικά:
Με αφορμή ένα τραγούδι, π.χ. Joan Osborne, What if God was one of us, οι μαθητές γράφουν ερωτήσεις στον Θεό σε αυτοκόλλητα χαρτάκια και τα κολλούν πάνω σε ένα μεγάλο χάρτινο ερωτηματικό που έχουν τοποθετήσει στον πίνακα.

Αναλύοντας:

Ποικιλία των θρησκειών αλλά και προσωπικών υπαρξιακών τοποθετήσεων.

- Ένα (ή περισσότερα) ποιήματα με έντονη υπαρξιακή αναζήτηση: οι μαθητές τα επεξεργάζονται σε ομαδοσυνεργασία και τα παρουσιάζουν με λόγο, παιχνίδι ρόλων ή με παγωμένες εικόνες.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης»: σύγχρονων ή ιστορικών προσωπικοτήτων σχετικά με τις θέσεις τους για τον Θεό.

Εφαρμόζοντας:

Τεκμηρίωση προσωπικής στάσης σε υπαρξιακά ερωτήματα με χρήση επιχειρημάτων και κατάλληλης ορολογίας.

- «Αγώνες λόγου» σε ομαδοσυνεργασία και κατόπιν ολομέλεια. Κάθε ομάδα παίρνει διαφορετικές κάρτες ρόλων (π.χ. τη θέση ενός αγνωστικιστή, ενός πιστού χριστιανού που εκκλησιάζεται, κλπ.). Θέμα: «Ποιος είναι ο σκοπός της ζωής μου;» (ή κάτι ανάλογο).
- Εναλλακτικά:
Γράφουν μια σελίδα ημερολογίου με θέμα: «Οριακές στιγμές κι αναζητήσεις του Θεού».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Κουίζ: Δραστηριότητα / Αντιλήψεις ανθρώπων για τον Θεό, Το ζήτημα για τον Θεό, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4493>.
    2. Σταυρόλεξο: Το ζήτημα για τον Θεό, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3810>.
- Φωτογραφίες ή σκίτσα, γελοιογραφίες, καρτούν με παιδιά σε αναζήτηση νοήματος.
- Ζεμέκis, Ρ. *Ο ναυαγός* (σκηνές από την ταινία) ή Βερν, Ι. *Ροβινσώνας Κρούσος* (αποσπάσματα).
- Εικόνες με θέματα αρχέγονης λατρείας, θρησκευτικής λατρείας σε διάφορες εποχές και περιοχές, σύγχρονων ανθρώπων που λατρεύουν ή απευθύνονται στον Θεό.

- Κείμενα (π.χ. Πλούταρχος, Αριστοτέλης, Αυγουστίνος, Ρουμί, Καζαντζάκης, Βάρναλης, Otto, Geertz, Μπέγζος, Νησιώτης, Ματσούκας, π. Σωφρόνιος, Λεβινάς, Μπούμπερ).
- Ποίηση: Καρούζος, Βάρναλης, Ελύτης, Βερίτης, Δροσίνης («Τι λοιπόν;»).
- Συνεντεύξεις στον περιοδικό τύπο ανθρώπων, που γνωρίζουν οι νέοι, και μιλούν για τον Θεό (αποδοχή ή απόρριψη).
- Τραγούδια όπως: Osborne J. *What if god was one of us*. Φίλιππος Πλιάτσικας, *Πού να πάμε;*

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

Βιβλία και αφηγήσεις ανθρώπων / θεολόγων που γνώρισαν τον Θεό σε μεγάλη ηλικία, όπως:

1. Bloom, A. (1990). *Μάθε να προσεύχεσαι*. Μτφρ. Ε. Γκανούρη. Αθήνα: Ακρίτας.
2. Bloom, A. (2006). *Ο Μητροπολίτης και η άθνη: Μια συζήτηση του μητροπολίτη Αντωνίου (Bloom) με τη Μαργκανίτα Λάσκι*. Μτφρ. Χρήστος Μακρόπουλος. Αθήνα: Εν πλω.
3. Κένεθ, Κ. (2009). *Χιλιάδες μίλια προς τον τόπο της καρδιάς: Από το σκοτάδι του μίσους στον γέροντα Σωφρόνιο*. Μτφρ. Ιφικράτης Πολάλης. Αθήνα: Εν πλω.
4. Κλεμάν, Ο. (1983). *Ο άλλος Ήλιος: Πνευματική Αυτοβιογραφία*. Μτφρ. Ν. Γκατζιρούλης, Αθήνα: Σποράς.
5. Στάινχαρτ, Ν. (2007). *Το Ημερολόγιο της Ευτυχίας*. Μτφρ. Ν. Κουκοβίνος. Αθήνα: Μαΐστρος.

1.2 ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διερευνούν τρόπους που οδηγούν στην αυτογνωσία (υπαρξιακή αναζήτηση, λογική, αισθήσεις), - περιγράφουν πώς η αυτογνωσία περνάει μέσα από τη γνώση του άλλου, του κόσμου, του Θεού, - αναζητούν δυνατότητες συμφιλίωσης με τον εαυτό, τον άλλο, τον Θεό. 	<ul style="list-style-type: none"> - Επισήμανση τρόπων και ορίων αυτογνωσίας. - Σύνδεση θρησκευτικότητας ή πίστης και αυτογνωσίας καθώς και κοινωνικοποίησης και αυτογνωσίας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Δρόμοι που οδηγούν στην αυτογνωσία και σύνδεσή της με τη γνώση του άλλου σε ποικίλα επίπεδα.

- «Ομαδοσυνεργασία» («Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου-ΤΡΡS»): Σε ένα χαρτί ο καθένας γράφει το όνομά του και πέντε προτερήματά του. Μετά το δίνει στον διπλανό του, στον επόμενο κ.κ., μέχρι να συμπληρωθούν άλλα πέντε προτερήματα αυτού του παιδιού. Έτσι γράφουν όλοι κάτι καλό για τα μέλη της ομάδας τους.
- Εναλλακτικά:
«Ο χάρτης της ζωής μου»: Οι μαθητές σχεδιάζουν και γράφουν σε ένα χαρτί τους βασικούς σταθμούς που θεωρούν ότι επηρέασαν τη ζωή τους (θετικές και αρνητικές στιγμές). Κοινοποιούν τους χάρτες τους.
Συζήτηση: Ποιοί παράγοντες καθορίζουν το ποιο είμαστε; Πόσο καλά γνωρίζουμε τον εαυτό μας και τον άλλο; κλπ.

Νοηματοδοτώντας:

Η συμβολή της θρησκείας στη γνώση του κόσμου και στην αυτογνωσία.

- «Μελέτη περίπτωσης» ή «ανακριτική καρτέλα»: Ιερός Αυγουστίνος (αφού έχει προηγηθεί μελέτη αποσπασμάτων από τις Εξομολογήσεις) ή / και Απόστολος Παύλος (μετά τη συνάντηση του με τον Χριστό, στο δρόμο για τη Δαμασκό).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία»: Κάθε ομάδα επεξεργάζεται διαφορετικές πατερικές πηγές αναζητώντας τους τρόπους, τα εργαλεία και τα όρια της αυτογνωσίας και της γνώσης του κόσμου.

Αναλύοντας:

Δρόμοι αυτογνωσίας και θεογνωσίας (π.χ. λογική, αισθήσεις, βιώματα). Πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα και όρια αυτών των δρόμων. Δυνατότητα συμφιλίωσης με το άγνωστο.

- «Καθοδηγούμενος διάλογος» με αφορμή ένα απόσπασμα από το θεατρικό «Περιμένοντας τον Γκοντό» ή την ταινία «Forest Gump», όπου ο ανάπηρος φίλος του ανεβασμένος στο κατάρτι μαλώνει και προκαλεί τον Θεό και στο τέλος συμφιλιώνεται με τον Θεό, τους άλλους και αποδέχεται τον εαυτό του. Πώς αλλάζει κανείς μετά από μεγάλες τομές στη ζωή ή με τη συνάντηση με τον Θεό;
- Εναλλακτικά:
«Κάρτες ρόλων» με υποθετικό σενάριο: Οι μαθητές βρίσκονται μπροστά από μια μεγάλη μεταβολή στη ζωή τους (ασθένεια, ανεργία, θάνατος συγγενικού προσώπου...). Πώς θα την αντιμετωπίσουν; Ποιοι θα είναι, ίδιοι ή διαφορετικοί; Ποια η συμβολή της θρησκείας σε αυτό; Πώς αναγνωρίζουν το θέλημα του Θεού για αυτούς;

Εφαρμόζοντας:

Οι μαθητές συνδέουν την αυτογνωσία με την κοινωνικότητα, την αγάπη και την πηγή της αγάπης (Θεός).

- «Σχολιασμός επιχειρημάτων»: Είναι οι άλλοι ο καθρέφτης μας; Η σχέση μας με τον Θεό καθρεφτίζει ποιοι είμαστε; Η επικέντρωση στην αγάπη του Θεού μάς βοηθά να γνωρίσουμε πιο καθαρά τον εαυτό μας; Έκφραση άποψης και τεκμηρίωση.
- Εναλλακτικά:

«Σιωπηρό ερέθισμα με κείμενο»: Στον πίνακα γράφουμε: «Μα όταν κανείς γνωρίζει καλά έναν άλλον, είναι σα να γνωρίζει τον εαυτό του» (Σαίξπηρ, Άμλετ, V. II. 138-140). Ανταλλαγή και συζήτηση εντυπώσεων.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Κείμενα λογοτεχνικά (π.χ. Ελύτης).
- Κείμενα βιβλικά: Απ. Παύλος (συνάντηση με Θεό προς Δαμασκό, Πραξ 9,1-19).
- Κείμενα πατερικά: Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Θεολόγος, Δωρόθεος Γάζης, Ιωάννης Κλίμακος.
- *Εξομολογήσεις* Ιερού Αυγουστίνου.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Carl Rogers, στο σύνολο έργο.
2. Αλμπέρ Καμύ, *Ο Ξένος*.
3. Διοκλείας Κάλλιστος, Ολιβιέ Κλεμάν, Ιουστίνος Πόποβιτς, στο σύνολο έργο.
4. Ντοστογιέφσκι, *Το Υπόγειο ή το Έγκλημα και Τιμωρία*.
5. Σαίξπηρ, *Άμλετ*.

1.3 ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - συσχετίζουν τρόπους επικοινωνίας με τον συνάνθρωπο και με τον Θεό, - εντοπίζουν δρόμους επικοινωνίας με τον Θεό στον Χριστιανισμό και στις διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις, - αντιλαμβάνονται την αλληλεπιδραστική σχέση της επικοινωνίας που δημιουργείται κατά τη συνεργασία για την επίτευξη κοινών στόχων. 	<ul style="list-style-type: none"> - Διαπίστωση των θετικών και αρνητικών συναισθημάτων και των δυσχερειών της επικοινωνίας στις ανθρώπινες σχέσεις και στις σχέσεις του ανθρώπου με τον Θεό. - Συσχέτιση της επικοινωνίας μεταξύ ανθρώπων ή ομάδων ανθρώπων και της επικοινωνίας μεταξύ ανθρώπου και Θεού. - Αξιοποίηση της συνεργασίας ως επικοινωνίας και της επικοινωνίας ως συνεργασίας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Αποτύπωση εμπειριών για τη χαρά και τις δυσχέρειες της επικοινωνίας.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Τραγούδι ή παραμύθι ή λογοτεχνικό αφήγημα με θέμα την επικοινωνία, τις αντιφάσεις της, τις χαρές της. Οι μαθητές μεταφέρουν τις δικές τους εμπειρίες. Συζήτηση για δυσκολίες και χαρές στην επικοινωνία.
- Εναλλακτικά:

«Καθρέφτης αντικριστός»: Θεατρικό παιχνίδι όπου τα παιδιά χωρίζονται σε δυάδες (Α και Β). Ο Α κάνει αργές κινήσεις και ο Β τον μιμείται. Ο Α εκφράζει και συναισθήματα, δίχως να μιλάει. Ο Β, σαν καθρέφτης, προσπαθεί να τα αναγνωρίσει και να τα αναπαραγάγει.

Νοηματοδοτώντας:

Πέρασμα από τη φιλία και τη λαχτάρα συναναστροφής στη θρησκεία ως επικοινωνία με το ιερό.

- «Ακούγοντας δέκα επί δύο»: Τραγούδι (Π.χ. «Μπαγάσας», του Νικόλα Άσιμου. Σχολιασμός μιας αντισυμβατικής επικοινωνίας με τον Θεό. Ή «Το περιβόλι» του Δ. Σαββόλου. Η φιλία με τον Θεό).
- Εναλλακτικά:
«Βάζοντας τίτλους»: Ψαλμός (π.χ. 61ος): θλίψη από τις ανθρώπινες σχέσεις, στροφή προς τη σχέση με τον Θεό.

Αναλύοντας:

Η προσευχή, η λατρεία, η θεογνωσία και η θεολογία ως επικοινωνία στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

- «Τροχιά της μάθησης»: Σταθμοί όπου οι μαθητές κυκλικά μελετούν διάφορες όψεις επικοινωνίας με το Θεό και συμπληρώνουν ερωτήσεις σε φύλλο εργασίας: μυστικιστικά κείμενα (θείος έρωτας κλπ), Άσμα Ασμάτων, προσευχή, πίνακας ζωγραφικής, τραγούδι, ασκητισμός (σε διάφορες θρησκείες).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία»: Μοιράζουμε κείμενα με προσευχές από διάφορες θρησκείες και φωτογραφίες από τη λατρεία διαφόρων θρησκειών. Οι μαθητές επιλέγουν όποιο υλικό θέλουν και φτιάχνουν μια αφίσα με θέμα: Επικοινωνία με τον Θεό.

Εφαρμόζοντας:

Τρόπος ουσιαστικής επικοινωνίας: αναζητώντας ένα πρότυπο.

- «TPS»: Οι μαθητές συζητούν ανά 2 ή 4 για το πώς μπορούν να γνωρίσουν τον Θεό ως φίλο και πώς μπορούν να βελτιώσουν την επικοινωνία μαζί Του, με βάση τα πρότυπα επικοινωνίας που γνώρισαν σε προηγούμενα στάδια της μεθόδου. Στο τέλος ενημερώνουν την ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Τα πέντε βήματα». Οι μαθητές γράφουν ένα δικό τους διπλό πεντάλογο σε 2 στήλες με βήματα που σκέφτονται να ακολουθήσουν, για να βελτιώσουν την επικοινωνία τους α) με τους ανθρώπους γύρω τους, και β) με τον Θεό.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» / Συλλογή φωτογραφιών:
  1. Βουδιστές μοναχοί: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4223>.
  2. Ινδουισμός - μοναχισμός: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4229>.
  3. Κινέζοι μοναχοί: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4230>.

4. Ορθόδοξοι Ασκητές: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3864>.
  5. Σούφι - Δερβίσηδες <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3836>.
- β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
1. «Όψεις Θρησκείας»: Ασκητισμός.
  2. «Θρησκευτικά Β΄ Λυκείου», ΕΠΕΑΕΚ/έργα: Ισλάμ / Μυστικισμός.
- Επί του Όρους ομιλία (Μτ κεφ. 5-7).
  - Σωφρόνιος, μυστική θεολογία (γενικά όπου ο λόγος για θείο έρωτα), μυστικοί άλλων δογμάτων (Ιωάννης Σταυρού, Τερέζα της Άβιλα) ή Ισλάμ (Ρουμί).
  - Αγιογραφικά κείμενα (π.χ. Παραβολή Αμπελώνα, Ψαλμοί, Άσμα Ασμάτων).
  - Ύμνους εκκλησιαστικούς για τον θείο έρωτα π.χ. Συμεών Νέος Θεολόγος.
  - Λαϊκά παραμύθια ελληνικά ή άλλων λαών (π.χ. Αισώπου, ή ινδιάνικο ή από τις καταγραφές λαϊκών μύθων του Τολστόι) ή διηγήματα (με σατιρικά στοιχεία).
  - Αποσπάσματα (π.χ. Α. Τσέχωφ), ή νανο-αφηγήματα (Α. Χιόνης, Δ. Μαργριπλής)
  - Τραγούδι «Μπαγάσας» του Ν. Άσιμου.
  - Επιλογή από τραγούδια με θέμα τον έρωτα ή τη φιλία με θετικό περιεχόμενο («Συννεφούλα», «Περιβόλι» του Σαββόπουλου, BackstreetBoys, «Μεγάλος ερωτικός» του Χατζηδάκη κ. ά.).
  - Ντοστογιέφσκι, *Το Υπόγειο* ή το *Έγκλημα και Τιμωρία*.- Σαίξπηρ, *Άμλετ*.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ](2000). *Θέλει τόλμη η προσευχή*. Μτφρ. Δ. Κόκκινος. Αθήνα: Ακρίτας.
2. Ακανθοπούλου, Κ. (2007). *Παιδαγωγική ανάλυση της επι-κοινωνίας του Χριστού*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
3. Κουκουνάρας – Λιάγκης, Μ. (2009), *Ο Θεός, ο δικός μου, ο δικός σου: Πολιτισμός, εκπαίδευση, ετερότητα. Έρευνα για τη διαπολιτισμική επικοινωνία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

1.4 ΗΘΟΣ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - παρουσιάζουν την οργανική σύνδεση διδασκαλίας και ήθους στον Χριστιανισμό, σε άλλες θρησκείες και κοσμοθεωρίες, - αναπτύσσουν τα βασικά χαρακτηριστικά του χριστιανικού ήθους (πρόσωπο, αγάπη - ελευθερία), - διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ ήθους, ηθικισμού και ηθικολογίας στην κοινωνική πραγματικότητα, - αντιλαμβάνονται τη σημασία των κινήτρων στις ηθικές πράξεις. 	<ul style="list-style-type: none"> - Σύνδεση διδασκαλίας και ήθους στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. - Διατύπωση βασικών χαρακτηριστικών του χριστιανικού ήθους. - Σύγκριση ήθους, ηθικισμού και ηθικολογίας. - Εκτίμηση των κινήτρων στις ηθικές πράξεις.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Ήθος, ηθικισμός, ηθικολογία, ηθική, υποκρισία.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Είστε συγγραφείς ενός λεξικού. Γράψτε τον ορισμό των παρακάτω λέξεων: «ήθος, ηθικισμός, ηθικολογία, ηθική, υποκρισία». Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε βοηθήματα [π.χ. ΛΚΝ (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη), σε ηλεκτρονική ή έντυπη μορφή].
- Εναλλακτικά:
«Απόδοση κειμένου σε μια ιστορία με εικόνες». Ομαδοσυνεργασία: Αποτυπώστε σε σκίτσο το Μτ 7, 21 ή έναν στίχο από το Μτ 23, 1-28.

Εφαρμόζοντας:

Ηθικές προκλήσεις του καιρού μας, διάσταση θεωρίας και πράξης. Τα κίνητρα στις ηθικές πράξεις.

- «Μελέτη περίπτωσης σε TPS»: Δίνεται παράδειγμα (από τον τύπο ή το διαδίκτυο) από την επικαιρότητα σχετικά με τη διάσταση / σχέση θεωρίας και πράξης. Οι μαθητές ερευνούν τα κίνητρα και αναλύουν την πολυπλοκότητα ηθικών ζητημάτων και εξερευνούν τη σχέση κινήτρων και αποτελεσμάτων.
- Εναλλακτικά:
Προβολή βίντεο OPPRESSED MAJORITY (Majorité Opprimée), της Eleonore Rougier. «Ανακριτική καρέκλα»: οι μαθητές εξετάζουν τις διαφορετικές ηθικές οπτικές, την ηθική υποκρισία και τους ρόλους των φύλων στη σύγχρονη κοινωνία.

Διερευνώντας:

Σχέση διδασκαλίας (πεποιθήσεων) και ήθους σε φιλοσοφίες, ιδεολογίες, θρησκείες.

- «Αντιστοιχίση»: Με εργαλείο πέντε καρτέλες, που γράφουν «διδασκαλία, ήθος, σκοπός, λατρεία, κοινότητα», και τη βοήθεια πολυτροπικού κειμένου οι μαθητές αντιστοιχίζουν ομαδοσυνεργατικά τις καρτέλες με σημεία του κειμένου (διερευνώντας τη σύνδεση διδασκαλίας και ήθους, θεωρίας και πράξης σε φιλοσοφίες, ιδεολογίες, θρησκείες).
- Εναλλακτικά:
«Αντιστοιχίση»: Διανέμονται αποσπάσματα (ρητά, θεωρητικά κείμενα, αφηγήσεις) που αναφέρονται σε βασικά ζητήματα κοινωνικού και προσωπικού ήθους και ζητείται από τους μαθητές να τα αντιστοιχίσουν ομαδοσυνεργατικά με ονόματα θρησκειών, ιδεολογιών και φιλοσοφικών ρευμάτων. Παρέχεται βοήθεια, όπου χρειάζεται. Ακολουθεί συζήτηση.

Αναπλαισιώνοντας:

Βασικές αρχές του χριστιανικού ήθους (αγάπη - ελευθερία), σύνδεση με τη θεολογική διδασκαλία και με την κοινωνική πραγματικότητα.

- «Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές ερευνούν αγιογραφικά ή πατερικά κείμενα με θέμα το χριστιανικό ήθος (αγάπη-ελευθερία) και καλούνται να τις συνδέσουν με το τριαδολογικό δόγμα και την κοινωνική πραγματικότητα.

- Εναλλακτικά:
«Εργασία με κείμενο»: Οι μαθητές μελετούν τον «Ύμνο της αγάπης» και καταγράφουν πώς συνδέεται η αγάπη με την ελευθερία.

Αξιολογώντας:

Κίνητρα και ηθικά διλήμματα και διαμόρφωση προσωπικών στάσεων.

- «Αντιγνώμιες»: Τίθεται κάποιο ηθικό δίλημμα και ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τη διάσταση λόγων και πράξεων, τη διάκριση ακρίβειας και οικονομίας, την ένταση μεταξύ αγάπης και ελευθερίας, τις προτεραιότητες της χριστιανικής ηθικής, τη διάκριση ήθους και ηθικισμού, τη διάσταση θέλω και μπορώ.
- Εναλλακτικά:
«Κύκλος της συνείδησης / Κύκλος του κουτσομπολιού»: Μια οικογένεια έχει παιδί με μεγάλη αναπηρία. Διλήμματα και τοποθετήσεις α) των γονέων β) του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Δραστηριότητα, Θεολογικά ρεύματα κατά των προκαταλήψεων-συμπλήρωση κενών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4521>.
- Υλικό από την επικαιρότητα, επιλογή από εφημερίδες, ή από τη σχολική ζωή ή τη ζωή της τοπικής κοινωνίας
- Σεφέρης (Δοκιμές), Λειβαδίτης.
- Βίντεο OPPRESSED MAJORITY (Majorité Opprimée), της Eleonore Pourriat (υπάρχει στο διαδίκτυο).
- Αγιογραφικές περικοπές: Μτ 7, 21. Α Κορ 13, 1-13 (ύμνος της αγάπης). Α Ιω. (επιλεγμένα αποσπάσματα).
- Βιβλίο Θρησκευτικών Γ' Λυκείου (2014), με χρήσιμες αναφορές για τη θεματική ενότητα.
- Αποσπάσματα κειμένων από την περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή. Ειδικότερα: Γιανναράς 2011 (ήθος-ηθικισμός). Ζηζιούλας 1977 (ελευθερία αγάπη, πρόσωπο). Βουλγαράκης 2004 (αγάπη-ελευθερία, τριαδολογία). Στάινχαρτ 2007 (διάσταση αγάπης-ελευθερίας).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Βουλγαράκης, Η. (2004). *Σχεδιάγραμμα για την Αγάπη*. Αθήνα: Μαΐστρος.
2. Γιανναράς, Χ. (2011). *Ελευθερία του Ήθους*. Αθήνα: Ίκαρος.
3. Ζηζιούλας, Ι. (1977). Από το προσωπείον εις το πρόσωπον: Η συμβολή της πατερικής θεολογίας εις την έννοιαν του προσώπου. Στο συλλ. τόμο *Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος*. Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 287-323.
4. Στάινχαρτ, Ν. (2007). *Το Ημερολόγιο της Ευτυχίας*. Μτφρ. Ν. Κουκοβίνος. Αθήνα: Μαΐστρος.

1.5 ΑΓΙΟΤΗΤΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - παρουσιάζουν την έννοια της αγιότητας όπως νοείται στη χριστιανική διδασκαλία, - επισημαίνουν την ποικιλία χαρακτηριστικών της αγιότητας στη ζωή και στο έργο αγίων προσώπων-προτύπων, - συνδέουν την αγιότητα με εμπειρίες της καθημερινότητάς τους. 	<ul style="list-style-type: none"> - Διατύπωση της χριστιανικής ερμηνείας της αγιότητας. - Διαπίστωση της ποικιλίας χαρακτηριστικών στοιχείων αγιότητας. - Αναγνώριση όψεων αγιότητας στην καθημερινότητά τους.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Ο ιδανικός άνθρωπος, ο ήρωας, ο άγιος.

- Ακρόαση τραγουδιού: «Ωδή στον Καραϊσκάκη» (Δ. Σαββόπουλος). Σε δύο στήλες συμπληρώνουν με καταιγισμό ιδεών: Χαρακτηριστικά του ήρωα / Χαρακτηριστικά του αγίου.
- Εναλλακτικά:
Γράφουν μια αγγελία με τίτλο «άνθρωπον ζητώ», περιγράφουν τα στοιχεία του χαρακτήρα που θα ήθελαν να έχει.

Νοηματοδοτώντας:

Χαρακτηριστικά και ποικίλες μορφές αγιότητας.

- «Ομαδοσυνεργασία, TPS»: Οι μαθητές μελετούν το βίο ενός διαφορετικού αγίου (μάρτυρα, οσίου, ποιμένα, ηγέτη, κλπ. καθώς και σύγχρονων αγίων) με καθοδηγητικές ερωτήσεις: Ποιο είναι το βασικό στοιχείο της ζωής του συγκεκριμένου αγίου; Τι σε παραξενεύει περισσότερο; Τι θαυμάζεις περισσότερο; Παρουσίαση στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Χάρτης εννοιών»: Καταγραφή διάφορων τύπων αγίων και των χαρακτηριστικών τους π.χ. ο οδουπόρος, ο ασκητής, ο στρατιωτικός, ο μάρτυρας, ο λόγιος, ο πολιτικός ηγέτης, ο κοινωνικός άγιος, ο μετανοών, ο ποιμένας, ο διά Χριστόν σαλός, κ.ά.

Αναλύοντας:

Η αγιότητα στον Χριστιανισμό.

- «Συνδέοντας - επεκτείνοντας - προκαλώντας»: Δίνεται στους μαθητές θεολογικό κείμενο όπου αναλύεται το «Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις» - «Εἷς ἅγιος». Οι μαθητές το επεξεργάζονται ομαδοσυνεργατικά με καθοδηγητικές ερωτήσεις. (Η συμπληρώνουν φυλλάδιο εργασίας με τα ερωτήματα: Σε ποιους απευθύνεται ο ιερέας; Τι απαντάει ο λαός; Ποια είναι η πηγή της αγιότητας; κλπ).
- Εναλλακτικά:

«(+ -) Βαρόμετρο σκέψης»: Τα παιδιά παίρνουν θέση στην αίθουσα ανάλογα με το πόσο συμφωνούν ή όχι με την πρόταση που παρουσιάζεται. Θα πρέπει να είναι σε θέση να δικαιολογήσουν τη στάση τους. Π.χ. Η αγιότητα είναι ατομικό κατόρθωμα. Η ύλη μπορεί να αγιαστεί. Άγιος είναι ο τέλειος άνθρωπος, ο αναμάρτητος. Άγιος είναι ο μετανοών, κοκ.

Εφαρμόζοντας:

Η αγιότητα στην καθημερινή ζωή.

- Τα παιδιά φτιάχνουν ένα επιτραπέζιο «φιδάκι», ή έναν «χάρτη με ποικίλες διαδρομές», επισημαίνοντας εμπόδια και παγίδες (π.χ. κατάκριση, εγωισμός, κ.ά.) ή κατορθώματα και δρόμους προς την αγιότητα (π.χ. άσκηση, μετάνοια, ακατάκριτο, ελεημοσύνη, κ.ά.). Εναλλακτικά τους δίνουμε εμείς καρτέλες με σκόρπιες αρετές και πάθη. Οι μαθητές καλούνται να τις τοποθετήσουν σε ένα έτοιμο φιδάκι (φωτοτυπία), με καθοδηγητικά ερωτήματα, όπως: Ποια “σκάλα” είναι η μεγαλύτερη; Ποια λίγο μικρότερη; Ποιο “φίδι” είναι το μεγαλύτερο, κλπ.
- Εναλλακτικά:
Προβολή βίντεο που ξεναγεί στο εσωτερικό ενός ναού με αγιογραφίες ή ψηφιακής παρουσίασης με εικόνες αγίων ή τρισδιάστατη περιήγηση μέσω διαδικτύου σε ναό. Οι μαθητές γράφουν 3 συναισθήματα και 2 ερωτήσεις που θα ήθελαν να κάνουν σε έναν απ’ τους αγιογραφημένους αγίους.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
    1. Α΄ Λυκείου: Εσωτερικό Ιερών Μονών (α) Αγίου Χαραλάμπους και (β) Αγίου Προδρόμου στην Ιερουσαλήμ, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/896,3327>.
    - β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
      2. «Θρησκευτικά Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου» (2007): Εικονική Περιήγηση σε ναό.
  - Εικόνες από ναό με μορφές αγίων σε τοιχογραφία. Εναλλακτικά, σύντομο βίντεο που ξεναγεί στο εσωτερικό ενός ναού με αγιογραφίες ή 3D (π.χ. Αγία Σοφία, Άγιος Νικόλαος Βόλου).
  - Υλικό με εικόνες, βίους και λόγια αγίων, π.χ. Νεκτάριος, Πορφύριος, Παΐσιος, Ιάκωβος, Μ. Κωνσταντίνος, Ιωάννης Χρυσόστομος, Φιλοθέη, Δημήτριος, Μαρία Αιγυπτία, Νίνα, Φώτιος, Διονύσιος, Κοσμάς Αιτωλός, Μάξιμος Γραικός, Ιωάννης Κροστάνδης, Νικόλαος ο Σαλός, Φραγκίσκος της Ασίζης κ. ά. [Επιλέγουμε αντιπροσωπευτικά παραδείγματα σε ένα ικανό εύρος και ποικιλία. Κατεξοχήν μπορεί κανείς να αναζητήσει σύντομο υλικό στο διαδίκτυο, ή να δημιουργήσει με τη βοήθεια του συναξαριστή].
  - Μικρό εκκλησιαστικό ημερολόγιο ή αντίστοιχο λογισμικό.
  - Λογοτεχνία, πεζογραφία: Νίκος Γ. Πεντζίκης. Ποίηση: Ζωή Καρέλλη.
  - Μακαρισμοί και ευαγγελικές παραβολές [βοήθημα αν χρειάζεται για το στάδιο της εφαρμογής]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

Ο καθηγητής μπορεί να ανατρέξει για την έννοια της αγιότητας και για ειδικότερο αγιολογικό υλικό στο σύνολο έργου των: Πάσχου, Πασχαλίδη, Υφαντή, Στανιλοάε.

Επιπλέον:

1. Brown, P. (2000). *Η κοινωνία και το Άγιο στην ύστερη αρχαιότητα*. Μτφρ. Α. Παπαθανασοπούλου. Αθήνα: Άρτος Ζωής. (Ενδιαφέρει ιδίως ιστορικά, για τη διαμόρφωση του προτύπου του αγίου, όχι αποκλειστικά σε χριστιανικό πλαίσιο).
2. Μακάριος Σιμωνοπετρίτης (2004 κ.ε.). *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. Α΄-ΙΑ΄, Αθήνα: Ίνδικτος.
3. Συλλογ. (2001). *Αγιότητα. Ένα Λησμονημένο Όραμα*, Αθήνα: Ακρίτας.

Θ.Ε. 2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ

(πίστη, λατρεία, προσευχή, γιορτή, σωτηρία)

2.1 ΠΙΣΤΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσδιορίζουν την πίστη στον Θεό ως σχέση εμπιστοσύνης, - αντιλαμβάνονται τη δυναμική της πίστης στον Θεό, - συσχετίζουν την πίστη στον Τριαδικό Θεό με την ελπίδα και την αγάπη. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ερμηνεία του φαινομένου της πίστης στον Θεό στις καθημερινές σχέσεις. - Ανάλυση της δυναμικής κατάστασης της πίστης στον Θεό. - Προσδιορισμός της σχέσης πίστης, ελπίδας, αγάπης.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Εμπειρίες σχετικές με την εμπιστοσύνη σε πρόσωπα ή θεσμούς. Η πίστη ως κοινωνικό γεγονός.

- «Οδήγησε τον τυφλό»: Τα παιδιά χωρίζονται σε ζεύγη. Ο Α οδηγεί τον Β που έχει κλειστά τα μάτια, και τον μετακινεί σιγά σιγά στο δωμάτιο. Συζήτηση σχετικά με την εμπιστοσύνη στις καθημερινές μας σχέσεις. Ποιον πιστεύουν, γιατί και με ποιες προϋποθέσεις; Π.χ. τον έμπιστο φίλο, τον γνωστό κουτσομπόλη, τον πολιτικό, τους γονείς ή δασκάλους, τα δελτία ειδήσεων, κ.ο.κ. Συνοψίζουν τα συμπεράσματα σε σύντομη λίστα.
- Εναλλακτικά:
«Λεξοσαλάτα»: Καρτέλες με λέξεις που συνδέονται με την πίστη. Π.χ. πίστη, εμπιστοσύνη, απιστία, ευπιστία, δυσπιστία, κακοπιστία, ολιγοπιστία, πιστωτικό γεγονός, πιστωτικό σύστημα, εμπιστοσύνη αγορών, πείθω, πειστήριο, πίστωση, πεποίθηση, αυτοπεποίθηση κ.ά. Επεξεργασία και ανάλυση, ομαδοσυνεργατικά με καθοδηγούμενες ερωτήσεις. Π.χ. Πώς η πίστη συγκροτεί την κοινωνικότητα, τη

συνεργασία, την πρόοδο; Πώς συμβάλλει στην έρευνα και τη γνώση; Στην υγεία; Πώς ισορροπούν η πίστη και η κριτική σκέψη;

Νοηματοδοτώντας:

Η πίστη στον Τριαδικό Θεό ως προσωπική σχέση εμπιστοσύνης.

- Δουλεύοντας με κείμενα. «Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου»: Οι μαθητές διαβάζουν θεολογικό κείμενο και υπογραμμίζουν τα σημεία όπου η σχέση με τον Θεό παρουσιάζεται ως σχέση εμπιστοσύνης.
- Εναλλακτικά:
Περνώντας από το «πιστεύω ότι» στο «πιστεύω σε». Κατασκευάζουμε δύο πίνακες με τα χαρακτηριστικά των δύο αυτών τρόπων κατανόησης της πίστης και τις προεκτάσεις τους στις κοινωνικές μας σχέσεις. Κριτική αξιολόγηση.

Αναλύοντας:

Διάκριση των εννοιών της πίστης και της ιδεολογίας.

- «Σύγκριση κειμένων»: Ομαδοσυνεργασία TPS. Μελέτη πηγών / παραθεμάτων που περιγράφουν το γεγονός της πίστης, την ποιότητα, το είδος, τη γέννηση, την αμφιβολία, την πίστη, τις δυνατότητες που γεννά η πίστη, την πίστη ως οικοδόμηση προσωπικής σχέσης, την πίστη ως εμπιστοσύνη. Σύγκριση με κείμενα που παρουσιάζουν την πίστη ως ιδεολογία.
- Εναλλακτικά:
«Κύκλος της συνείδησης»: Οι μαθητές χωρίζονται σε δύο ομάδες. Ο εσωτερικός κύκλος προβληματίζεται για το είδος της πίστης του, ως ιδεολογίας ή εμπιστοσύνης, δραματοποιώντας ένα δίλημμα (π.χ. παραβολή Τελώνη και Φαρισαίου). Ο εξωτερικός κύκλος εκφράζει τις «φωνές της συνείδησης».

Εφαρμόζοντας:

Σύζευξη πίστης και αγάπης στον χώρο της κοινωνίας.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω»: Οι μαθητές εκφράζουν γνώμες και τοποθετήσεις πάνω σε ρήσεις πνευματικών ανθρώπων ή αγίων (π.χ. άγιος Αρσένιος, άγιος Παΐσιος, γερόντισσα Γαβριηλία) για τη σύζευξη πίστης και αγάπης στον χώρο της κοινωνίας.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης»: Με βάση λόγους και το παράδειγμα ζωής του αγίου Πορφυρίου, οι μαθητές αναστοχάζονται πώς η πίστη συνδέεται με την αγάπη (TPS ή TWPS).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή φωτογραφιών (Photo gallery): Φιλοξενία Αβραάμ (ανατολική τέχνη), <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13169>.
2. Δραστηριότητα: Ποιός είναι ο θεός που πιστεύουμε, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13169>.
- Υλικό από λεξικά (έντυπα ή on line) με παράγωγα / ομόρριζα της έννοιας πίστη.
- Αγιογραφικά παραθέματα όπως:

1. «Πού πορευθώ από του Πνεύματός σου» (138 Ψλ).
2. «πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάνειν» (Α Κορ 13,2).
3. πίστις «ὡς κόκκος σινάπεως» (Μτ 17,19-21, Λκ 17,6).
4. «πιστεύω, κύριε· βοήθει μου τῆ ἀπιστία» (Μκ 9,24).
5. Θυσία Αβραάμ (Γεν 22,1-19).

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Balthasar, von H.U. (2002). *Άξια πίστεως είναι μόνο η αγάπη*. Μτφρ. Κ. Κουτσουρέλης. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Eagleton, T. (2011). *Λογική, πίστη και επανάσταση: Στοχασμοί γύρω από την περί Θεού διαμάχη*. Μτφρ. Π. Γεωργίου. Αθήνα: Πατάκης.
3. Ware, K. (επίσκοπος Διοκλείας) (1984), *Ο Ορθόδοξος δρόμος*. Μτφρ. Μαρία Πάσχου. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή Χορν. (Δυνατότητα ηλεκτρονικής πρόσβασης σε μεταγενέστερη έκδοση από την επτάλοφο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/kallistos_dromos.html).
4. Μπίζινγκερ Α. και Κόλερ-Σπίγκελ Χ. (επιμ.) (2011). *Υπάρχει Θεός;* Μτφρ. Π. Τσινάρη. Αθήνα: Κέδρος.
5. Βουλγαράκης, Η. (1993). *Είναι η Πίστη για το Αρχείο;* Στο Ιδ. *Χριστιανισμός και κόσμος*. Αθήνα: Αρμός.
6. Γαβριηλία, μοναχή (1996). *Η ασκητική της αγάπης: Γερόντισσα Γαβριηλία*. Λέρος.
7. Γιανναράς, Χ. (¹³2006). *Το αλφαβητάρι της πίστης*. Αθήνα: Δόμος.
8. Ισαάκ, ιερομόναχος (2004). *Βίος γέροντος Παΐσιου του Αγιορείτου*. Άγιον Όρος.
9. Κρουσταλλάκης, Γ. (2011). *Γέρων Πορφύριος: Ο πνευματικός πατέρας και παιδαγωγός*. Αθήνα: Εν Πλω.
10. Κλεμάν, Ολ. *Ταιζέ: Ένα νόημα στη ζωή*. Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη (υπό έκδοση). [Υπάρχει στα γαλλικά: Clément, O. (1997). *Taizé: Un sens à la vie*. Παρίσι: Bayard-Centurion, και αγγλικά: *Taizé, a Meaning to Life*. Σικάγο: GIA. Μερική διαδικτυακή πρόσβαση].
11. Παΐσιος, Αγιορείτης (1975). *Ο Άγιος Αρσένιος ο Καππαδόκης*, Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Η. Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος.
12. Παΐσιος, Αγιορείτης (1998). *Λόγοι*, τόμ. 1-5. Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Η. Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος.
13. Παύλος, αρχιεπ. Φινλανδίας (2006). *Η πίστη μας*. Μτφρ. Ι. Ροηλίδης. Αθήνα: Ακρίτας.
14. Προφύριος, Καυσοκαλυβίτης (2003). *Βίος και λόγοι*. Χανιά: Ι.Μ. Χρυσοπηγής.
15. Σίγκερ, Ι.Μ. (2007). *Η Καταστροφή του Κρέσεφ*. Στο Ιδ. *Ο Σπινόζα της Οδού Αγοράς*. Μτφρ. Α. Περιστέρη. Αθήνα: Μαΐστρος [Λογοτεχνία].
16. Σμιτ, Ε.Ε. (2002). *Αγαπητέ Θεέ*. Μτφρ. Α. Κυριακίδης. Αθήνα: Όπερα.

2.2 ΛΑΤΡΕΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - επισημαίνουν τη λατρεία ως συστατικό στοιχείο της θρησκευτικότητας - αναγνωρίζουν βασικά χαρακτηριστικά της λατρείας στη δική τους πίστη αλλά και σε θρησκείες του περιβάλλοντός τους - συνδέουν τους λατρευτικούς κύκλους της ορθόδοξης λατρείας με την καθημερινότητά τους - αναλύουν την έννοια του χριστιανικού λατρευτικού χρόνου ως εικόνας της Βασιλείας του Θεού. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση στοιχείων λατρείας στην καθημερινή ζωή. - Χρήση βασικών όρων της λατρευτικής γλώσσας των μονοθεϊστικών θρησκειών. - Αναγνώριση της μεταμορφωτικής δυναμικής της λατρείας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Σύγχρονα είδωλα και στοιχεία λατρείας προς αυτά.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking)» με την τεχνική «συγκρίνω και συνδέω». Δίνονται στους μαθητές διάφορες φωτογραφίες (π.χ. οπαδών ποδοσφαιρικής ομάδας ή θαυμαστές σε συναυλία σε παραλήρημα, πασαρέλα ηθοποιών στο κόκκινο χαλί πριν την απονομή βραβείων oscar, μιας φιλόζωσης, ενός ζευγαριού ερωτευμένων κλπ.) και τίθεται η ερώτηση: Τι κοινά στοιχεία έχουν αυτές οι φωτογραφίες; (κέντρο προσοχής, αφοσίωση, υπερβολική αγάπη κλπ).
- Εναλλακτικά: «5Π και 1Γ». Οι μαθητές αναλύουν σε ομαδοσυνεργασία (TWPS) την έννοια λατρεία. Ποιος, πού, πότε, ποιο, πώς, γιατί.

Εφαρμόζοντας:

Η λατρεία ως αναπόσπαστο στοιχείο της θρησκείας.

- «Ομαδικό γλυπτό»: Οι μαθητές /-τριες χωρίζονται σε ομάδες για να δημιουργήσουν ένα ομαδικό γλυπτό η καθεμία [Οδηγία: Αναπαραστήστε μια σκηνή λατρείας σε θρησκευτικό πλαίσιο (όχι απαραίτητα χριστιανικό)]. Συζήτηση περί λατρείας ως αναπόσπαστου και αρχέγονου τμήματος της θρησκείας.
- Εναλλακτικά: «Ακούγοντας / διαβάζοντας 10 X 2»: «Οὐκ ἐλάτρευσαν τῆ κτίσει οἱ θεόφρονες παρὰ τὸν Κτίσαντα· ἀλλὰ πυρὸς ἀπειλὴν ἀνδρείως πατήσαντες, χαίροντες ἔψαλλον· Ὑπερύμνητε, ὁ τῶν Πατέρων Κύριος καὶ Θεός, εὐλογητὸς εἶ». (Ζ' ὠδὴ τοῦ κανόνος τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ὁ Εἰρμός). Οι μαθητές ακούνε (ή διαβάζουν) και σημειώνουν 10 λέξεις που συνδέονται με το νόημα του ειρμού. Τα παιδιά ενθαρρύνονται να μεταφράσουν ή, αν χρειάζεται,

δίνεται μετάφραση. Ακολουθεί μικρή συζήτηση και επαναλαμβάνεται η διαδικασία.

Διερευνώντας:

Γνωριμία με τη λατρεία στις μονοθεϊστικές θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία», «Ιστοεξερεύνηση»: Η λατρεία στο Ισλάμ και στον Ιουδαϊσμό. Οι μαθητές αναζητούν φωτογραφίες και μικρά βίντεο από λατρευτικές πράξεις στο Ισλάμ και τον Ιουδαϊσμό, τα κατηγοριοποιούν με βάση δικά τους κριτήρια και οργανώνουν παρουσίαση στο πλαίσιο πρωτότυπου ιστολογίου ή σε αφίσα.
- Εναλλακτικά:
«Χτίζοντας διαδικτυακές γέφυρες»: Επικοινωνία μέσω skype με σχολείο της μουσουλμανικής μειονότητας ή το εβραϊκό σχολείο ή και σχολείο του εξωτερικού. Πώς λατρεύουν οι μαθητές στη δική τους κοινότητα; Αμφίπλευρη ανταλλαγή. (Απαιτείται προσυνηννόηση και κάποια προετοιμασία).

Αναπλαισιώνοντας:

Οι λατρευτικοί κύκλοι της Ορθόδοξης Εκκλησίας και η «λειτουργία μετά τη Λειτουργία».

- «Παιχνίδι με κάρτες»: Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες. Κάθε ομάδα παίρνει 3 χαρτιά: Ένα που γράφει «Όρθρος», ένα που γράφει «Εσπερινός» κι ένα που γράφει «Απόδειπνο». Στη συνέχεια δίνονται μικρά αποσπάσματα από 5 χαρακτηριστικές προσευχές –κείμενο και αν χρειάζεται μετάφραση– από κάθε ακολουθία, γραμμένες σε μικρά ορθογώνια χαρτάκια (π.χ. Φως ιλαρόν, Άγιε άγγελε, Δοξολογία κλπ.). Οι μαθητές πρέπει να βρουν σε ποια ακολουθία αντιστοιχεί η κάθε προσευχή.
Ακολουθεί συζήτηση για τις βασικές προσευχές του ημερήσιου λατρευτικού κύκλου της εκκλησίας με μικρή αναφορά στο περιεχόμενο (π.χ. ευχαριστούμε τον Θεό για όσα μας δίνει στο ξεκίνημα της μέρας, τον θυμόμαστε ως Δημιουργό και του εμπιστευόμαστε τη ζωή μας, τον παρακαλούμε για μια ήρεμη νύχτα κλπ.). Τέλος, τονίζουμε τη διαρκή αναφορά στο τέλος της ζωής μας, στο αίτημα για «καλή απολογία». Στη λατρεία συνδέεται το παρελθόν, το παρόν (οι ανάγκες μας, η απόγνωσή μας, η δοξολογία μας) και το μέλλον μας.
- Εναλλακτικά:
«Οδικός χάρτης»: Οι μαθητές αποτυπώνουν σε διάγραμμα τα σημεία ορόσημα της καθημερινότητας και της ζωής τους και παράλληλα με άλλο χρώμα σημειώνουν τους μεγάλους σταθμούς της λατρείας. Ομαδοσυνεργασία σε 3 ομάδες που αντιστοιχούν με τον ημερήσιο, εβδομαδιαίο και ετήσιο κύκλο.
Οι μαθητές συζητούν πώς η λατρεία επιδρά στην καθημερινότητά τους.

Αξιολογώντας:

Η λατρεία στην προοπτική του σήμερα και των εσχάτων.

- Σκορπίζονται στο πάτωμα της τάξης χαρτιά με βασικές έννοιες της λατρείας ή φράσεις που σχετίζονται με αυτήν. Δίνεται στους μαθητές χρόνος για να τα διαβάσουν και στη συνέχεια να σταθούν δίπλα σε αυτό το χαρτί που θεωρούν ότι τους ταιριάζει καλύτερα (ως προς τη διάθεση, τις σκέψεις που κάνουν, κλπ.). Δικαιολογούν τη στάση τους, όταν ερωτηθούν.

- Εναλλακτικά:
«Ρόλος στον τοίχο»: Ο πιστός εξέρχεται από τη Θεία Λειτουργία. Μέσα στο περίγραμμα γράφουμε: Τι σκέφτεται, τι αισθάνεται μέσα στον ναό; Έξω από το περίγραμμα γράφουμε: Τι επιθυμεί, τι οραματίζεται για την κοινωνία; (Σημ.: για λόγους οικονομίας χρόνου, το περίγραμμα του ρόλου στον τοίχο μπορούμε να το έχουμε σχεδιασμένο και κομμένο από πριν / ή να το σχεδιάσουμε απλώς στον πίνακα με κιμωλία).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» / Συλλογή φωτογραφιών:
    6. Αφρικανικά Θρησκευτά, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3842>.
    - β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
      3. «Όψεις Θρησκείας»: Λατρεία.
      4. «Θρησκευτικά Α΄ Λυκείου»: Μυστήρια.
  - Φωτογραφίες από περιοδικό και έντυπο τύπο με ενδοκοσμικά φαινόμενα λατρείας.
  - Βίντεο ή προβολή παρουσίασης φωτογραφιών σχετικά με τη λατρεία στο Ισλάμ και στον Ιουδαϊσμό (σέντερ-Πάσχα, σαμπάτ).
  - Φωτογραφίες από ανθρώπους που λατρεύουν σε διάφορες θρησκείες, ή και εποχές (τέτοιο υλικό προβλέπεται και για την υποέννοια «Αναζήτηση του Θεού»).
  - Αποσπάσματα από λατρευτικά κείμενα.
[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Βασίλειος Ιβηρίτης (2003). *Εισοδικόν: Στοιχεία λειτουργικής βιώσεως του μυστηρίου της ενότητος μέσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία*, Άγιον Όρος: Ιερά Μονή Ιβήρων.
2. Γρηγόριος ιερομόναχος (1990). *Η Ορθόδοξη Πίστη, Λατρεία και Ζωή*, Ι. Κουτλουμουσιανόν Κελλίον Αγ. Ιωάννης Θεολόγος.
3. Μαυρόπουλος, Δ. (2009). *Διερχόμενοι διά του Ναού*, Αθήνα: Δόμος.

2.3 ΠΡΟΣΕΥΧΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές να: - περιγράφουν την προσευχή ως βαθύτερη ανάγκη επικοινωνίας με τον Θεό και έκφραση αγάπης προς όλους,	- Αναγνώριση της προσευχής ως ανάγκης του ανθρώπου. - Περιγραφή εμπειριών του μεταμορφωτικού χαρακτήρα της προσευχής.

<ul style="list-style-type: none"> - συνδέουν την προσευχή με θεμελιώδεις υπαρξιακές ανάγκες του ανθρώπου, - περιγράφουν τη μεταμορφωτική δυναμική της προσευχής σύμφωνα με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, - ερμηνεύουν διάφορους τρόπους προσευχής ως προσωπικό διάλογο και σχέση με τον Θεό. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση της προσευχής ως τρόπου επικοινωνίας των ανθρώπων με τον Θεό και μεταξύ τους.
---	--

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Προσωπικές εμπειρίες επικοινωνίας με όσους αγαπάμε, επιθυμούμε, έχουμε ανάγκη.

- «Στο σκοινί της μπουγάδας»: Έχεις έναν καλό φίλο που εμπιστεύεσαι πολύ. Γράψε 3 πράγματα που του λες. Συζήτηση για την επικοινωνία στη φιλία.
- Εναλλακτικά:
 Παιχνίδι: «σε άγνωστη γλώσσα»: Δύο μαθητές συνομιλούν για ένα θέμα (π.χ. οι βαθμοί) σε μια ανύπαρκτη γλώσσα ή κορακίστικα. Με το σύνθημα του καθηγητή η συζήτηση αυτόματα γυρνάει στα ελληνικά και σε λίγο ξαναγυρίζει στα κορακίστικα κ.ο.κ. Συζήτηση στην τάξη για την επικοινωνία (δυσκολίες, ανάγκη, επικοινωνία όχι μόνο σε λεκτικό, αλλά και σε συναισθηματικό επίπεδο, κλπ. Στο πλαίσιο της συζήτησης, οι μαθητές καλούνται να αναφέρουν πότε ήταν η τελευταία φορά που κάποιος δεν τους άκουγε με προσοχή και πότε ήταν η τελευταία φορά που οι ίδιοι άκουσαν κάποιον με προσοχή).

Νοηματοδοτώντας:

Η προσευχή ως σχέση και επικοινωνία με τον Θεό.

- «Αφήγηση ιστοριών»: Επιλέγουμε σύντομες ιστορίες ή κείμενα με τη βοήθεια των οποίων οι μαθητές προσεγγίζουν τον τρόπο της προσευχής των αγίων [Π.χ. Ιωάννης Χρυσόστομος: προσευχή για όλους, ακόμα και για τους εχθρούς, όχι κατευχή / η προσευχή ως εργαλείο που αμβλύνει τις διχόνοιες. Από τον βίο του Ιωάννη της Κροστάνδης, ή άλλων αγίων, όπου αναδεικνύονται θέματα όπως: το αυθόρμητο, διαρκές, συγκεντρωμένο / εμπειρίες αγίων για προσευχή κοινή, προσωπική / τρόπος έκφρασης των επιθυμιών και αναγκών και της ευχαριστίας και της δοξολογίας / έξοδος από μοναξιά, κοινωνικότητα / ευχή, η δύναμη της ευχής, προσευχή και συνάντηση με τον Θεό (θεοπτία)].
- Εναλλακτικά:
 «Ομαδοσυνεργασία με την τεχνική TPS». Με αφορμή ένα κομποσχοίνι και μια ιστορία από το γεροντικό, ακολουθεί «κατευθυνόμενος διάλογος» για την προσευχή ως επικοινωνία και για την αδιάλειπτο προσευχή. Τίθεται η ερώτηση αν κάτι ανάλογο υπάρχει και σε άλλες θρησκείες, και αν η προσευχή είναι συστατικό γνώρισμα της θρησκείας (ιδίως των μυστικών εκδοχών της).

Αναλύοντας:

Τρόποι και είδη προσευχής (ευχαριστία, αίτηση, μετάνοια, δοξολογία / κοινή-ατομική, τυπική-αυθόρμητη, αδιάλειπτη προσευχή).

- «TPS». Συζήτηση ανά δύο ή τρεις: Γιατί προσευχόμαστε; Πώς και πότε; Πότε ένιωσα την ανάγκη να προσευχηθώ; Κατασκευή αφίσας όπου οι μαθητές αποτυπώνουν τα συμπεράσματα.
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία, «Απόδοση κειμένου με εικόνες»: Δίνουμε στα παιδιά μικρά κείμενα ερμηνείας του Πάτερ ημών (π.χ. του Α. Σμέμαν) και τα καλούμε να εικονογραφήσουν τις επιμέρους ευχές. [Ενδεχόμενη μεταγραφή του Πάτερ ημών σε ένα ενιαίο εικονογραφημένο κόμικ].

Εφαρμόζοντας:

Η προσευχή ως μεταμορφωτική δύναμη στην ορθόδοξη παράδοση.

- «Ανακριτική καρέκλα»: Μοτοβίλωφ μετά τη συνομιλία του με τον Αγ. Σεραφείμ του Σάρωφ.
- Εναλλακτικά:
«Συλλογικός ρόλος». Φανταζόμαστε ότι η προσευχή είναι ένα άθλημα. Πώς ξεκινάει και πώς διαρκώς βελτιώνεται με την προπόνηση ο αθλητής; Τι κερδίζει καθώς ανεβάζει τις επιδόσεις του;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
    1. Συλλογή φωτογραφιών: Όλοι οι άνθρωποι προσεύχονται, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B118/381/2537,9850>
- Πατερικά κείμενα, π.χ. Γεροντικό, Ιω. Χρυσόστομος, Ισαάκ Σύρος, Συμεών Ν. Θεολόγος.
- Ψαλμοί.
- Αγία Γραφή και προσευχή (θαύματα μετά από προσευχή...).
- Μυστικοί άλλων δογμάτων ή θρησκειών. Π.χ. Ιωάννης του Σταυρού, Τερέζα της Άβιλα, Φραγκίσκος της Ασίζης, Τζελαλαντίν Ρουμί).
- Βίοι αγίων από τον συναξαριστή.
- «Πάτερ ημών, των μαρτύρων», βίντεο μουσικής ερμηνείας του Πάτερ ημών στο πλαίσιο της Θεολογίας της Απελευθέρωσης.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ](1990). *Μάθε να προσεύχεσαι*. Μτφρ. Ε. Γκανούρη. Αθήνα: Ακρίτας.
2. Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ](2000). *Θέλει τόλμη η προσευχή*. Μτφρ. Δ. Κόκκινος. Αθήνα: Ακρίτας.
3. Ιωάννης Κροστάνδης (1990). *Η εν Χριστώ ζωή μου*. Μτφρ. Β. Μουστάκης. Αθήνα: Παπαδημητρίου.
4. Μακάριος, Σιμωνοπετρίτης (2004 κ.ε.). *Νέος Συναξαριστής της Ορθόδοξου Εκκλησίας*, τόμ. Α' -ΙΑ', Αθήνα: Ίνδικτος.

5. Μακρυγιάννης, Στρατηγός (2011). *Απομνημονεύματα*. Μτφρ. Γ. Βλαχογιάννης. Τόμ. 1-3. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
6. Μπότσης, Π. (2006). *Όσιος Σεραφείμ του Σάρωφ: Βίος – Διδαχές – Ακολουθία*. Αθήνα: Μπότσης Αθ. Πέτρος.
7. Κλεμάν, Ολ. *Ταιζέ: Ένα νόημα στη ζωή*. Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη (υπό έκδοση). [Υπάρχει στα γαλλικά: Clément, O. (1997). *Taizé: Un sens à la vie*. Παρίσι: Bayard-Centurion, και αγγλικά: *Taizé, a Meaning to Life*. Σικάγο: GIA. Μερική διαδικτυακή πρόσβαση].
8. Σαχάρωφ, αρχιμ. Σωφρόνιος (1996). *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί*. Έσσεξ Αγγλίας: I.M. Τιμίου Προδρόμου.
9. Σμέμαν, Α. (2003). *Πάτερ ημών*. Μτφρ. Ι. Λάμπας. Αθήνα: Μαΐστρος.
10. Τολστόι, Λ. (2006). *Οι τρεις ερημίτες*. Μτφρ. Γ. Κονδύλης. Αθήνα: Μαΐστρος.

2.4 ΓΙΟΡΤΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αντιλαμβάνονται το περιεχόμενο του εορτασμού στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στις θρησκευτικές κοινότητες του περιβάλλοντός τους, - ανιχνεύουν τη θρησκευτική διάσταση των χριστιανικών γιορτών και τις ποικίλες εκφράσεις τοπικής λαϊκής θρησκευτικότητας, - αντιλαμβάνονται τη γιορτή της θρησκευτικής κοινότητας ως χαρά στο πλαίσιο της οποίας μοιράζονται και σφυρηλατούνται δεσμοί. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ερμηνεία της θεολογικής διάστασης της γιορτής και της αργίας. - Διατύπωση της θρησκευτικής διάστασης των γιορτών στην Ορθόδοξη Εκκλησία και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. - Αξιολόγηση των εκφράσεων της λαϊκής θρησκευτικότητας με κριτήριο το θεολογικό νόημα της γιορτής.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Η σημασία της γιορτής στην προσωπική και κοινωνική ζωή των μαθητών.

- Οι μαθητές γράφουν μια σελίδα ημερολογίου με θέμα: «Μια γιορτή που μου έμεινε αξέχαστη ή μια γιορτή που με πλήγωσε».
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν στο facebook μια εκδήλωση. Τι θα γιορτάσετε; Ποιο είναι το πρόγραμμα της γιορτής; Ποιους θα καλέσετε;

Νοηματοδοτώντας:

Ο εορτασμός σε εβδομαδιαία και ετήσια βάση στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Κατασκευή ετήσιου ημερολογίου τοίχου. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει από 2 μήνες στους οποίους επισημαίνει τις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές. Παρουσίαση του νοήματός τους στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Λεξοσαλάτα»: Καρτέλες με εορτολογικούς κύκλους (Χριστολογικές, Θεομητορικές, Αγίων, σταθερές, κινητές).

Αναλύοντας:

Οι γιορτές στην Ορθόδοξη Εκκλησία, στις άλλες χριστιανικές παραδόσεις και στις μονοθεϊστικές θρησκείες.

- «Στρογγυλή Τράπεζα»: Οι γιορτές στον δυτικό χριστιανισμό, το ισλάμ και τον ιουδαϊσμό. Τι; Πότε; Πώς; Διαφορές και ομοιότητες. [Απαιτείται προετοιμασία]
- Εναλλακτικά:
«Debate»: Η αργία της Κυριακής [Σαββάτου/Παρασκευής]. Ανάγκες λατρευτικές στο πλαίσιο των μονοθεϊστικών θρησκειών και ανάγκες του ανθρώπου.

Εφαρμόζοντας:

Κριτική προσέγγιση της λαϊκής θρησκευτικότητας.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Μελέτη εθίμων στο διαδίκτυο και συμπλήρωση δίστηλου πίνακα: λαϊκά στοιχεία / θρησκευτικά στοιχεία.
- Εναλλακτικά:
«Project»: «Το πανηγύρι του 'χωριού μου'». Οι μαθητές δημιουργούν ένα πολυτροπικό κείμενο συνδυάζοντας εικόνα, βίντεο και λόγο για το πανηγύρι ενός φανταστικού χωριού. Συνδυάζουν αναμνήσεις, γνώσεις και επιθυμίες, συνδέοντάς το με τον θρησκευτικό του χαρακτήρα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
    1. Φωτογραφίες από τον Εορτασμό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παναγία Σουμελά),
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3335>.
    2. Βίντεο: Έθιμα στη γιορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ελλάδα:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3335>.
  - β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
    1. «Θρησκευτικά Α' Λυκείου»: Γιορτές.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:
<http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (ποικίλα ντοκιμαντέρ με θέμα "πανηγύρι").
- Δημόκριτος: «Βίος ανεόρταστος μακρά οδός απανδόχευτος».
- Ηθογραφικά διηγήματα (π.χ. Παπαδιαμάντης).
- Ηθογραφικά και λαογραφικά κείμενα (Μέγας, Μερακλής, Πολίτης).
- Διδαχές Κοσμά Αιτωλού (απόσπασμα για την αργία της Κυριακής).
- Σύγχρονες συζητήσεις για τη σημασία της γιορτής και αργίας από εφημερίδες, προκηρύξεις, σύγχρονα θεολογικά κείμενα.

- Πατερικό κείμενο για την είσοδο κάποιας γιορτής στο εορτολόγιο (Π.χ. Χρυσόστομος ή Γρηγόριος Θεολόγος για τα Χριστούγεννα).
- Ιωάννη Χρυσοστόμου, *Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα*, *SChr*, (*Sources chrétiennes*) 188, 64-196.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τυράνων και πάσης Αλβανίας [Γιαννουλάτος] (2006). *Ισλάμ: Θρησκευολογική Επισκόπηση*, Ακρίτας.
2. Καϊμάκης, Δ. Οι γιορτές του Ισραήλ, Εισήγηση σε συνέδριο. Στον ιστότοπο της Εκκλησίας της Ελλάδος:
http://www.ecclesia.gr/greek/HolySynod/commitees/liturgical/h_symposio_eisigi_si5.html.
3. Μέγας, Γ.Α. (2001). *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
4. Μιχαήλ-Δέδες, Μ. (1961). *Γιορτές, Έθιμα και τα τραγούδια τους*. Αθήνα: Φιλιππούτσος.
5. Νικολαΐδης, Α. (2002). *Η κοινωνική δυναμική των εορτών: Κοινωνική προσέγγιση του ορθόδοξου εκκλησιαστικού εορτολογίου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
6. Σμέμαν, Α. (1997). *Εορτολόγιο: Ετήσιος εκκλησιαστικός κύκλος*. Μτφρ. Ι. Ροϊλίδης. Αθήνα: Ακρίτας.
7. Φίλιας, Γ. (2002). *Οι θεομητορικές εορτές στη λατρεία της εκκλησίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
8. Χαρκιολάκης, Ι. (Μητρ. Προικοννήσου) (2012). *Γιορτές στη Βασιλεύουσα*. Αθήνα: Δομή-Αρχονταρίκι.

2.5 ΣΩΤΗΡΙΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσδιορίζουν την έννοια της σωτηρίας στον Χριστιανισμό και στις θρησκευτικές παραδόσεις του περιβάλλοντός τους, - προβληματίζονται για τη σωτηρία και την τιμωρία σε σχέση με την αγάπη του Θεού, - τοποθετούνται κριτικά στο ζήτημα της ατομικής σωτηρίας σε σχέση με τη Βασιλεία του Θεού. 	<ul style="list-style-type: none"> - Παρουσίαση των δρόμων σωτηρίας στις θρησκείες. - Σύνδεση της αγάπης του Θεού με τη σωτηρία των ανθρώπων στον Χριστιανισμό. - Ανάλυση των εννοιών της ατομικότητας και συλλογικότητας ως προς τη σωτηρία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Ιστορίες «σωτηρίας» από την ιστορία και την καθημερινή ζωή.

- «TPS»: Οι μαθητές καλούνται να αφηγηθούν ένα περιστατικό «σωτηρίας» δικό τους ή κάποιου κοντινού τους ανθρώπου.
- Εναλλακτικά:
Προβολή έργων τέχνης ή φωτογραφιών με θέμα την καταστροφή, τον κίνδυνο, τη σωτηρία. «Ομαδοσυνεργασία με την τεχνική '5 π και ένα γ'».

Νοηματοδοτώντας:

Απαντήσεις της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης και άλλων χριστιανικών παραδόσεων και θρησκειών για τη σωτηρία.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Μοιράζονται στις ομάδες χαρακτηριστικά κείμενα σωτηριολογίας από διάφορες θρησκείες και χριστιανικές ομολογίες. Οι μαθητές φτιάχνουν μια 'διαφημιστική' αφίσα ή ένα ραδιοφωνικό σποτάκι με θέμα: «Η σωτηρία στον...».
- Εναλλακτικά:
«Η τροχιά της μάθησης»: Οι μαθητές μελετούν πολυτροπικά κείμενα και συμπληρώνουν φυλλάδιο με ερωτήσεις, όπως:
Ποια είναι η έννοια της σωτηρίας σε θρησκευτικό / μεταφυσικό / ανθρωπολογικό πλαίσιο; Οι θρησκείες δίνουν απάντηση στο ερώτημα της σωτηρίας; Τι σημαίνουν οι θεμελιώδεις έννοιες της χριστιανικής ανθρωπολογίας και σωτηριολογίας και οι βασικοί όροι: Πτώση, Πρωτευαγγέλιο, Σχέδιο Θ. Οικονομίας, Εσχατολογική προοπτική.

Αναλύοντας:

Διαφορετικές θεωρήσεις σωτηρίας στη χριστιανική παράδοση: συλλογική ή ατομική, πίστη ή έργα, νόμος ή χάρη, σχέση σωτηρίας και τιμωρίας.

- «Ομαδοσυνεργασία»: «Πρόγραμμα "Έντεχνης Συλλογιστικής"» (Artful Thinking Program) [γαλάζιο: «ρωτώ, αναρωτιέμαι, εξετάζω, ερευνώ» και πράσινο: «παρατηρώ και περιγράφω»], με εικόνες της μέλλουσας κρίσης, ανατολικές και δυτικές. Ακολουθεί διδακτικός διάλογος με θέματα όπως: συλλογική σωτηρία, ατομική σωτηρία, σωτηρία με την πίστη, σωτηρία με τα έργα, σώζει ο νόμος, σώζει η χάρη.
- Εναλλακτικά:
Αφήγηση της ιστορίας του Ντοστογιέφσκι "Το Κρεμμυδάκι" [από τους Αδελφούς Καραμάζοφ]. Κατευθυνόμενος διάλογος με ερωτήματα: Ποιος αποφασίζει το αν θα σωθούμε ή όχι; Σωζόμαστε μόνοι μας; κλπ.

Εφαρμόζοντας:

Η χρήση της έννοιας «σωτηρία» στην τρέχουσα επικαιρότητα και η θεολογική σημασιοδότησή της.

- «Ομαδοσυνεργασία TWPS». Με αφορμή άρθρα από τον σύγχρονο τύπο (έντυπο και ηλεκτρονικό που αναφέρονται στη 'σωτηρία' από πολιτικές, φυσικές κλπ. καταστροφές, οι μαθητές γράφουν μια ανοιχτή επιστολή στους ηγέτες των κρατών με θέμα 'Δεν ξέρετε, κυρίες και κύριοι, καλά τι σημαίνει σωτηρία!'
- Εναλλακτικά:
«Επιβραδυνόμενη θεώρηση» και «απόδοση κειμένου σε μια ιστορία με εικόνες». Κρητικός του Δ. Σολωμού (επιλεγμένα αποσπάσματα). Διάκριση μερών. Απόδοση

με αντίστοιχες εικόνες, ζωγραφική, σκίτσο ή κολλάζ [Σημ. το κείμενο ενδιαφέρει διότι αναφέρεται σε τρία επίπεδα σωτηρίας: ατόμου, πατρίδας και μεταφυσικό].

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Βασικές πηγές από την Αγία Γραφή και από ιερά κείμενα άλλων θρησκειών.
- Δημοσιεύματα από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο με θέμα τη σωτηρία, ως μεταφορά σε πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πεδίο αλλά και ως κυριολεξία.
- Οπτικοακουστικό υλικό από το αρχείο της ΕΡΤ: Δελτίο Ειδήσεων NET, Κυριακή, 17 Οκτωβρίου 2010, 21:00:00 [ΧΙΛΗ, ΤΕΛΕΤΗ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΛΛΟΡΥΧΩΝ].
- ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ, σειρά ντοκιμαντέρ του ΚΕΘΕΑ.
- Ντοκιμαντέρ με τίτλο «ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ» (οικολογική καταστροφή).
- Έργα τέχνης, π.χ.:
  1. Ευγένιος Ντελακρουά, πίνακες από την ελληνική επανάσταση.
  2. Πάμπλο Πικάσσο, Γκουέρνικα
  3. Έντβαρ Μουνκ, Η Κραυγή
- Έργα με θρησκευτική σημασία:
  1. Rosso Fiorentino Giovanni Battista di Jacopo (1494 - 1540), Αλληγορία της Σωτηρίας με την Παρθένο, το παιδί Ιησού, την Αγία Ελισάβετ και τον Ιωάννη τον Βαπτιστή.
  2. El Greco, Η Λατρεία του Ονόματος του Ιησού.
  3. Viktor Vasnetsov, Ημέρα της Κρίσεως, Ρωσία, 1904 μ.Χ.
  4. Viktor Vasnetsov, Άγαλλιάσθε δίκαιοι, έν Κυρίω· (Ψαλμ. 32)
  5. Με θέμα “Η Τελική κρίση” έργα δυτικών ζωγράφων όπως, Jean Cousin ο νεότερος, Giotto, Hans Memling, Stefan Lochner, Hieronymus Bosch, Μιχαήλ Άγγελος κ. ά.
- Εικόνες από τη Δευτέρα Παρουσία, π.χ.:
  1. Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» / Συλλογή φωτογραφιών: Δευτέρα Παρουσία, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7343>.
  2. Γεώργιος Κλόντζας, τέλη 16ου αιώνα μ.Χ.
  3. Φραγκιάς Καβερτζάς, 1640 - 1641 μ.Χ.
  4. «Η Δευτέρα Παρουσία», φορητή εικόνα, έργο του 17ου αιώνα, από τη Μονή Αγίου Παντελεήμονος του Νομού Ηρακλείου.
- Ποίηση:
  1. Ράινερ Μαρία Ρίλκε, Η Δευτέρα Παρουσία. Από το Σημειωματάριο ενός μοναχού.
  2. Διονύσιος Σολωμός, Κρητικός (Φυσική και μεταφυσική σωτηρία).
- Πεζογραφία:
  1. Ντοστογιέφσκι, Φ. (2011). «Το κρεμμυδάκι». Στο *Αδελφοί Καραμάζοφ*. Μτφρ. Ε. Μπακοπούλου. Ίνδικτος: Αθήνα, σσ. 685-687.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Νέλλας, Π. (2011). *Η περί δικαίωσης διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα: Συμβολή εις την ορθόδοξον σωτηριολογίαν*. Αθήνα: Αρμός.

2. Τσανανάς, Γ.Α. (2018). *Ελπίδα, διακονία και σωτηρία: Δυναμικότητα και στράτευση του Χριστιανισμού σήμερα*, Αθήνα: Μήνυμα.
3. Παπαθανασίου, π. Κ. (2010). *Το γεγονός της σωτηρίας στην Ιωάννεια θεολογία: Ευαγγέλιο, Επιστολές, Αποκάλυψη*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
4. Αντωνόπουλος, Β. (2008). *Από τη Γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών: Ο Αβραάμ στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, Αθήνα: Μαΐστρος.
5. Ματσούκας, Ν. (1996). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, τόμ. 1-3. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
6. Τσελεγγίδης, Δ. (2012). *Σωτηριολογία Δυτικού Χριστιανισμού*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
7. Ιβάν του Βάλαμο, Γέρων (2010). *Πνευματικές Διδαχές*. Μτφρ. Κ. Δρόσου. Αθήνα: Μαΐστρος.
8. Ιωάννης της Κρονστάνδης, Άγιος (2012). *Εκκλησία η κιβωτός της σωτηρίας και η μακαριότητα των Αγίων*. Μτφρ. Π. Μπότσης. Αθήνα: Πέτρος Μπότσης.
9. Hainthaler T. και F. Mali (επιμ.), (2014). *Für uns und für unser Heil: Soteriologie in Ost und West*. Wiener PatristischeTagungen VI. Βιέννη: Pro Oriente, 2014 [Με συμμετοχές πολλών Ορθόδοξων θεολόγων].
10. Ντοστογιέφσκι, Φ. (2011). *Αδελφοί Καραμάζοφ*. Μτφρ. Ε. Μπακοπούλου. Ίνδικτος: Αθήνα.

Θ.Ε. 3 ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

(Εκκλησία, Ευχαριστία, ενότητα, ταυτότητα, όρια/νόμος)

3.1 ΕΚΚΛΗΣΙΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - περιγράφουν την έννοια «Εκκλησία» και τους τρόπους έκφρασης και λειτουργίας της, - αναγνωρίζουν την Ορθόδοξη Εκκλησία ως «λατρευτική κοινότητα» και τη συμβολική και εικονική γλώσσα της, - ερμηνεύουν την Εκκλησία με βάση το σχετικό άρθρο του Συμβόλου της Πίστεως. 	<ul style="list-style-type: none"> - Προσδιορισμός της έννοιας «Εκκλησία» και του περιεχομένου της. - Ερμηνεία του άρθρου της Πίστεως (Εις Μίαν, Αγίαν, Καθολικήν και Αποστολικήν...). - Διατύπωση παραδειγμάτων της συμβολικής και εικονικής γλώσσας αναφορικά με την Εκκλησία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η Εκκλησία και τα εκκλησιαστικά σύμβολα.

- «Ομαδοσυνεργασία (TWPS)»: Οι μαθητές εκκινούν με βάση την ετυμολογία της λέξης εκκλησία «εκ-καλώ» και καταγράφουν συνειρμούς που τους γεννά (π.χ. έκκληση, πρόσκληση, εκκλησία του Δήμου, κ.ο.κ.) «Κατασκευή μικρής αφίσας ή

εννοιολογικού χάρτη». Συσχετίζουν τις έννοιες του χάρτη τους με σύμβολα της Εκκλησίας (ναυς, άμπελος, κλπ. που τους δίνονται). Παρουσίαση στην ολομέλεια.

- Εναλλακτικά:

«Ομαδοσυνεργασία (TWPS)»: Προβάλλονται (ή μοιράζονται) φωτογραφίες με σύμβολα της εκκλησίας (ναυς, άμπελος, άγκυρα, το χριστόγραμμα, η λέξη ΙΧΘΥΣ, ο καλός ποιμήν, κ.ά.), σε συνδυασμό με σχετικά αγιογραφικά ή πατερικά σύντομα κείμενα. Οι μαθητές καλούνται να αντιστοιχίσουν τα κείμενα με τα σύμβολα.

Εφαρμόζοντας:

Η Εκκλησία ως λατρευτική κοινότητα.

- «Βαρόμετρο σκέψης (+ -)»: Ενδεικτικές φράσεις. Όταν πηγαίνω εκκλησία νιώθω άνετα. Δεν χρειάζομαι την εκκλησία: μπορώ να αναπτύξω μόνος/η μου την πνευματικότητά μου στο σπίτι μου. Στην εκκλησία βρίσκω πραγματικό καταφύγιο, τόπο όπου ηρεμώ και βρίσκω τον πνευματικό εαυτό μου. Στην εκκλησία όλοι με κρίνουν και μου λένε τι και πώς να το κάνω. Στην εκκλησία συναντιέμαι με τους φίλους μου. Στην εκκλησία είμαστε μια λατρευτική κοινότητα. Στην εκκλησία συμπνευματιζόμαστε. Είναι ωραίο να προσευχόμαστε μαζί.

- Εναλλακτικά:

«Ακούγοντας / διαβάζοντας 10 X 2»: «Τὸ στερῶμα, τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθῶτων, στερέωσον Κύριε τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκτήσω, τῷ τιμίῳ σου αἵματι».

Οι μαθητές ακούν (ή διαβάζουν) τη φράση και σημειώνουν 10 λέξεις που συνδέουν με το νόημα του ειρμού. Ακολουθεί ερμηνεία και σύντομη συζήτηση. Επαναλαμβάνεται τη διαδικασία.

Διερευνώντας:

Χαρακτηριστικά της πρώτης Εκκλησίας.

- «Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Προτείνεται το χωρίο Πραξ 2, 42-47 ή/και 4, 32-27. Τίθεται το ερώτημα: «Τι χαρακτηριστικά είχε η πρώτη εκκλησία τότε;» Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια με θέμα: «Η Εκκλησία τότε και τώρα».

- Εναλλακτικά:

Γίνεται προβολή παρουσίασης με εικόνες από τον πρώτο ευκτήριο οίκο της Δούρας Ευρωπού (ή οι μαθητές αναζητούν εικόνες και σχεδιαγράμματα στο διαδίκτυο για τη Δούρα Ευρωπό). Οι μαθητές παρατηρούν προσεκτικά την αρχιτεκτονική και ιδίως τους χώρους που προβλέπονται για ποικίλες δραστηριότητες (π.χ. βαπτιστήριο σε όροφο, αυλή, διδασκαλείο, κύριο χώρο λατρείας). Με τη φαντασία τους συμπληρώνουν σκέψεις, ιδέες, υποθέσεις για τη χρήση των χώρων. Ο χώρος δίνει πληροφορίες για τις δραστηριότητες και τον τρόπο λειτουργίας της κοινότητας; Υπάρχουν διαφορές και ομοιότητες με το σήμερα; Ακολουθεί κατευθυνόμενος διάλογος.

Αναπλαισιώνοντας:

Η Εκκλησία στο Σύμβολο της Πίστεως.

- «Ομαδοσυνεργασία (TPSS) και χάρτης εννοιών»: Μέσα από θεολογικό κείμενο που αναφέρεται στους τέσσερις όρους του Συμβόλου της Πίστεως για την Εκκλησία οι μαθητές κατασκευάζουν έναν εννοιολογικό χάρτη.

- Εναλλακτικά:

«Στρογγυλή Τράπεζα»: Τέσσερις μαθητές εισηγούνται, κατόπιν ομαδικής προετοιμασίας με πηγές, για κάθε έναν όρο του Συμβόλου της Πίστεως. Ακολουθεί συζήτηση.

Αξιολογώντας:

Η Εκκλησία σήμερα.

- Καταγράφεται στον πίνακα η ερώτηση: «Τι θα απαντούσατε αν σας έλεγαν: “Δεν χρειαζόμαστε την εκκλησία”;» Κάθε μαθητής γράφει την απάντησή του με σύντομη επιχειρηματολογία σε αυτοκόλλητο χαρτάκι και το κολλάει στον πίνακα, διαβάζοντάς το στην ολομέλεια. Οι απαντήσεις χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, υπέρ και κατά της άποψης. Ακολουθεί συζήτηση με επιχειρήματα.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία, TWPS»: Οι μαθητές κατασκευάζουν ένα hip hop / πολυτροπικό κείμενο με θέμα την Εκκλησία σήμερα προσπαθώντας να ενσωματώσουν μια πολυπρισματική θεώρηση του θέματος.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    - 1. Συλλογή εικόνων: Συμβολικές απεικονίσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1095>.
    - 2. Συλλογή εικόνων: Παραστάσεις σε κατακόμβες, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4478>.
  - β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Θρησκευτικά Α', Β', Γ' Γυμνασίου» (2007).
- Πράξεις Αποστόλων, Προς Διόγνητον επιστολή, χριστιανοί Αλεξανδρείας / Διονυσίου Αλεξανδρείας, τέλεση Θ. Λειτουργίας / Ιουστίνου φιλοσόφου και μάρτυρος, κλπ. [βλ. και τα κείμενα του βιβλίου Θρησκευτικών της Γ' Γυμνασίου (2014), σσ. 19-20].
- Εικόνες για Εκκλησία: Ναυς, άμπελος κ.ά. σύμβολα.
[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Θερμός, π. Β. (2005). *Από πού πάνε για την Εκκλησία: Ένας διάλογος*. Αθήνα: Μαΐστρος.
2. Θερμός, π. Β. (2005). *Εκκλησία και νέοι χωρίς αερόσακο*. Αθήνα: Μαΐστρος.
3. Κλεμάν, Ο. (2004). *Οι καιροί που καλούν την Εκκλησία*. Μτφρ. Κ. Σπαθαράκης. Αθήνα: Μαΐστρος.
4. Σμέμαν, Α. (1993). *Η αποστολή της Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο*. Μτφρ. Ι. Ροηλίδης. Αθήνα: Ακρίτας.
5. Σμέμαν, Α. (1998). *Πιστεύω*. Μτφρ. Σ. Κομνηνός. Αθήνα: Ακρίτας.
6. Φλωρόφσκι, π. Γ. (1999). *Το Σώμα του Ζώντος Χριστού*. Μτφρ. Ι.Κ. Παπαδόπουλος. Αθήνα: Αρμός.

3.2 ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αναγνωρίζουν τη Θεία Ευχαριστία ως θυσία και βασικό στοιχείο συγκρότησης του σώματος της Εκκλησίας ως πρόγευση και αναλαμπή της Βασιλείας του Θεού, - προσδιορίζουν τη σημασία της σχέσης Ευχαριστίας και κόσμου. 	<ul style="list-style-type: none"> - Εξοικείωση με τη συμβολική γλώσσα και με τα νόηματα της Θείας Ευχαριστίας. - Συσχέτιση της Θείας Ευχαριστίας με τη μεταμόρφωση και αλλαγή του κόσμου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Επίπεδα έκφρασης της ευχαριστίας στην ιστορία και στην καθημερινότητα.

- «Ιδεοθύελλα»: Για ποιο λόγο οι άνθρωποι λένε ‘ευχαριστώ’ σε κάποιον; Με ποιους τρόπους εκφράζουν την ευχαριστία τους οι άνθρωποι στους ανθρώπους; Για ποιο λόγο οι άνθρωποι λένε ‘ευχαριστώ’ στο Θεό; Με ποιους τρόπους εκφράζουν την ευχαριστία τους οι άνθρωποι στο Θεό; Παλιές και σύγχρονες συνήθειες.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία, TPS»: «Οὐδείς ἀγνωμονέστερος τοῦ εὐεργετηθέντος». Οι μαθητές συγκρίνουν το νόημα της ρήσης με την βιβλική περικοπή των 10 Λεπρών (Λκ 17, 11-19). Καταγράφουν ανάλογες περιπτώσεις που τους έρχονται στον νου από την ιστορία (π.χ. εξοστρακισμός Αριστείδη, κώνειο στον Σωκράτη, φυλακή στον Κολοκοτρώνη κ.ά.) αλλά και την προσωπική τους εμπειρία.

Νοηματοδοτώντας:

Εξιλέωση, σταυρική θυσία, Θεία Ευχαριστία.

- «Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές διαβάζουν αποσπάσματα από τα Ομηρικά έπη, από την Παλαιά Διαθήκη και από την Καινή Διαθήκη σχετικά με το νόημα της θυσίας προς τον Θεό και της θυσίας του Θεανθρώπου στον σταυρό (σε σύνδεση με τη θεία Ευχαριστία). Εντοπίζουν ομοιότητες και διαφορές.
- Εναλλακτικά:
«Επεξεργασία κειμένου με την τεχνική 5π και ένα γ»: Οι μαθητές μελετούν το συμβολισμό της Μεγάλης Εισόδου και την ευχή της Αναφοράς και αναλύουν το βαθύτερο νόημα της αναίμακτης θυσίας.

Αναλύοντας:

Η Εκκλησία ως ευχαριστιακή σύναξη.

- Ομαδοσυνεργασία. «Σύγκριση κειμένου με ένα μετασηματισμό του»: Οι μαθητές μελετούν καινοδιαθηκικά παραθέματα για τη θεία Ευχαριστία και τα συγκρίνουν με πατερικό κείμενο (π.χ. Ιω. Δαμασκηνός, Ιω. Χρυσόστομος, Μ. Βασίλειος). Στη

συνέχεια, το συσχετίζουν με τη σύγχρονη πραγματικότητα. Πώς τελούνταν η θεία Ευχαριστία στην πρώτη Εκκλησία; Πώς γίνεται σήμερα; Κοινοποιούν τα βασικά συμπεράσματα στην ολομέλεια.

- Εναλλακτικά:
«Σκεφτείτε- Αμφιβάλλετε – Εξερευνήστε»: Προβληματισμός πάνω στον πίνακα της Sister Corita Kent. Ακολουθεί κατευθυνόμενος διάλογος: Το ψωμί ως βασική τροφή. Ο βρώσιμος Θεός. Ο Θεός που με συντηρεί και με σώζει, κλπ.

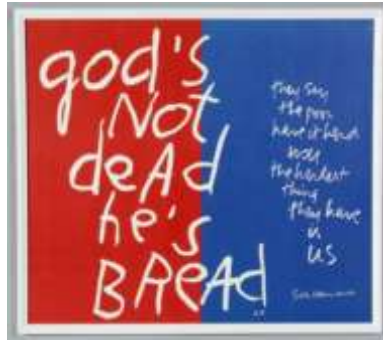
Εφαρμόζοντας:

Ο ευχαριστιακός τρόπος ζωής.

- Σιωπηλή ανάγνωση της Μεγάλης Εκτενούς σε μεταγραφή στη δημοτική. Παιχνίδι εμπνευσμένο από ρήση του αββά Δωροθέου στο ασκητικό του έργου: Οι μαθητές κρατούν από μία κάρτα με μία από τις κατηγορίες των ανθρώπων που αναφέρονται στα Δίπτυχα της Αγίας Αναφοράς και στην Εκτενή Δέηση (π.χ. όδοιποροῦντες, νοσοῦντες, αἰχμάλωτοι, κλπ.). Ὁρθιοι σχηματίζουν κύκλο γύρω από ένα θρανίο που παριστάνει το τραπέζι της «αγάπης». Στη μέση του τραπεζιού νοείται ο Χριστός. Καθώς πλησιάζουν τον Χριστό, τι συμβαίνει με τις μεταξύ τους σχέσεις; Έχουν στη ζωή τους ανάλογες εμπειρίες και βιώματα; Η συμμετοχή στην Ευχαριστία ως αφορμή δοξολογίας και κοινότητας-συντροφικότητας.
- Εναλλακτικά:
Οι μαθητές εμπνεόμενοι από θεολογικά κείμενα/ρητά σχετικά με την ευχαριστία εκφράζουν με δικά τους graffiti, σκίτσα, σχέδια, κολλάζ ή ζωγραφική τον τρόπο που κατανοούν τον «ευχαριστιακό τρόπο ζωής».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» / Συλλογή εικόνων: Μυστικός Δείπνος:
    1. <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7366> (ανατολική τεχνοτροπία).
    2. <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7367> (δυτική τεχνοτροπία).
  - β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
    1. «Θρησκευτικά Α΄ Λυκείου», ΕΠΕΑΚ/έργα ΠΙ: Θεία Λειτουργία / Θεία Ευχαριστία & Ευχή Αναφοράς.
- Ευχή Αναφοράς.
- Οι 10 λεπτοί (Λκ 17, 12-19).
- Μυστικός Δείπνος (Λκ 22, 14-20).
- Αποσπάσματα από Ομηρικά έπη και Παλαιά Διαθήκη γύρω από θυσίες.
- Πατερικά αποσπάσματα: Ιω. Δαμασκηνός, Ιω. Χρυσόστομος, Μ. Βασίλειος καθώς και αποσπάσματα από την υμνολογία και ευχές της λατρείας.
- Βίντεο σχετικά με τον Ιουδαϊσμό:
Επιλεκτικές σκηνές από: Passover Seder And the haggadah, Παραγωγή Jewish Tv.
- Πινακούλας π. Αντώνιος, *Ευχαριστία και Ηθική*, στο <http://www.antifono.gr/portal/.../4518-pinakoylas-eyxaristia-kai-ithiki.html>.
- Έργο γραφιστικό της μοναχής Corita Kent, “God’s not dead, he’s bread”:

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Βημόθυρο, τχ. 2-3 (2010). [αφιερωμένο στο «Ψωμί των Ανθρώπων», με πολυποϊκίλο υλικό].
2. Γιαγκάζογλου, Σ. (2003). Ευχαριστία και άσκηση. Στο Συλλογ. *Σύναξις Ευχαριστίας: Χαριστήρια εις τιμήν του γέροντος Αιμιλιανού*. Αθήνα: Ίνδικτος - Ι.Μ. Σίμωνος Πέτρας, σσ. 335-364.
3. Δωρόθεος, Αββάς (2011). *Έργα Ασκητικά*. Αθήνα: Ετοιμασία (Ι.Μ. Αγ. Ιωάννου Καρέα).
4. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου (1998). *Η κτίση ως ευχαριστία: Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας*. Αθήνα: Ακρίτας.
5. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου (2006). *Ευχαριστίας εξεμπλάριον: Ήτοι κείμενα εκκλησιολογικά και ευχαριστιακά*. Μέγαρο: Ευεργέτις.
6. Θεόκριτοφ, Τζ. (2010). Η Κοσμολογία της Ευχαριστίας: Ένας γεωλόγος φωτίζει Άγνωστες Όψεις του Μυστηρίου των Μυστηρίων, *Βημόθυρο 2-3*, σσ. 72-76.
7. Σμέμαν, Α. (2009). *Ευχαριστία: Το μυστήριο της Βασιλείας*. Μτφρ. Ι. Ροηλίδης. Αθήνα: Ακρίτας.
8. Σμέμαν, Α. (2010). *Για να ζήσει ο κόσμος*. Μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος. Αθήνα: Δόμος.
9. Φάρος, π. Φ. (2002). *Η Εκκλησία ως σκάνδαλο και ως σωτηρία*. Αθήνα: Αρμός.

3.3 ΕΝΟΤΗΤΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ανιχνεύουν το όραμα της ενότητας των ανθρώπων στο περιβάλλον τους, - προσδιορίζουν την ενότητα ως χαρακτηριστικό της χριστιανικής κοινότητας η οποία πραγματώνεται μέσω των μυστηρίων της Εκκλησίας, - αναγνωρίζουν την αγάπη ως πρόταση για την επίτευξη ενότητας. 	<ul style="list-style-type: none"> - Τεκμηρίωση της επίτευξης της ενότητας μέσω των μυστηρίων στην εκκλησιαστική κοινότητα. - Αναγνώριση της αγάπης ως πηγής ενότητας. - Ανάλυση του οράματος της ενότητας των ανθρώπων για τον κόσμο ολόκληρο.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Μοναξιά / αποξένωση και συντροφικότητα.

- «Ομαδοσυνεργασία, TPS»: Μοιράζονται διάφορες φωτογραφίες (μιας συναυλίας, ενός ποδοσφαιρικού αγώνα εθνικής ομάδας, μιας χαρούμενης οικογένειας γύρω από τραπέζι, κάποιων φίλων, κλπ.). Οι μαθητές επιλέγουν μια φωτογραφία και εκφράζουν εάν έχουν εμπειρίες από παρόμοιες καταστάσεις (με ερωτήματα όπως: πώς νιώθετε, τι σημασία έχει για σας η ομάδα, ο τραγουδιστής, η οικογένεια, οι φίλοι...)
- Εναλλακτικά:
Μουσική και περιουλογοή: Ακρόαση ενός τραγουδιού με θέμα τη μοναξιά (π.χ. Eleanor Rigby, των Beatles). Ακολουθεί συζήτηση σε ολομέλεια για τη μοναξιά.

Εφαρμόζοντας:

Προκλήσεις και δυσκολίες ενότητας και η ευθύνη της θρησκείας.

- Αναπροσαρμογή του «ένα βήμα μπροστά» του Compassito: Στην α' φάση της δραστηριότητας οι μαθητές/τριες παίρνουν ρόλους που γνωρίζουν μόνο οι ίδιοι (π.χ. είσαι θύμα εκφοβισμού, είσαι παιδί που βιώνει την ενδοοικογενειακή βία, είσαι μουσουλμάνος σε ένα χωριό της Ελλάδας, είσαι καινούργιος μαθητής σε ένα σχολείο, είσαι ο πιο δημοφιλής μαθητής του σχολείου, κλπ.). Ο καθηγητής διαβάσει κάποιες προτάσεις (π.χ. είσαι πολύ χαρούμενος που πας στο σχολείο, έχεις πολλούς φίλους, στα διαλείμματα, είσαι πολύ χαρούμενος γιατί θα παίξεις ελεύθερα, κλπ.). Όποιος μαθητής θεωρεί ότι είναι σε θέση να τις πραγματώσει κάνει ένα βήμα μπροστά, διαφορετικά μένει στη θέση του.
Ακολουθεί συζήτηση με βάση τις παρατηρήσεις για τη θέση του καθενός στην αίθουσα (πόσο προχώρησε ή όχι).
Στη β' φάση της δραστηριότητας ο καθηγητής προσθέτει νέα δεδομένα: (π.χ. η ενορία της γειτονιάς οργανώνει ένα αντιρατσιστικό φεστιβάλ).
Συζήτηση για το τι αλλάζει στο σκηνικό και στις δυνατότητες που έχει ο κάθε ρόλος πια. Πώς αλλάζει η ζωή κάποιου όταν ανήκει αρμονικά σε κάποια ομάδα (οικογένεια, φίλοι, κοινότητα...). Πώς επιδρά η θρησκεία στην εξέλιξη των βημάτων. Ή πώς επιδρά το γεγονός ότι κάποιοι μαθητές ανήκουν σε συγκεκριμένες θρησκευτικές κοινότητες.
- Εναλλακτικά:
«Κατευθυνόμενος διάλογος» με αφορμή το απόσπασμα από την αρχιερατική προσευχή του Ιησού: «Ίνα πάντες ἔν ὧσιν», στο πλαίσιο της αρχιερατικής προσευχής του Ιησού (Ιω 17, 20-23). Σήμερα είμαστε ένα; Τι ενώνει και τι χωρίζει τους ανθρώπους και τις Εκκλησίες (ή θρησκείες); Τι τους ενώνει και τι τους χωρίζει στο πλαίσιο της ίδιας εκκλησιαστικής κοινότητας; Αιτιολόγηση των απαντήσεων.

Διερευνώντας:

Η ενότητα στην εκκλησιαστική κοινότητα μέσα από το Βάπτισμα και την Ευχαριστία.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: «Η διπλή χαρά του Πάσχα». [Ανάσταση και Βάπτισμα]. Νόημα, προετοιμασία και εκδηλώσεις της διπλής γιορτής στο πλαίσιο

της κοινότητας. Τι σημαίνει για την ενότητα πιστών, νεοφωτίστων, κατηχουμένων, κλήρου και λαού.

- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία, TPS»: Γράφουμε στον πίνακα: «Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος αἰτησάμενοι, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα».
Οι μαθητές σε ομαδοσυνεργασία μελετούν το αίτημα από τις ακολουθίες της Εκκλησίας, διατυπώνουν ερωτήσεις και συλλογισμούς με την τεχνική «5π κι ένα γ». Στο τέλος, γίνεται συζήτηση σε ολομέλεια.

Αναπλαισιώνοντας:

Παραδείγματα ειρηνικής συνύπαρξης διάφορων χριστιανικών και θρησκευτικών κοινοτήτων.

- «Ομαδοσυνεργασία»: «Μελέτη περίπτωσης»: Δίνονται στους μαθητές κείμενα από κοινές δηλώσεις του Πάπα και του Πατριάρχη σχετικά με κοινωνικά θέματα, και τίθεται το ερώτημα: «Τι μπορεί να προκύψει από αυτές τις συναντήσεις;» (ενότητα χριστιανών, ενότητα θρησκειών, ειρηνική συνύπαρξη, αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων, κλπ.).
- Εναλλακτικά:
Μελέτη περίπτωσης: Η κοινότητα του Ταιζέ. Μια κοινότητα ενότητας και προσευχής.

Αξιολογώντας:

Η ενότητα ως πρόταση υπέρβασης του ατομισμού.

- Κατευθυνόμενος διάλογος:
  1. Τι συμβαίνει στο άτομο, όταν η θρησκευτική ομάδα όπου ανήκει δεν λειτουργεί σωστά; (ισοπέδωση, αλλοτρίωση, κλπ.)
  2. Τι συμβαίνει στην θρησκευτική ομάδα, όταν δεν λειτουργεί σωστά; (αίρεση, διχασμός, κλπ.)
  3. Τι πετυχαίνει το άτομο, όταν ανήκει σε θρησκευτική ομάδα που λειτουργεί σωστά; (ταυτότητα, νοηματοδότηση, συμπαράσταση, κλπ.)
  4. Τι πετυχαίνει η θρησκευτική ομάδα, όταν λειτουργεί σωστά; (καρποφορεί, δρα λειτουργικά ως κοινωνικό κύτταρο, ενότητα, κλπ.)
- Εναλλακτικά:
Πολυτροπικό «Κείμενο με έμπνευση»: Οι μαθητές, εμπνεόμενοι από ένα θεολογικό κείμενο περί ενότητας, συντάσσουν ένα δικό τους πεζό ή ποιητικό κείμενο με θέμα «Η ενότητα ως υπέρβαση του ατομισμού».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» / Συλλογή εικόνων: Δράσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου: Σχέσεις με Ετερόδοξους: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1104?locale=el>.
- Φωτογραφικό υλικό από περιοδικά με διάφορες πτυχές συναθροίσεων ανθρώπων
- Τραγούδι: Eleanor Rigby, των Beatles.

- Άρθρα από τον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο σχετικά με τις συναντήσεις του πατριάρχη Βαρθολομαίου και του πάπα Φραγκίσκου.
- Βουλγαράκης Η. (2007). *Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*. Αθήνα: Μαΐστρος (ιδίως κεφ. «Η διπλή χαρά του Πάσχα», σσ. 238-245).
- Εκδόσεις και πρακτικά συνελεύσεων από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών: <http://www.oikoumene.org/en>.
- Βίντεο και έντυπο υλικό για τη Β' Βατικανή σύνοδο.
- Υλικό στο διαδίκτυο για την κοινότητα του Ταιζέ: www.taize.fr
- Βίντεο από το Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο από τις επισκέψεις Πάπα και Οικουμενικού Πατριάρχη, στο www.avarchive.gr.
- Ιστοσελίδα Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως: www.ec-patr.org [Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. *Comrasito. Μικρή Πυξίδα: Εγχειρίδιο εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα για παιδιά*. Λευκωσία Κύπρου: Council of Europe (ελεύθερο στον ιστό).
2. Βασιλειάδης, Π. (2007). *Ενότητα και Μαρτυρία*. Αθήνα: Επίκεντρο.
3. Βουλγαράκης, Η. (2007). *Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*. Αθήνα: Μαΐστρος (ιδίως κεφ. «Η διπλή χαρά του Πάσχα», σσ. 238-245).
4. Γιαννουλάτος, Α., Αρχ. Τιράνων (2002). *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*. Αθήνα: Ακρίτας.
5. Ζηζιούλας, Ι. (1990). *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω επισκόπω*. Αθήνα: Γρηγόρης.
6. Κλεμάν, Ο. *Ταιζέ: Ένα νόημα στη ζωή*. Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη (υπό έκδοση). [Υπάρχει στα γαλλικά: Clément, O. (1997). *Taizé: Un sens à la vie*. Παρίσι: Bayard-Centurion, και αγγλικά: *Taizé, a Meaning to Life*. Σικάγο: GIA. Μερική διαδικτυακή πρόσβαση].
7. Νέστωρ, Μητροπολίτης (2012). *Αναμνήσεις από την Καμτσάτκα*. Αθήνα: Ι. Μονή Παρακλήτου.
8. Παπαθανασίου, Α. (2008). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*. Αθήνα: Εν πλω.
9. Πασσάκος, Δ. (1997). *Ευχαριστία και Ιεραποστολή. Κοινωνιολογικές προϋποθέσεις της Παύλειας Θεολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
10. *Σύναξη*, τχ. 11 (1984). «Ίνα ὦσιν ἔν».

3.4 ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αξιολογούν τη θρησκευτική ταυτότητα ως παράγοντα που επηρεάζει τις επιλογές των ανθρώπων, - αναλύουν πώς ο άνθρωπος πραγματώνεται ως πρόσωπο στην Εκκλησία, 	<ul style="list-style-type: none"> - Σύνδεση της θρησκευτικής ταυτότητας με την ιδιοπροσωπία. - Ανάλυση της έννοιας του προσώπου όπως προκύπτει από τη θεολογία της ορθόδοξης παράδοσης. - Διατύπωση κριτηρίων αξιολόγησης των

- αναγνωρίζουν τις διαφορές των προσώπων ως στοιχείο πολιτισμικής ποικιλίας.

σχέσεων με τους άλλους.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Χαρίσματα που έχουν οι μαθητές ως μοναδικές και ανεπανάληπτες προσωπικότητες.

- «Το χέρι μου στο χαρτί»: Στο περίγραμμα του χεριού του κάθε μαθητής γράφει κάτι για τον εαυτό του (χάρισμα, δεξιότητα, επίτευγμα, κλπ.) που του αρέσει. Σε δεύτερο περίγραμμα χεριού γράφει κάποιο χαρακτηριστικό του που δεν του αρέσει και που θα ήθελε να το αλλάξει. Συζήτηση κοινών στοιχείων, ιδιαίτερων χαρισμάτων και διαφορών.
- Εναλλακτικά:
«Δημοπρασία»: Οι μαθητές συζητούν ανά δύο και ανταλλάσσουν τα θετικά στοιχεία, ταλέντα, δεξιότητες που έχουν. Στη συνέχεια ο ένας προσπαθεί να 'πουλήσει' τον άλλο σε δημοπρασία στην τάξη, διαλαλώντας τα χαρίσματα που έχει.

Νοηματοδοτώντας:

Η έννοια του προσώπου στη χριστιανική θεολογία και ανθρωπολογία.

- «Ομαδοσυνεργασία, TPSS»: Μελέτη πηγών: Γένεση - Δημιουργία- Κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν, χώμα και πνοή ζωής, «οὐ καλὸν εἶναι μόνον τὸν ἄνθρωπον», ἄνδρας γυναίκα - ταυτότητα, ευλογία, νοηματοδότηση, πορεία, στόχος ζωής.
- Εναλλακτικά:
«Κατευθυνόμενος διάλογος»: Με βάση το τριαδικό δόγμα και την κοινωνία προσώπων στην Αγία Τριάδα ή την ενότητα των δύο φύσεων στο πρόσωπο του Χριστού εξερευνούν τη σχέση μοναδικότητας και ενότητας.

Αναλύοντας:

Το άνοιγμα του προσώπου προς τον άλλον.

- Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις σε φύλλο εργασίας. Επιλέγεται κείμενο για τη θεολογία του προσώπου (π.χ. Γιανναράς, Ζηζιούλας κ.ά.).
- Εναλλακτικά:
«Ανάγνωση φωναχτά». Απόσπασμα από λογοτεχνικό κείμενο, όπου ο ήρωας ανακαλύπτει ποιος είναι, όταν αλλάζουν οι συνθήκες της ζωής του και αρχίζει να αγαπάει κάποιον. [Οι μαθητές συζητούν πώς η ανακάλυψη του εαυτού προκύπτει μέσα από την αληθινή συνάντηση με τον άλλο].

Εφαρμόζοντας:

Οι διαφορές των προσώπων ως στοιχείο πολιτισμού και ποικιλομορφίας.

- Ομαδοσυνεργασία: Οι μαθητές χωρίζονται σε 5 ομάδες και κάθε ομάδα αναλαμβάνει μία ήπειρο. Αναζητά στο διαδίκτυο και εντοπίζει ορθόδοξες κοινότητες (ή με βάση ιεραποστολικά περιοδικά, π.χ. *Πάντα τα Έθνη*). Στη συνέχεια τις σημαδεύει πάνω σε ένα Παγκόσμιο Χάρτη.

- Εναλλακτικά:
Προβολή βίντεο “United”, συζήτηση: Αναγνώριση διαφορών ως στοιχείο πολιτισμού, ποικιλίας κλπ., σεβασμός, διάλογος.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξη ιεραποστολή, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4474>.
    2. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξα σχολεία Ιεραποστολών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4236>.
    3. Συλλογή φωτογραφιών: Δράσεις Ορθοδόξων Ιεραποστολών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4224>.
- Βίντεο: United 7 Billion Actions, των Ηνωμένων Εθνών.
- *Γένεση*.
- Όρος Χαλκηδόνας.
- Αποσπάσματα από Πατερικά κείμενα: π.χ. Μάξιμος, Δαμασκηνός, Καππαδόκες Πατέρες.
- Θρησκευτά, αποσπάσματα από έργα σούφι ή Ινδών στοχαστών.
- *Πάντα τα Έθνη: Τριμηνιαίο ιεραποστολικό περιοδικό του Γραφείου Εξωτερικής Ιεραποστολής της Εκκλησίας της Ελλάδος*.
[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

Θεολογία:

1. Γιανναράς, Χ. (2006). *Το πρόσωπο και ο έρωσ*. Αθήνα: Δόμος.
2. Ζηζιούλας, Ι. (1977). Από το προσωπίον εις το πρόσωπον: Η συμβολή της πατερικής θεολογίας εις την έννοιαν του προσώπου. Στον συλλ. τόμο *Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Χαλκηδόνας Μελίτωνος*. Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, σ.σ. 287-323.
3. Συλλογ. (2010). *Η υποδοχή του Άλλου: Ορθόδοξες πνευματικές αξίες και νεωτερικότητα*. Αθήνα: Αρμός.

Λογοτεχνία:

1. Γκάσκελ, Ε. (2004). *Ρουθ*. Μτφρ. Δ. Καραφύλλη. Αθήνα: Μαΐστρος.
  2. Έλιοτ, Τζ. (2007). *Σίλας Μάρνερ*. Μτφρ. Γ. Κονδύλης. Αθήνα: Μαΐστρος.
  3. Σολτζενίτσιν Α. (1970). *Πτέρυγα Καρκινοπαθών*. Μτφρ. Αλέξανδρος Π. Αθήνα: Αφοί Τολίδη.
  4. Χώθορν, Ν. (2005). *Το Άλικο Γράμμα*. Μτφρ. Ξ. Κομνηνός. Αθήνα: Ίνδικτος.
- Προσωποκεντρικές θεωρήσεις σε άλλες επιστήμες:
1. Bateson, G. (1991). *A Sacred Unity - Further Steps to an Ecology of Mind*. Νέα Υόρκη: Harper Collins Publishers.
  2. Rogers, C. (2006). *Η γένεση του προσώπου*. Μτφρ. Χ. Βοντά και Γ. Μουλαδούδης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα [ή *Το γίνεσθαι του προσώπου*, Ερευνητές].
  3. Μπόσκολο, Λ. και Π. Μπερτράντο (2008). *Ατομική Συστημική Θεραπεία*. Μαΐστρος.

3.5 ΟΡΙΑ / ΝΟΜΟΣ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αναγνωρίζουν τα όρια ως στοιχείο λειτουργίας και ζωής της κοινότητας, - ανιχνεύουν τις διάφορες μορφές ορίων και νόμων σε θρησκευτικά και κοινωνικά πλαίσια, - τοποθετούνται προσωπικά σε σχέση με τα όρια της θρησκευτικής πίστης. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση ορίων και νόμων σε θρησκευτικά και κοινωνικά πλαίσια. - Κατανόηση του νόμου ως συνεκτικού στοιχείου της θρησκευτικής κοινότητας. - Διατύπωση επιχειρημάτων για τα όρια στη θρησκεία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Οι συνέπειες της μη τήρησης των νόμων / ορίων σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο.

- Με την τεχνική «5π και ένα γ» οι μαθητές επιχειρούν να απαντήσουν στην ερώτηση: Τι θα συνέβαινε σε μια πόλη αν δεν υπήρχαν φωτεινοί σηματοδότες ή οδική σήμανση;
- Εναλλακτικά:
«Κατευθυνόμενος διάλογος»: Περιγράψτε μια οικογένεια που δεν έχει κανόνες και όρια.

Νοηματοδοτώντας:

Νόμος και όρια στις θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία, ΤΤΡS»: Οι μαθητές μελετούν α) την Απολογία του Στεφάνου, β) το Ιω 13, 34 και γ) Γαλ 3, 11-13 ή 5,14. Ερμηνεύουν και εμβαθύνουν στο νόημα του κειμένου, συζητώντας αρχικά σε ομάδες και κατόπιν σε ολομέλεια, τη σχέση της Καινής Διαθήκης με τον Νόμο της Παλαιάς.
- Εναλλακτικά:
«Έρευνα στο διαδίκτυο»: Οι μαθητές ερευνούν σε πηγές ή βιβλιογραφία διατροφικούς κανόνες των αβραμιαίων θρησκειών (καθαρές/ακάθαρτες τροφές, νηστεία, αλκοόλ) και το νόημά τους. Ακολουθεί διδακτικός διάλογος.

Αναλύοντας:

Τα όρια ως παράγοντας ελευθερίας.

- «Σιωπηλό ερέθισμα με κείμενο»: Αναγράφεται στον πίνακα ένας θρησκευτικός νόμος (π.χ. Ου φονεύσεις, ού μοιχεύσεις κλπ.). Πώς περιορίζει τον άνθρωπο και από τι τον προστατεύει ο νόμος; Ο θρησκευτικός νόμος ως εξασφάλιση της ελευθερίας.
- Εναλλακτικά:
«Το σκοινί της μπουγάδας». Οι μαθητές γράφουν σκέψεις ή προσωπικά και κοινωνικά βιώματα γύρω από το θέμα των ορίων ως παράγοντα ελευθερίας.

Εφαρμόζοντας:

Νόμος Θεού και νόμος ανθρώπων.

- «Διάδρομος ή κύκλος συνείδησης»: «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις». Οι μαθητές μπορούν να το συνεξετάσουν με το «Ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».
- Εναλλακτικά:
«Debate»: Με αφορμή την υπόθεση Charlie Hebdo: Ομάδα Α: Μπορώ να λέω και να δημοσιεύω ό,τι θέλω. Ελευθερία τύπου, λόγου. Ομάδα Β: Η θρησκεία μου είναι το ιερότερο στοιχείο της προσωπικότητάς μου. Η προσβολή στη θρησκεία μου με πλήττει προσωπικά.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Κουίζ: Μεγάλη Σαρακοστή και νηστίσιμες τροφές, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4697>.
  - β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
    1. «Θρησκευτικά Β' Λυκείου», ΕΠΕΑΕΚ/έργα ΠΙ: Ισλάμ / Πέντε στύλοι του Ισλάμ / Νηστεία.
- 10 Εντολές.
- Επί του όρους ομιλία.
- Πράξεις Αποστόλων: Απολογία Στεφάνου, Αποστολική Σύνοδος.
- Γαλ 3, 11. 5, 14.
- Ιω 13, 34.
- Στοιχεία από / σχετικά με την ισλαμική σαρία.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Ζουμπουλάκης, Σ. (επιμ.) (2013). *Η επιστροφή της ηθικής. Παλαιά και νέα ερωτήματα*. Αθήνα: Άρτος Ζωής. [Συλλογικός τόμος με ποικίλο υλικό].
2. Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ.(2011). *Εκπαιδευτικοί εν δράσει. Νέα πολυτροπική διδακτική*. Αθήνα: Γρηγόρης.
3. Κρουσταλάκη, Ευ. (2007). *Δικαιοσύνη και δικαίωση: Από την ανθρώπινη δικαιοσύνη στην εκ Θεού δικαίωση*. Αθήνα: Εν πλω.

Θ.Ε. 4 ΑΞΙΕΣ

(ελευθερία, αγάπη, δικαιώματα, ισότητα, ευθύνη)

4.1 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές να:	- Έκφραση επιχειρημάτων περί της ελευθερίας

<ul style="list-style-type: none"> - διαπιστώνουν τη σημασία της ελευθερίας ως θεμελιώδους γνωρίσματος του ανθρώπινου προσώπου στη χριστιανική ανθρωπολογία, - εξηγούν τη σχέση Θεού και ελευθερίας στον Χριστιανισμό, - αποσαφηνίζουν την ασκητική και κοινωνική διάσταση της ελευθερίας. 	<p>ως θεμελιώδους γνωρίσματος του Χριστιανισμού και του Θεού ως ελευθερωτή στην Αγία Γραφή.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ανάλυση της ελευθερίας ως διαρκούς προσωπικού και κοινωνικού αγώνα.
---	---

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Το αίτημα της ελευθερίας σε διάφορες καταστάσεις.

- «Παλέτα Έντεχνου Συλλογισμού (Artful Thinking)»: Προβάλλεται μια φωτογραφία ή ένας πίνακας ζωγραφικής (π.χ. κάγκελα φυλακής ή η έξοδος του Μεσολογγίου, ή η Έξοδος των Ισραηλιτών). Ακολουθούν ερωτήσεις με θέμα το αίτημα για ελευθερία: Γιατί; Για ποιους λόγους; Για ποιο σκοπό; Τι θα γινόταν αν;
- Εναλλακτικά:
«Χιονοστιβάδα». Σκλάβος ή φυλακισμένος αναζητά την ελευθερία του. Τι είναι έτοιμος να κάνει γι' αυτό; Οι μαθητές αξιοποιούν τις παραστάσεις από ταινίες με ιστορίες δραπετεύσεων από στρατόπεδα ή φυλακές.

Εφαρμόζοντας:

Η αναίρεση της ελευθερίας και οι συνέπειές της.

- «Ανάγνωση φωναχτά». (Προτείνεται να επιλεγεί κάποιο βιωματικό κείμενο, κραυγή ελευθερίας από φυλακή του Ν. Στάινχαρτ ή κάποια μαρτυρία διωχθέντος ιερέα από το ναζιστικό ή σταλινικό καθεστώς) . Οι μαθητές εκφράζουν τις εντυπώσεις και τις σκέψεις τους.
- Εναλλακτικά:
«Ακρόαση τραγουδιών 10 x 2»: Π.χ. «Φυλακή» (παραδοσιακό) μουσική Μ. Φάμελλος, «Ελευθερία ή Ησυχία;» Κ. Καστοριάδης - Γ. Αγγελάκας - Infowar (Μια ιδέα του Α. Χατζηστεφάνου που συνδυάζει το δίλημμα «Ελευθερία ή Ησυχία» του Κ. Καστοριάδη με το τραγούδι «Καινούρια ζάλη» από τις Τρύπες. Ακούστηκε στο Infowar της 6ης Απριλίου 2012 με θέμα τις «πολιτικές αυτοκτονίες»).

Διερευνώντας:

Το αυτεξούσιο ως βάση της χριστιανικής ανθρωπολογίας.

- Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις: Δίνεται στους μαθητές πατερικό κείμενο με θέμα το αυτεξούσιο του ανθρώπου μαζί με 2-3 ερωτήσεις πάνω στο κείμενο.
- Εναλλακτικά:
- TWPS. Ανάλυση του Ρωμ 7,15-20 με αναφορά στα πάθη και την αμαρτία. «Πότε δρούμε χωρίς να ελέγχουμε τον εαυτό μας;» Σύντομη ανάπτυξη του ερωτήματος κατά πόσον η αμαρτία αναιρεί την ελευθερία.

Αναπλαισιώνοντας:

Ο Θεός ως ελευθερωτής και πηγή ελευθερίας.

- «Ρόλος στον τοίχο»: Σχεδιάζεται το περίγραμμα μιας φιγούρας που αναπαριστά έναν Ισραηλίτη, ο οποίος ζούσε κάτω από τον ζυγό των Αιγυπτίων. Μετά από μελέτη του Εξ 3,7-10 και 4,29-31, οι μαθητές καταγράφουν σε αυτοκόλλητα χαρτάκια '3 συναισθήματα' του Ισραηλίτη, όταν μαθαίνει ότι ο Θεός θα απελευθερώσει τον λαό Του από τους Αιγύπτιους. Σε ένα δεύτερο χαρτάκι θα γράψουν 'τι λέει' σε έναν φίλο του. Οι μαθητές, αφού κολλήσουν τα χαρτάκια στο περίγραμμα, σχολιάζουν και συζητούν με αφορμή τις σκέψεις και τα λόγια του Ισραηλίτη σχετικά με την εναπόθεση της ελπίδας για ελευθερία στον Θεό, σε συνέργεια με τον άνθρωπο.
- Εναλλακτικά:
Τραγούδι spiritual (π.χ. Wade in the water, Go down Moses, Oh Mary don't you weep no more...) σχετικά με την ιστορία της απελευθέρωσης των μαύρων. [Σημ.: Το wade in the water είναι συνθηματικό 'πλατσούρισε στα νερά' –όπως ο Μωυσής– για να σωθείς. Η πρακτική όψη του θέματος ήταν πως στο νερό δεν μπορούσαν τα σκυλιά να μυρίσουν τους δραπετές, και η θεωρητική η αναφορά στη διάβαση της Ερυθράς θαλάσσης]. Συζήτηση για τα ιστορικά δεδομένα: Πώς μια βιβλική ιστορία ενέπνευσε και στήριξε επί αιώνες χιλιάδες ανθρώπους;

Αξιολογώντας:

Η ελευθερία ως προσωπική επιλογή και ως κοινωνική κατάσταση.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Η διάσωση των Εβραίων επί ναζιστικής κατοχής στην Ελλάδα, με παρέμβαση του μητροπολίτου Ζακύνθου Χρυσοστόμου.
- Εναλλακτικά:
«Επ' αυτού θα είχα να πω»: Μίμηση, είδωλα, μόδα και προσωπική ελευθερία. Επιχειρηματολογία και συζήτηση σχετικά με τις επιλογές μας, στο πλαίσιο της κατευθυνόμενης μαζικής κουλτούρας.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Βιβλικές αναφορές στην ελευθερία (Γεν κεφ. 1, Εξ 3,7-10 και 4,29-31, Ρωμ 7,15-20 κ.ά.).
- Πατερικά κείμενα για το αυτεξούσιο (Δαμασκηνός, Γρηγόριος Νύσσης, Μάξιμος κλπ.).
- Μουσική: Spiritual-gospel (Wade in the water, Go down Moses, Oh Mary don't you weep no more).
- Ποίηση - λογοτεχνία:
  1. Διονύσιος Σολωμός, *Ύμνος στην Ελευθερία*
  2. Ρήγας Φεραίος, *Θούριος*
  3. Ανδρέας Κάλβος, *Ωδαί* (π.χ. Ωδή Τετάρτη. Εις Σάμον)
  4. Κωστής Παλαμάς, *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου*
- Μαρτυρίες για τη διάσωση των Εβραίων της Ζακύνθου στην περίοδο 1943-1944. Βλ. Goldberg, Leora (2009). *Η απίστευτη ιστορία των Εβραίων της Ζακύνθου* (δημοσιευμένη στο διαδίκτυο).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Ανσίμωφ, Γ. (2009). *Εχθρός του λαού: Η σταυρική πορεία του αγ. νεομάρτυρα π. Παύλου Ανσίμωφ*. Αθήνα: Αρχονταρίκι.
2. Αρσένιος, π. (2002). *Ο κατάδικος ΖΕΚ 18376*. Αθήνα: Ι. Μ. Παρακλήτου.
3. Γιανναράς, Χ. (2002). *Η Ελευθερία του Ήθους*. Αθήνα: Ίκαρος.
4. Μπερντιάγιεφ, Ν. (2011). *Αλήθεια και Αποκάλυψη*. (Μτφρ. Μαλεβίτσης Χ.), Αθήνα: Αρμός.
5. Στάινχαρτ, Ν. (2006). *Το Ημερολόγιο της Ευτυχίας*. (Μτφρ. Κουκουβίνος Ν.). Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Φωτίου, Σ. (2000). *Η Ελευθερία ως Αγάπη*. Λεμεσός: Ιερά Μητρόπολη Κιτίου.

4.2 ΑΓΑΠΗ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διακρίνουν τρόπους έκφρασης της αγάπης στις διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις. - ανιχνεύουν τη σχέση αγάπης και εγωισμού, - κατανοούν την αγάπη ως πρόταση τρόπου ζωής στον Χριστιανισμό, - διερευνούν τις διδασκαλίες άλλων θρησκειών για την αγάπη. 	<ul style="list-style-type: none"> - Παρουσίαση με παραδείγματα των τρόπων έκφρασης της αγάπης στις διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις. - Ανάλυση της σχέσης αγάπης και εγωισμού με θεολογικούς όρους στον Χριστιανισμό. - Παρουσίαση της διδασκαλίας του Χριστιανισμού και των άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για την αγάπη.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Τρόποι έκφρασης της αγάπης.

- «Ιδεοθύελλα»: Τι είναι η αγάπη; Πώς και πού εκδηλώνεται η αγάπη;
- Εναλλακτικά:
«Θεατρικό παιχνίδι»: «Η καλή σου η κουβέντα» (για τη δραστηριότητα βλ. Γκόβας 2002). Τα παιδιά παρατηρούν τα μέλη της ομάδας και σκέφτονται δύο θετικά σχόλια για τον καθένα. Κατόπιν κινούνται στο χώρο, χαιρετιούνται ανά δύο και ανταλλάσσουν τις καλές κουβέντες τους: π.χ. «Γεια σου, ήθελα να σου πω ότι τα πήγες πολύ καλά στο μπάσκετ χτες». Στη συνέχεια επιλέγουμε μια καλή κουβέντα και την επαναλαμβάνει όλη η ομάδα ταυτόχρονα στο παιδί συνοδεύοντάς τη με μια μικρή κίνηση.

Νοηματοδοτώντας:

Αγάπη και εγωισμός με βάση τη χριστιανική θεολογία.

- Επεξεργασία πατερικού ή θεολογικού κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις.
- Εναλλακτικά:
«Κείμενο με έμπνευση»: Οι μαθητές καλούνται να γράψουν ένα δικό τους ελεύθερο κείμενο με βάση το Α Κορ 13, 1-13.

Αναλύοντας:

Η αγάπη στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία - Παγωμένες εικόνες», με αφορμή διηγήσεις αγάπης από τον Χριστιανισμό και άλλες θρησκείες.
- Εναλλακτικά:
Ανάγνωση φωναχτά, ιστοριών και αφηγήσεων ή αποφθεγμάτων για την αγάπη από ποικίλους λαούς (και κατά συνέπεια διαφορετικές θρησκείες). Ερμηνευτικός διάλογος.

Εφαρμόζοντας:

Προσωπικές απόψεις για συγκεκριμένα πρότυπα αγάπης.

- «Αντιλογία (Debate)»: Αγάπη που ελευθερώνει, αγάπη που σκλαβώνει.
- Εναλλακτικά:
Με αφορμή ένα βιβλικό κείμενο (π.χ. Ωσηέ, Άσμα Ασμάτων) οι μαθητές γράφουν ομοιότητες και διαφορές: Η αγάπη του Θεού και η αγάπη των ανθρώπων.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Κείμενα από την Κ.Δ.:
  1. Α Ιω 4, 8 (4, 7-21): «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν».
  2. Α Κορ 13, 1-13: Ὕμνος της αγάπης, και τη μουσική από τον Zbigniew Preisner, στην ταινία Bleu του Κιζλόφσκι.
- Κείμενα από την Π.Δ. που παρουσιάζουν τη σχέση του Θεού με τον Ισραήλ ως σχέση άνδρα-γυναίκας: Π.χ. Ωσηέ, Άσμα ασμάτων.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Λογοτεχνία:
  1. Bekhr, Dervish Abu (2013). "Ιστορία του Καλίφ Αραχσίδ", σε: *Χίλιες και Μια Νύχτες*, Αθήνα: Gutenberg (Με βάση την έκδοση του Σαλίβερου).
  2. Webb, M. (1986). *Το ακριβό φαρμάκι*. Μτφρ. Σικελιανού Ά. Αθήνα: Νεφέλη.
  3. *Ιστορία της Σακούνταλας κατά το Μαχαβαράτα*. Μτφρ. Θεοτόκη Κ., Αθήνα: Κείμενα, 1986.
  4. Λάγκερλεφ, Σ. (2010). *Ο αυτοκράτορας της Πορτογαλίας*. Μτφρ. Ε. Βίττης, Αθήνα: Ακρίτας.
  5. Μπεν, Ά. (2008). *Ουρονόκο ή ο Σκλάβος Πρίγκηπας*. Μτφρ. Κονδύλης Γ., Αθήνα: Μαΐστρος.
- Θεολογία:
  1. Βουλγαράκης, Η. (1999). *Χριστιανισμός και κόσμος*. Αθήνα: Αρμός.
  2. Βουλγαράκης, Η. (2004). *Σχεδιάσμα για την αγάπη*. Αθήνα: Μαΐστρος.
  3. Βουλγαράκης, Η. (2007). *Ποιος αγαπάει αληθινά σήμερα;* Αθήνα: Μαΐστρος.
  4. Γιανναράς, Χ. (2002). *Το Αλφαθητάρι της Πίστης*, Αθήνα: Δόμος.
  5. Στανιλοάε, Δ. (1990). *Ο Θεός είναι αγάπη*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
  6. Φιλόθεος, Φ. (2010). *Η διαχείριση της αγάπης*. Αθήνα: Αρμός.
  7. Φωτίου, Σ. (2000). *Η Ελευθερία ως Αγάπη*. Λεμεσός: Ιερά Μητρόπολη Κιτίου.

4.3 ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - εντοπίζουν τη σχέση της χριστιανικής παράδοσης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ατομικών και κοινωνικών), - εντοπίζουν την κοινωνική και πνευματική διάσταση του αγώνα για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, - αναλύουν ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις διδασκαλίες και πρακτικές των θρησκειών. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση της σχέσης Αγίας Γραφής και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. - Αξιολόγηση του πνευματικού και κοινωνικού χαρακτήρα του αγώνα για τα δικαιώματα. - Επισήμανση της σημασίας των δικαιωμάτων σε άλλες θρησκείες. - Διατύπωση προσωπικής θέσης σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Ανθρώπινα δικαιώματα και καθημερινότητα.

- «Ιδεοθύελλα» και «κατασκευή εννοιολογικού χάρτη»: Με αφορμή φωτογραφίες από την επικαιρότητα ή την αναφορά της λέξης «δικαιώματα», οι μαθητές οργανώνουν έννοιες σε χάρτη (με έμφαση στο κοινωνικό-ατομικό, υλικό-πνευματικό), ιεραρχούν, ταξινομούν, συνδέουν.
- Εναλλακτικά:
- «Έρευνα [στον τύπο και / ή] στο διαδίκτυο, σε ομαδοσυνεργασία»: Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα στη χώρα μου την τελευταία δεκαετία. Σύντομη παρουσίαση και βασικά συμπεράσματα.

Εφαρμόζοντας:

Περιπτώσεις σεβασμού και καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

- «Μελέτη Περίπτωσης»: Η Τράπεζα των φτωχών (Η περίπτωση του Muhammad Yunus).
- Εναλλακτικά:
- «Ομαδοσυνεργασία»: Με αφορμή τα βίντεο από το εκπαιδευτικό πακέτο η 'Νεολαία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα' ή κάποια δράση ή σελίδα ημερολογίου απ' το υλικό «Στείλε τον φίλο μου στο σχολείο», οι μαθητές σε ομάδες αναλύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Διερευνώντας:

Αναφορές στη σχέση του Χριστιανισμού με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

- «TPSS»: Οι μαθητές επεξεργάζονται βιβλικά κείμενα, από τα οποία αναδύθηκαν σύγχρονα δικαιώματα (αδελφοσύνη, κοινωνική δικαιοσύνη, ειρήνη).
- Εναλλακτικά:

«Κατευθυνόμενη έρευνα στο διαδίκτυο»: Σύγχρονες θρησκευτικές διώξεις. Η περίπτωση των χριστιανών. Παρουσίαση σε εικονική ραδιοφωνική ή τηλεοπτική εκπομπή.

Αναπλαισιώνοντας:

Θρησκευτικά δικαιώματα στον σύγχρονο κόσμο - διδασκαλίες και πρακτικές των θρησκειών.

- «Προετοιμασμένη συνάντηση με το κείμενο» και «Κείμενο χωρίζεται σε μέρη»: Προτείνεται το κείμενο «Η Αναζήτηση των Πανανθρώπινων Αξιών. Ποιες είναι οι βασικές αρχές που μπορούν να γίνουν αποδεκτές ακόμη και από εκπροσώπους διαφορετικών θρησκειών» (Γιαννουλάτος, 2004).
- Εναλλακτικά:
«Αντιλογία (Debate): Μετά από σύντομη μελέτη πηγών (π.χ. άρθρα στον τύπο ή κοινωνιολογικές έρευνες / μπορούν να αξιοποιηθούν μερικώς και όσα εξέτασαν οι μαθητές σε προηγούμενα στάδια), τίθεται το ερώτημα: «Έχουμε οπισθοχώρηση ή πρόοδο στο ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο στο πλαίσιο του 21ου αι.; Οι θρησκείες στη σύγχρονη έκφασή τους λειτουργούν σε σχέση με την ετεροδοξία με τρόπο πιο ανοιχτό σε σχέση με το παρελθόν;». Οι μαθητές αναπτύσσουν επιχειρήματα υπέρ της μιας ή της άλλης άποψης.

Αξιολογώντας:

Προσωπική τοποθέτηση έναντι της προάσπισης αλλά και της καταπάτησης των δικαιωμάτων.

- «Ομαδοσυνεργασία - TWPS»: Προσομοίωση μαθητικού Κοινοβουλίου. Δημιουργία Ψηφίσματος για ένα θέμα της «ημερήσιας διάταξης» που αφορά την καταπάτηση των δικαιωμάτων.
- Εναλλακτικά:
«Επίλυση προβλήματος»: «Τζαμί στην Αθήνα / στην πόλη μου σήμερα».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Κείμενα (ρεπορτάζ, άρθρα, σχόλια) από τον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, που έχουν σχέση με αναγνώριση ή καταπάτηση δικαιωμάτων. Ειδικότερα, με στέρηση ή περιορισμό θρησκευτικής ελευθερίας.
- Αποσπάσματα αρχαίων φιλοσόφων (π.χ. σοφιστών, Πλάτωνα κλπ.).
- Βιβλικά κείμενα (Προφήτες, Ευαγγέλια) σχετικά με τα δικαιώματα.
- Πατερικά έργα για την κοινωνική διάσταση και αναφορά των δικαιωμάτων (π.χ. ανθολογία Μπουγάτσου).
- Αποσπάσματα του Κορανίου για ανθρώπινα δικαιώματα.
- Φωτογραφίες και βίντεο από καταπατήσεις δικαιωμάτων ή θρησκευτικές διώξεις.
- Οικουμενική διακήρυξη ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Εκθέσεις του ΟΗΕ ή της ΕΕ για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον κόσμο.
- Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (Γιαννουλάτος) (2004). «Η Αναζήτηση των Πανανθρώπινων Αξιών. Ποιες είναι οι βασικές αρχές που μπορούν να γίνουν αποδεκτές ακόμη και από εκπροσώπους διαφορετικών θρησκειών». Συνέντευξη στην *Καθημερινή* της Κυριακής 10-10-2004. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο:

http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/explanatory/anastasios_giannoylatos_seeking_for_universal_values.htm.

- Εκπαιδευτικό πακέτο της Νεολαίας για τα ανθρώπινα Δικαιώματα. [Διατίθεται και ως εκπαιδευτικό υλικό για το σύνολο της τάξης].
<http://gr.youthforhumanrights.org/educators/education-package-details.html>.
  - Εκπαιδευτικό υλικό για το δικαίωμα στην εκπαίδευση υπό την αιγίδα της Actionaid:
Βίγκου Κ., Θ. Γούτας, Ε. Καραγιάννη, Θ. Κατσάνος και Α. Χολέβα (2014). *Στείλε το Φίλο μου Σχολείο. Το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση. Υπόθεση Ρουάντα* (φάκελος-ντοσιέ), Αθήνα, ActionAid Hellas: <http://education.actionaid.gr/SmFtS14>
  - Νομικού Μ., Φ. Ορφανίδου και Ν. Χολέβα (2014). *Δραστηριότητες βιωματικής μάθησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των προσφύγων*, Αθήνα, UNHCR Greece:
<http://www.unhcr.gr/ekpaideysi/ekpaideytiko-yliko/drastiriotites-biomaticis-mathisis-sta-anthropina-dikaiomata-kai-ta-dikaiomata-ton-prosfygon-6-18-eton.html?L=aodvenhcx>
  - Γιουνούς Μ. (2007). *Για έναν κόσμο χωρίς φτώχεια: Η αυτοβιογραφία του τραπεζίτη των φτωχών*. Μτφρ. Βούβαλη Δ., Αθήνα: Λιβάνης.
- [Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (Γιαννουλάτος) (2011, 4η έκδοση επαυξημένη). *Νϋν πάντα πεπλήρωται φωτός...* Αθήνα: Μαΐστρος.
2. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (Γιαννουλάτος) (2012, 5η έκδοση επαυξημένη). *Θεός έφανερώθη έν σαρκί...* Αθήνα: Μαΐστρος.
3. Βασιλειάδης, Π. (2002). *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία: Η πρόκληση της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Ακρίτας.
4. Δεληκωνσταντής, Κ. (1995). *Τα δικαιώματα του ανθρώπου: Δυτικό ιδεολόγημα ή οικουμενικό ήθος*; Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
5. Καλαϊτζίδης, Π. και Ντόντος, Ν. (επιμ.) (2007). *Ορθοδοξία και Νεωτερικότητα*. Αθήνα: Ίνδικτος
6. Κρουσταλάκη, Ευ. (2007). *Δικαιοσύνη και δικαίωση: Από την ανθρώπινη δικαιοσύνη στην εκ Θεού δικαίωση*. Αθήνα: Εν πλω.
7. Πέτρου, Ι. Σ. (2005). *Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

4.4 ΙΣΟΤΗΤΑ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές να: - επισημαίνουν στοιχεία ισότητας και ανισότητας στην κοινωνία και στην ιστορία,	- Έκφραση επιχειρημάτων έναντι των ανισοτήτων με βάση τη χριστιανική διδασκαλία.

<ul style="list-style-type: none"> - παρουσιάζουν θέσεις του Χριστιανισμού και των άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για την εξάλειψη της κοινωνικής αδικίας και ανισότητας, - συνδέουν κριτικά την κοινωνική έννοια της ισότητας με τη χριστιανική έννοια της αδελφοσύνης. 	<ul style="list-style-type: none"> - Κατανόηση της ισότητας ως έκφρασης αδελφοσύνης αλλά και ποικιλομορφίας.
---	---

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Ισότητα και ανισότητα στην ανθρώπινη κοινωνία.

- Παρουσιάζονται στους μαθητές φωτογραφίες με θέμα την ανισότητα. Με την τεχνική «TPSS» καλούνται να απαντήσουν στα ερωτήματα: ποια είναι τα σημαντικότερα ζητήματα ανισοτήτων, ποιες ομάδες τα αντιμετωπίζουν, για ποιους λόγους;
- Εναλλακτικά:
«Παγωμένες εικόνες» με θέμα τις ανισότητες (ντόπιος - ξένος, άνδρας - γυναίκα, λευκός - μαύρος, φτωχός - πλούσιος).

Εφαρμόζοντας:

Η ισότητα στον Χριστιανισμό και στο κοινωνικό γίνεσθαι.

- «Ομαδοσυνεργασία - TPSS»: Οι μαθητές μελετούν σε ομάδες την παραβολή Τελικής Κρίσης και το χωρίο Γαλ 3, 26- 28 και απαντούν στα ερωτήματα: Ποια η χριστιανική διδασκαλία για την ισότητα; Εφαρμόζεται σήμερα;
- Εναλλακτικά:
«Παιχνίδι ρόλων» με θέμα τη σχέση χριστιανικής διδασκαλίας για την ισότητα/ισοτιμία (π.χ. Πλούσιος - Λάζαρος ή Παραβολή Ταλάντων).

Διερευνώντας:

Θρησκευτικές προσωπικότητες στον αγώνα για την ισότητα.

- «Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας»: Βίντεο ή αποφθέγματα (π.χ. Μ. Λούθερ Κίνγκ, Όσκαρ Ρομέρο, Δαλάι Λάμα): Ποια ήταν η συμβολή αυτών των ανθρώπων στον αγώνα κατά των ανισοτήτων;
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη Περίπτωσης». Οι μαθητές μελετούν αποσπάσματα από τις Διδαχές του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο του ελληνικού διαφωτισμού, για την ισότητα των ανθρώπων. Βοηθητικά δίνονται κάποια στοιχεία της εποχής κατά την οποία έδρασε. [Μπορεί να γίνει και διαθεματικά με τους φιλολόγους].

Αναπλαισιώνοντας:

Σύγχρονα ζητήματα ισότητας σε σχέση με τις θρησκείες.

- «Θετικό-αρνητικό», με θέμα π.χ. τη θέση της γυναίκας στο πλαίσιο των θρησκειών.
- Εναλλακτικά:

«Στρογγυλή Τράπεζα»: «Σχέση κλήρου και λαού: Αδελφότητα διακονίας - ποικιλία χαρισμάτων. Μια άλλη αντίληψη για την εξουσία». Επιμέρους εισηγήσεις: «Το μοντέλο διακονίας στην Καινή Διαθήκη», «Εμπνεόμενοι από την Εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου» και «Δυνατότητες διεύρυνσης της σχέσης κλήρου και λαού σήμερα για μια ζωντανή και δημοκρατική Εκκλησία».

Αξιολογώντας:

Προσωπική τοποθέτηση για την ευθύνη των πιστών σε ζητήματα ισότητας και ανισότητας.

- «Αντιλογία (Debate)»: Συμμετοχή / κριτική στη ζωή της θρησκευτικής μου κοινότητας για θέματα ισότητας.
- Εναλλακτικά:
Επιστολή προς τους θρησκευτικούς ηγέτες μιας θρησκευτικής κοινότητας σχετικά με ζητήματα ισότητας.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
    - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
      1. Βίντεο, Απόσπασμα από το λόγο του Martin Luther King : "I have a dream, 1963",
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13182>.
      2. Οικουμενική διακήρυξη για τα Ανθρώπινα δικαιώματα,
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13183>.
    - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
      1. Συλλογή εικόνων: Παραβολές,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3835>.
      2. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξα σχολεία ιεραποστολών,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4236>.
      3. Συλλογή φωτογραφιών: Δευτέρα Παρουσία,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7343>.
  - Παρουσίαση προσωπικοτήτων-αγωνιστών για ισότητα (π.χ. Μ. Λ. Κινγκ).
  - Παραβολή τελικής Κρίσης, παραβολή ταλάντων, Πλούσιος και Λάζαρος.
  - Φωτογραφίες, τύπος, βίντεο σχετικά με ζητήματα ανισότητας (θρησκευτικών, φυλετικών, οικονομικών, διαφυλικών).
  - Βίντεο και κείμενα από το Διεθνές Συνέδριο προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή κ. Ευάγγελου Θεοδώρου, με τίτλο: Διακόνισσες, Χειροτονία των Γυναικών και Ορθόδοξη Θεολογία, συνδιοργάνωσαν η Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ., η Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού, Βοστώνης και το Κέντρο Οικουμενικών, Ιεραποστολικών και Περιβαλλοντικών Μελετών «Μητροπολίτης Παντελεήμων Παπαγεωργίου», Θεσσαλονίκη, 22-24 Ιανουαρίου 2015.
- [Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Behr-Sigel, E. (1987). *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία*. (Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη). Αθήνα: Γραφείον Καλού Τύπου.
2. Pasquato, O. (2006). *Οι λαϊκοί κατά τον Ιωάννη το Χρυσόστομο: Στην εκκλησία, στην οικογένεια και στην πόλη*. (Μτφρ. Κ. Ακανθοπούλου). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
3. Αγουρίδης, Σ., «Ισότητα των φύλων και Εκκλησία», του ίδιου, *Οράματα και Πράγματα*, Άρτος Ζωής: Αθήνα 1991.
4. Αδαμτζιλογλου, Ε. (1997). *Ήσαν δε εκεί γυναίκες πολλαί*. Θεσσαλονίκη: Simbo.
5. Βογιατζόγλου, Σ. (2009). *Κοσμάς ο Αιτωλός: Ο Άγιος των Γραμμάτων και της Λευτεριάς*. Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Δαλάι Λάμα, (2000). *Η τέχνη της ευτυχίας*. (Μτφρ. Ε. Λυμπέρη). Αθήνα: Έσοπτρο
7. Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος, Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών (2004). *Φύλο και Θρησκεία. Η Θέση της γυναίκας στην Εκκλησία*. Αθήνα: Ίνδικτος.
8. Καντιώτης, Α. (1998). *Κοσμάς ο Αιτωλός*. Αθήνα: Σταυρός.
9. Λαρίου-Δρεπτάκη, Μ. (2006). *Η γυναίκα στην Καινή Διαθήκη*. Αθήνα: Επτάλοφος.
10. Λαρίου-Δρεπτάκη, Μ. (2010). *Η γυναίκα σε Σχέση με τον Άνδρα κατά τον Ιερό Χρυσόστομο*. Αθήνα: Μαΐστρος.
11. Μενούνος, Ι. (2002). *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και Βιογραφία*. Αθήνα: Ακρίτας.
12. Οικουμενικόν Πατριαρχείον (1994). *Η θέσις της γυναικός εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία και τα περί χειροτονίας των γυναικών. Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον, Ρόδος 1988*. Κατερίνη: Τέρτιος.

4.5 ΕΥΘΥΝΗ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - συνδέουν τα δικαιώματα με την ευθύνη, - περιγράφουν δυνατότητες ανάπτυξης υπευθυνότητας και ανάληψης ευθυνών σε καταστάσεις της ζωής τους, - τοποθετούνται κριτικά απέναντι στη χριστιανική αντίληψη περί ευθύνης προς τον άλλο. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση της σχέσης ευθύνης και δικαιωμάτων. - Επισήμανση κοινωνικών και ατομικών ζητημάτων όπου απαιτείται ανάληψη ευθύνης. - Τοποθέτηση έναντι της χριστιανικής παράδοσης για τον άλλο.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Δικαιώματα και ευθύνες.

- «Κύκλος συνείδησης»: Μαθητές - σύλλογος διδασκόντων (περίπτωση τιμωρίας ενός μαθητή για παράπτωμα).
- Εναλλακτικά:

«Ερωτήσεις (Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου - TPSS)» γύρω από ένα θέμα π.χ. οι γονείς συζητούν με το παιδί την αγορά μιας μοτοσυκλέτας.

Νοηματοδοτώντας:

Η ευθύνη στη θρησκεία.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Π.χ. αγία Μαρία Σκομπτσόβα, άγιος Αλέξανδρος Σμορέλ, Ραούλ Φολερό, Μητέρα Τερέζα, Γκάντι, Martin Niemöller.
- Εναλλακτικά:
Έρευνα στον ηλεκτρονικό και έντυπο στο διαδίκτυο ή στον ημερήσιο τύπο για την περίπτωση του βραβείου Νόμπελ Ειρήνης 2014 με την ταυτόχρονη βράβευση του Κάιλας Σατιάρτι και της Μαλάλα Γιουσαφζάι και τον αγώνα τους για την εκπαίδευση, εμπνεόμενοι από τη θρησκεία τους.

Αναλύοντας:

Η χριστιανική αντίληψη της ευθύνης (Θεός-άνθρωπος-κόσμος).

- «Ανάγνωση φωναχτά και συζήτηση»: Επιλέγουμε κάποια ιστορία από το γεροντικό, στην οποία ένας γέροντας επωμίζεται τις αμαρτίες του άλλου. Το συνδέουμε με τον «Αίροντα τας αμαρτίας του Κόσμου».
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Οι μαθητές διαβάζουν την Εγκύκλιο της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος «Προς τον Λαό», (αρ. 44, Νοέμβριος 2010), η οποία αναφέρεται στην οικονομική κρίση, και τοποθετούνται με άξονα τα ποικίλα επίπεδα της ευθύνης.

Εφαρμόζοντας:

Ατομική και συλλογική ευθύνη. Η ευθύνη στον Χριστιανισμό.

- «Γραπτή εργασία»: Πώς κατανοείτε τη ρήση του Νικολάι Μπερντιάγεφ «Το ψωμί μου είναι ζήτημα υλικό, το ψωμί του αδελφού μου είναι ζήτημα πνευματικό»;
- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα»: Πώς συμμετέχω σε δράσεις αλληλεγγύης της θρησκευτικής μου κοινότητας. Ανταλλαγή ιδεών για μια δημιουργικότερη συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
Συλλογή φωτογραφιών: Συσσίτια της Εκκλησίας,
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSDIM-E101/701/4611,20910>.
- Βιβλικά κείμενα σχετικά με την ευθύνη (Αβελ-Κάιν, οι πρωτόπλαστοι ως φύλακες του Παραδείσου, οι πρωτόπλαστοι και η πτώση, παραβολές του Ιησού).
- Μτ 28, 19.
- Ιστορίες από το Γεροντικό για την ανάληψη ευθυνών.
- Αναφορές από τον τύπο σχετικά με την ευθύνη (πολυποίκιλη: ατομική, κοινωνική, ολιγαρχικών, οικονομικών συμφερόντων) για το περιβάλλον, την αδικία κλπ. καθώς και σχετικά παραδείγματα.

- Εγκύκλιος της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος “Προς τον Λαό”, αριθμ. 44 (Νοέμβριος 2010).
- Γερμανός πάστορας Martin Niemöller, 1937:
“Στη Γερμανία οι ναζιστές πρώτα ήρθαν για τους κομμουνιστές
κι εγώ δεν μίλησα γιατί δεν ήμουν κομμουνιστής.
Μετά ήρθαν για τους Εβραίους
κι εγώ δεν μίλησα γιατί δεν ήμουν Εβραίος.
Μετά ήρθαν για τους συνδικαλιστές
κι εγώ δεν μίλησα γιατί δεν ήμουν συνδικαλιστής.
Μετά ήρθαν για τους καθολικούς,
εγώ ήμουν προτεστάντης και γι’ αυτό δεν μίλησα.
Μετά ήρθαν για μένα, αλλά τότε
δεν είχε μείνει πια κανείς, να μιλήσει για κανέναν.”
- Πάντα τα έθνη: Τριμηνιαίο Ιεραποστολικό περιοδικό του Γραφείου Εξωτερικής Ιεραποστολής της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Hackel, S. (1998) *Μαρία Σκόμπτσοβα: Μία "δια Χριστόν σαλή" στους μοντέρνους καιρούς 1891-1945*, Αθήνα: Ακρίτας
2. Ware, K. (2008). *Οικολογική κρίση και ελπίδα*. (Μτφρ. Χριστοδούλου Ν. - Τσαλίκη Π. – Τσιγκρή Ε.). Αθήνα: Ακρίτας.
3. Αναστάσιος, Αρχ. Τιράνων (Γιαννουλάτος) (2009). *Ιεραποστολή στα Ίχνη του Χριστού*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
4. Βουλγαράκης, Η. (2006). *Συ τι κρίνεις τον αδελφόν σου*; Αθήνα: Μαΐστρος.
5. Βουλγαράκης, Η. (2007). *Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*. Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Ζηζιούλας, Ι., Μητροπολίτης Περγάμου (1998). *Η κτίση ως ευχαριστία: Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας*. Αθήνα: Ακρίτας.
7. Θεόκριτοφ, Ε. (2003). *Οικοσύστημα και Ανθρώπινη Κυριαρχία: Σπουδή στη Θεωρία και την Πράξη των Πατέρων της Ανατολής*. Αθήνα: Μαΐστρος.
8. *Κατηχητικά Τετράδια, Εκκλησία και Ιεραποστολή*, τχ. 1ο, Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
9. Κεσελόπουλος, Α. (1992). *Άνθρωπος και Φυσικό Περιβάλλον*. Αθήνα: Δόμος
10. Κεφαλόπουλος, π. Κύριλλος (2014). *Άγιος Αλέξανδρος Σμορέλλ: Ένας μάρτυς της Ορθοδοξίας στα χρόνια του Ναζισμού και της βαρβαρότητας*, Αθήνα: Χριστιανική.
11. Μαλεβίτσης, Χ. (2010). *Η εσωτερική διάσταση. Η τραγωδία της ιστορίας: Δοκίμια σύγχρονου προβληματισμού. Δώδεκα δοκίμια μεταϊστορικού προβληματισμού*. Αθήνα: Αρμός.
12. Μαλεβίτσης, Χ. (2011). *Οι αγραυλούντες: Το ανθισμένο δέντρο. Νυχτερινή περιπέτεια. Δοκίμια*. Αθήνα: Αρμός.
13. Μπερντιάγιεφ Ν. (2011). *Αλήθεια και αποκάλυψη*. Μτφρ. Χ. Μαλεβίτσης, Αθήνα: Αρμός.
14. Σκόμπτσοβα, Μ. (2007). *Ο Θάνατος του αδελφού*. Μτφρ. Μ. Αντωνιάδου, Αθήνα: Δορκάς.

Θ.Ε. 5 ΚΑΚΟ

(θάνατος, αμαρτία, αδικία, φανατισμός, υποδούλωση/εξάρτηση)

5.1 ΘΑΝΑΤΟΣ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - περιγράφουν τον θάνατο ως χωρισμό, - ερμηνεύουν τον θάνατο και την Ανάσταση στη χριστιανική διδασκαλία, - αναστοχάζονται την αντιμετώπιση του θανάτου ως στοιχείου της ζωής στη θρησκεία. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ερμηνεία του θανάτου ως χωρισμού. - Σύνδεση του θανάτου με το κακό και την αμαρτία. - Ερμηνεία του θανάτου υπό το πρίσμα της Ανάστασης σύμφωνα με τη χριστιανική πίστη και διδασκαλία. - Συσχέτιση της αντιμετώπισης του θανάτου σε σχέση με τη ζωή στο πλαίσιο της θρησκείας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Εμπειρίες χωρισμού και απουσίας.

- «Ομαδοσυνεργασία - ΤΤΡS»: «Θάνατος ονομάζεται, ή λύση ὄσων ἦταν πρὶν συνδεδεμένα» (Ιππόλυτος, *Κατὰ Πασῶν Αἰρέσεων* I, 32 | ΒΕΠ 5, 375, 3-4). Οι μαθητές αναστοχάζονται τη ρήση του αγίου Ιππολύτου και αναλογίζονται περιπτώσεις που ο χωρισμός βιώνεται ως θάνατος ή ο θάνατος σημαίνει χωρισμό. Μπορούν να το συνδέσουν μόνοι τους με βιώματα ή γεγονότα και περιστατικά ή και ποίηση, τραγούδια, αφηγήματα.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – ΤΡS): Οι μαθητές επιλέγουν αποσπάσματα από εφημερίδες, αναζητώντας ειδήσεις για θάνατο, ατυχήματα, κλπ. Ακολουθεί συζήτηση: Ποιοι επηρεάζονται από τον θάνατο στα συγκεκριμένα περιστατικά; Πώς αισθάνονται;

Εφαρμόζοντας:

Θάνατος στη φύση, στη μυθολογία, στη λογοτεχνία, στην τέχνη, στον σύγχρονο στοχασμό.

- «Η τροχιά της μάθησης»: Αφήγηση τού μύθου τής Περσεφόνης ή μελέτη μοιρολογιών, ποιημάτων κ.ά. Καταγραφή συμπερασμάτων, όπου αποτυπώνονται διάφορα είδη θανάτου / χωρισμού: π.χ. ζωντανός χωρισμός (ξενιτιά), βιολογικός θάνατος ως χωρισμός σώματος και ψυχής, πνευματικός θάνατος ως χωρισμός από τον Θεό κ.ά.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)» με το μοτίβο «Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι»: Δίνονται σε κάθε ομάδα διαφορετικοί πίνακες ζωγραφικής με θέμα τον θάνατο (π.χ. Gustav Klimt 'Death and Life', John William Waterhouse 'The lady of Shalott', William-Adolphe Bouguereau 'The first mourning', κ.ά.).

Διερευνώντας:

Θάνατος και Ανάσταση στα βιβλικά και πατερικά κείμενα.

- «Λέξεις – γρίφοι» σε ομαδοσυνεργασία: Δίνονται οι στίχοι του 2ου και του 3ου κεφαλαίου της Γένεσης. Οι μαθητές καλούνται να ταξινομήσουν τους στίχους, ανάλογα με την αναφορά τους στη ζωή, τη χαρά ή στο θάνατο, το κακό κλπ. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια: Πώς και γιατί ο θάνατος; Ήταν επιλογή του Θεού ή του ανθρώπου; κλπ.
- Εναλλακτικά:
«Επιλογή και υπομνηματισμός αφορισμών»: Στους μαθητές δίνεται μια συλλογή πατερικών και βιβλικών αποφθεγμάτων/ρητών/αποσπασμάτων, με θέμα τον θάνατο και την Ανάσταση. Επιλέγουν ένα που τους εκφράζει περισσότερο και θεμελιώνουν γραπτώς την επιλογή τους

Αναπλαισιώνοντας:

Ο θάνατος στη θεολογική και θρησκευτική γλώσσα.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Μετά από καθοδηγούμενη έρευνα στο διαδίκτυο οι μαθητές καταγράφουν ταφικές παραδόσεις και τρόπους μνήμης νεκρών. Απαντούν κατά περίπτωση: Γιατί καθιερώθηκαν; Ποιες ανάγκες καλύπτονται; Ποιες αντιλήψεις εκφράζονται;
- Εναλλακτικά:
«Παιχνίδι επεξεργασίας (elaboration game)»: Επεξεργασία της εικόνας της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Η εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου είναι χωρισμένη σε 4 μέρη: Την Παναγία, τον Χριστό, τους Αποστόλους, τους Αγγέλους. Οι μαθητές σε ομάδες καλούνται σταδιακά να περιγράψουν (τι βλέπουν), να επεξεργαστούν (τι αισθάνονται αυτοί, τι ο θεατής...) και να ερμηνεύσουν (γιατί ...) ένα από τα μέρη της εικόνας. Τέλος επεξεργάζονται τα ερμηνευτικά ερωτήματα για το σύνολο της εικόνας. Π.χ.: Γιατί η εικόνα και η γιορτή ονομάζεται 'κοίμηση'; Γιατί γιορτάζουμε το θάνατο της Παναγίας; Ποιοι οι συμβολισμοί στην εικόνα; κ.ά.

Αξιολογώντας:

Ο θάνατος ως στοιχείο της ζωής.

- «Σκοινί της μπουγάδας»: Αν φύγει ξαφνικά ένας φίλος, τι θα του λέγατε; Ένα χελιδόνι θα του μεταφέρει τα λόγια σας από το σκοινί της μπουγάδας.
- Εναλλακτικά:
«Η πάνω και η κάτω γειτονιά», «Παιχνίδι ρόλων»: Προσομοίωση του θανάτου ως χωρισμού και περάσματος. Οι μαθητές χωρίζονται σε δύο ομάδες. Οι μεν είναι στην «πάνω γειτονιά» και κρατούν ένα κεράκι. Οι δε είναι στην «κάτω γειτονιά» και κρατούν ένα μαντίλι. Ένας- ένας, οι μαθητές της κάτω γειτονιάς πηγαίνουν στην πάνω, λέγοντας δυο λόγια στους συμμαθητές τους που μένουν κάτω, και στους συμμαθητές τους προς τους οποίους πηγαίνουν. Στη συνέχεια οι μαθητές αλλάζουν γειτονιά και ξαναρχίζουν την ίδια πορεία.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή φωτογραφιών : Η ταφή ή καύση νεκρών σε διάφορες θρησκείες,

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4225>.

2. Κουίζ : Οι θρησκείες μπροστά στο πρόβλημα του θανάτου,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4545>.
- Μύθος Περσεφόνης.
- Φιλοσοφικά και πατερικά κείμενα για τον θάνατο (βλ. ανθολόγηση: Πιομπίνος 2006).
- Αφήγηση της Γενέσεως («ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον...») / «Χριστὸς Ανέστη»
- Υμνογραφία από την εξόδιο ακολουθία.
- Έργα τέχνης με θέμα τον θάνατο.
- Ποίηση:
  1. Ομήρου *Ιλιάδα* (για αρχαιοελληνικά ταφικά έθιμα).
  2. Διονύσιος Σολωμός, *Η Ξανθούλα* (μελοποίηση Ν. Μάντζαρος).
  3. Διονύσιος Σολωμός, *Προς τον κύριον Γεώργιον Δε Ρώσσην* (μελοποίηση από Νίκο Ξυδάκη).
  4. Γεώργιος Βιζυηνός, *Επί του τάφου του πατρός του* (μελοποίηση από Νίκο Ξυδάκη).
  5. Μοιρολόγια:
http://www.myriobiblos.gr/afieromata/dimotiko/politis_texts.html.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Bloom, A. (2002). *Ο θάνατος ως κέρδος*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω.
2. Saunier, Γ. (1999). *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια: Τα μοιρολόγια*. Αθήνα: Νεφέλη.
3. Sherrard, Ph. (2008). *Θάνατος και Ανάσταση της ιερής κοσμολογίας*. Μτφρ. Π. Σουλτάνης. Αθήνα: Εν πλω.
4. Γιόνας, Χ. (2001). *Η έννοια του Θεού μετά το Άουσβιτς: Μία από Ιουδαίων φωνή*. Μτφρ. Ν. Σαμοθράκη και Κ. Μαντέλλου. Αθήνα: Αρμός.
5. Κλεμάν, Ολ. (1990). *Η Θεολογία μετά τον Θάνατο του Θεού*. Αθήνα: Δωδώνη
6. Κουγέας, Σ. (2000). *Τραγούδια του κάτω κόσμου*. Αθήνα: Το Ροδακίό.
7. Νικόλαος, Μητρ. Μεσογαίας, (2009). *Εκεί που δε φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
8. Πιομπίνος, Φ. (2006). *Σπουδή Θανάτου*. Αθήνα: Μαΐστρος.
9. Σμέμαν, Αλ. (2004). *Έσχατος εχθρός καταργείται ο θάνατος*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω.
10. Φάρος, Φ. (2013). *Το Πένθος*. Αθήνα: Αρμός.
11. Φρομ, Έ. (1977). *Η ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας*. Μτφρ. Τ. Μαστοράκη, Αθήνα: Μπουκουμάνης.

5.2 ΑΜΑΡΤΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές να: - διαπιστώνουν ότι στον Χριστιανισμό η	- Ερμηνεία της αμαρτίας ως αποτυχίας σχέσης. - Ανάλυση των επιπτώσεων της αμαρτίας σε

<p>αμαρτία νοείται ως αποτυχία σχέσης,</p> <ul style="list-style-type: none"> - συσχετίζουν την αμαρτία με τη διδασκαλία της Εκκλησίας για την εικόνα του Θεού, - συσχετίζουν κριτικά την αμαρτία με τις συνέπειές της και την ενοχή, καθώς και με τη μετάνοια ως αντίδοτό της. 	<p>διάφορα επίπεδα (κοινωνικό - προσωπικό - περιβάλλοντος).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Διαπίστωση της σχέσης μεταξύ αμαρτίας, ενοχής και μετάνοιας.
---	--

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Αστοχίες και αποτυχίες στην καθημερινότητα.

- «Ομαδοσυνεργασία - TPS»: Προσωπικές και άλλες ιστορίες αποτυχιών. Τι προσδοκούσα; Πώς ένιωσα; Πώς αντέδρασε το περιβάλλον μου; Τι αποκόμισα;
- Εναλλακτικά:
«Στοχασμός για Ερωτήματα»: Με αφορμή το βίντεο «Famous failures», οι μαθητές εξερευνούν το θέμα της σχολικής αποτυχίας και της αυτοπραγμάτωσης στη ζωή.

Εφαρμόζοντας:

Θεολογική διερεύνηση της έννοιας της αμαρτίας.

- «Σύγκριση κειμένων» και «Μετασχηματισμός (αναδιήγηση) και επικαιροποίηση βιβλικού κειμένου»: Οι μαθητές σε ομαδοσυνεργασία συγκρίνουν ιστορίες από το γεροντικό (κυρίως ιστορίες για την κατάκριση, που αναδεικνύουν την αμαρτία ως υπαρξιακό γεγονός και όχι ως παράβαση νόμου) με την ευαγγελική αφήγηση του λιθοβολισμού της μοιχαλίδας (Ιω 7, 53-8,11). Στο τέλος γράφουν μια νέα ιστορία με τα στοιχεία των προηγούμενων αφηγήσεων, η οποία όμως τοποθετείται στο σήμερα.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – TPS»: «Χριστός ο μόνος αναμάρτητος». Οι άνθρωποι αμαρτωλοί, ακόμα και οι άγιοι. Οι μαθητές εξερευνούν με τη βοήθεια σχετικών ασκητικών κειμένων αυτή την αντίφαση και την αυτοσυνειδησία των αγίων ως των «μεγίστων αμαρτωλών». (Η αμαρτία προσδιορίζεται εν σχέσει με τον Θεό). [Μπορεί επιβοηθητικά να παραβληθεί και με το σωκρατικό «ἐν οἴδα ὅτι οὐδὲν οἶδα»].

Διερευνώντας:

Η αντιμετώπιση της αμαρτίας και της ενοχής σε διαφορετικούς πολιτισμούς και θρησκείες.

- Μονόλογος Μαρμελάντωφ από το «Έγκλημα και Τιμωρία» του Ντοστογιέφσκι, όπου ο Μαρμελάντωφ ελπίζει στην ανεξάντλητη ευσπλαχνία του Θεού. Δημιουργία «παγωμένων εικόνων» με βάση το παραπάνω κείμενο.
- Εναλλακτικά:
«TPSS», στηριγμένη στα έργα του Ανσέλμου και του Καβάσιλα για τη δημιουργία διαφορετικών κοινωνικών μοντέλων (πολιτισμοί ενοχής - πολιτισμοί ντροπής)

Αναπλαισιώνοντας:

*Θεολογική κατανόηση της αμαρτίας στο βιβλικό πλαίσιο και στην πατερική παράδοση.
Η μετάνοια ως αντίδοτο της αμαρτίας στον Χριστιανισμό.*

- Ανά δύο οι μαθητές μελετούν το περιστατικό με τον Ζακχαίο (Λκ 19, 1-10) ή την παραβολή του Ασώτου (Λκ 15, 1-32). Στη συνέχεια συμπληρώνουν: Αμαρτία=..., Μετάνοια=..., Ο Χριστός / σπλαχνικός πατέρας αντιμετωπίζει τους αμαρτωλούς με..., κλπ.
- Εναλλακτικά:
- Μοιράζονται διάφοροι στίχοι από τον Μεγάλο Κανόνα σε μετάφραση, Π.χ.:
«Τοῦ Παραδείσου πρῶτο πολίτη,
Χριστέ μου, ἔκανες τὸν ληστή, ὅταν ἐπάνω στὸν σταυρὸ
Σοῦ φώναξε τὸ «μνήσθητί μου». Ἐκείνου τὴ μετάνοια
κάνε ν' ἀποχτήσω κι ἐγὼ ὁ ἀνάξιος».
Ἡ: «Ἀμάρτησα! Ἔσφαλα καὶ ἀθέτησα τὴν ἐντολή Σου!
Στὴ ζωὴ πορεύτηκα ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη ἀμαρτία
καὶ στὶς πληγές μου πρόσθεσα κι ἄλλα τραύματα.
Ἄλλὰ Σὺ, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων μου, σὰν σπλαχνικὸς ἐλέησέ με».
Οι μαθητές καλούνται να επιλέξουν ὁποιο στίχο θέλουν και να γράψουν 2 συναισθήματα που τους γεννά

Αξιολογώντας:

Η αμαρτία σε σχέση με την ανθρώπινη ελευθερία.

- Οι μαθητές μελετούν ομαδοσυνεργατικά διαφορετικά έργα τέχνης με θέμα την Πτώση (π.χ. Masaccio, «Expulsion of Adam and Eve from Eden». William Blake, «God judging Adam»). Σε αυτοκόλλητα συννεφάκια σκέψης γράφουν για κάθε εικονιζόμενο πρόσωπο τι σκέφτεται.
- Εναλλακτικά:
«Διδακτικός διάλογος» (εξελεγκτικός με ερωτήματα): Π.χ. Αναστοχαστείτε την αφήγηση της Γενέσεως για την Πτώση. Γιατί ο Θεός επέτρεψε στον άνθρωπο να αμαρτήσει; Γιατί δεν έβαλε φύλακα άγγελο στο δέντρο του καλού και του κακού, όπως έκανε αργότερα στο δέντρο της ζωής; Γιατί αρκέστηκε σε μια απλή προειδοποίηση;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
  1. Συλλογή εικόνων: Η παραβολή του Ασώτου Υιού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7353>.
  2. Συλλογή εικόνων: Ο Ιησούς και ο Ζακχαίος,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7364>.
  3. Κουίζ : Γιατί υπάρχει το κακό (αμαρτία) στον κόσμο;
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4527>.
- Λεξικογραφικά λήμματα με την έννοια της αμαρτίας από αρχαία ελληνικά κείμενα, Αγία Γραφή και Πατέρες.
- Βιβλικά κείμενα: Γεν. 3 (Πτώση Πρωτοπλάστων), Ιω 7,53-8,11, - Παραβολή ασώτου, Ζακχαίος.
- Ανδρέου Κρήτης, *Μεγάλος Κανών*.

- Ανσέλμος του Καντέρμπερι, *Cur Deus Homo*.
- Νικόλαος Καβάσιλας, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ Ζωῆς*.
- *Γεροντικό*.
- Πίνακες ζωγραφικής Masaccio, William Blake.
- Για τους πολιτισμούς της ενοχής και της ντροπής: Wikipedia, λ. Guilt society: http://en.wikipedia.org/wiki/Guilt_society. Περισσότερα: Benedict 2005.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Benedict, R. (2005). *The Chrysanthemum and the Sword, Patterns of Japanese Culture*. Βοστώνη και Νέα Υόρκη: Mariner Books.
2. Καβάσιλας, Άγ. Νικόλαος (1990). *Περί της εν Χριστώ ζωής*, Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Η. Ιωάννης ο Θεολόγος, (Λόγος Τέταρτος, σσ. 142-143).
3. Βιζυηνός, Γ. (2008). *Το αμάρτημα της μητρός μου*. Αθήνα: Πατάκης.
4. Βουλγαράκης, Η. (1995). *Στιγμιότυπα από την Εποχή των Πατέρων*. Αθήνα: Αρμός.
5. Βουλγαράκης, Η. (2001). *Καθημερινές Ιστορίες Αγίων και Αμαρτωλών στο Βυζάντιο*. Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Βουλγαράκης, Η. (2006). *Συ τι κρίνεις τον αδελφόν σου;* Αθήνα: Μαΐστρος.
7. Γουνελάς, Σ. (1997). «Φρόντ [...]. Ενοχή και ηδονή στον Καβάσιλα και την Σιμόνη Βέλ». Στο Ιδ. *Η κρίση του πολιτισμού*. Αθήνα: Αρμός, σσ. 85-112.
8. Νέλλας, Π. (2000). *Ζώνον Θεούμενον*. Αθήνα: Αρμός.
9. Νέλλας, Π. (2011). *Η περί δικαιοσύνης διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα: Συμβολή εις την ορθόδοξον σωτηριολογίαν*. Αθήνα: Αρμός.
10. Νέλλας, Π. (1983). «Λύτρωση ή Θέωση;», *Σύναξη* 6, σ. 17.
11. Ντοστογιέφσκι, Φ. (2012). *Έγκλημα και τιμωρία*. Μτφρ. Ε. Μπακοπούλου. Αθήνα: Ίνδικτος.

5.3 ΑΔΙΚΙΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αναγνωρίζουν τις ηθικές προεκτάσεις της αδικίας, - επισημαίνουν τις κοινωνικές προεκτάσεις του κηρύγματος του Χριστού, - προβληματίζονται γύρω από το ερώτημα της θεοδικίας, - ευαισθητοποιούνται σε ζητήματα αδικίας με θρησκευτικά κριτήρια. 	<ul style="list-style-type: none"> - Σύνδεση της δικαιοσύνης με τον Χριστό. - Διατύπωση επιχειρημάτων σχετικών με τη θεοδικία. - Κριτική στάση σε ζητήματα αδικίας με θρησκευτικά κριτήρια.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Δίκαιο και άδικο.

- «Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου»: Από τις εφημερίδες της ημέρας (ή τον ηλεκτρονικό τύπο) οι μαθητές υπογραμμίζουν ειδήσεις με αναφορές αδικίας και απόδοσης δικαιοσύνης. Το επεξεργάζονται δημιουργώντας ένα χάρτη εννοιών (τι είδους αδικία; πότε; πού; σε ποιους; κλπ).
- Εναλλακτικά:
«Καρέκλα αφήγησης»: Ένας μαθητής καθισμένος σε καρέκλα αφηγείται ως πρόσωπο που αδικεί, έχει προκαταλήψεις κλπ. Στη συνέχεια γυρίζει την καρέκλα προς την άλλη κατεύθυνση κι αφηγείται ως πρόσωπο που υφίσταται κάποια αδικία.

Νοηματοδοτώντας:

Ο Θεός και η αδικία στον κόσμο (θεοδικία).

- «Διδακτικός διάλογος»: «Μακάριοι οί πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται». Ποιοι είναι αυτοί που πεινάνε και διψάνε για δικαιοσύνη; Γιατί υπάρχει η αδικία; Ο Θεός τιμωρεί; κλπ.
- Εναλλακτικά:
- «Παγωμένες εικόνες»: Οι μαθητές αφού μελετήσουν την ιστορία του Ιώβ ή θαυμάτων θεραπείας Χριστού (τυφλός), όπου αναπτύσσεται προβληματισμός για το αίτιο του κακού, αποδίδουν ένα στιγμιότυπο που επιλέγουν. Ακολουθεί συζήτηση για το ζήτημα της θεοδικίας.

Αναλύοντας:

Ο Χριστός (ως συμπαραστάτης των αδικημένων και ως πηγή δικαιοσύνης) και οι Πατέρες έναντι της αδικίας.

- «Συλλογιστικό μοτίβο: Τι σε κάνει να το λες αυτό;» Προβολή εικόνας σταύρωσης Χριστού: Τι νομίζετε ότι απαντά ο Χριστός με τη σταύρωσή Του στους αδικημένους; Οι μαθητές υποστηρίζουν τις ερμηνείες τους.
- Εναλλακτικά:
Ευαγγελικά και πατερικά κείμενα στο θέμα της αδικίας και της θέσης του Χριστού ως προστάτη των αδικημένων. Οι μαθητές τα διαβάζουν και καλούνται να τα σχολιάζουν με μια δική τους εικαστική παρέμβαση (ποίηση, αφήγημα, ζωγραφική, κοκ) με γενικό τίτλο: «Μακάριοι οί δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται».

Εφαρμόζοντας:

Θρησκευτικές παραδόσεις και διαχείριση της αδικίας.

- «Διελκυστίδα»: Το «ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ...» είναι παρότρυνση σε αντεκδίκηση, ή παρότρυνση για αναλογία και μέτρο στην αντεκδίκηση; Οι μαθητές τοποθετούνται στη μία ή την άλλη πλευρά και στηρίζουν την επιλογή τους με επιχειρήματα.
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο» με το μοτίβο «Τι με ενοχλεί, τι μ' αρέσει, ποια πρόταση μ' αγγίζει;». Διαβάζουμε κείμενο για την υπέρβαση της αδικίας, το προχώρημα στη ζωή, τη συγγνώμη, κλπ. (π.χ. Καραγιάννης 2010).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    - 1. Δραστηριότητα αντιστοίχισης: Η αληθινή χαρά-Μακαρισμοί, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7288>.
    - 2. Κουίζ : Η δικαιοσύνη του κόσμου και της Εκκλησίας, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4532>.
    - 3. Συλλογή εικόνων: Η Σταύρωση του Ιησού (ανατολική τεχνοτροπία), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7344>.
    - 4. Συλλογή εικόνων: Η Σταύρωση του Ιησού (δυτική τεχνοτροπία), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7345>.
- Ιώβ, προφήτες (π.χ. Ησαΐας).
- Θεραπεία εκ γενετής τυφλού: Ιω 9, 1-12.
- Μακαρισμοί.
- Κοράνιο.
- Υμνολογία (Απολυτίκιο Χριστουγέννων: Χριστός ήλιος Δικαιοσύνης).
- Πατερικά κείμενα εναντίον της αδικίας και υπέρ αδικουμένων (π.χ. 3 Ιεράρχες)
- Υλικό επικαιρότητας από τον έντυπο και περιοδικό ή ηλεκτρονικό τύπο.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Weber, M. (2006). *Καπιταλισμός και το πνεύμα του προτεσταντισμού*. Μτφρ. Μ. Κυπραίος, Αθήνα: Gutenberg.
2. *Εθνική Οικονομία και Κοινωνική Δικαιοσύνη. Ημερολόγιο 2012* εφημερίδας Χριστιανική [ανθολογούνται κείμενα για την κοινωνική δικαιοσύνη εξ επόψεως χριστιανικής].
3. Καραγιάννης, Δ. (2010). *Η αδικία που πληγώνει*. Αθήνα: Αρμός.
4. Καψάνης, Αρχιμ. Γεώργιος, καθηγούμενος Ι.Μ. Γρηγορίου (1976). *Χριστός, Εκκλησία και Κοινωνία*, Αθήνα: Ε.Χ.Ο.Ν.
5. Κρουσταλάκη, Ευ. (2007). *Δικαιοσύνη και δικαίωση: Από την ανθρώπινη δικαιοσύνη στην εκ Θεού δικαίωση*. Αθήνα: Εν πλω.
6. Κωνσταντέλος, Δ. (1990). *Βυζαντινή Φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια*. Αθήνα: Φως.
7. Μπελ, Χ. (1985). *Η χαμένη τιμή της Καταρίνα Μπλουμ: Ή πώς γεννιέται η βία και πού μπορεί να οδηγήσει*. Μτφρ. Χ. Γιαννόπουλος. Αθήνα: Γράμματα. (Σημείωση: Υπάρχει και ταινία).
8. Μπερντιάγεφ, Ν. (1986). *Χριστιανισμός και κοινωνική πραγματικότητα*. Μτφρ. Ε. Γιούλτση. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
9. Μπουγάτσος, Ν. (1990). *Κοινωνική διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
10. *Νέα Κοινωνιολογία*, τχ. 30 (Άνοιξη 2000). Αφιέρωμα στην Πνευματική Κληρονομιά των Πατέρων της Εκκλησίας.
11. Ροδίτης, Γ. (2009). *Χριστιανισμός και Πλούτος*. Αθήνα.
12. Στανιλόε, Δ. (2010). *Η νίκη του Σταυρού*. Μτφρ. Λ. Ψωμάς. Αθήνα: Μαΐστρος.
13. Ψαρουδάκης, Ν. (1966). *Επιστημονικός σοσιαλισμός και κοινωνικός χριστιανισμός*. Αθήνα: Μήνυμα.

14. Ψαρουδάκης, Ν. (1973). *Η Χριστιανική Επανάσταση: Η Φιλοσοφία της Επανάστασης*. Δοκίμιο. Αθήνα: Μήνυμα.

5.4 ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διακρίνουν τα αίτια και τις μορφές του θρησκευτικού φανατισμού, - επισημαίνουν κριτικά τις διαφορές μεταξύ της πίστης και του φανατισμού, - εκτιμούν τη θέση του Χριστιανισμού για την υπέρβαση φαινομένων φανατισμού και την καλλιέργεια στάσεων κατανόησης και αποδοχής του άλλου. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση του θρησκευτικού φανατισμού ως πολυεπίπεδου φαινομένου. - Περιγραφή και αξιολόγηση των συνεπειών του θρησκευτικού φανατισμού. - Διατύπωση τρόπων υπέρβασης του φανατισμού γενικότερα. - Η θέση του Χριστιανισμού για τον φανατισμό.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Φαινόμενα φανατισμού.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Παρουσιάζονται φωτογραφίες ή τίτλοι από αποκόμματα εφημερίδων (Χίτλερ σε συγκέντρωση, Κου-Κλουξ-Κλαν, τζιχαντιστές, βία στα γήπεδα κ.ά.). Οι μαθητές καλούνται να αποτυπώσουν τι συνδέει τις εικόνες αυτές.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία»: Κάθε ομάδα διαλέγει μια φωτογραφία/γελοιογραφία με θέμα το φανατισμό και βάζει έναν τίτλο, μια φράση σε ένα από τα εικονιζόμενα πρόσωπα και δύο συναισθήματα.

Εφαρμόζοντας:

Τα αίτια και η διαδικασία γέννησης του θρησκευτικού φανατισμού.

- «Ρόλος στον τοίχο»: Ένας φανατικός θρησκευόμενος. Τι σκέφτεται, ποια τα συναισθήματα για τη θρησκευτική του κοινότητα (μέσα στο περίγραμμα), τι σκέφτεται και ποια τα συναισθήματα για τους πιστούς μιας άλλης κοινότητας (έξω από το περίγραμμα). Στη συνέχεια, οι μαθητές καλούνται να φτιάξουν την ταυτότητά του (όνομα, ηλικία, μόρφωση, επάγγελμα, ασχολίες, κλπ.). Ακολουθούν οι ερωτήσεις: Τι παρατηρείτε; ποιο είναι το προφίλ του φανατικού θρησκευόμενου, γιατί γίνεται φανατικός, τι του λείπει και τι ψάχνει στον φανατισμό;
- Εναλλακτικά:
«Καθοδηγούμενος διάλογος» με αφορμή εμπειρίες από συναναστροφή με κάποιον/-α που θα χαρακτήριζαν θρησκευτικά φανατικό - είτε από ιστορικά είτε από σύγχρονα γεγονότα.

Διερευνώντας:

- Περιπτώσεις θρησκευτικού φανατισμού.
- «Ομαδοσυνεργασία - Μελέτη Περίπτωσης»: Καταστροφή μουσείου Μοσούλης από τζιχαντιστές τον Φεβρουάριο του 2015.
- Εναλλακτικά:
Οι μαθητές γράφουν ένα άρθρο γνώμης (ή ένα ρεπορτάζ) σε μια (φανταστική) ιστοσελίδα ή εφημερίδα που αφορά ένα συμβάν (πρόσφατο ή ιστορικό) που σχετίζεται με τον θρησκευτικό φανατισμό.

Αναπλαισιώνοντας:

Διαφορά πίστης και φανατισμού. Η θέση του Χριστιανισμού.

- «Μελέτη περίπτωσης»: «Απόστολος Παύλος. Από φανατικός διώκτης πιστός μαθητής». Οι μαθητές σε ομαδοσυνεργασία καταγράφουν τις σκέψεις του Αποστόλου πριν και μετά τη μεταστροφή του. [Μπορούν να βοηθηθούν από το υλικό που χρησιμοποίησαν στο μάθημα για την πίστη και ειδικότερα στο δίλημμα: «Πιστεύω σε... / πιστεύω ότι...»]. Ακολουθεί συζήτηση για τις διαφορές πίστης και φανατισμού.
- Εναλλακτικά:
«TPS»: Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις. Επεξεργασία της ομιλίας Μητρ. Σιατίστης Παύλου, «Το μεταναστευτικό πρόβλημα».

Αξιολογώντας:

Επιχειρηματολογία για την αντιμετώπιση του φανατισμού.

- «Δάσκαλος σε ρόλο». Ο δάσκαλος υποδύεται έναν φανατικό συμμαθητή. Οι μαθητές τού περιγράφουν πώς αισθάνονται και ποιες δυσκολίες αναφύονται πια στις μεταξύ τους σχέσεις. Επιχειρηματολογούν προσπαθώντας να τον αποτρέψουν από αυτή την επιλογή.
- Εναλλακτικά:
«Δημόσια επιστολή διαμαρτυρίας»: Οι μαθητές απευθύνονται σε δημόσιο πρόσωπο που εκφράζει έναν φανατικό δημόσιο λόγο, ένα κήρυγμα μισαλλοδοξίας. Επισημαίνουν τις αρνητικές συνέπειες αυτού του «κηρύγματος» και διαμαρτύρονται. Τεκμηριώνουν τις θέσεις τους με επιχειρήματα. Οι καλύτερες επιστολές μπορούν να αναρτηθούν στην ιστοσελίδα του μαθήματος ή του σχολείου.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    - 1. Συλλογή φωτογραφιών: Μορφές Φανατισμού, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/5068>.
    - 2. Κουίζ: Φανατισμός και ανεξιθρησκία, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4546>.
- Πράξεις των Αποστόλων: Ο Παύλος ως διώκτης των χριστιανών.
- Αποσπάσματα από τον τύπο σχετικά με εκφάνσεις του φανατισμού στον αθλητικό, εθνικοπολιτικό και θρησκευτικό τομέα, π.χ. επεισόδια και καταστροφές

σε αγώνες, σφαγές και διωγμοί στην Μ. Ανατολή, διωγμός των Εβραίων από τους Ναζί.

- Ταινίες ή βίντεο για το Ολοκαύτωμα, την Κου-Κλουξ-Κλαν, κ.ά.
- Ταινία *Die Welle (Το κύμα)*, Dennis Gansel.
- Ομιλία Μητρ. Σιατίστης Παύλου, «Το μεταναστευτικό πρόβλημα» (δημοσιευμένη στο διαδίκτυο).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Βασιλειάδης, Π. (2007). *Ενότητα και μαρτυρία*. Αθήνα: Επίκεντρο.
2. Γιαννουλάτος Αναστάσιος, Αρχ.Τιράνων (2004). *Ίχνη από την Αναζήτηση του Υπερβατικού: Συλλογή Θρησκευτολογικών Μελετημάτων*. Αθήνα: Ακρίτας.
3. Νησιώτης, Ν. (2004). *Από την Ύπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία – Τεχνολογία – Θρησκεία*. Αθήνα: Μαΐστρος.
4. Νικολαΐδης, Α. (2012). *Φανατισμός: Θεολογική, ψυχολογική, ηθική και κοινωνιολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
5. Ντανιέλ, Ζ. (1998). *Είναι ο Θεός φανατικός;* Μτφρ. Α. Πανταζόπουλος. Αθήνα: Πόλις.
6. Οζ, Α. (2005). *Κατά του φανατισμού*. Μτφρ. Ε. Τσερεζόλε, Αθήνα: Καστανιώτης.

5.5 ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - εμβαθύνουν στο θεολογικό περιεχόμενο των εννοιών εξάρτηση, υποδούλωση, ελευθερία, - διακρίνουν τα όρια ανάμεσα στην αφοσίωση και στην εξάρτηση στον Χριστιανισμό, - προσεγγίζουν κριτικά σύγχρονα φαινόμενα εξάρτησης ως μορφές υποδούλωσης στο κακό. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ερμηνεία των εννοιών εξάρτηση και υποδούλωση ως προς την «εν Χριστώ» ελευθερία. - Διερεύνηση των ορίων μεταξύ της αφοσίωσης και εξάρτησης σε θρησκευτικό πλαίσιο. - Ερμηνεία σύγχρονων φαινομένων εξάρτησης με χρήση θρησκευτικών όρων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Σύγχρονες μορφές εξάρτησης και δουλείας.

- «Ιδεοθύελλα» με τη λέξη δουλεία. Ακολουθεί προβολή βίντεο ή φωτογραφιών με θέματα περί σύγχρονης δουλείας (trafficking, δουλεμπορική εργασία, ναρκωτικά, υπολογιστές, έξεις, αλκοολισμός, συμμορίες...).
- Εναλλακτικά:
«Ανάγνωση φωναχτά» αποσπασμάτων από το βιβλίου του Δ. Ελεύθερου (ψευδώνυμο χρήστη και φυλακισμένου για 25 χρόνια, που λυτρώθηκε χάρη στην πίστη του) για την υπέρβαση της εξάρτησης από τα ναρκωτικά και την ανακάλυψη

του δρόμου της ελευθερίας. Χάρτης εννοιών με θέμα διάφορες μορφές εξάρτησης/υποδούλωσης.

Νοηματοδοτώντας:

Αφοσίωση και εξάρτηση στον Χριστιανισμό.

- «Ομαδοσυνεργασία - TWPS»: Οι μαθητές, έχοντας κατά νου το παράδειγμα φιλικών (ή ερωτικών/συζυγικών σχέσεων (π.χ. γονείς) ή σχέσεων γονέων - παιδιών), καταγράφουν σε ένα δίστηλο πίνακα συμπεριφορικά παραδείγματα που δείχνουν αφοσίωση και άλλα που δείχνουν εξάρτηση. Στη συνέχεια ακολουθεί κατευθυνόμενος διάλογος με το ερώτημα αν τα πορίσματα των μαθητών έχουν αναλογία και εφαρμογή στη σχέση ανθρώπου και Θεού.
- Εναλλακτικά:
«Η αληθινή ελευθερία από κάθε δουλειά και η εν Χριστώ δουλεία». «Καθοδηγούμενος διάλογος» με αφορμή αγιογραφικές αναφορές στον όρο «δούλος του Θεού» (π.χ. ψαλμοί, Ττ 1,1, Λευ 25,55, Γεν 26, 24, κ. ά. Πρβλ. και Βιβλίο Θρησκευτικών Γ' Λυκείου (2014): *Θέματα Χριστιανικής Ηθικής*, σσ. 38-39).

Αναλύοντας:

Σχέσεις εξάρτησης, σχέσεις ελευθερίας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές αντιλήψεις.

- «Παιχνίδι ρόλων σε ομαδοσυνεργασία»: «Η δουλεία στις θρησκείες: από τη δεοντολογία στην πράξη». Κάποιοι μαθητές υποδύονται τους δουλεμπόρους, άλλοι υποδύονται τους δούλους, κάποιοι τους αγοραστές / επενδυτές και κάποιοι τους εκφραστές της πίστης (στο πλαίσιο του χριστιανισμού / ιουδαϊσμού / Ισλάμ). Στα παιδιά διατίθεται μικρή επιλογή κειμένων για να στηριχτούν στην οικοδόμηση του ρόλου τους (π.χ. ρήσεις του Ευαγγελίου, του Λευιτικού, του Κορανίου αλλά και λογοτεχνικά και αφηγηματικά κείμενα με ιστορίες δούλων, αλλά και με βάση το υλικό που είδαν σε προηγούμενα στάδια).
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου-Συζήτησε-Μοιράσου (TPS)»: Ιωβηλαίο. Ποια αντίληψη υπάρχει πίσω απ' αυτήν την εντολή; Ποιες δυνατότητες προσωπικές και κοινωνικές ανοίγονται; (Πρβλ. Λευ, κεφ. 25).

Εφαρμόζοντας:

Θεολογικά επιχειρήματα για την αντιμετώπιση σύγχρονων φαινομένων δουλείας.

- «Θέατρο του καταπιεσμένου» (Forum): Θέατρο ρόλων μιας σκηνής υποδούλωσης ή εξάρτησης (ναρκωτικά, υπολογιστές, συνήθειες, έξεις, αλκοολισμός, συμμορίες, αυτοκαταστροφή), όπου σε δεύτερη φάση οι θεατές/μαθητές επεμβαίνουν και δίνουν πιθανή λύση / εναλλακτική στάση στο πρόβλημα, με βάση τη θεολογική αντίληψη περί ελευθερίας.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη Περίπτωσης»: «Ανώνυμοι Αλκοολικοί». Οι μαθητές αναζητούν στο διαδίκτυο πληροφορίες για τις απαρχές της οργάνωσης. Καθοδηγούμενος διάλογος: Πού αποδίδει ο ιδρυτής την θεραπεία του; Ποιες αρχές της χριστιανικής κοινότητας εφαρμόζονται στην οργάνωση;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
- α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
  1. Δραστηριότητα: Το κακό στο σύγχρονο κόσμο: Σύγχρονες μορφές δουλείας, http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/html/kef6_en27_to_kako_sto_sixrono_kosmo_popup.htm.
  2. Δραστηριότητα: Σταθμοί στην ιστορία της δουλείας, http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9139/extras/html/kef3_en9_staumoi_istoria_doulia_timeline_popup.htm.
- Για τη σύγχρονη δουλεία:
  1. Φωτογραφίες της Lisa Kristine (διαθέσιμες στο διαδίκτυο).
  2. Βίντεο: Lisa Kristine, Photos that bear witness to modern slavery. Επίσης: Kevin Bales, How to combat modern slavery.
- Ταινία: Mission (Η Αποστολή), σκηνοθεσία Rolland Joffé, 1986.
- Αναφορές από τον Τύπο για σύγχρονες μορφές εξάρτησης/υποδούλωσης, π.χ. ναρκωτικά, υπολογιστές, αλκοόλ, trafficking.
- Τραγούδια: Σαββόπουλος, Έλσα σε φοβάμαι. Amy Winehouse, *Rehab*. Πάνος & Χάρης Κατσιμίχας, Φάνης.
- Αναφορά (γραπτό κείμενο ή βίντεο) από εγκληματικές εκδηλώσεις σεκτών.
- Αγιογραφικές πηγές.
- «Περάσματα»: Παιχνίδι ευαισθητοποίησης για τη ζωή των προσφύγων (UNHCR)
- «Δεν είναι μόνο αριθμοί», εκπαιδευτικό υλικό για τη μετανάστευση και το άσυλο στην Ευρώπη (UNHCR).
- Πρόγραμμα «Διαφυγές από κάθε εξάρτηση».
- Ερωταποκρίσεις για εξαρτήσεις στην ιστοσελίδα του ΚΕΘΕΑ.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Chinua, A. (2003). *Τα πάντα γίνονται κομμάτια*. Μτφρ. Κ. Χαλμούκου, Αθήνα: Νέα Σύνορα-Λιβάνης.
2. Γιανναράς, Χ. (2002). *Η Ελευθερία του Ήθους*. Αθήνα: Ίκαρος.
3. Ελεύθερος, Δ. (2010). *Ο Ήχος της Χειροπέδας: Ο Κόσμος του Χρήστη*. Πρόλ. Αρχιεπ. Αθηνών Ιερωνύμου. Αθήνα: Μαΐστρος.
4. Μακράκης, Μ. (1982). *Οι δύο διαστάσεις της ελευθερίας στη φιλοσοφική και θρησκευτική σκέψη του Ντοστογιέφσκι: Σπουδή στον Ντοστογιέφσκι*. Αθήνα: Imago.
5. Μπεν, Α. (2008). *Ο ρουινόκο ή ο Σκλάβος Πρίγκιπας*. Αθήνα: Μαΐστρος.

6.2 ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες & Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

Θ.Ε. 1 ΘΕΟΣ

(αποκάλυψη, δημιουργία, βίωμα, λύτρωση, αθεΐα)

1.1 ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσδιορίζουν το νόημα που δίνει ο Χριστιανισμός στην αποκάλυψη του Θεού ως πηγή της πίστης, - πληροφορούνται για διδασκαλίες θρησκειών σχετικά με την αποκάλυψη του Θεού, - αξιολογούν θεωρήσεις των πιστών για την αποκάλυψη του Θεού και το νόημα που της αποδίδουν στην προσωπική τους ζωή, - εκφράζουν προσωπικές σκέψεις σχετικά με την αποκάλυψη του Θεού. 	<ul style="list-style-type: none"> - Παρουσίαση του νοήματος της αποκάλυψης του Θεού στον Χριστιανισμό. - Κριτική των θέσεων των πιστών για την αποκάλυψη του Θεού και του νοήματος που της αποδίδουν στην προσωπική τους ζωή.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ. Σε κάθε βήμα της μεθόδου, παρουσιάζεται ως εισαγωγή το σχετικό απόσπασμα από το ΠΣ. Για την υλοποίηση κάθε βήματος προτείνονται ενδεικτικές διδακτικές δραστηριότητες και τεχνικές, καθώς και εναλλακτικές προτάσεις, η επιλογή των οποίων δεν είναι δεσμευτική για τον εκπαιδευτικό. Αναλυτικές πληροφορίες για τις διδακτικές τεχνικές και τον τρόπο υλοποίησής τους υπάρχουν στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2011 και αναθεώρηση 2014). Η παραπάνω σημείωση ισχύει για όλες τις Διδακτικές Ενότητες της τάξης ανεξάρτητα από τη μέθοδο που ακολουθείται σε καθεμία από αυτές.

Βιώνοντας:

Αποκαλύψεις στη ζωή των ανθρώπων.

- Αναζήτηση στο διαδίκτυο της λέξης «αποκαλύψεις»: Διαβάζοντας τους τίτλους των δημοφιλέστερων αποτελεσμάτων, καταγραφή συνηθισμένων χρήσεων του όρου στην καθημερινή ζωή.
- Εναλλακτικά:
«Επ' αυτού θα είχα να πω»: Διαβάζω, ακούω, μαθαίνω τα πάντα για το αγαπημένο μου συγκρότημα, τραγουδιστή, ηθοποιό, αθλητή. Θα ήθελα να μου παρουσιαστεί προσωπικά και γιατί;

Νοηματοδοτώντας:

Η αποκάλυψη του Θεού στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

- Δίνεται (συμβατικό ή πολυτροπικό) κείμενο με θέμα το προσκύνημα ενός πιστού σε τόπο αποκάλυψης του Θεού σύμφωνα με την πίστη του. Ακολουθεί «ρόλος στον τοίχο» με πρωταγωνιστή τον πιστό. Οι μαθητές καταγράφουν προσεγγίσεις ή συναισθήματα ή προσδοκίες ή ερωτήματα του πιστού και τα συσχετίζουν με δικές τους προσεγγίσεις.
- Εναλλακτικά:
«TPS» (σκέψου, συζήτησε, μοιράσου): Νοηματοδότηση του όρου «αποκάλυψη» στις θρησκείες, καθώς και άλλων συναφών ή συνώνυμων λέξεων (θεοφάνεια, θεοπτία, Ενανθρώπιση, Αποκάλυψη του Ιωάννη, «αποκαλυπτικές σκηνές», «αβατάρα»...).

Αναλύοντας:

Το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό και στις αποκαλυπτικές θρησκείες.

- Εργασία σε ομάδες, «μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου»: Επεξεργασία βιβλικού ή πατερικού ή σύγχρονου κειμένου σχετικά με το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό. Παρόμοια εργασία με κείμενα από τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ.
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένων»: Σχέση προφητείας και αποκάλυψης με βάση ποικίλες αφηγήσεις στο πλαίσιο του χριστιανισμού και των αποκαλυπτικών θρησκειών.

Εφαρμόζοντας:

Η σημασία που έχουν στη ζωή των πιστών οι πεποιθήσεις τους για την αποκάλυψη.

- «Βιωματικές εικόνες»: Δίνονται εικόνες με πιστούς διαφόρων θρησκειών με περιεχόμενο σχετικό με την αποκάλυψη του Θεού. Ποια σημασία έχουν στη ζωή των πιστών οι πεποιθήσεις τους για την αποκάλυψη;
- Εναλλακτικά:
«Αντιλογία (Debate)»: Όταν άνθρωποι με διαφορετικές θρησκευτικές αντιλήψεις εκφράζουν δημόσια την αμφισβήτησή τους για τη διδασκαλία περί αποκάλυψης μιας θρησκείας προσβάλλουν τους πιστούς αυτής της θρησκείας;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 5, 8, Α΄ Λυκείου ΔΕ 13, Β΄ Λυκείου ΔΕ 2, 3, 4):
    1. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 3: Βίντεο: Θρησκεία. Ένα πανανθρώπινο φαινόμενο
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3243,13167>.
    2. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 4. Δραστηριότητα: Ποιος είναι ο Θεός που πιστεύουμε.
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13169>.
  - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Συλλογή βυζαντινών εικόνων: Η φιλοξενία του Αβραάμ,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/872>.
    2. Συλλογή πινάκων: Η φιλοξενία του Αβραάμ,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/871>.
    3. Συλλογή βυζαντινών εικόνων: Η Μεταμόρφωση του Χριστού

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7197>.

4. Συλλογή εικόνων: Η Μεταμόρφωση του Χριστού (δυτική τεχνοτροπία),
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7342>.

5. Βίντεο: Ο Θεός μιλά στον προφήτη Ηλία
<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/865>.

6. Βίντεο. Περιγραφή της σκηνής με τον Μωυσή στο Σινά,
<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/863>.

7. Δραστηριότητα: Αντιλήψεις ανθρώπων για τον Θεό,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4493>.

8. Κουίζ: Ποιος είναι ο Θεός κατά την πίστη του Χριστιανισμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4569>.

- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:
<http://www.hprr-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (ντοκιμαντέρ: «Ιωάννη Αποκάλυψη», «Πάτμος το Ιερό νησί της Αποκαλύψεως», «Μονή Σινά»).
- Βιβλικά αποσπάσματα κειμένων με θέμα την αποκάλυψη του Θεού (π.χ. Μωυσής, κλήση προφητών, Βάπτισμα Ιησού Χριστού, Μεταμόρφωση, όραμα Δαμασκού, Αποκάλυψη Ιωάννου κ.ά.).
- Εκκλησιαστικά, πατερικά ή σύγχρονα χριστιανικά κείμενα με ερμηνευτικές προσεγγίσεις στο θέμα της αποκάλυψης του Θεού (π.χ., Γρηγορίου Νύσσης, *Εις τον βίον Μωσέως*, Συμεών Νέου Θεολόγου, *Γ' ηθικός λόγος*, Γρηγορίου Παλαμά, *Υπέρ των ιερών ησυχάζοντων*, υμνολογία Χριστουγέννων, ευχές Μεγάλου Αγιασμού Θεοφανείων, Bloom, A. (1990). *Μάθε να προσεύχεσαι*. Μτφρ. Ε. Γκανούρη. Αθήνα: Έλαφος.
- Σύντομα κείμενα από θρησκείες για την αποκάλυψη/φάνερωση του Θεού (Ιουδαϊσμός: κλήση προφητών, Ισλάμ: *Κοράνιο*, κεφ. 21,22,68).
- Θρησκευτικές εικόνες για την αποκάλυψη/φάνερωση του Θεού και σύγχρονες εικόνες (ή πολυμέσα) πιστών διαφόρων θρησκειών, με λατρευτικές αναφορές ή προσεγγίσεις πίστης σχετικά με την αποκάλυψη ή προσκυνήματα σε τόπους αποκάλυψης του Θεού (βλ. <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php> / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων / Θρησκευτικά / Εικαστικό Υλικό).
- Ποίηση: Οδ. Ελύτη «Τα ελεγεία της οξώπετρας», Κικής Δημουλά «Αθώ αναπόδεικτο».
- Κινηματογράφος: «Αντρέι Ρουμπλιώφ» (Ταρκόφσκι, 1969).
- Επικουρικά διδακτικά μέσα: Στις φάσεις «Νοηματοδοτώντας» και «Αναλύοντας» μπορεί να χρησιμοποιηθεί βοηθητικό φύλλο εργασίας με διερευνητικά ερωτήματα για την αποκάλυψη του Θεού στις θρησκείες.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. McAfee, W. (2001). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*, Αθήνα: Άρτος Ζωής
2. Αγουρίδης, Σ. (2000). *Η αποκάλυψη του Ιωάννη*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
3. Γιαννουλάτος, Αν. (1973). *Κύριος της λαμπρότητας: Ο Θεός των παρά τω όρος Κένυα Φυλών*. Αθήνα: Πορευθέντες.
4. Ζιάκας, Γρ. (1976). *Προφητεία, Αποκαλύψεις και Ιστορία της σωτηρίας κατά το Κοράνιο*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

5. Καραβιδόπουλος, Ι. (1995). Υπόσχεση και Εκπλήρωση στην Αποκάλυψη του Ιωάννη. Στο ίδιου. *Βιβλικές Μελέτες*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς: 164-185.
6. Μαντζαρίδης, Γ. (1969). Ηθική και Αποκάλυψη, Ανάτυπο. Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ, τ. ΙΔ΄. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
7. Μπερντιάεφ, Ν. (2011). *Αλήθεια και Αποκάλυψη*. Αθήνα: Αρμός.
8. Ρόουζ, Σερ. (2004). Η αποκάλυψη του Θεού στην ανθρώπινη καρδιά, Αθήνα: Εγρήγορση.
9. Σωφρόνιος, Αρχ., (2^η 1993). *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί*, Έσσεξ Αγγλίας: Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου.
10. Ψάλτης, Σ. (2000). λ. Αποκάλυψη, αποκαλυπτική γραμματεία. Στο Μπέγζος, Μ. (επιμ.). *Θρησκευολογικό Λεξικό*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

1.2 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αναγνωρίζουν τη χριστιανική προσέγγιση για τη δημιουργία του κόσμου, - εξετάζουν πεποιθήσεις άλλων θρησκειών, παραδόσεων ή φιλοσοφικών παραδοχών για την προέλευση του κόσμου, - εκφράζουν απόψεις για την ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στη δημιουργία. 	<ul style="list-style-type: none"> - Κατανόηση της σημασίας της χριστιανικής διδασκαλίας για τη δημιουργία του κόσμου εκ του μηδενός. - Ερμηνεία της χριστιανικής θέσης για τη δημιουργία του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού. - Παράθεση διαφορετικών θρησκευτικών αντιλήψεων για το θέμα της δημιουργίας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Το κοσμοείδωλο της δημιουργίας στην Παλαιά Διαθήκη. Δημιουργός και δημιούργημα.

- Οι μαθητές εργάζονται πάνω σε (ψηφιακό ή συμβατικό) χάρτη με το κοσμοείδωλο της εποχής της Παλαιάς Διαθήκης. Συσχετίζουν τα εικονιζόμενα με φράσεις της Γένεσης στο κείμενο για τη δημιουργία, τις οποίες εντοπίζουν με ομαδοσυνεργασία. Ή και αντίστροφα: Ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου σε συνδυασμό με ομαδοσυνεργατική ζωγραφική. Απεικόνιση του κοσμοειδώλου της δημιουργίας. Συμπεράσματα.
- Εναλλακτικά:
Διερεύνηση με Artful Thinking (τι βλέπεις, τι νομίζεις, τι αναρωτιέσαι) στον χάρτη με το κοσμοείδωλο της δημιουργίας. Στη φάση της ερμηνευτικής επεξεργασίας γίνονται συνδέσεις με το κείμενο της Γένεσης.

Εφαρμόζοντας:

Αντιλήψεις για τη δημιουργία και την προέλευση του κόσμου στις θρησκείες.

- Ιστοεξερεύνηση. Οργάνωση ψηφιακής παρουσίασης με το παραπάνω θέμα. Αν δεν υπάρχει πρόσβαση στο διαδίκτυο: Σύγκριση κειμένων και αποτύπωση συμπερασμάτων σε εννοιολογικό χάρτη
- Εναλλακτικά:
Θεότητα και δημιουργία στις θρησκείες. Ομαδοσυνεργασία: Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου". Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες, όπου μελετούν κείμενα (αρχαιοελληνικό μύθο, αφρικανικό μύθο, κορανικό κείμενο, απόσπασμα από την Εξαήμερο, κείμενο από την ινδουιστική παράδοση). Η έννοια της δημιουργίας δεν υπάρχει σε όλες τις θρησκείες.

Διερευνώντας:

Η δημιουργία του κόσμου εκ του μηδενός και η δημιουργία του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Αναζήτηση του νοήματος της αναφοράς του Α' κεφ. της Γένεσης σε πατερικό ή σύγχρονο θεολογικό κείμενο.
- Εναλλακτικά:
«Η "αλήθεια" του κειμένου»: Οριοθέτηση του περιεχομένου των όρων «μύθος», «αλληγορία», «ανθρωπομορφικές εκφράσεις» «ακρίβεια» με αναφορές στο κείμενο της Γένεσης. Ανίχνευση της σχέσης μεταξύ συμβολικής γλώσσας και θεολογικού νοήματος.

Αναπλασιάζοντας:

Οι αντιλήψεις για την προέλευση του κόσμου ως παράγοντας πίστης προς τον Θεό. Συνθέσεις και αντιθέσεις στο ζήτημα της δημιουργίας.

- Σύντομη ομαδοσυνεργασία πάνω στο θέμα, στο πρότυπο της τεχνικής «Τα έξι καπέλα της σκέψης» (πληροφορίες, αισιοδοξία, κριτική, διαίσθηση, προτάσεις). Κάθε ομάδα εκφράζεται με όποιο τρόπο επιθυμεί (π.χ. με προφορικό ή γραπτό λόγο, ομαδοσυνεργατική ζωγραφική, δρώμενο).
- Εναλλακτικά:
«Αντιλογία (Debate)» ή ανοικτή συζήτηση με θέμα: Τα επιστημονικά επιτεύγματα για την κατανόηση της κτίσης και της ιστορικής εξέλιξης της δημιουργίας επηρεάζουν την πίστη;

Αξιολογώντας:

Η ευθύνη του ανθρώπου έναντι της δημιουργίας.

- «Κείμενο με έμπνευση»: «Ο Θεός έβαλε τον άνθρωπο στον Παράδεισο για να εργάζεται και να τον φυλάσσει» (πρβλ. Γεν. 2,15). Τι σημαίνει αυτό στη σημερινή συνάφεια. Έκφραση προσωπικών απόψεων για το θέμα.
- Εναλλακτικά:
«Επίλυση προβλήματος»: Εάν ο κόσμος δεν προερχόταν εκ του μηδενός και ο άνθρωπος δεν εικόνιζε τον Θεό, άραγε, ποιες θα ήταν οι συνέπειες στην ύπαρξη;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:

- α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή,
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 25, 26, 27, Α΄ Λυκείου ΔΕ 7, Β΄ Λυκείου ΔΕ 9, 10, 11):
1. Α΄ Γυμνασίου, ΔΕ 25: Δραστηριότητα: Η διήγηση της Γενέσεως,
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/html/kef6_en25_genesis_popup.htm.
  2. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 10: Δραστηριότητα: Τρισδιάστατη εικονική περιήγηση στην Καπέλα Σιξτίνα (Βατικανό),
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13168>.
  3. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 10: Δραστηριότητα: Το κείμενο της Γενέσεως, Ερμηνεία,
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13168>.
  4. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 11. Δραστηριότητα: Γιατί υπάρχει το κακό στον κόσμο;
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13175>.
- β) Ο.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο», (βλ. Συλλογές / Θρησκευτικά, Θεματική Περιοχή / Θρησκευτικά):
1. Συλλογή εικόνων: Η δημιουργία του κόσμου,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/868>.
  2. Συλλογή φωτογραφιών: Το σύμπαν,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/894>.
  3. Δραστηριότητα: Αρχή και πορεία του κόσμου,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4494>.
  4. Κουίζ: Αρχή και πορεία του κόσμου,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4551>.
  5. Σταυρόλεξο: Αρχή και πορεία του κόσμου,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3792>.
- γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
1. «Θρησκευτικά Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου» (2007): Βιβλιοθήκη / Παλαιά Διαθήκη / Η Δημιουργία.
  2. «Θρησκευτικά Γυμνασίου» (2000): Παλαιά Διαθήκη / Ο Θεός δημιουργεί από αγάπη τον κόσμο και τον άνθρωπο, Η αποστασιοποίηση του ανθρώπου από τον Θεό και οι συνέπειές της.
  3. «Όψεις Θρησκείας»: Σύγχρονα θέματα / Θεός / Φυσικός κόσμος, Δημιουργία.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:
<http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (ντοκιμαντέρ: «Αναζητώντας τη Βερενίκη», «Αιώνας που φεύγει / Ό,τι είναι πάνω είναι και κάτω», «Δημιουργώντας το αύριο»).
- Βιβλικά κείμενα: Γεν 1,1-2,46. 2,15. Ψλ 18,2. Ψλ 103. Ψλ 134,6. Ιω 1,3. Εβρ. 3,4 κ.ά.
- Πατερικά κείμενα:
1. Ιππολύτου Ρώμης, *Αποσπάσματα εις την Γένεσιν*.
  2. Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον*.
  3. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί της Εξαήμερου, Περί κατασκευής του ανθρώπου*.
  4. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εις την Γένεσιν ομιλίες, Εις την Γένεσιν λόγοι*.

5. Ιωάννου Δαμασκηνού, *Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως*.
- Κείμενα άλλων παραδόσεων: Ησίοδος, Θεογονία. Μύθοι από άλλες θρησκευτικές παραδόσεις (βλ. και στο βιβλίο της Β' Λυκείου).
- Κινηματογράφος: «The day after» (Μένιερ 1983), «Solaris» (Ταρκόφσκι 1972), «Η θυσία» (Ταρκόφσκι 1986).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Ενδεικτική θεολογική βιβλιογραφία για τη χριστιανική προσέγγιση:
  1. Αγουρίδης, Σ. (1993). *Μύθος, ιστορία, θεολογία*, Αθήνα: Άρτος Ζωής, σσ. 157-160.
  2. Γιανναράς, Χρ. (¹³1983). *Αλφαθητάρι της πίστης*, Αθήνα: Δόμος, σσ. 39-40.
  3. Ζηζιούλας, Ι. (1982). Χριστολογία και ύπαρξη, *Σύναξη*, τχ. 2, σσ. 9-20.
  4. Ζηζιούλας, Ι. (1992). *Η κτίση ως ευχαριστία*, Αθήνα: Ακρίτας.
  5. Καλαϊτζίδης, Π. (2005). Εναλλακτικές προτάσεις για τη φυσιογνωμία και τη διδακτική των Θρησκευτικών, Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα: το παράδειγμα του βιβλίου της Γενέσεως και η αφήγηση της δημιουργίας. Στον τόμο *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
  6. Κωνσταντίνου, Μ. (1999). Παλαιά Διαθήκη: Ιστορία της θείας Οικονομίας ή Μυθολογία των Εβραίων;, *Σύναξη*, τχ. 69, σσ. 66.
  7. Κωνσταντίνου, Μ. (1985). Το κοσμοείδωλο της Π.Δ., στην Ε.Ε.Θ.Σ.Α.Π.Θ., τόμος 25, σσ. 431-454.
  8. Κωνσταντίνου, Μ. (1998). Χίλια χρόνια και μία μέρα. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π. Δ., *Σύναξη*, τχ. 67, σσ. 108-109.
  9. Ματσούκας, Ν. (1999). Οι οικολογικές διαστάσεις στις ομιλίες της *Εξαήμερου* του Μ. Βασιλείου. Στον τόμο *Οικολογία και Εκκλησία*, Θεσσαλονίκη: Ηλίβατον, σσ. 58-66.
  10. Ματσούκας, Ν. (1990). *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
  11. Ματσούκας, Ν. (1992). *Λόγος και μύθος με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
  12. Φλωρόφσκυ, Γ. (1983). *Δημιουργία και απολύτρωση*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σσ. 47-88.
  13. Φλωρόφσκυ, Γ. (1973). «Έννοια της δημιουργίας στον άγιο Αθανάσιο», στο: *Θέματα Ορθοδόξου Θεολογίας*, Αθήνα: Άρτος Ζωής, σσ. 9-32.
- Θρησκευσιολογικές αναφορές:
  1. Αναστάσιος, Αρχ/πος Αλβανίας (2006). *Ισλάμ*, Αθήνα: Πορευθέντες.
  2. Γιαννουλάτος, Αναστάσιος (²1973). *Κύριος της Λαμπρότητας: Ο Θεός των παρά τω όρος Κένυα Φυλών*. Αθήνα: Πορευθέντες.
  3. Γιαννουλάτος, Αναστάσιος (1975). *Ρουχάν'γκα: Ο Δημιουργός*. Αθήνα: Πορευθέντες.
  4. Ζιάκας, Γρ., Το Ισλάμ ως θρησκεία. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/HolySynod/committees/europe/ziakas_islam.html.
  5. Ζιάκας, Γρ. (2006). *Θρησκείες και πολιτισμοί της Ασίας*, Θεσσαλονίκη: Κορνηλία Σφακιανάκη.

6. Λήμματα «Δημιουργία», «Ιουδαϊσμός», «Ισλάμ», Ινδουισμός», στο *Οι θρησκείες*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

1.3 ΒΙΩΜΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ανιχνεύουν την έκφραση της θρησκευτικής εμπειρίας στην πίστη, στη ζωή και στη λατρεία στον Χριστιανισμό, - διερευνούν την αποτύπωση της θρησκευτικής εμπειρίας σε διάφορες θρησκείες, - παρουσιάζουν εμπειρίες και βιώματα ιερών προσώπων γύρω από την παρουσία του Θεού στον κόσμο, - εξετάζουν τον μυστικισμό ως βίωση της εμπειρίας του θείου. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αποτύπωση με παραδείγματα της ποικιλίας των τρόπων έκφρασης των θρησκευτικών εμπειριών. - Ερμηνεία θρησκευτικών εμπειριών και βιωμάτων. - Παρουσίαση της αλληλεπίδρασης μεταξύ πίστης και βιώματος.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Εμπειρίες της ζωής και θρησκευτικές εμπειρίες (διαφορές και ομοιότητες).

- «Καταιγισμός ιδεών» με θέμα «θρησκευτικές εμπειρίες». Σε ομάδες ή σε ολομέλεια, αναζήτηση ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα σε εμπειρίες της ζωής και θρησκευτικές εμπειρίες.
- Εναλλακτικά:
«Artful Thinking (τι βλέπεις, τι υποθέτεις, τι αναρωτιέσαι)» σε θρησκευτικό πίνακα που εικονίζει διαφορετικές ομάδες ανθρώπων με διαφορετικές εμπειρίες (π.χ. Greco, Η θεραπεία του τυφλού) ή σύγχρονο σχετικό θέμα (π.χ. προσκυνητές στο «Τείχος των Δακρύων», εικόνα από τη σύγχρονη ιεραποστολή, λουόμενοι πιστοί στον Γάγγη κ.ά.). Χωρισμός του πίνακα σε θεματικές περιοχές, καταγραφή διαφορετικών προσεγγίσεων.

Εφαρμόζοντας:

Οι συνέπειες και οι επιδράσεις που επιφέρουν τα θρησκευτικά βιώματα στις συλλογικότητες των θρησκειών, στη ζωή των πιστών, στη λαϊκή παράδοση και στον ευρύτερο πολιτισμό.

- Δίνεται υλικό (κειμενικά παραθέματα ή πολυμέσα) για την έννοια του βιώματος στον Χριστιανισμό και άλλες θρησκείες. Με αφετηρία το υλικό, οργάνωση εννοιολογικού χάρτη για περαιτέρω συνέπειες του θρησκευτικού βιώματος.
- Εναλλακτικά:
Δημιουργία ψηφιακής παρουσίασης (ή slideshow) με θέμα «στα χνάρια του Θεού».

Διερευνώντας:

Η αλληλεπίδραση μεταξύ θρησκευτικής πίστης και θρησκευτικού βιώματος. Διδασκαλίες και πρακτικές του μυστικισμού ως αναζήτηση και εμπειρία του Θεού.

- Μελέτη περίπτωσης με θέμα «Ο σουφιστικός μυστικισμός στο Ισλάμ», με τη βοήθεια πολυτροπικού υλικού το οποίο δίνεται.
- Εναλλακτικά:
Ιστοεξερεύνηση με το ίδιο θέμα.

Αναπλαισιώνοντας:

Θρησκευτικά βιώματα και εμπειρίες από τον χώρο του Χριστιανισμού.

- Μελέτη περίπτωσης, με την τεχνική «5W1H» ή «5π1γ (ποιος, πού, πότε, ποιος, πώς, γιατί)», με στόχο τη διερεύνηση εμπειριών, βιωμάτων και δράσεων μιας σπουδαίας θρησκευτικής προσωπικότητας (π.χ. πατέρα της Εκκλησίας ή σύγχρονου ιεραπόστολου ή μορφής με αξιόλογη προσφορά, π.χ. σύγχρονοι όσοι Πορφύριος και Παΐσιος).
- Εναλλακτικά:
«Μετασηματισμός κειμένου»: Οι μαθητές διαβάζουν ένα κείμενο με θρησκευτικά βιώματα και εμπειρίες από τον χώρο του Χριστιανισμού και το μετασηματίζουν σε άλλο δικό τους κείμενο, ποιητικό ή πεζό ή σε εικόνα (παραστατική ή ανεικονική). Κολλάνε τις εργασίες τους σε χαρτόνι ή πίνακα ανακοινώσεων.

Αξιολογώντας:

Σύγχρονες εκφράσεις του θρησκευτικού βιώματος και ο ρόλος τους στη θρησκεία και στον κόσμο.

- Ομαδική προετοιμασία ερωτηματολογίου συνέντευξης με θέμα «σύγχρονα θρησκευτικά βιώματα». Τεκμηρίωση των ερωτήσεων με επιχειρήματα. Ενδεχόμενη υλοποίηση της συνέντευξης σε θρησκευτικό πανηγύρι.
- Εναλλακτικά:
«Αντιλογία (Debate)»: Η θρησκεία δίχως βίωμα γίνεται μισανθρωπισμός.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή,
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Β' Λυκείου, ΔΕ 5, 14, 31, 32, 33, 35):
  1. Β' Λυκείου ΔΕ 5: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13170>.
  2. Β' Λυκείου 14: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13178>.
  3. Β' Λυκείου 31: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13195>.
  4. Β' Λυκείου 32: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13196>.
  5. Β' Λυκείου 33: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13197>.

6. Β' Λυκείου 35: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13199>.
- β) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών, Γ' Γυμνασίου, ΘΕ 3.
- γ) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή εικόνων: Νεομάρτυρες, <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/4632>.
  2. Σταυρόλεξο: Νεομάρτυρες, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4600>.
  3. Βίντεο: Είδη μοναχισμού, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1113>.
  4. Κουίζ: Η Βασιλεία του Θεού. Τα πρότυπα των ανθρώπων, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4488>.
  5. Συλλογή φωτογραφιών: Ιουδαίοι στο Τείχος των Δακρύων, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/966>.
  6. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξη ιεραποστολή, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4474>.
- δ) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων / Θρησκευτικά / Εικαστικό Υλικό: <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php> / Προγράμματα Σπουδών (Η θεραπεία του τυφλού, άγιοι, ιερά πρόσωπα).
- ε) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
1. «Θρησκευτικά Α', Β', Γ' Γυμνασίου» (2007): Βιβλιοθήκη / Η Ιστορία της Εκκλησίας / Ο χριστιανικός κόσμος
  2. «Όψεις Θρησκείας»: Όψεις της θρησκείας / άνθρωποι, Ιουδαϊσμός/Ισλάμ
  3. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Β' Ενιαίου Λυκείου»: Ισλάμ / Μυστικισμός
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hprr-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> («Ο ιεράρχης των πέντε ηπείρων Αλβανίας Αναστάσιος», «Γυναικεία μοναστήρια», «Η αγία νήσος - Συμεών και Ιωάννης»).
  - Εικόνες ή πολυμέσα με θέμα ομάδες ανθρώπων με διαφορετικές θρησκευτικές εμπειρίες, πεποιθήσεις και δράση (βλ. <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php> / Προγράμματα Σπουδών).
  - Κείμενα και πολυμέσα σχετικά με την έννοια του βιώματος στις μεγάλες θρησκείες και την προσφορά επιλεγμένων θρησκευτικών προσωπικοτήτων με αξιόλογη προσφορά και μαρτυρία στον κόσμο (σύγχρονοι άγιοι, μάρτυρες, μεγάλες θρησκευτικές προσωπικότητες της εποχής).
  - Κινηματογράφος: «Γκάντι» (Ατένμπορο 1982), «Αντρέι Ρουμπλιόφ» (Ταρκόφσκι 1969).
  - Ποίηση: Ν. Καρούζου «Η Ορθοδοξία», «Άσμα μικρό». Αρχιεπισκόπου Αυστραλίας Στυλιανού «Επεισόδια της Αγιότητας», «Περί των εσχάτων».
  - Επικουρικά διδακτικά μέσα: Κλείδα ή ρούμπρικα ομαδοσυνεργατικής αξιολόγησης, προετοιμασμένης από τους μαθητές ή τον εκπαιδευτικό.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Lossky, V. (2007). Η μυστική θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας, μτφρ. Δέσποινα Πλευράκη-Καναβάκη, Θεσσαλονίκη [ιδιωτ. έκδ.].
2. Γιανναράς, Χρ. (2002). *Η ελευθερία του ήθους*, Αθήνα: Ίκαρος.
3. Ζιάκας, Γρ. (1996). *Ο Μυστικός ποιητής Μαουλάνα Τζαλαλεντίν Ρούμι και η διδασκαλία του*, Θεσ/νίκη: Πουρναράς.
4. Καριώτογλου, Αλ. (2005). *Σπουδή στη θρησκευσιολογία*, Αθήνα: Γρηγόρη, σσ. 176-184.
5. Κόντογλου, Φ. (2000). Η αληθινή θεολογία. Στο Αθάλευτο Θεμέλιο, Αθήνα: Ακρίτας (το απόσπασμα είναι αναρτημένο και στο διαδίκτυο).
6. Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας (2003). *Η αυθεντικότητα στο βίωμα του σύγχρονου χριστιανού* (ομιλία δημοσιευμένη στο διαδίκτυο).
7. Σωφρόνιος, Αρχ. (1993). *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί*, Έσσεξ Αγγλίας: I. M. Τιμίου Προδρόμου.
8. Επίσης, βλ. ενδεικτικά άφθονες αναφορές στο ποιητικό έργο του Συμεών του Νέου Θεολόγου, Γρηγόριο Νύσσης, Γρηγόριο Παλαμά, και από τους δυτικούς Ιωάννη του Σταυρού, Τερέζα της Άβιλα, κ.ά.

1.4 ΛΥΤΡΩΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αναγνωρίζουν τον Χριστιανισμό ως πηγή ελπίδας, σωτηρίας και λύτρωσης για τους ανθρώπους, - διερευνούν τα αίτια περιπτώσεων θρησκευτικού μεσσιανισμού, - νοηματοδοτούν το περιεχόμενο του όρου λύτρωση στον Χριστιανισμό, - εξετάζουν την προσμονή της λύτρωσης, όπως τη βιώνουν οι πιστοί στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. 	<ul style="list-style-type: none"> - Παρουσίαση της διδασκαλίας του Χριστιανισμού για τη λύτρωση. - Ερμηνεία της λύτρωσης ως πηγής ελπίδας και σωτηρίας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές αντιλήψεις - Παράθεση θρησκευτικών αντιλήψεων για το θέμα της λύτρωσης.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η λύτρωση στη θρησκεία και στην καθημερινή ζωή.

- «Artful Thinning (μοτίβο: συγκρίνω και συνδέω)»: Παρουσίαση επιλεγμένων εικόνων, π.χ. του «Χριστού Λυτρωτή» στο Ρίο ντε Τζανέιρο και σκηνών από τη σύγχρονη ζωή της πόλης. Ελεύθερη συζήτηση για τη λύτρωση στη θρησκεία και στην καθημερινή ζωή.
- Συμπληρωματικά ή εναλλακτικά:
«Καταιγισμός ιδεών»: «Τι σημαίνει για σένα λύτρωση;». Κατηγοριοποίηση ιδεών από τους μαθητές.

Εφαρμόζοντας:

Προσεγγίσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τη λύτρωση και συσχέτισή τους με τις προσδοκίες των ανθρώπων στην καθημερινή τους ζωή.

- «Εννοιολογικός χάρτης»: Μελέτη σε ομάδες της προσμονής της λύτρωσης στις θρησκείες (αναζήτηση αιτίων, στόχων, ιδιαιτεροτήτων: λύτρωση από το κακό; τον θάνατο; τα εγκόσμια; την καταπίεση; την ύπαρξη; τον εαυτό; τον Θεό;).
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένων»: Καταγραφές για τη λύτρωση σε λογοτεχνικά κείμενα (π.χ. «λύτρωση από τη λύτρωση» στο Ν. Καζαντζάκη, *Αναφορά στον Γκρέκο*, «Ο μέγας Ιεροεξεταστής» στο Φ. Ντοστογιέφσκι, *Αδελφοί Καραμαζώφ*, κ.ά.).

Διερευνώντας:

Περιπτώσεις κινήματων ή τάσεων μεσσιανισμού στην ιστορία της θρησκείας και στην εποχή μας.

- «Ιστοεξερεύνηση» με θέμα «Μεσσίες και μεσσιανισμοί στην ιστορία της θρησκείας και στην εποχή μας». Μελετώνται θέματα σε ιστοσελίδες διαφορετικών προσεγγίσεων (π.χ. χριστιανική μεσσιανική γραμματεία, λαϊκές προφητείες της τουρκοκρατίας, φανατικές θρησκευτικές αντιλήψεις, ανησυχίες για το 666, χιλιαστικές τάσεις, η λύτρωση στα ανατολικά θρησκευόμενα κ.ά.). Έμφαση στα διερευνητικά ερωτήματα: Υπάρχουν μεσσιανικές τάσεις στην εποχή μας; Πώς αντιμετωπίζουν οι θρησκείες αυτές τις τάσεις; Ποιες θρησκευτικές ιδέες αναγνωρίζετε;
- Εναλλακτικά:
Μελέτη περίπτωσης. Αυτοκτονικές θρησκευτικές σέκτες και υπόσχεση λύτρωσης.

Αναπλαισιώνοντας:

Η λύτρωση στον Χριστιανισμό.

- «Σύγκριση κειμένων»: Εργασία σε ομάδες σε κείμενο με θέμα την προσμονή του Μεσσία-Λυτρωτή Χριστού (π.χ. μεσσιανικές προφητείες Π.Δ., κήρυγμα του Χριστού στη Ναζαρέτ), τη συνάντηση/αναγνώριση του Μεσσία (π.χ. στην Κ.Δ.: «ον έγραψε Μωυσής... ευρήκαμεν», «ευλογημένος ο ερχόμενος», «συ ει ο χριστός;», πορεία προς Εμμαούς).
- Εναλλακτικά:
«Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου»: Εντοπίζονται αναφορές για τη λύτρωση σε υμνολογικά κείμενα της Εκκλησίας (π.χ. «Λύτρωσιν απέστειλε Κύριος», «λύτρωσαι ημάς εκ κινδύνων», «ρύσαι ημάς από του πονηρού», κ.ά.).

Αξιολογώντας:

Διαφορετικές εκφάνσεις της προσδοκίας των πιστών για λύτρωση.

- «Graffiti»: Μηνύματα - συνθήματα - εικαστικά διαφορετικές εκφάνσεις της προσδοκίας για λύτρωση.
- Εναλλακτικά:
Οι μαθητές βάζουν τίτλους σε εικόνες με θέμα προσδοκίες λύτρωσης. Έκφραση επιχειρημάτων για τον τίτλο τους και τελική επιλογή τίτλου σε ολομέλεια.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή,
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 30, Β΄ Λυκείου, ΔΕ 6, 7, 11):
    1. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 30:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142>.
    2. Κουίζ: Περιμένοντας το Μεσσία: Το πλήρωμα του χρόνου,
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/Html/Excercise_30_kef5_en30_Quiz_popup.htm.
    3. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 6: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13171>.
    4. Β΄ Λυκείου ΔΕ 7: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13172>.
    5. Β΄ Λυκείου ΔΕ 11: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13175>.
  - β) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών, Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 2.
  - γ) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Δραστηριότητα: Κοινωνική πυραμίδα με τα κοινωνικά στρώματα στη χώρα των Ισραηλιτών στα χρόνια που ζούσε ο Χριστός,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/990>.
    2. Συλλογή φωτογραφιών: Μορφές φανατισμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/5068>.
    3. Δραστηριότητα: Προφητείες του Ησαΐα,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1397>.
  - δ) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων / Θρησκευτικά / Εικαστικό Υλικό: <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php> / Προγράμματα Σπουδών (Ο Παντοκράτωρ, Ο Χριστός στη δυτική τέχνη, εικόνες θεοτήτων στα ανατολικά θρησκευόμενα).
  - ε) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
    1. «Θρησκευτικά Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου» (2007): Βιβλιοθήκη / Καινή Διαθήκη / Η διδασκαλία του Χριστού, Τα θαύματα
    2. «Θρησκευτικά Γυμνασίου» (2000): Καινή Διαθήκη / Η Καινή Διαθήκη μιλά για τον Χριστό, Οι κοινωνικές ομάδες της εποχής του
    3. «Όψεις της Θρησκείας»: Όψεις της Θρησκείας / Χριστιανισμός / Ιουδαϊσμός (λοιπές θρησκείες κατ' επιλογήν) / Πίστη, Άνθρωποι.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:
<http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (π.χ. «Βυζαντινά Χριστούγεννα»).
- Αποσπάσματα προφητειών της Π.Δ. για τον Μεσσία (Ησ. 7, 14· 9, 5-6· 11, 1-10).
- Αναφορές της Κ.Δ. για τον Μεσσία και το χαρούμενο άγγελμα της Βασιλείας του Θεού. Παραθέματα από την Κ.Δ. για τις μεσσιανικές προσδοκίες στην εποχή του Χριστού (Μτ 3, 1-17, Μτ 16, 33, Μτ 25, 31-45, Λκ 4, 14-21, Ιω. 6, 1-15, Ιω. 16, 33).

- Εικόνες και υλικό με τον «Χριστό Λυτρωτή» στο Ρίο ντε Τζανέιρο και εικόνες από τη σύγχρονη ζωή της πόλης (με ιστοεξερεύνηση).
- Εικόνες τέχνης με θέμα την προσμονή Σωτήρα-Λυτρωτή (π.χ. πίνακες Ευθ. Βαρλάμη).
- Λογοτεχνικά αποσπάσματα με θέμα υπαρξιακές αναζητήσεις λύτρωσης:
  1. Ντοστογιέφσκι, Φ. (2011). *Αδελφοί Καραμάζοφ*, μτφρ.. Ελένη Μπακοπούλου, Αθήνα: Ίνδικτος.
  2. Καζαντζάκης, Ν. (1961). *Αναφορά στον Γκρέκο*, Αθήνα: Κωνσταντινίδης.
  3. Επιπλέον, προτείνεται: Αλ. Παπαδιαμάντης, Γ. Βιζυηνός, Ν. Καρούζος, Ν. Καββαδίας.
- Κινηματογράφος: «Αμήν» (Γαβράς 2002).
- Επιλεγμένες ιστοσελίδες διαφορετικών προσεγγίσεων στο θέμα της λύτρωσης (π.χ. φανατικές θρησκευτικές αντιλήψεις, χιλιαστικές τάσεις, μεσσιανισμοί, προσδοκίες πίστης κ.ά.).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Αγουρίδης, Σ. (2011). *Ιστορία των χρόνων της Κ.Δ.*, Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Μπέγζος, Μ. (1995). *Φαινομενολογία της Θρησκείας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 185-190.
3. Ζαχαρόπουλος, Ν. (2003). *Επίτομο Ιστορικό-Θεολογικό Λεξικό*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σσ. 454-455.

1.5 ΑΘΕΪΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διερευνούν το φαινόμενο της αθεΐας ως άρνηση/απόρριψη ή ως αδιαφορία για τον Θεό, - αναλύουν μορφές αθεΐας σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, - αναγνωρίζουν την αθεΐα ως επιλογή και στάση. 	<ul style="list-style-type: none"> - Προσδιορισμός του φαινομένου της αθεΐας. - Παρουσίαση μορφών αθεΐας που εκδηλώνονται ως κοσμοθεωρία και ως στάση ζωής. - Ανάλυση αθεϊστικών θέσεων με θρησκευτικούς όρους.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Οι έννοιες της απιστίας και της δυσπιστίας. Οριοθέτηση της έννοιας της αθεΐας ως κοσμοθεωρίας και ως στάσης ζωής.

- Ομαδοσυνεργασία ΤΤΡΣ. Δίνουμε σε ομάδες φράσεις όπως: “Πιστεύω ό,τι βλέπω και ό,τι δεν βλέπω δεν το πιστεύω”. “Με τόσο κακό στον κόσμο, δεν υπάρχει

Θεός”. “Η έννοια του Θεού με εμποδίζει να ζήσω τη ζωή μου”. “Η θρησκεία είναι ετεροκαθορισμός”. “Ο Θεός έχει πεθάνει”. Οι μαθητές εκφράζονται θετικά ή αρνητικά και αιτιολογούν την απάντησή τους.

- Εναλλακτικά:

Συλλογικός ρόλος και εννοιολογικός χάρτης. Οι μαθητές στον ρόλο ανθρώπου ο οποίος δεν πιστεύει. Γράφουν χαρτάκια που ξεκινούν με τη φράση: “Δεν πιστεύω στον Θεό επειδή...”. Ταξινομούμε ειδολογικά τις απαντήσεις και προσπαθούμε να αποτυπώσουμε ποικίλα είδη και κίνητρα αθεΐας.

Εφαρμόζοντας:

Η αθεΐα ως κοσμοθεωρία και στάση ζωής. Συμπεριφορές και στάσεις ζωής που προσδιορίζονται από την επιλογή της αθεΐας.

- Γράφουμε στον πίνακα τη φράση του Καρλ Μαρξ: “Η θρησκεία είναι το όπιο του λαού” (Μαρξ 1978). Διερεύνηση με διδακτικό διάλογο: Σε ποιο περιβάλλον και για ποιο λόγο το είπτε; Με τι συγκρίνει τη θρησκεία; Πώς συνδέεται η ρήση του με κοινωνικές διεκδικήσεις; Η προσδοκία ενός “μεταφυσικού παραδείσου” καθιστά τον άνθρωπο απαθή;

Δίνονται σε φύλλο εργασίας οι αναγκαίες ιστορικές πληροφορίες και αποσπάσματα από το έργο του Μαρξ, όπως την 11η θέση του Μάρξ για τον Feuerbach: “Οι φιλόσοφοι έχουν επιχειρήσει, με διάφορους τρόπους, μόνο την ερμηνεία του κόσμου - η πραγματική πρόκληση είναι η μεταβολή του” (Μαρξ 2004). Επίσης και άλλα αποσπάσματα της επιλογής του καθηγητή, π.χ. α) «...η κριτική της θρησκείας είναι η προϋπόθεση για κάθε κριτική... Ο άνθρωπος που δεν θα έχει βρει στη φαντασμαγορική πραγματικότητα του ουρανού, όπου αναζητούσε έναν υπεράνθρωπο, παρά την αντανάκλαση του εαυτού του, δεν θα είναι πια διατεθειμένος να βρίσκει απλώς την ομοίωσή του, τον μη-άνθρωπο, εκεί όπου αναζητά, και υποχρεωτικά πρέπει να αναζητά, την αυθεντική του πραγματικότητα. Η βάση της αντιθρησκευτικής κριτικής είναι: ο άνθρωπος κάνει τη θρησκεία, όχι η θρησκεία τον άνθρωπο» (Μαρξ 1978: 17). Β) «Ο Feuerbach ξεκινά από το δεδομένο της θρησκευτικής αλλοτρίωσης, του αναδιπλασιασμού του κόσμου σε έναν θρησκευτικό και έναν εγκόσμιο» (Μαρξ 2004: 63).

- Εναλλακτικά:

«Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές διαβάζουν αποσπάσματα από το διάλογο Αλιόσα και Ιβάν Καραμάζοφ στο ομώνυμο έργο του Ντοστογιέφσκι. Επισημαίνουν τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης στις θέσεις των δύο αδελφών και προεκτείνουν στις συνέπειες των δύο θεωρήσεων για τη ζωή. Ανά ζευγάρια παίζουν το παιχνίδι των δύο ρόλων.

Διερευνώντας:

Θέσεις της αθεΐας στις διάφορες μορφές της.

- «Η τροχιά της μάθησης»: Εξετάζονται δειγματικά παραθέματα με αθεϊστικές θέσεις και προβληματισμούς. Διερευνώνται προσεγγίσεις της πρακτικής και της θεωρητικής αθεΐας. Εκτός των όσων αναφέρθηκαν ως δυνατότητες σε προηγούμενες δραστηριότητες, επιλογή αποσπασμάτων από το έργο του Νίτσε και του Καμύ.
- Εναλλακτικά:

Ομαδοσυνεργασία: Δίνονται σύντομα αποσπάσματα από κείμενα και οι μαθητές τα κατατάσσουν σε κατηγορίες, τις οποίες προσδιορίζουν μόνοι τους: Π.χ. Επιστημονική αθεΐα, φιλοσοφική αθεΐα, μαχητική αθεΐα, προσχηματική αθεΐα κ.ά.

Αναπλαισιώνοντας:

Διάλογοι μεταξύ εκπροσώπων της θρησκείας και αθεϊστικών τάσεων και τα επιχειρήματά τους εκατέρωθεν.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Απόπειρες χριστιανομαρξιστικών διαλόγων στο παρελθόν. Θεματολογία, συμπεράσματα.
- Εναλλακτικά:
Διερεύνηση της κατηγορίας περί απιστίας ή αθεΐας που ενίοτε απευθύνουν οι πιστοί μιας θρησκείας εναντίον όσων δεν ανήκουν στη θρησκεία τους.

Αξιολογώντας:

Η αμφιβολία ως στοιχείο της πίστης.

- «Καρέκλα ερωτήσεων (ανακριτική καρέκλα)»: Οι μαθητές ανακρίνουν/ερωτούν βιβλικό πρόσωπο, με βάση γνωστό περιστατικό αμφιβολίας ή δυσπιστίας (π.χ. κλήση μαθητών, διάλογος μαθητών πριν την ανάσταση του Λαζάρου, απόστολος Θωμάς, κ.ά.).
- Εναλλακτικά:
Γραφή σεναρίου με βάση την τεχνική «Αρχή, μέση ή τέλος» με τη φράση «πιστεύω, Κύριε, βοήθει μοι τη απιστία» (Μκ 9, 24).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 23):
    1. Β΄ Λυκείου ΔΕ 23: Δραστηριότητα: Μορφές Αθεΐας
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13187>.
  - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» (βλ. Θρησκευτικά Β΄ Λυκείου / Το φαινόμενο της αθεΐας: Συλλογές / Η ψηλάφηση του Θωμά):
    1. Κουίζ: Το φαινόμενο της αθεΐας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4492>.
    2. Συλλογή εικόνων: Η ψηλάφηση του Θωμά,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7358>.
    3. Συλλογή εικόνων: Η άρνηση του Πέτρου,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4634>.
    4. Συλλογή παραβολές: Η παραβολή του πλουσίου και του φτωχού Λαζάρου
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3835>.
  - γ) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
  - δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Όψεις Θρησκείας» (Σύγχρονα θέματα / Θεός).
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hpirt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (π.χ. «Ψυχανάλυση και Ελλάδα. Ο Φρόυντ και η αρχαία ελληνική σκέψη»).

- Βιβλικά κείμενα (π.χ., Γ Βασ 19, 11-12, Ωσ 6, 6, Μτ 9, 3, Μτ 23, 1-28, Μκ 9, 24, Λκ 14, 16-18, Α Κορ 13, 1-8, Α Ιω 4, 18, Ιακ 1, 27).
- Ποίηση: Μπέρτολτ Μπρεχτ «Ζωή τάχα», «Ύμνος στον Θεό», Κίπλινγκ Ρ., «Αν», Οδ. Ελύτη «Ο μικρός ναυτίλος», Κικής Δημουλά «Δημόσιος καιρός».
- Λογοτεχνία:
Ντοστογιέφσκι, Φ. (2011). *Αδελφοί Καραμάζοφ*, μτφρ.. Ελένη Μπακοπούλου, Αθήνα: Ίνδικτος [Συγκεκριμένα αποσπάσματα από τον διάλογο Ιβάν και Αλιόσα Καραμάζοφ, ακριβώς πριν τον Μεγάλο Ιεροεξεταστή, κεφ. "Ανταρσία", σσ. 466-486].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Πατερικά κείμενα: π.χ., Ιουστίνου, *Απολογία Α΄*, Μ. Βασιλείου, *Εις το καθελώ μου τας αποθήκας*, Μ. Βασιλείου, *Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων*, Γρ. Παλαμά, *Επιστολή προς τον ευλαβέστατον μοναχόν κυρ Διονύσιον*.
- Ενδεικτική θεολογική βιβλιογραφία όπου και αναφορές για αθεϊστικές προσεγγίσεις και σχετική βιβλιογραφία για τον πρακτικό και τον θεωρητικό αθεϊσμό (Φόουερπαχ, Μαρξ, Νίτσε, Σαρτρ, Φρόυντ, Καμύ κ.ά.):
  1. Berdiaeff, N. (1983). *Χριστιανισμός και Κοινωνική πραγματικότητα*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
  2. Clément, Ol. (1973). *Η θεολογία μετά τον "θάνατο του Θεού". Δοκίμια για μιαν απάντηση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο σύγχρονο αθεϊσμό*, Αθήνα: Αθηνά.
  3. Γιούλτσης, Β. (1984). *Κοινωνιολογία του αθεϊσμού*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
  4. Εισηγήσεις στο συνέδριο του τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ «Εκκλησία και Αριστερά» (2013).
  5. Μάινας, Ι. (1982). Το φαινόμενο της αθεΐας σήμερα, *Σύναξη* τχ. 5., και Μάινας, Ι. (1983). Μορφές και αίτια του αθεϊσμού, *Σύναξη* τχ. 7.
  6. Ματσούκας, Ν. (2002). *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Κείμενα με αθεϊστικές προσεγγίσεις και σχετικά παραθέματα:
  1. (Α)θεου αυταπάτη, Συνέντευξη του Ρίτσαρντ Ντόκινς στον Μ. Προβατά, ΒΗMagazino, τχ. 491, 14/03/2010.
  2. Eagleton, T. (2010). *Λογική, Πίστη και Επανάσταση: Στοχασμοί γύρω από την περί Θεού Διαμάχη*. Αθήνα: Πατάκης.
  3. Gauchet, M. (2001). *Η απομάγευση του κόσμου*. Μτφρ. Άντα Κλαμπατσέα, Αθήνα: Πατάκης.
  4. Marx, K. (1974). *Χειρόγραφα 1844*, μτφρ. Νίκου Μπαλή, Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη.
  5. Marx, K. (1978). *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*. Μτφρ. Μπάμπης Λυκούδης. Αθήνα: Παπαζήσης. Εισαγωγή (1844)
  6. Marx, K. (2004). *Θέσεις για τον Φόουερπαχ*. Μτφρ. Γ. Μπλάνας. Αθήνα: Ερατώ.
  7. Minois,, G. (2007). *Ιστορία της αθεΐας*. Μτφρ. Βάλια Σερέτη, Αθήνα: Νάρκισσος Ενδεικτικό επικουρικό υλικό:
  8. Onfray, M.(2006). *Πραγματεία περί αθεολογίας*. Μτφρ. Σαπφώ Διαμάντη, Αθήνα: Εξάντας.
  9. Έγκελς, Φ. - Μαρξ, Κ. (2008), *Για τη Θρησκεία: Συλλογή κειμένων και έργων*. Μτφρ. - εισαγ. Ε. Αστερίου. Αθήνα: ΚΨΜ.

10. Καμύ, Α. (2007). Μύθος του Σίσιφου: Δοκίμια για το Παράλογο. Αθήνα: Καστανιώτης.
11. Νίτσε, Φ. (2014). *Ο Αντίχριστος: Ανάθεμα κατά του Χριστιανισμού*. Μτφρ. Β. Δουλαβέρης. Αθήνα: Gutenberg.
12. Ντόκινς, Ρ. (2007). *Η περί Θεού αυταπάτη*. Αθήνα: Κάτοπτρο.

ΘΕ 2. ΘΡΗΣΚΕΙΑ

(ιερότητα, ανταμοιβή, παράδοση, μύηση, ιεροσύνη / ιερατείο)

2.1 ΙΕΡΟΤΗΤΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ορίζουν την έννοια του ιερού, της ιερότητας και της αγιότητας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις, - συγκρίνουν το περιεχόμενο του ιερού ανάμεσα στις θρησκείες, - αξιολογούν τη σημασία του ιερού στην καθημερινή ζωή των πιστών, - εκφράζουν προσωπική άποψη για το ιερό και τη σημασία του. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ορισμός του ιερού και της αγιότητας στη χριστιανική πίστη. - Αναγνώριση συμβόλων, προσώπων, αντικειμένων, τόπων, καταστάσεων που χαρακτηρίζονται ιερά. - Σύγκριση ανάμεσα σε θρησκείες ως προς τη χρήση της ιδιότητας του ιερού στην πίστη και στη ζωή των ανθρώπων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Η ιερότητα για τον σύγχρονο άνθρωπο και την κοινωνία.

- «Ιδεοθύελλα»: Οι μαθητές καταγράφουν φράσεις με τις οποίες δείχνουν πώς χρησιμοποιείται η έννοια/λέξη «ιερό» στην καθημερινή τους ζωή, π.χ. η μητέρα είναι «ιερό πρόσωπο», τα δικαιώματά μας είναι «ιερά», κ.λπ.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – δημιουργία κολλάζ»: «Τα όσια και τα ιερά μου». Οι μαθητές γράφουν ζωγραφίζουν ή βρίσκουν έτοιμες εικόνες που απαντούν στο ερώτημα: «Τι είναι για μένα ιερό». Τα κολλούν σε χαρτόνι.

Νοηματοδοτώντας:

Εμπειρίες του αγίου και του ιερού και απόδοση αγιότητας και ιερότητας στον Χριστιανισμό.

- «TPS - Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου»: Οι μαθητές ανά δύο απαντούν στις ερωτήσεις: Τι ονομάζεται στον Χριστιανισμό «ιερό», πώς στέκεται κανείς απέναντί του, γιατί προκαλεί σεβασμό και φόβο η παραβίασή του; Τι είναι η αγιότητα;
- Εναλλακτικά:

«Στοχασμός για ερωτήματα»: «Το ιερό στο πλαίσιο του Χριστιανισμού είναι κυρίως τόπος, χρόνος ή τρόπος;». Οι μαθητές τεκμηριώνουν την άποψή τους με βάση την παράδοση.

Αναλύοντας:

Αντιλήψεις για το ιερό σε διάφορες θρησκείες.

- Εργασία σε ομάδες με φύλλα εργασίας. Κάθε ομάδα μαθητών μελετά την έννοια της ιερότητας σε διάφορες θρησκείες. Στα φύλλα εργασίας δίνονται σύμβολα και κείμενα με καθοδηγητικές ερωτήσεις, με σκοπό να καταδείξουν τη λειτουργία του «ιερού» στη ζωή των πιστών. Κάθε ομάδα παρουσιάζει στην ολομέλεια τα αποτελέσματα της μελέτης της.
- Εναλλακτικά:
«Artful thinking»: Παρατήρηση και περιγραφή φωτογραφιών ιερών τόπων σε διάφορες θρησκείες.

Εφαρμόζοντας:

Προσωπική τοποθέτηση απέναντι στο ιερό.

- «Κείμενο με έμπνευση»: «Ιερό: τόπος, χρόνος, τρόπος» [Οι μαθητές κλείνουν τον κύκλο των αρχικών τους προβληματισμών με τα νέα δεδομένα].
- Εναλλακτικά:
- «Απεικονίσεις με φαντασία»: Με θέμα «για μένα τι είναι ιερό;».
«Ομαδοσυνεργασία TWPS»: Σύνταξη σύντομης λίστας για το «ιερό» και το περιεχόμενό του με βάση το ερώτημα «για μένα τι είναι ιερό;». Οι μαθητές στοχάζονται, σημειώνουν τις σκέψεις τους, τις συγκρίνουν με εκείνες που είχαν στο στάδιο της βίωσης, και ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή: <http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 2, 3, 8).
  - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»: <http://photodentro.edu.gr/lor> (βλ. Συλλογές εικόνων)
- Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Όψεις Θρησκείας» (βλ. Όψεις της θρησκείας, Επίσκεψη).
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (π.χ., Η χρυσή ακμή, Μονή Σινά, Η ομορφιά θα σώσει τον κόσμο).
- Θρησκευτικά σύμβολα, εικόνες, αγάλματα, ιερά αντικείμενα και βιβλία από διάφορες θρησκείες.
- Παρουσιάσεις, ψηφιακές παρουσιάσεις, σύντομα βίντεο, που φανερώνουν τη στάση των πιστών απέναντι στο «ιερό» σε διάφορες θρησκείες.
- Κείμενα που αναδεικνύουν τον ρόλο και τη σημασία του «ιερού» και του «θείου» (Α. Γραφή, Κοράνιο, Μπαγκαβάτ Γκίτα, Βέδες, αφρικανικοί, ινδιάνικοι και άλλοι μύθοι).
- Εικονική περιήγηση σε ναούς (πολυμέσα) με θέμα την παρουσία του «ιερού».

- Αποσπάσματα από βιβλία ψυχολογίας της θρησκείας, στα οποία φαίνεται η δύναμη που ασκείται από το «ιερό» στους πιστούς.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Eliade, M. (2002), *Το Ιερό και το Βέβηλο*. (Μτφ. Ν. Δεληβοριάς). Αθήνα: Αρσενίδης.
2. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*, (Μτφρ. Σ. Αγουρίδης). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
3. Γιανναράς, Χ. (1998). *Η κρίση της προφητείας*. Αθήνα: Δόμος.
4. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
5. Ζιάκας Γρ., *το Ισλάμ ως θρησκεία*. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/ziakas_islam.html.
6. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: Κορν. Σφακιανάκη.
7. Η εξελικτική ψυχολογία της θρησκείας: <http://psychologein.dagorastos.net/2009/03/17/evolutionreligion>.
8. Μακράκης, Μ. (1999). *Ψυχολογία της θρησκείας*. Αθήνα: Αρμός.
9. Μπέγγος, Μ. (2004). *Δοκίμια ψυχολογίας της θρησκείας*, Αθήνα: Εξάντας.
10. Νησιώτης, Ν. (2006). *Ψυχολογία της θρησκείας*. Αθήνα: Μαΐστρος.

2.2 ΑΝΤΑΜΟΙΒΗ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - εξηγούν την προσδοκία ανταμοιβής από τους πιστούς σε μία θρησκεία, - συγκρίνουν θρησκευτικές αντιλήψεις για την ανταμοιβή, - αναγνωρίζουν στη χριστιανική διδασκαλία την αγαπητική σχέση Θεού-ανθρώπου που υπερβαίνει κάθε προσδοκία ανταμοιβής, - εκφράζουν προσωπική άποψη για την ανταμοιβή και τις μορφές της στις θρησκείες. 	<ul style="list-style-type: none"> - Προσδιορισμός της προσδοκίας ανταμοιβής στις θρησκείες και της σημασίας της στην καθημερινότητα των πιστών. - Ανάλυση της χριστιανικής διδασκαλίας για την προσδοκία ανταμοιβής. - Έκφραση προσωπικής γνώμης για τη θρησκευτική ανταμοιβή και τον ρόλο της στη ζωή των ανθρώπων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Πίστη, προσδοκία και ανταμοιβή.

- Εννοιολογική επεξεργασία, οριοθέτηση των εννοιών: Πίστη, προσδοκία και ανταμοιβή.
«Arful Thinking: Εκτίμηση, υποστήριξη, διερώτηση»: Προβάλλονται σχετικά βίντεο ή φωτογραφίες που αναδεικνύουν τις προσδοκίες των πιστών, και ακολουθεί

σύντομη συζήτηση. Τίθεται το ερώτημα «Γιατί κάποιος είναι πιστός μιας θρησκείας; Τι περιμένει;». Καταγραφή σε εννοιολογικό χάρτη.

- Εναλλακτικά:

«Ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές από την οικογενειακή τους εμπειρία (π.χ. εργασία γονέων) ή από τη μαθητική τους εμπειρία σε σχέση με τις μαθητικές επιδόσεις τους δημιουργούν ένα σενάριο για τη σχέση εργασίας ή επίδοσης, πίστης και προσδοκίας ανταμοιβής. Το αποτυπώνουν είτε σε μορφή σεναρίου είτε σε κόμικ ή αν είναι εφικτό σε σύντομο βίντεο.

Εφαρμόζοντας:

Διαφορετικές θρησκευτικές αντιλήψεις για τις προσδοκίες ανταμοιβής.

- «Ομαδοσυνεργασία – Ιστοεξερεύνηση» για τη σχέση θρησκευτικών καθηκόντων και ανταμοιβής σε διαφορετικά θρησκευόμενα κάθε ομάδα.

- Εναλλακτικά:

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και σε κάθε ομάδα διανέμεται ένα φύλλο εργασίας με κείμενα διαφόρων θρησκειών (π.χ. η ιδέα του κάρμα στον Ινδουισμό ή αντίληψη περί παραδείσου στο Ισλάμ) που φανερώνουν την υπόσχεση ανταμοιβής στους πιστούς, και καθοδηγητικές ερωτήσεις. Στο τέλος, κάθε ομάδα παρουσιάζει στην ολομέλεια τα συμπεράσματα της μελέτης της.

Διερευνώντας:

Προσδοκίες ανταμοιβής στον Χριστιανισμό.

- «Σύγκριση βιβλικού κειμένου με ένα μετασχηματισμό του - Ομαδοσυνεργασία»: Η παραβολή των εργατών του αμπελώνα (Μτ 20, 1-16). Να την συγκρίνετε με τον κατηχητικό λόγο του Ιωάννη Χρυσόστομου.

- Εναλλακτικά:

«Αφήγηση ιστοριών»: Σε 2-3 ομάδες μοιράζονται διαφορετικά κείμενα με ιστορίες (π.χ. από το Γεροντικό). Οι μαθητές προετοιμάζονται σε ομαδοσυνεργασία για τη ζωντανή αφήγηση μιας ιστορίας. Ένας ή περισσότεροι μαθητές σκηνοθετούνται από τους υπόλοιπους ώστε να κάνουν την αφήγηση στην ολομέλεια.

Αναπλαισιώνοντας:

Διαφορετικές απόψεις και πρακτικές στον Χριστιανισμό για το θέμα των ανταμοιβών.

- «Χτίσιμο της στάσης του ρόλου»: Τρεις μαθητές στέκονται στο κέντρο της τάξης και παριστάνουν τον δούλο, τον μισθωτό, και τον υιό. Με τη βοήθεια του κειμένου [ή και περισσότερων κειμένων], και δικές τους παραστάσεις χτίζουν τη στάση του ρόλου.

«Δούλοι γάρ εἰσι πιστοὶ οἱ φόβῳ τῶν ἠπειλημένων ἐκπληροῦντες τοῦ δεσπότη τὰς ἐντολάς καὶ τοῖς πιστευθεῖσιν εὐνοϊκῶς ἐπεξεργαζόμενοι· μίσθιοι δὲ οἱ πόθῳ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν βαστάζοντες μεθ' ὑπομονῆς τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα... Υἱοὶ δὲ, οἱ μήτε φόβῳ τῶν ἠπειλημένων, μήτε πόθῳ τῶν ἐπηγγελμένων, ἀλλὰ τρόπῳ καὶ ἕξει τῆς πρὸς τὸ καλὸν κατὰ γνώμην τῆς ψυχῆς, ροπῆς τε καὶ διαθέσεως, μηδέποτε τοῦ Θεοῦ χωριζόμενοι» (Μάξιμος Ομολογητής).

- Εναλλακτικά:

«Η τροχιά της μάθησης»: Οι μαθητές σε διάφορους σταθμούς μελετούν κείμενα των διάφορων χριστιανικών εκκλησιών και ομολογιών για το θέμα της ανταμοιβής. Συμπληρώνουν φύλλα εργασίας με καθοδηγητικές ερωτήσεις.

Αξιολογώντας:

Προσωπικές απόψεις για την ανταμοιβή.

- «Σκοινί της μπουγάδας»: Οι μαθητές γράφουν σε ένα χαρτάκι μια επιστολή στον Θεό για τις προσωπικές προσδοκίες τους για ανταμοιβή και τις κρεμούν στο σχολινί. Στη συνέχεια σχολιάζονται σε ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
Ανά δύο οι μαθητές παίρνουν «συνέντευξη» ο ένας από τον άλλο με θέμα «τι προσδοκάς από τον Θεό σου;».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 26, Β΄ Γυμνασίου ΔΕ 16, 34, Α΄ Λυκείου ΔΕ 45, Β΄ Λυκείου, ΔΕ 5 και «θρησκευόμενα»).
  - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
<http://photodentro.edu.gr/lor> (βλ. Συλλογές εικόνων).
  - γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Όψεις Θρησκείας» (βλ. Όψεις της θρησκείας).
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (π.χ., Από το πάθος του Σταυρού στην δόξα της Αναστάσεως).
- Εικόνες, φωτογραφίες, ηλεκτρονική παρουσίαση, με λατρευτικά ήθη και έθιμα, λαϊκή θρησκευτικότητα που φανερώνουν τις προσδοκίες των ανθρώπων για ανταμοιβή από το θείο.
- Βίντεο από θρησκευτικές τελετές και λατρείες που αναδεικνύουν τις προσδοκίες των πιστών από την θρησκευτική τους πίστη.
- Κείμενα από τις παραδόσεις των θρησκειών για τις προσδοκίες που δημιουργούν και την ανταμοιβή των πιστών τους. Ενδεικτικά: Χριστιανισμός: Αγία Γραφή, π.χ. Ιώβ, Προφήτες, Ψαλμοί, Ματθ. 10, 32-33, 37-38, 18, 27-30, κεφ. 20.
- Ιστορίες από το Γεροντικό.
- Πατερικά κείμενα.
- Ισλάμ: Αποσπάσματα από το Κοράνιο, κείμενα από τον σουφισμό.
- Ινδουισμός: Βέδες, Ουπανισάντ, Μπαγκαβάτ Γκιτά, Γιόγκα.
- Κινεζική θρησκεία: Τάο Τε Κίνγκ, Ανάλεκτα του Κομφούκιου.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*, (Μτφρ. Σ. Αγουρίδης). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
3. Ζιάκας, Γρ. *Το Ισλάμ ως θρησκεία*. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/ziakas_islam.html.

4. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: Κορν. Σφακιανάκη.

2.3 ΠΑΡΑΔΟΣΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - γνωρίζουν τη σημασία και τον ρόλο της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης και κληρονομιάς, - διαπιστώνουν ότι η παράδοση είναι ζωντανός οργανισμός που συνεχώς ανανεώνεται, - εκτιμούν τη σημασία που έχει για κάθε πιστό η δική του παράδοση. 	<ul style="list-style-type: none"> - Προσδιορισμός της θρησκευτικής παράδοσης και της σημασίας της στην ιστορία και στην καθημερινότητα των ανθρώπων. - Αποτίμηση της αξίας και του ρόλου ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. - Διάκριση μεταξύ παράδοσης και συντηρητισμού. - Τεκμηρίωση της ανάγκης ανανέωσης των θρησκευτικών παραδόσεων, χωρίς να αλλοιώνεται το περιεχόμενο της πίστης.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Μορφές και τύποι παραδόσεων από την ιστορία και τη ζωή.

- «Ιδεοθύελλα» με τη λέξη παράδοση. Οι ιδέες των μαθητών καταγράφονται στον πίνακα σε δύο στήλες: θρησκευτικές - λαϊκές παραδόσεις.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - TWPS»: «Έχουμε οικογενειακή παράδοση να...». Οι μαθητές γράφουν σύντομο αφηγηματικό κείμενο. Κατόπιν το συζητούν με το διπλανό τους, με την ομάδα τους, και αδρομερώς στην ολομέλεια.

Νοηματοδοτώντας:

Θρησκευτική παράδοση και ιστορία/πολιτισμός του ανθρώπου.

- Οι μαθητές βλέπουν σύντομο βίντεο με θέμα θρησκευτική παράδοση και πολιτισμός. Καταγράφουν τα βασικά σημεία του θέματος ή τις εντυπώσεις τους σε αφίσα.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία»: Κατασκευή εννοιολογικού χάρτη με τις λέξεις θρησκευτική παράδοση, ιστορία, πολιτισμός και συγκεκριμένα (ενδεικτικά) παραδείγματα και σύντομη νοηματοδότησή τους.

Αναλύοντας:

Η θέση της παράδοσης στη θρησκεία και η στάση του πιστού απέναντι σε αυτή. Στοιχεία της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στον ελληνικό πολιτισμό.

- «Ιστοεξερεύνηση» με κεντρικό θέμα «Ίδια ή άλλα / Συνέχειες και ασυνέχειες». Οι μαθητές εξετάζουν τον βαθμό της επιρροής αρχαϊκών στοιχείων και από άλλους

πολιτισμούς στη σύγχρονη ζωή των πιστών. Για παράδειγμα φανερώνονται οι αρχαιοελληνικές πηγές, τα ρωμαϊκά έθιμα και πολιτισμός, η βυζαντινή πολιτιστική παράδοση στους εορτασμούς μεγάλων θρησκευτικών εορτών στον Χριστιανισμό.

- Εναλλακτικά:
«Artful Thinking: Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας»: Πώς αποτυπώνεται η ελληνικότητα και η Ορθοδοξία στη νεοελληνική ζωγραφική.

Εφαρμόζοντας:

Θρησκευτικές παραδόσεις και στάσεις ζωής στην προσωπική και κοινωνική ζωή των νέων ανθρώπων.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές συντάσσουν σειρά θέσεων με επιχειρήματα με θέμα: «Παράδοση: συντήρηση, ανανέωση ή σύνθεση;». Βοηθητικά δίνονται στους μαθητές κείμενα σύγχρονων θεολόγων με θέσεις στο θέμα της ανανέωσης στην παράδοση.
- Εναλλακτικά:
«Αντιλογία (Debate)»: Η γλώσσα της λατρείας. Νεκρό γράμμα ή ζωντανή παράδοση;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 13 και «Θρησκευόμενα»).
  - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
<http://photodentro.edu.gr/lor> (βλ. Συλλογές εικόνων / Θρησκευτικά).
  - γ) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
  - δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
    1. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Α΄ Ενιαίου Λυκείου» (Μυστήρια).
    2. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Β΄ Ενιαίου Λυκείου» (Ισλάμ).
    3. «Όψεις Θρησκείας» (βλ. Όψεις της θρησκείας, Σύγχρονα θέματα).
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (βλ. αναζήτηση «παράδοση»).
- Εικόνες, φωτογραφίες, ηλεκτρονικές παρουσιάσεις, με λατρευτικά ήθη και έθιμα, λαϊκή θρησκευτικότητα π.χ. φυλαχτά, αντικείμενα που φανερώνουν τη θρησκευτικότητα και τη θρησκευτική παράδοση των ανθρώπων στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο.
- Βίντεο από θρησκευτικές τελετές και λατρείες που αναδεικνύουν τη λαϊκή θρησκευτική παράδοση. Π.χ. Οι Εβραίοι στο τείχος των δακρύων, οι χριστιανοί ακολουθούν τον Επιτάφιο, καντηλάκι, νηστεία, ταφικά έθιμα, κρασί στη Θ.Ε., οι ινδουιστές γεμίζουν με κεριά τον ποταμό Γάγγη κλπ.
- Κείμενα από τις θρησκείες για τη θρησκευτικότητα των πιστών τους, η οποία καθορίζει και την παράδοσή τους. Π.χ. Εβραϊκές παραδόσεις, Βίοι Αγίων, από τη λογοτεχνία: Παπαδιαμάντης, Σουφικά κείμενα κ.ά.

- Έρευνα στο διαδίκτυο για πηγές λαϊκής θρησκευτικής παράδοσης σε όλο τον κόσμο, π.χ. τελετουργικοί χοροί στην Αφρική, τελετές στην καθημερινή ζωή στην Ιαπωνία κ.λπ.
- Αναφορά σε ανανεωτικά ρεύματα στον Χριστιανισμό. Π.χ. Χ. Γιανναράς, Κ. Μοσκόφ (σύνδεση της Ορθοδοξίας με τα σύγχρονα ρεύματα στην πολιτική και στην ύπαρξη του ανθρώπου ως ατόμου), Σ. Ράμφου, Ζήσιμου Λορεντζάτου κ.α.
- Έρευνα στο διαδίκτυο για θρησκευτικές παραδόσεις σε ολόκληρο τον κόσμο με ενδεικτικά παραδείγματα για εργασίες, π.χ. αφρικανικές παραδόσεις, παγανιστικές παραδόσεις στους ιθαγενείς της Αμερικής πριν από τον Κολόμβο.
- Εικόνες, φωτογραφίες, ψηφιακές παρουσιάσεις, βίντεο με κέντρο τις θρησκευτικές παραδόσεις λαών και ανθρώπων.
- Πίνακες Ελλήνων Ζωγράφων.
- Κείμενα που μεταφέρουν παραδόσεις θρησκείων, π.χ. από τους Πατέρες της Εκκλησίας σχετικά με το φυσικό περιβάλλον, τις ανθρωπινές σχέσεις, τον σεβασμό του ανθρώπου, την ενότητα στην Εκκλησία, από το Ισλάμ αναφορές στους Σούφι, τους Δερβίσηδες, τους σύλους του Ισλάμ, από τον Βουδισμό η ευγενική οκταπλή οδός με τις απαιτήσεις της, το πρότυπο του βουδιστή ο μοναχικός βίος, ο Γκάντι στην Ινδία με το ειρηνιστικό του κίνημα απελευθέρωσης της πατρίδας του και τη «μη βία» κλπ.
- Αναφορά σε σύγχρονα θεολογικά ρεύματα ανανέωσης της παράδοσης στην Δυτική και προτεσταντική θεολογία, π.χ. θεολογία της απελευθέρωσης, πολιτική θεολογία, μαύρη θεολογία.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*, (Μτφρ. Σ. Αγουρίδης). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Pearl, Rev. Dr. Chaim & Brookes, Rev. Reuben S. (1997). *Βασικές Αρχές του Ιουδαϊσμού*. Αθήνα: έκδ. Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος.
3. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
4. Ζιάκας, Γρ. *Το Ισλάμ ως θρησκεία*. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/europe/ziakas_islam.html.
5. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: Κορν. Σφακιανάκη.
6. Ισραέλ, Ραβίνος Ααρών (2014). *Νισμά Παρασόντ και εβραϊκές ιστορίες*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Ιδρύματος Εστ Αχαΐμ.

2.4 ΜΥΗΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - κατανοούν το περιεχόμενο του όρου μύηση ως ένταξης στη θρησκευτική κοινότητα και παράδοση, 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναφορά των κύριων χαρακτηριστικών της μύησης σε μια θρησκεία και ιδιαίτερα στην Ορθόδοξη Εκκλησία. - Έκφραση επιχειρημάτων για την αξία της

<ul style="list-style-type: none"> - αναγνωρίζουν τις συνέπειες της μύησης στη θρησκευτική ταυτότητα, - διακρίνουν εκφράσεις /εκδηλώσεις /τελετές μύησης στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκείες. 	<p>κατήχησης στην εκκλησιαστική κοινότητα και των διαφορών της από τη θρησκευτική εκπαίδευση.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Αξιολόγηση του ρόλου της μύησης στην ταυτότητα και τη ζωή των ανθρώπων σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.
--	--

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Η μύηση σε μία κοινότητα.

- «Ομαδοσυνεργασία – TPS». Οι μαθητές αναφέρουν διαδικασίες μύησης που γνωρίζουν ή στις οποίες ενδεχομένως μετείχαν.
- Εναλλακτικά:
«Συλλογικός ρόλος» σε ένα θεωρητικό σενάριο: Οι μαθητές χωρίζονται σε δύο ομάδες. Η μία ομάδα γνωρίζει κάποιο σοβαρό μυστικό, ευχάριστο ή δυσάρεστο, για γεγονός που πρόκειται να συμβεί ή που έχει ήδη συμβεί. Η άλλη ομάδα δεν είναι μνημένη στο μυστικό. Καθώς η ιστορία εξελίσσεται στο πλαίσιο αυτοσχεδιασμών και οι δύο πλευρές προσπαθούν να αναγνωρίσουν αισθήματα και επιθυμίες.

Νοηματοδοτώντας:

Διδασκαλίες θρησκειών για τον ρόλο της μύησης στην κοινότητά τους. Ο ρόλος της κατήχησης στον Χριστιανισμό.

- Προβολή βίντεο ή εικόνων με θέμα τη μύηση στον Χριστιανισμό, στο Ισλάμ και στον Ιουδαϊσμό. Στη συνέχεια, οι μαθητές χωρισμένοι σε 6 ομάδες καταγράφουν τα συμπεράσματά τους στο πλαίσιο ομαδοσυνεργασίας (μελετούν διαφορετικές θρησκείες ανά δύο ομάδες). Στη συνέχεια τίθενται στην ολομέλεια ανάλογα ερωτήματα: Τι ρόλο έχει η διδασκαλία/κατήχηση στη συγκεκριμένη θρησκεία; Σε ποιους απευθύνεται; Καθοδηγούμενος διάλογος.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία: Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές συγκρίνουν κείμενο που περιγράφει διαβατήριες τελετές στην αφρικανική παραδοσιακή θρησκευτικότητα με κείμενο που μιλά για τις προϋποθέσεις την τελετή και το νόημα του βαπτίσματος.

Αναλύοντας:

Μύηση και θρησκευτική ταυτότητα ενός πιστού στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις μέσα από παραδείγματα της καθημερινότητάς του, της λατρείας και των προσδοκιών του. Εκκλησιαστική κατήχηση και διαφορές με τη θρησκευτική εκπαίδευση στο σχολείο.

- «Η τροχιά της μάθησης»: Το υλικό οργανώνεται σε διάφορους σταθμούς, με υλικό και μικρές αποστολές-ζητούμενα. 1. εικόνες από βάπτισμα, γιορτές από θρησκείες που έχουν γνωρίσει και ζητείται να γράψουν σύντομα ό,τι γνωρίζουν σε φύλλο Α3, το οποίο αναρτούν σε πίνακα. 2. Το ορθόδοξο βάπτισμα: Δίνονται κείμενα από

την Ακολουθία του Βαπτίσματος και ζητείται να «ανακαλύψουν» και καταγράψουν ποια στοιχεία σηματοδοτούν την έναρξη της καινούριας ζωής. 3. Τελετές μύησης στο Ισλάμ και στον Ιουδαϊσμό. Δίνονται κείμενα με περιγραφές των αντίστοιχων τελετών. 4. Μύηση και Μυστηριακές θρησκείες της αρχαιότητας. 5. Όψεις αφρικανικού τελετουργικού. 6. Κείμενο που διαχωρίζει τον σκοπό του θρησκευτικού μαθήματος από την εκκλησιαστική κατήχηση.

- Εναλλακτικά:

«Διπλός ρόλος στον τοίχο». Α΄ Φανταζόμαστε έναν σύγχρονο αφρικανό νέο, που σκέφτεται να μνηθεί στη χριστιανική πίστη. Τι σκέφτεται, πώς αισθάνεται, τι χρειάζεται, τι φοβάται. Πώς είναι γι΄ αυτόν η κατήχηση και το βάπτισμα. Β΄ Ένα παιδί του σχολείου, που δέχεται θρησκευτική εκπαίδευση. Τι σκέφτεται, πώς αισθάνεται, τι χρειάζεται, τι φοβάται. Συγκρίνουμε τους δύο αυτούς διαφορετικούς κόσμους.

Εφαρμόζοντας:

Επιδράσεις της θρησκευτικής μύησης στην προσωπική ζωή των νέων.

- «Ομαδοσυνεργασία: Λεύκωμα με ευχές και αφιερώσεις»: Ένας συμμαθητής / μία συμμαθήτρια σε καλούν σε μία τελετή θρησκευτικής μύησης. Οργανώνετε ένα λεύκωμα με αφιερώσεις και ευχές κατάλληλες για την περίπτωση.
- Εναλλακτικά:
«(Πολυτροπικό) κείμενο με έμπνευση». Οι μαθητές εκφράζουν ελεύθερα σκέψεις και συναισθήματα γύρω από τη θρησκευτική τους μύηση, σε μορφή ημερολογίου, δοκιμίου, λίστας με σημαντικά πράγματα, ποιήματος, τραγουδιού, ζωγραφικής.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή: <http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α΄ Λυκείου ΔΕ 11, 21 και Β΄ Λυκείου «θρησκευόμενα»).
  - β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
    1. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Α΄ Ενιαίου Λυκείου» (Μυστήρια / Βάπτισμα).
    2. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Β΄ Ενιαίου Λυκείου» (Ισλάμ).
    3. «Όψεις Θρησκείας» (Θρησκευόμενα).
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (π.χ. Η Βάπτιση, Τα Ελευσίνια Μυστήρια, Η θρησκεία των μεγάλων θεών της Σαμοθράκης).
- Εικόνες, φωτογραφίες, ηλεκτρονική παρουσίαση, σύντομα βίντεο που παρουσιάζουν τη μύηση ανθρώπων με διαφορετική θρησκευτική ταυτότητα στις θρησκευτικές τους κοινότητες.
- Κείμενα που προβάλλουν τη μύηση στη θρησκευτική ταυτότητα πιστών στο Ισλάμ και στον Ιουδαϊσμό.
- Διαδικτυακό υλικό με αναφορά στον όρο μύηση με διαφορετικά χαρακτηριστικά από τη θρησκευτική προσέγγιση (Ιδεολογική ταυτότητα, ένταξη σε πολιτική – πολιτιστική ομάδα, σε συλλογικότητες με δραστηριότητες ποικίλου

ανθρωπιστικού και κοινωνικού περιεχόμενου).

<http://openarchives.gr/search/%CE%9C%CE%A5%CE%97%CE%A3%CE%97>

- Επιλεγμένα κείμενα από την Ακολουθία του Βαπτίσματος.
- Ποίηση και κείμενα: Τ. Λειβαδίτης, Ματθαίος Μουντές, Ν. Καρούζος, Κική Δημουλά, Ζωή Καρέλλη, Τ. Παπατσώνης, Ο. Ελύτης, Γ. Σεφέρης, Τ. Έλιοτ. Άγγελος Σιλέσιος, Γ., Τσαρούχης, Α. Παπαδιαμάντης.
- Κινηματογράφος: Το δέντρο που πληγώναμε, Δ. Αβδελιώδης. Η αγέλαστος πέτρα (ντοκιμαντέρ).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*, (Μτφρ. Σ. Αγουρίδης). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
3. Γιαννουλάτος, Αναστ. (1973²). *Μορφαί αφρικανικού τελετουργικού: Μύθισι και Πνευματοληψία ανατολικά του Ρουενζόρι*". Αθήνα: Πορευθέντες.
4. Λεκατσάς, Π. (1957). *Η ψυχή*, Αθήνα: Ινστιτούτο Αθηνών [Επανέκδοση: (2000) Αθήνα: Καστανιώτης].
5. Παχής, Π. (2010). *Οι ανατολικές λατρείες της ελληνορωμαϊκής εποχής*, Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.

2.5 ΙΕΡΟΣΥΝΗ / ΙΕΡΑΤΕΙΟ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διακρίνουν τη θέση και τον ρόλο του ιερατείου στις θρησκείες, - αντιλαμβάνονται τη σημασία της ιεροσύνης στον Χριστιανισμό, - διερευνούν την αποστολή και τη σχέση κλήρου και λαού στην Ορθόδοξη Εκκλησία. 	<ul style="list-style-type: none"> - Παρουσίαση της θέσης του ιερατείου στις θρησκείες με παραδείγματα. - Ανάλυση της χριστιανικής θεώρησης της ιεροσύνης. - Αποτίμηση με θεολογικούς όρους της θέσης και της αποστολής των κληρικών και των λαϊκών στην Εκκλησία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Οι ιερείς στον σύγχρονο κόσμο.

- «Μελέτη περίπτωσης - Ομαδοσυνεργασία TPS»: Οι μαθητές μελετούν περιπτώσεις ιερέων που με τη ζωή και τη δράση τους αφήνουν ένα θετικό χνάρι στην κοινωνία γύρω τους.
- Εναλλακτικά:
Συνέντευξη μέσω διαδικτυακής σύνδεσης με εφαρμογή τηλεπικοινωνίας από έναν ιερέα που διακρίνεται για την κοινωνική του δράση.

Εφαρμόζοντας:

Η θέση και ο ρόλος του ιερατείου στις θρησκείες.

- «TPS»: Μελέτη κειμένων για την καθιέρωση του ιερατείου σε διάφορες θρησκείες.
- Εναλλακτικά:
«Επ' αυτού θα είχα να πω»: Κείμενο Πλουτάρχου, Προς Κολώτην Επικούρειον, 1126, D-E. Οι μαθητές διαβάζουν το κείμενο και αναρωτιούνται αν υπάρχει φυλή δίχως σαμάνο και μάγο ή πώς είναι ένα χωρίο δίχως παπά και δάσκαλο.

Διερευνώντας:

Η Ιεροσύνη στον Χριστιανισμό.

- «Διοργάνωση μίνι συνεδρίου»: Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες. Με TPS μελετά η κάθε ομάδα διαφορετικές πηγές (βιβλικές, πατερικές ή σύγχρονα θεολογικά κείμενα) με θέματα όπως: Αποστολική διαδοχή / Βαθμοί της ιεροσύνης / Η ιεροσύνη στις άλλες χριστιανικές Εκκλησίες και Ομολογίες / Ιεροσύνη και διακονία / Ιεροσύνη των γυναικών / Η ενδυμασία των κληρικών: ιστορία και συμβολισμοί.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία TPS»: Οι μαθητές μελετούν κείμενα με θέμα τη γενική και ειδική ιεροσύνη και τον ρόλο των λαϊκών στην Εκκλησία. Οι μισές ομάδες καταρτίζουν δίστηλο πίνακα με τα χαρακτηριστικά της ειδικής και της γενικής ιεροσύνης. Οι άλλες μισές ομάδες καταρτίζουν δίστηλο πίνακα με τον ρόλο των λαϊκών σήμερα και τους προτεινόμενους ρόλους των λαϊκών από τους μαθητές.

Αναπλασιάζοντας:

Η ιδιαίτερη αποστολή του κλήρου και του λαού και η μεταξύ τους σχέση.

- «Στοχασμός για ερωτήματα»: “Εις τύπον Χριστού”. Οι μαθητές στοχάζονται και εμβαθύνουν στη σημασία αυτής της ρήσης και τις προεκτάσεις της τόσο για την αυτοσυνειδησία του ιερέα όσο και για τον τρόπο που οι μαθητές θα ήθελαν να τον βλέπουν.
- Εναλλακτικά:
Ανάγνωση φωναχτά λογοτεχνικού κειμένου (π.χ. Παπαδιαμάντη, παπά Πλανάς) όπου η μορφή του ιερέα αποτελεί κεντρικό ήρωα της αφήγησης. Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τον ρόλο του ιερέα σε διάφορες φάσεις της ζωής.

Αξιολογώντας:

Προσωπικές κρίσεις ως προς τις θρησκευτικές ιεραρχικές δομές.

- «Παίρνοντας απόσταση»: Διαβάζεται σε ολομέλεια ένα σύντομο κείμενο με θέμα τη διοίκηση της Εκκλησίας σήμερα. Ακολουθεί συζήτηση και καταγράφονται τα πορίσματα σε λίστα.
- Εναλλακτικά:
Οι μαθητές γράφουν επιστολή προς τον τοπικό επίσκοπο με θέμα την ανάγκη της μεγαλύτερης συμμετοχής των λαϊκών στις αποφάσεις της Εκκλησίας ή άλλα θέματα που τους απασχολούν. [Προαιρετικά ορίζουν συνάντηση μαζί του, προκειμένου να του την επιδώσουν και να συζητήσουν].

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α΄ Λυκείου, ΔΕ 20, 26 και Β΄ Λυκείου «Θρησκευόμενα»).
  - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
<http://photodentro.edu.gr/lor> (βλ. Θρησκευτικά).
  - γ) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
  - δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
    1. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Α΄ Ενιαίου Λυκείου» (Μυστήρια).
    2. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Β΄ Ενιαίου Λυκείου» (Ισλάμ).
    3. «Όψεις Θρησκείας» (βλ. Όψεις της θρησκείας, Επίσκεψη, Σύγχρονα θέματα).
- Βιβλικά κείμενα: Εβρ. 5, 1-6. 8, 1 και 4, 14-16, Α΄ Τιμ. 4, 14, Β΄ Τιμ. 1, 6.
- Εικόνες και βίντεο με θέμα την ιεροσύνη στις θρησκείες.
- Υλικό από το διαδίκτυο σχετικό με τον ρόλο και τη δράση του ιερατείου στις μεγάλες θρησκείες.
- Κείμενα που αναφέρονται και αναλύουν την ιεροσύνη στην παράδοση και στη σύγχρονη εποχή.
- Πατέρες της Εκκλησίας, π.χ. Ι. Χρυσόστομος, *περί ιεροσύνης λόγοι*, Μ. Βασίλειος, *Όροι κατά πλάτος και κατ' επιτομήν*.
- Κείμενο Πλουτάρχου, *Προς Κολώτην Επικούρειον*, 1126, D-E
- Το έργο του κλήρου στην ιστορία της Εκκλησίας, στην ιστορία της (σύγχρονης) Ελλάδας και η συνεισφορά του στον πολιτισμό όπου υπάρχουν Ορθόδοξες Εκκλησίες και κοινότητες.
- Αναφορές στη ιεροσύνη και το ιερατείο της Ορθόδοξης Εκκλησίας από συγγραφείς, π.χ. Φάρος, π. Φ. 1994, *Παπαδοσύνης μορφή και παραμόρφωση*. Αθήνα: Αρμός.
- Η ιεροσύνη σε έργα ζωγραφικής, λογοτεχνίας, θεατρικά έργα, π.χ. Δον Καμίλο, π.χ. Λύτρας, Παπαδιαμάντης κ.λπ.
- Κινηματογράφος: Ο Ιερέας (ρωσική ταινία ΠΟΠ – 2008, δημοσιευμένη στο διαδίκτυο).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*, (Μτφρ. Σ. Αγουρίδης). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Ware, Κάλλ. (2007). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Νέα Σμύρνη: Ακρίτας.
3. Γιανναράς, Χ. (1998). *Η κρίση της προφητείας*. Αθήνα: Δόμος.
4. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
5. Ζιάκας, Γρ., *Ιερωσύνη και λατρεία στο Ισλάμ και τις Ανατολικές θρησκείες*. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/z_symposio_1.html.
6. Θεοδώρου, Ανδρ. (2006), *Βασική Δογματική Διδασκαλία - Απαντήσεις σε Ερωτήματα Συμβολικά*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
7. Θερμός, π. Β. (2009). *Οδύνη σώματος Χριστού. Κεφάλαια εκκλησιαστικής αυτογνωσίας*. Αθήνα: Ακρίτας.

8. Ι. Σ. της Εκκλησίας της Ελλάδος (2010). Η αποστολή του ιερέως στον σύγχρονο κόσμο. Πρακτικά Ημερίδος (11-6-2009). Σειρά: Ποιμαντική Βιβλιοθήκη, Αθήνα: Επικοινωνιακή και Μορφωτική Υπηρεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
9. Ματσούκας, Ν. (2005). *Οικουμενική θεολογία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
10. Ματσούκας, Ν. (2007). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, τ. Β΄*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
11. Νέλλας, Π. (2002). Βασίλειον ιεράτευμα, μελέτη επί του προβλήματος του λαϊκού στοιχείου, περ. *Σύναξη*, τχ. 83, σσ. 48-60, και στο διαδίκτυο: http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?contents=selides_katixisi/s/contents.asp&main=katixisi&file=Dialogoi/page13.htm.
12. Οικουμενικόν Πατριαρχείον (1994). *Η θέσις της γυναικός εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία και τα περί χειροτονίας των γυναικών. Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον, Ρόδος 1988*. Κατερίνη: Τέρτιος.
13. Τρεμπέλας, Π. (2003). *Δογματική*, τόμος Γ΄. Αθήνα: Σωτήρ.
14. Φάρος, π. Φ. (1992). *Κλήρος. Η ανεκπλήρωτη υπόσχεση πατρότητας*. Αθήνα: Ακρίτας (όπου υπάρχουν πολλά κείμενα του Αγ. Ιωάννη του Χρυσσοστόμου σε μετάφραση).
15. Φειδάς, Βλ. (2002). *Εκκλησιαστική ιστορία*, τόμος Α΄. Αθήνα: Διήγηση.

Θ.Ε. 3 ΚΟΙΝΩΝΙΑ

(πολίτης, στερεότυπα, πολυπολιτισμικότητα, διάλογος, εκκοσμίκευση)

3.1 ΠΟΛΙΤΗΣ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<ul style="list-style-type: none"> - Οι μαθητές να: - διερευνούν τη σχέση της θρησκευτικής δέσμευσης με την ιδιότητα του πολίτη, - αναγνωρίζουν θέσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών για την πολιτική και την εξουσία, - κατανοούν την ευθύνη του χριστιανού ως πολίτη με προοπτική τον καινούριο κόσμο του Θεού. 	<ul style="list-style-type: none"> - Έκφραση ερωτημάτων και προβληματισμών για τους παράλληλους ρόλους πιστού και πολίτη. - Αποτύπωση των χριστιανικών θέσεων για την εξουσία και την πολιτική. - Αναγνώριση της ευθύνης του χριστιανού ως πολίτη, με προοπτική τον καινούριο κόσμο του Θεού.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική μέθοδος**, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Στοιχεία που συνθέτουν την έννοια του πολίτη.

- Καταιγισμός ιδεών ή τεχνική χιονοστιβάδας με τις λέξεις «πολίτης» και «εξουσία».
- Ομαδοποίηση εννοιών-εννοιολογικός χάρτης
- Εναλλακτικά:

TPS (Σκέψου-Συζήτησε-Μοιράσου): γράψτε έναν ορισμό της έννοιας «πολίτης».

Εφαρμόζοντας:

Ο παράλληλος ρόλος πιστού και πολίτη και η ενεργός συμμετοχή των πιστών στην πολιτική.

- Οι μαθητές εργάζονται σε ομάδες. Μελετούν κείμενα (βιβλικά, πατερικά, σύγχρονα) με θέσεις και απόψεις σχετικά με την ιδιότητα του πιστού (χριστιανού) ως ενεργού πολίτη καθώς και τις προκλήσεις και τα διλήμματα που προκύπτουν από την ενδεχόμενη δράση του μέσα σε πολιτικούς σχηματισμούς.
- Εναλλακτικά:
Συζήτηση επί ερωτημάτων μετά από προβολή αποσπασμάτων σχετικής κινηματογραφικής ταινίας (βλ. προτεινόμενο υλικό).

Διερευνώντας:

Η σχέση θρησκείας και πολιτικής. Αρχές και αξίες από τον Χριστιανισμό που μπορούν να εμπνεύσουν στην άσκηση εξουσίας.

- Οι μαθητές διερευνούν σε ομάδες με φύλλα εργασίας και κείμενα (ιστορικά, σύγχρονα θεολογικά, φιλοσοφικά, δοκίμια, άρθρα εφημερίδων κλπ) τη σχέση θρησκείας και πολιτικής (κράτους) διαχρονικά, καθώς και αντίστοιχες έννοιες: συναλληλία, καισαροπαπισμός, θεοκρατία.
«Artful Thinking (Εκτίμηση-Υποστήριξη-Διερώτηση)»: Βυζαντινή εικόνα του Νυπτήρα: «Η εξουσία ως διακονία» (θυσία-αγάπη-κένωση) ή το κείμενο: Ο Μέγας Ιεροεξεταστής (Φ. Ντοστογιέφσκι, Αδελφοί Καραμαζώφ).
- Εναλλακτικά:
Καθοδηγούμενη «ιστοεξερεύνηση» στο διαδίκτυο: Οι μαθητές διερευνούν σε ομάδες τη σχέση θρησκείας και πολιτικής (κράτους) διαχρονικά, καθώς και αντίστοιχες έννοιες: συναλληλία, καισαροπαπισμός, θεοκρατία.
TPSS (Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου, ανά 2 και ανά 4) με το ερώτημα: «Ποιες αξίες και αρχές του χριστιανισμού μπορούν να εμπνεύσουν ηγέτες και πολιτικές;».

Αναπλασιάζοντας:

Η ευθύνη και ο αγώνας του χριστιανού ως πολίτη για τη μεταμόρφωση του κόσμου.

- «Τροχιά της μάθησης»: Οι μαθητές ερευνούν θέσεις και προτάσεις από ανανεωτικά ρεύματα και κινήματα στον χώρο της θεολογίας (Πολιτική θεολογία, Θεολογία της απελευθέρωσης, θεολογία στην Ελλάδα από το '60 και μετά κλπ.).
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης»: Άγιος Αλέξανδρος Σμορέλ (κίνημα του Λευκού Ρόδου).
Εναλλακτικές προτάσεις: Bonhoeffer, Paul Tillich, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος, Νίκος Ψαρουδάκης, π. Γεώργιος Πυρουνάκης κ.ά.

Αξιολογώντας:

Αξιολογικές κρίσεις για την ευθύνη του χριστιανού ως πολίτη του κόσμου.

- «Διαλεκτική αντιπαράθεση (Debate)»: «Θα πρέπει ο χριστιανός να είναι ενεργός πολίτης και να συμμετέχει στα κοινά;»
- Εναλλακτικά:
«TPSS (Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου, ανά 2 και ανά 4)»: «Ποια είναι η ευθύνη του χριστιανού ως πολίτη του κόσμου;».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά βιβλία μαθητή,
<http://digitalschool.minedu.gov.gr>:
    1. Β' Λυκείου, ΔΕ 5: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13170>.
    2. Β' Λυκείου, ΔΕ 20: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13184>.
  - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Σταυρόλεξο: Η χριστιανική θεώρηση του κράτους και της πολιτικής,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3806>.
    2. Κουίζ: Η Χριστιανική κοινότητα μέσα σ' έναν πλουραλιστικό κόσμο,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4529>.
- Βιβλικά αποσπάσματα κειμένων:
  1. «Απόδοτε ουν τα Καίσαρος Καίσαρι, και τα του Θεού τω Θεώ» (Μτ 22, 21).
  2. «Οίδατε ότι οι δοκούντες άρχειν των εθνών κατακυριεύουσιν αυτών και οι μεγάλοι αυτών κατεξουσιάζουσιν αυτών» (Μκ 10, 42).
  3. «Η βασιλεία η εμή ουκ έστιν εκ του κόσμου τούτου» (Ιω 18, 36).
  4. «Ου γαρ έχομεν ώδε μένουσαν πόλιν, αλλά την μέλλουσαν επιζητούμεν» (Εβρ 13, 14).
  5. «Πάσα ψυχή εξουσίαις υπερεχούσαις υποτασσέσθω· ου γαρ έστιν εξουσία ει μη από Θεού, αι δε ούσαι εξουσίαι υπό του Θεού τεταγμέναι εισίν» (Ρωμ 13, 1-2).
  6. «Όστε ο αντιτασσόμενος τη εξουσία τη του Θεού διαταγή ανθέστηκεν, οι δε ανθεστηκότες εαυτοίς κρίμα λήψονται» (Α Πε 2,13).
- Πατερικά κείμενα:
  1. Προς Διόγνητον Επιστολή, V. 5 10 17 ΒΕΠΕΣ 2, 253.
  2. Ιω. Χρυσόστομος: ΡG 54, 596. ΡG 55, 491. ΡG 60, 366. ΡG 63, 231.
  3. Μέγας Βασίλειος: ΡG 32, 497.
- Ντοστογιέφσκι, Φ. (2011). *Αδελφοί Καραμάζοφ*, μτφρ. Ελένη Μπακοπούλου, Αθήνα: Ίνδικτος.
- Δοκίμια και κείμενα φιλοσοφικά/θεολογικά σχετικά με τη θεολογία από το '60 και μετά στην Ελλάδα (Χ. Γιανναράς, Κ. Μοσκώφ, Σ. Ράμφος κ.ά.).
- Διαδίκτυο: Άρθρα, κείμενα, εικόνες (βυζαντινή εικόνα του Νιπτήρα).
- Κινηματογράφος:
  1. «Αμήν» (Κ. Γαβρά).
  2. «The Mission» (R. Joffe).
  3. «Γκάντι» (R. Attenborough).
  4. «Timbuktu» (Α. Σισάκο).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Γκουτιέρες, Γκ. (2012). *Θεολογία της Απελευθέρωσης*, Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Ζουμπουλάκης, Στ. (2002). *Ο Θεός στην πόλη. Δοκίμια για τη θρησκεία και την πολιτική*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

3. Θεοδώρου, Ευ.(1984). *Χριστιανισμός και πολιτική*, Αθήνα.
4. Κεφαλόπουλος, Αρχιμανδρ. π. Κύριλλος (2014). *Ο άγιος Αλέξανδρος Σμορέλ*, Αθήνα: Χριστιανική.
5. Μαντζαρίδης, Γ. (1989). *Ορθόδοξη θεολογία και κοινωνική ζωή*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
6. Μπέγζος, Μ. (1992). Θεολογία και ιδεολογία, Η κριτική παρέμβαση της Θεολογίας στην ιδεολογική κρίση της πολιτικής, στον τόμο, *Μνήμη Ιωάννη Αναστασίου*, Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, σσ. 451-476.
7. Μπερδιάγιεφ, Ν. (1971). *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του Καίσαρος*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς (οι σσ. 75-91 στην ψηφιακή βιβλιοθήκη της Αποστολικής Διακονίας <http://www.apostoliki-diakonia.gr>).
8. Μπουγάτσος, Ν. (2002). *Ο ορθόδοξος δρόμος για την πολιτική εξουσία: Από την ματαιοδοξία στην κένωση*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
9. Οικονόμου, Χ. (2011). Jürgen Moltmann, Ο εισηγητής της «Θεολογίας της Ελπίδας» και ο θεολόγος της «Πολιτικής Θεολογίας», *Θεολογία* τχ. 1, σσ. 301-312.
10. Παπαθεμελής, Στ. (1986). *Ορθοδοξία και πολιτική*, Θεσσαλονίκη: Ρέκος.
11. Πέτρου, Ι. (1992). *Εκκλησία και πολιτική. Εκκλησία και πολιτική στην Ελλάδα (1750-1909)*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
12. Σμέμαν, Α. (2010). *Για να ζήσει ο κόσμος*, μτφ. Ζ. Λορεντζάτος. Αθήνα: Δόμος.
13. Σταμούλης, Χρ., «Εν ταις αγοραίς και εν ταις πλατείαις», *Θρησκεία και πολιτική στις αρχές του 21ου αιώνα*. στο <https://antidosis.wordpress.com/2014/12/23/%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83%CF%8C%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BD-%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%82-%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81>.
14. *Σύναξη*, τχ. 47 (1993). Εξουσία ή Διακονία.
15. *Σύναξη*, τχ. 55 (1995). Αφιέρωμα στην πολιτική.

3.2 ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διερευνούν αίτια και συνέπειες των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων στον χώρο της θρησκείας, - εντοπίζουν προτάσεις από την ορθόδοξη παράδοση για την υπέρβαση των στερεοτύπων, - επανεξετάζουν απόψεις και στάσεις τους απέναντι σε στερεότυπα και προκαταλήψεις. 	<ul style="list-style-type: none"> - Περιγραφή στερεοτύπων του θρησκευτικού χώρου και ανάλυση των αιτιών που τα προκαλούν. - Ανάλυση του τρόπου που τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων. - Αναγνώριση τρόπων υπέρβασης των στερεοτύπων στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Στερεότυπα και προκαταλήψεις στην καθημερινότητα των μαθητών.

- «Καταιγισμός ιδεών»: Οι μαθητές καλούνται να δώσουν απάντηση στο ερώτημα σε ποιά άτομα ή ομάδες (εθνολογικές, θρησκευτικές, φυλετικές κ.ά.) υψώνουμε «τείχη»; (ρατσισμός, ξενοφοβία, σεξισμός, σκοταδισμός)
- Τεχνική εκπαιδευτικού δράματος / «Δραματοποίηση»: Δίνονται σε φωτοτυπία διάφορες μικρές ιστορίες, π.χ. μετατροπή εγκαταστάσεων για φιλοξενία μεταναστών, σημαιοφόρος του σχολείου διαφορετικής εθνικής καταγωγής, υποψήφια πρόεδρος κόμματος γυναίκα, απόφαση Περιφέρειας για ίδρυση τζαμιού ή συναγωγής, απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου για καταυλισμό Τσιγγάνων (Ρομά), ίδρυση ξενώνα για άτομα που βρίσκονται στο στάδιο της απεξάρτησης (αλκοόλ, ουσίες). Οι μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες στήνουν σκηνές/στιγμιότυπα εκφράζοντας αντιδράσεις, θετικές και αρνητικές (π.χ. κατοίκων, γονέων, ψηφοφόρων κλπ.). Ο εκπαιδευτικός / «δάσκαλος σε ρόλο» διαδίδει φήμες ενισχύοντας τις αντιδράσεις. Κατόπιν δίνονται φωτογραφίες ανθρώπων κατά των οποίων στρέφονται τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις (μετανάστες, γυναίκες, ρομά, έγχρωμοι κλπ.) και οι μαθητές μέσω της τεχνικής «παρακολούθηση της σκέψης (Νιώθω... φοβάμαι... θέλω να...)» εκφράζουν σκέψεις και συναισθήματα αυτών των ανθρώπων.

Εναλλακτικά:

- «Επ' αυτού θα είχα να πω»: Διαβάζω, ακούω, μαθαίνω για φαινόμενα ξενοφοβίας, ρατσισμού κλπ. Θα ήθελα να καταθέσω την άποψή μου ή μια προσωπική μου εμπειρία.

Νοηματοδοτώντας:

Η ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων στον χώρο της θρησκείας, τα αίτια και οι συνέπειές τους.

- «Artful Thinking (Σκεφτείτε, Αμφιβάλλετε, Εξερευνήστε)»: Με χρήση εικόνων ή κειμένων οι μαθητές επισημαίνουν την ύπαρξη, καταγράφουν τα αίτια, αξιολογούν τις συνέπειες στερεοτύπων και προκαταλήψεων, τόσο στο οικείο θρησκευτικό περιβάλλον τους όσο και σε άλλες θρησκείες (π.χ. ανωτερότητα / κατώτεροτητα φύλων, φυλών, κοινωνικός διαχωρισμός-κάστες, πολιτιστική/εθνική προέλευση, γυναίκα στις θρησκείες κλπ).
- Εναλλακτικά:
Προβολή ολιγόλεπτου βίντεο ή κινηματογραφικής ταινίας (π.χ. Water), όπου οι μαθητές επισημαίνουν θρησκευτικά στερεότυπα και προκαταλήψεις. Κατόπιν με την τεχνική δημιουργικής γραφής (ημερολόγιο, επιστολή κλπ.) όλοι γράφουν κείμενο με σκέψεις και συναισθήματα που τους διακατέχουν σε πρώτο ρηματικό πρόσωπο.

Αναλύοντας:

Προτάσεις κριτικής στάσης από την παράδοση της Εκκλησίας απέναντι στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις. Σύγχρονα θεολογικά ρεύματα και θρησκευτικά πρόσωπα, που συνδέονται με αγώνες για την υπέρβασή τους.

- «Τεχνική 5π1γ»: Ομαδοσυνεργατικά και με φύλλα εργασίας: Ανιχνεύουν, μέσα από κείμενα (βιβλικά, πατερικά, σύγχρονα), την πίστη και την παράδοση της χριστιανικής Εκκλησίας για την υπέρβαση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων. Στη συνέχεια επεξεργάζονται σύγχρονα παραδείγματα.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης»: Φεμινιστική θεολογία - Μαύρη Θεολογία: Θέσεις και εκπρόσωποι. Εναλλακτικές προτάσεις: Elisabeth Behr-Sigel, Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ, π. Αθηναγόρας Λουκατάρης (Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων Ρομ Ιεράς Μητροπόλεως Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως).

Εφαρμόζοντας:

Απόψεις και στάσεις απέναντι σε θρησκευτικά στερεότυπα.

- «Εφημερίδα τοίχου»: Οι μαθητές αναρτούν τα προϊόντα από τις δραστηριότητές τους. Πλαισιώνουν με υπέρτιτλους, συνθήματα, φωτογραφίες, εικόνες, σχόλια, σύντομα κείμενα με προσωπικές απόψεις και θέσεις των μαθητών.
- Εναλλακτικά:
Σχεδιασμός και οργάνωση ενδοσχολικής ημερίδας με θέμα «Στερεότυπα και προκαταλήψεις στις θρησκείες», όπου θα παρουσιάσουν τη δουλειά τους στη σχολική κοινότητα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή, <http://digitalschool.minedu.gov.gr>:
    1. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 17: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13181>.
    2. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 18: Βίντεο: Απόσπασμα από τον λόγο του Martin Luther King: "I have a dream" 1963 <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13182>.
  - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Κουίζ (αντιστοίχιση): Χριστιανική κοινωνικότητα και ανθρωπισμός, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4489>.
    2. Κουίζ (συμπλήρωση κενών): Θεολογικά ρεύματα κατά των προκαταλήψεων, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4521>.
    3. Σταυρόλεξο: Το χριστιανικό ήθος ως υπέρβαση των προκαταλήψεων του, κόσμου <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3811>.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ, <http://www.hprr-archives.gr/V3/public/main/index.aspx>: «ROM» (ντοκιμαντέρ στο 30ό Φεστιβάλ Ελληνικού Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης (1989), «Μήπως είσαι ρατσιστής;» (επεισόδιο της εκπομπής ΙΧΝΗΛΑΤΕΣ).
- Βιβλικά, πατερικά κείμενα:
  1. «Οὐκ ἐνὶ ἄρσεν και θήλυ...» (Κολ 3,11).
  2. «Πάντα οὖν ὅσα ἀν θέλητε ἵνα ποιῶσι ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω και ἡμεῖς ποιῶμε αὐτοῖς» (Ματθ.7,12).
  3. «Ἀδελφοί μὲν ἡμεῖς πάντες, ὡς ἐνός δεσπότου και ποιητοῦ...», Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία 1, Ρ.Γ. 151, 9).

4. Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως 1872, καταδίκη του εθνοφυλετισμού.
- Κινηματογράφος:
  1. «Water» (D. Mehta).
  2. «Το απαγορευμένο ποδήλατο» (Χ. Αλ-Μανσούρ).
  3. «Osama, για μια θέση στον ήλιο» (S. Barmak).
  4. «Κάντο όπως ο Μπέκαμ» (G. Chadha).
  5. «Περσέπολη» (M. Satrapi - V. Paronnaud).
  6. «Billy Elliot, γεννημένος χορευτής» (Stephen Daldry).
- Διαδίκτυο (άρθρα εφημερίδων, εικόνες, βίντεο...) με θέμα στερεότυπα/προκαταλήψεις:
  1. <http://www.kathimerini.gr/66783/opinion/gynaika/gnwmes/prokatalhyeis-kai-stereotypa>.
  2. http://www.dogma.gr/default.php?pname=Article&art_id=6359&catid=25.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Behr-Sigel, Elisabeth (1987). *Le ministère de la femme dans l' Eglise*, Paris (*Το λειτουργήμα της γυναίκας στην εκκλησία*, μτφρ. Καίτη Χιωτέλλη, Αθήνα: Καλού τύπου (χωρίς χρονολογία).
2. Elisabeth Behr-Sigel & Kallistos Ware (Bishop of Diokleia). (2000). *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, Geneva: WCC Publications.
3. Δραγώνα, Θ., Στερεότυπα και προκαταλήψεις, σειρά Κλειδιά και αντικλειδιά ΕΠΕΑΕΚ II, στο <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/933>.
4. Καλαϊτζίδης, Π. (επιμ.) (2004). Φύλο και Θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Εκκλησία, Συλλογικός τόμος, Αθήνα: Ίνδικτος.
5. Κασσελούρη, Ε. *Ενδεικτική βιβλιογραφία για τη θέση της γυναίκας στην Εκκλησία και τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις*, στο www.pi-schools.gr/lessons/religious/vivliostasio/vivl_gyn_ekkl.doc.
6. Ματσούκας, Ν. (2005). *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία (ψηφιακή έκδοση των σσ. 122-127 στο http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?contents=ecclesia_kosmos/contents_texts.asp&main=EK_texts&file=4.htm).
7. ΥΠΟΠΑΙΘ, «Προκαταλήψεις και στερεότυπα. Δημιουργία και αντιμετώπιση» <http://www.gsae.edu.gr/el/meletes/814-prokatalipseis-kai-stereotypa>.
8. Χιωτέλλη, Κ. (1990). Η θέση της γυναίκας στην ορθόδοξη Εκκλησία, *Σύναξη* τχ. 36, σσ. 33-45.

3.3 ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές να: - ορίζουν το φαινόμενο της πολυπολιτισμικότητας στη σύγχρονη εποχή	- Θεώρηση της πολυπολιτισμικότητας με θρησκευτικά και θεολογικά κριτήρια. - Παρουσίαση της χριστιανικής διδασκαλίας

<p>σε σχέση με τον Χριστιανισμό και τις θρησκείες,</p> <ul style="list-style-type: none"> - διερευνούν τη χριστιανική μαρτυρία απέναντι στον «ξένο» και θρησκευτικά έτερο, - αιτιολογούν τον σεβασμό στη δική τους και στη διαφορετική θρησκευτική ταυτότητα, - διακρίνουν τα όρια μεταξύ προσηλυτισμού και ιεραποστολής, - προσδιορίζουν τρόπους αρμονικής συνύπαρξης και αμοιβαίας αποδοχής σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα. 	<p>για τη θρησκευτική ετερότητα.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ανάδειξη τρόπων αρμονικής συνύπαρξης και αποδοχής της θρησκευτικής διαφορετικότητας
--	--

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ:

Παρουσιάζοντας:

Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας μέσα από την προσωπική εμπειρία.

- «Κοιτάζοντας 10Χ2»: Προβολή εικόνων που αποτυπώνουν μορφές πολυπολιτισμικότητας στην καθημερινότητα των μαθητών (π.χ. τάξη ή αυλή διαπολιτισμικού σχολείου, επιγραφές μαγαζιών, μετανάστες σε αγροτικές δουλειές, προσευχή μουσουλμάνων στην Αθήνα, κλπ.). Εννοιολόγηση του όρου «πολυπολιτισμικότητα».
- Εναλλακτικά:
«Καταιγισμός ιδεών» για τον όρο «πολυπολιτισμικότητα»: Εννοιολόγηση του όρου. Αφήγηση εμπειριών των μαθητών με συνομηλικούς τους που ανήκουν σε άλλη πολιτισμική/θρησκευτική κοινότητα.

Εφαρμόζοντας:

Προκλήσεις και δυσκολίες σε θέματα συμβίωσης και αποδοχής ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικές θρησκευτικές και αξιακές αναφορές.

- «Ανάλυση διαστάσεων»: Οι μαθητές αποσαφηνίζουν και καταγράφουν διαστάσεις του ζητήματος της συνύπαρξης σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα απαντώντας στα ερωτήματα: Ποιο είναι το ζήτημα, πού και πότε συμβαίνει, σε τι οφείλεται, ποια είναι τα άλλα χαρακτηριστικά του;
- Εναλλακτικά:
«Πακέτο εξερεύνησης, ρόλος στον τοίχο, πες μια ιστορία»: Ήρωας δεκαεξάχρονος μαθητής μετανάστης ή μαθητής που ανήκει σε άλλο θρήσκευμα και ο οποίος φοιτά σε ελληνικό σχολείο (βλ. προτεινόμενο υλικό: Κουκουνάρας- Λιάγκης 2011).

Διερευνώντας:

Η οικουμενική μαρτυρία της χριστιανικής διδασκαλίας με βάση τις χριστιανικές αρχές της αποδοχής και του σεβασμού της προσωπικής ετερότητας, της ανοικτότητας, της ελευθερίας, της αγάπης. Η διαλεκτική και κριτική στάση της χριστιανικής θεολογίας απέναντι στην πολιτιστική και θρησκευτική ποικιλομορφία του σύγχρονου κόσμου.

- «Artful Thinking (Εκτίμηση-Υποστήριξη-Διερώτηση)»: Κείμενο των Πράξεων για την Πεντηκοστή: «Η πρόσληψη της πολυπολιτισμικότητας κατά την ίδρυση της Εκκλησίας».

- **Εναλλακτικά:**
Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις σε ομαδοσυνεργασία: Οι μαθητές, μέσα από πηγές-βιβλικές/πατερικές και σύγχρονα θεολογικά κείμενα, διερευνούν και αναλύουν τη μαρτυρία της χριστιανικής διδασκαλίας διαχρονικά, με βάση τις χριστιανικές αρχές της αποδοχής και του σεβασμού της προσωπικής ετερότητας, της ανοικτότητας, της ελευθερίας, της αγάπης.
- Στη συνέχεια:
Παρουσίαση στην ολομέλεια και δημιουργία εφημερίδας τοίχου ή κολλάζ: με βιβλικά χωρία, κείμενα, εικόνες, έργα τέχνης, τίτλους, που αποτυπώνουν την διαλεκτική και κριτική στάση της χριστιανικής θεολογίας απέναντι στην πολιτιστική και θρησκευτική ποικιλομορφία του σύγχρονου κόσμου

Αναπλαισιώνοντας:

Ιεραποστολή και προσηλυτισμός.

- «Artful Thinking (σκέφτομαι, αναρωτιέμαι, εξερευνώ)»: Εικόνες με βάπτισμα μετανάστη, βάπτισμα στην Αφρική, φιλανθρωπική δράση εκκλησίας κλπ. Οι μαθητές επισημαίνουν τις διαφορές ανάμεσα στην ιεραποστολή και τον προσηλυτισμό.
- **Εναλλακτικά:**
«Τροχιά της μάθησης»: Κειμενικό, φωτογραφικό υλικό, αποσπάσματα από την ταινία «The Mission», βιογραφίες ιεραποστόλων (π.χ. Κοσμάς Γρηγοριάτης) κ.ά. προκειμένου οι μαθητές να εντοπίσουν τη διαφορά ανάμεσα στην ιεραποστολή και τον προσηλυτισμό.

Αξιολογώντας:

Η διαπολιτισμικότητα ως πρόκληση.

- Αξιολογώντας το διήγημα του Α. Παπαδιαμάντη, *Ο ξεπεσμένος Δερβίσης*, οι μαθητές προτείνουν τρόπους ειρηνικής και έμπρακτης συνύπαρξης σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα.
- **Εναλλακτικά:**
Προβάλουμε αποσπάσματα από την αρχή της ταινίας «Ενώπιον Θεών και Ανθρώπων». Στη συνέχεια οι μαθητές καταγράφουν δύο συναισθήματα και δύο σκέψεις τους.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή, <http://digitalschool.minedu.gov.gr>:
    1. Β' Λυκείου, ΔΕ 19: Οικουμενική διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13183>
  - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Συλλογή φωτογραφιών: Δράσεις Ορθοδόξων Ιεραποστολών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4224>.
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4474>.
    2. Συλλογή εικόνων: Παγκόσμιες Οργανώσεις <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4220>.
    3. Διαδραστικός χάρτης: Ιεραποστολές

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1423>.

- γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων / Θρησκευτικά / Εικαστικό Υλικό: <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php> Προγράμματα Σπουδών.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:
<http://www.hprr-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (Αρχιεπίσκοπος με μετανάστες, Χριστούγεννα μεταναστών, στο <http://www.hprr-archives.gr/V3/public/main/page-assetview.aspx?tid=66804&autostart=0#>)
  - Από την υμνολογία της Εκκλησίας:
    1. «Τον ήλιον κρύψαντα τας ιδίας ακτίνας... δός μοι τούτον τον ξένον...» (Υμνος Μ. Σαββάτου).
    2. «Του Κυρίου η γη και το πλήρωμα αυτής, η οικουμένη και πάντες οι κατοικούντες εν αυτή» (Ψλ 23, 1).
  - Διαδίκτυο: Εικόνες ή πολυμέσα με θέμα ομάδες ανθρώπων με διαφορετικές θρησκευτικές εμπειρίες, πεποιθήσεις και δράση.
  - Κινηματογράφος:
    1. «Ο μπάτλερ» (Λι Ντάνιελς, 2013).
    2. «Ανάμεσα σε τοίχους» (Λοράν Καντέ, 2008).
    3. «Ενώπιον Θεών και Ανθρώπων» (Ξαβιέ Μποβουά, 2010).
  - Κουκουνάρας - Λιάγκης, Μ. (2011). *Εκπαιδευτικοί εν δράσει, νέα πολυτροπική διδακτική*, Αθήνα: Γρηγόρη, σσ. 202-207.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Bauman, Z. (2004). *Παγκοσμιοποίηση, οι συνέπειές της για τον άνθρωπο*, Χ. Βαλιάνος (μτφ.), Αθήνα: Πολύτροπον.
2. Bria, I. - Βασιλειάδης, Π. (1989). *Ορθόδοξη χριστιανική μαρτυρία. Εγχειρίδιο Ιεραποστολικής*, Κατερίνη: Τέρτιος.
3. Αναστασίου, Αρχιεπισκόπου Τιράνων και πάσης Αλβανίας (2000). *Παγκοσμιοότητα και Ορθοδοξία*, Αθήνα: Ακρίτας.
4. Βουλγαράκης, Η. (1988). Από τη θεωρία της ορθόδοξης ιεραποστολής, *Διακονία, Αφιέρωμα στη μνήμη Βασιλείου Στογιάννου*, Επ. Επ. Θεολογικής Σχολής, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ σσ. 347-354.
5. Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Δημητριάδος, (2002). Ισλάμ και φονταμενταλισμός, Ορθοδοξία και παγκοσμιοποίηση, περιοδικό *Αναλόγιον*, τχ. 3 σσ. 95-102.
6. Ιεραποστολικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός» (1996) *Ο Ιεραπόστολος του Κονγκό (Ζαΐρ), π. Κοσμάς Γρηγοριάτης*, Θεσσαλονίκη: Ιεραποστολικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός».
7. Καλαϊτζίδης, Π. (2009). Πολυπολιτισμική πολυθρησκευτική κοινωνία και το κατηχητικό έργο της εκκλησίας, *Θεολογία*, τχ. 80, σσ. 93-122.
8. Κλάψης, π. Εμ. (2000). *Η ορθοδοξία στο νέο κόσμο*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
9. Λοκ, Τζ. (1988). *Η Επιστολή για την ανεξιθρησκία* (Epistola de Tolerantia) Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
10. Ουλής, Δ. (2013). Συζητώντας με τον «αλλόθρησκο»: Διδάγματα από τρεις λογοτεχνικές «στιγμές» χριστιανο-ισλαμικής επιτέλεσης, *Θεολογία*, τχ. 84, 4 σσ. 269-283.
11. Παπαδιαμάντης, Α. (2004). *Ο ξεπεσμένος Δερβίσης*, Θεσσαλονίκη: Μυγδονία.

12. Παπαθανασίου, Αθ. (2004). *Ιεραποστολή και πολυπολιτισμικότητα, στον τόμο Ορθοδοξία και πολυπολιτισμικότητα*, Αθήνα: Ίνδικτος.
13. Παπαθανασίου, Αθ. (2006). Διδάσκοντας γύπτους και τσελεπήδες περί περιτομής και αβατάρα. «Ιθαγένεια» και «Ερώτημα περί της Αληθείας» σε συνθήκες πολυπολιτισμικότητας. *Σύναξη* τχ. 98, σσ. 35-47.
14. Πέτρου, Ι. (2002). *Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
15. *Σύναξη*, τχ. 98 (2006). Η βία, οι θρησκείες και η πολυπολιτισμικότητα.

3.4 ΔΙΑΛΟΓΟΣ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διερευνούν δυσκολίες και εμπόδια στην προσέγγιση και στη συνεργασία μεταξύ των εκκλησιών και των θρησκειών καθώς και συνέπειες της αντιπαλότητας, - αντιλαμβάνονται τον διάλογο ως έμπρακτη άσκηση της χριστιανικής αγάπης και της ευχής «υπέρ της των πάντων ενώσεως», - διαπιστώνουν ότι ο διάλογος για την ενότητα αποτελεί ανάγκη και δεν καταργεί την αυτοσυνειδησία και τη θρησκευτική / πολιτιστική ταυτότητα. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση των συνεπειών της διάσπασης και της αντιπαλότητας στον χώρο του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων με παραδείγματα από την ιστορία και τη σύγχρονη πραγματικότητα. - Αξιολόγηση του διαλόγου ως κύριου στοιχείου προσέγγισης, αμοιβαίας κατανόησης και συνεργασίας. - Αποτύπωση δυσκολιών και προβλημάτων στην προσέγγιση μεταξύ χριστιανικών εκκλησιών και θρησκειών.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Ο *διάλογος ως στοιχείο προσέγγισης και κατανόησης*.

- Οι μαθητές καταθέτουν την προσωπική τους εμπειρία σχετικά με τον «διάλογο» και τον ρόλο που παίζει στη ζωή τους (οικογενειακό, φιλικό, σχολικό περιβάλλον κλπ.) Γράφουν λέξεις/προτάσεις σε αυτοκόλλητα χαρτάκια, τα διαβάζουν φωναχτά και τα κολλούν στον πίνακα. Γίνεται ομαδοποίηση (μορφές διαλόγου, αποτελέσματα, συναισθήματα, πλεονεκτήματα-μειονεκτήματα κ.ά.) και ακολουθεί σχολιασμός.
- Εναλλακτικά:
«Παιχνίδι ρόλων»: Αναπαράσταση σύντομης καθημερινής σκηνής μιας οικογένειας όπου απουσιάζει η επικοινωνία και ο διάλογος. Άλλη ομάδα παρουσιάζει μια οικογένεια όπου υπάρχει και λειτουργεί η επικοινωνία και ο διάλογος.

Νοηματοδοτώντας:

Διαχριστιανικός και διαθρησκευτικός διάλογος.

- «Εργασία με κείμενα»: Οι μαθητές, χωρισμένοι σε ομάδες 4-6 ατόμων, επεξεργάζονται κείμενα με θέμα τον διάλογο σε διαχριστιανικό και διαθρησκευτικό επίπεδο, επισημαίνοντας και υπογραμμίζοντας τα σπουδαιότερα σημεία τους, με βάση τα οποία συνθέτουν ερωτήματα. Στη συνέχεια: Δάσκαλος σε ρόλο. Ο εκπαιδευτικός στον ρόλο του αντιπροσώπου της Ελλαδικής Εκκλησίας σε φόρουμ διαχριστιανικού ή διαθρησκευτικού διαλόγου απαντά σε σχετικές ερωτήσεις (π.χ. ανάμεσα σε ποιους γίνεται ή μπορεί να γίνει διάλογος, γιατί χρειάζεται, αν λύνονται οι διαφορές, αν υπάρχει ταύτιση απόψεων, ποια είναι τα αποτελέσματα, αν καταργεί την αυτοσυνειδησία και τη θρησκευτική, πολιτιστική ταυτότητα κλπ). Οι μαθητές καταγράφουν τις απαντήσεις.
- Εναλλακτικά:
«Σύσκεψη της τάξης»: Οι μαθητές σε ρόλο αντιπροσωπείας διαλόγου, εξετάζουν επιχειρήματα υπέρ και κατά του διαλόγου, προγραμματίζουν τη συμμετοχή τους σε εκδήλωση διαλόγου και οργανώνουν θεματολόγιο συζήτησης και εργασίας.

Αναλύοντας:

Γεγονότα διάσπασης και αντιπαλότητας στην ιστορία των θρησκειών. Το σύγχρονο αίτημα της καταλλαγής και της ειρηνικής συνύπαρξης. Η υπέρβαση του φανατισμού και της μισαλλοδοξίας στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες, οι δυνατότητες και τα όρια του διαλόγου.

- «5π1γ»: Οι μαθητές στηριζόμενοι σε προϋπάρχουσα γνώση, σε βιβλιογραφία και έρευνα στο διαδίκτυο, ταξινομούν τις πληροφορίες για γεγονότα, ιδέες, πρόσωπα κ.ά. στοιχεία, που σχετίζονται με διάσπαση και αντιπαλότητα στην ιστορία των θρησκειών.
- Συμπληρωματικά ή εναλλακτικά:
Τεχνική των «6 Καπέλων Σκέψης» (De Bono): Μέσα από τη διαφορετική προσέγγιση που προσφέρει η τεχνική των έξι καπέλων (πληροφόρηση, κριτική, άρνηση, δημιουργικότητα, διαίσθηση, αισιοδοξία), οι μαθητές αναλύουν ομαδοσυνεργατικά το θέμα της αντιπαλότητας και της μισαλλοδοξίας, της καταλλαγής και της ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ των θρησκειών, προβάλλοντας τις διάφορες οπτικές. Χρησιμοποιούνται φύλλα εργασίας με κείμενα, εικόνες, το διαδίκτυο.

Εφαρμόζοντας:

Προτάσεις διαλόγου για την ενότητα του κόσμου.

- «Artful Thinking (βλέπω, σκέφτομαι, αναρωτιέμαι)»: Φωτογραφία της συνάντησης και του ασπασμού του Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα Α΄ και του Πάπα Παύλου ΣΤ΄ στα Ιεροσόλυμα (1964) και η άρση των αναθεμάτων του 1054 (1965) ή της επίσκεψης του Πάπα Βενέδικτου στο Φανάρι (2014). Οι μαθητές αποτιμούν κριτικά και τοποθετούνται προσωπικά για την ανάγκη, τις προκλήσεις και τις δυσκολίες προσέγγισης και συνεργασίας μεταξύ των χριστιανικών εκκλησιών και των διαφόρων θρησκειών
- Εναλλακτικά:
Δημιουργία πόστερ (ψηφιακού ή έντυπου) με τίτλο «Διάλογος για την ενότητα του κόσμου» το οποίο να περιλαμβάνει: φωτογραφίες, λεζάντες, σύντομα κείμενα, (αγιογραφικά, λογοτεχνικά κλπ), πορίσματα διαλόγων, σκίτσα,

στατιστικά, μηνύματα-προτάσεις των ίδιων των μαθητών κ.ά. Ανάρτηση στην ιστοσελίδα ή σε εμφανές σημείο του σχολείου.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο (<http://digitalschool.minedu.gov.gr>) Προγράμματα Σπουδών, Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 1 και 2.
  - β) Ο.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    - 1. Παρουσίαση: Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1260>.
    - 2. Κουίζ: Το όραμα και οι προσπάθειες για την ενότητα των χριστιανών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1159>.
    - 3. Σταυρόλεξο: Το όραμα και οι προσπάθειες για ενότητα των χριστιανών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1089>.
    - 4. Βίντεο: Επίσκεψη του Οικουμενικού Πατριάρχη στο Βατικανό, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1527>.
    - 5. Συλλογή φωτογραφιών: Δράσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου: Οικολογία - Σχέσεις με Ορθόδοξους – Ετερόδοξους, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1104>.
    - 6. Συλλογή φωτογραφιών: Μορφές Φανατισμού, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/5068>.
  - γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων / Θρησκευτικά / Εικαστικό Υλικό: <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>.
- Διαδίκτυο: Εικόνες ή πολυμέσα άρθρα, απόψεις κλπ. με θέμα τον διαχριστιανικό και διαθρησκευτικό διάλογο.
- Επιλεγμένες ιστοσελίδες:
  - 1. Επίσημη ιστοσελίδα ΠΣΕ: <http://www.oikoumene.org/en>.
  - 2. Μήνυμα του Αμάν: http://jordanembassy.gr/jordan/amman_message.pdf.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Αργυρίου, Α. (2007). Προβλήματα συνάντησης της Ορθοδοξίας και του Ισλάμ με τον σύγχρονο κόσμο, *Σύναξη*, τχ. 104 σ.72-81.
2. Βασιλειάδης, Π. (επιμ.), (2014). Πρακτικά Διεθνούς Διαθρησκευτικού Συμποσίου, Ιούνιος 2013, Ορθόδοξη προσέγγιση για μια θεολογία των θρησκειών, Θεσσαλονίκη: CEMES.
3. Δαμασκηνός (Παπανδρέου), (1997). *Λόγος Διαλόγου*, Αθήνα: Καστανιώτης.
4. Ζιάκας, Γρ. (2010). *Διαθρησκευτικοί διάλογοι*, τ. Α, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
5. Ματσούκας, Ν. (1986). *Οικουμενική κίνηση, ιστορία-θεολογία*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
6. Ματσούκας, Ν. (1986). Οικουμενική κίνηση, ιστορία-θεολογία: Επαφές και δραστηριότητες κατά τον 20° αιώνα, σσ. 214-227, στο http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=hist&NF=1&main=texts&file=2.htm.
7. Παπαθωμάς, Αρχιμ. Γ. (2013). Εκκλησία εν Διαλόγω, *Θεολογία*, τχ. 4, σσ. 7-12.

8. Σύναξη τχ. 11 (1984) «Ίνα ώσιν εν», και τχ. 57 & 58 (1996) «Διάλογος των Εκκλησιών».
9. Τόμος Αγάπης Βατικανό-Φανάρι 1958-1970, Rome-Instabul 1971, Αθήνα: Γρηγόρη (Επίσημη και ανεπίσημη αλληλογραφία, μηνύματα, δηλώσεις, προσφωνήσεις και αντιφωνήσεις στις διαχριστιανικές εκδηλώσεις διαλόγου, μεταξύ Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως στα χρόνια 1958-1970).
10. Χρυσόστομος, Μητρ. Μεσσηνίας (Σαββάτος) (2013). Οι θρησκείες και οι Εκκλησίες παράγοντες ειρήνης, καταλλαγής και αλληλεγγύης, *Θεολογία*, τχ. 2, σσ. 11-19.

3.5 ΕΚΚΟΣΜΙΚΕΥΣΗ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ορίζουν το φαινόμενο της εκκοσμίκευσης στις σύγχρονες κοινωνίες και τις αλλαγές που μπορεί να επιφέρει στη θρησκευτική ταυτότητα, - προβληματίζονται για την υιοθέτηση ποικίλων συμπεριφορών και στάσεων και τις συνέπειές τους σε σχέση με το θρησκευτικό φαινόμενο, - παρουσιάζουν τρόπους της ορθόδοξης παράδοσης που ανατρέπουν το εκκοσμιευμένο πνεύμα του σύγχρονου κόσμου, - διαμορφώνουν προσωπική άποψη για την εκκοσμίκευση. 	<ul style="list-style-type: none"> - Προσδιορισμός της εκκοσμίκευσης και της επιρροής της στην τροποποίηση της θρησκευτικής ταυτότητας. - Καταγραφή μορφών εκκοσμίκευσης στη σύγχρονη εποχή που οδηγούν σε μια νέα θρησκευτικότητα. - Παρουσίαση μέσα από την ορθόδοξη παράδοση τρόπων με τους οποίους ο πιστός διαχειρίζεται την εκκοσμίκευση. - Έκφραση προσωπικής γνώμης για την εκκοσμίκευση.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ:

Παρουσιάζοντας:

Το φαινόμενο της εκκοσμίκευσης στη σύγχρονη πραγματικότητα.

- «Καταιγισμός ιδεών» με τη λέξη «εκκοσμίκευση»: Καταγραφή και ομαδοποίηση ιδεών. Οριοθέτηση της κοινωνιολογικής και θρησκευτικής/θεολογικής διάστασης του όρου (αποθρησκείωση του κόσμου / κοσμικό πνεύμα της Εκκλησίας).
- Εναλλακτικά:
«TPS (Σκέψου-συζήτησε-μοιράσου)». Μοιράζεται στους μαθητές ποικίλο υλικό, π.χ. άρθρα και φωτογραφίες για την κοσμική εξουσία του Βατικανού, για τη μη αναγραφή θρησκευάτος σε δημόσια έγγραφα και τίτλους, για τις σύγχρονες απρόσωπες ενορίες, για περικαλλείς ναούς στο εξωτερικό που γίνονται βιβλιοθήκες ή εστιατόρια λόγω αδυναμίας να συντηρηθούν από τη θρησκευτική κοινότητα κλπ. Οι μαθητές καλούνται να προβληματιστούν και να εκφράσουν τις σκέψεις τους.

Εφαρμόζοντας:

Μελέτη των απόψεων διαφόρων θρησκειών για την εκκοσμίκευση.

- Προβολή εικόνων από το διαδίκτυο που αποτυπώνουν μορφές εκκοσμίκευσης σε άλλες θρησκείες. Οι μαθητές σχολιάζουν, εκφράζουν απόψεις και «Βάζουν τίτλους» στις εικόνες.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης»: Σύγχρονες δομές και θεσμοί, πρόοδος επιστήμης και τεχνολογίας απέναντι σε παραδοσιακές θρησκευτικές αντιλήψεις/πρακτικές (σε διάφορες θρησκείες π.χ. η εφαρμογή της σαρία σε ένα κοσμικό κράτος, τελετές ενηλικίωσης, δωρεά ή μεταμόσχευση οργάνων στον σιντοϊσμό κλπ.)

Διερευνώντας:

Ορθόδοξη παράδοση και εκκοσμίκευση.

- «Εργασία σε ομάδες» με φύλλα εργασίας: Επεξεργασία βιβλικού ή πατερικού ή σύγχρονου κειμένου και διερευνητικά ερωτήματα σχετικά με το νόημα της εκκοσμίκευσης στον Χριστιανισμό: «εν τω κόσμω» / «ουκ εκ του κόσμου».

Εναλλακτικά

- «Ανάλυση διαστάσεων»: Οι μαθητές επεξεργάζονται κείμενα σχετικά με την εκκοσμίκευση στην Εκκλησία, όπου επισημαίνουν και καταγράφουν μορφές, αίτια, συνέπειες και «οδούς» υπέρβασής της.

Αναπλασιώνοντας:

Οι συνέπειες της εκκοσμίκευσης σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο.

- «Επίλυση προβλήματος»: Επιλέγεται επίκαιρο πρόβλημα από τον σύγχρονο σχετικό διάλογο, π.χ.: Τα θρησκευτικά σύμβολα στον δημόσιο χώρο. Μπορεί η σαρία να είναι νόμος ενός σύγχρονου κράτους; Χρειάζεται ο θρησκευτικός όρκος; Χωρισμός κράτους και Εκκλησίας; Μέσα από τη επεξεργασία του προβλήματος ανιχνεύονται συνέπειες της εκκοσμίκευσης σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο.
- Εναλλακτικά:
«Σιωπηρό ερέθισμα με κείμενο»: Διαβάζεται κάποια περίπτωση εκκοσμιευμένης συμπεριφοράς και οι μαθητές ελεύθερα σχολιάζουν και συζητούν για τις συνέπειές της σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο.

Αξιολογώντας:

Επιχειρήματα και γεγονότα που σχετίζονται με την εκκοσμίκευση και την κριτική στάση απέναντί της.

- Αντλώντας υλικό από το προηγούμενο στάδιο οι μαθητές προβαίνουν σε οργάνωση πίνακα, καταγράφοντας επιχειρήματα υπέρ και κατά της εκκοσμίκευσης.
- Εναλλακτικά:
Διαλεκτική αντιπαράθεση με θέμα «η ανανέωση της λειτουργικής παράδοσης συνιστά εκκοσμίκευση της Εκκλησίας;»: Προβάλλουν τις θέσεις και τα επιχειρήματά τους στο ερώτημα αφού μελετήσουν σχετικό υλικό.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:

α) Ψηφιακό Σχολείο (<http://digitalschool.minedu.gov.gr>), Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Κουίζ (Σωστό-Λάθος): Εκκλησιαστική Παράδοση, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4484>.
2. Κουίζ: Η Παράδοση της Εκκλησίας: Πολύτιμη κληρονομιά ζωής ή τροχοπέδη της; <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4555>.

β) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.

γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Όψεις Θρησκείας» (Σύγχρονα θέματα / Θεός).

- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hprrt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx>.
- Διαδίκτυο: Εικόνες, υλικό (π.χ. Χάρτα εκκοσμίκευσης (στα γαλλικά σχολεία από το Σεπτέμβριο του 2013), π. Οικονόμου Επιφ., «Θεία Κοινωνία και γρίπη», «Γαλλία: Το “κοσμικό” κράτος απαγορεύει την Φάτνη σε δημόσιους χώρους», «Υπόθεση Λάουτσι κατά Ιταλίας» κλπ.).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Clément, OI. (1973). *Η θεολογία μετά τον “θάνατο του Θεού”*, Αθήνα: Δωδώνη
2. Αναλόγιον, τχ. 4 (2003). Αφιέρωμα «Εκκλησία και Εκκοσμίκευση» Κοζάνη: Ι. Μ. Σερβίων & Κοζάνης.
3. Γιαγκάζογλου, Σ.(2010). Τα θρησκευτικά σύμβολα στην εκπαίδευση, *Νομοκανονικά, Επιθεώρηση Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου*, έτος Θ', τχ. 1, σσ. 23-48.
4. Γκανάς, π. Ε. (2010). Η ποιμαντική στα χρόνια της εκκοσμίκευσης. Εκκοσμίκευση: αμείλικτος εχθρός ή απρόσμενος σύμμαχος; *Θεολογία*, τχ. 2, σσ. 53-79 (ψηφιακό αρχείο: <http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/index.asp>).
5. Ζουμπουλάκης, Στ. (1998). Ο Θεός επιστρέφει στην Ευρώπη; Δοκίμιο για τη θρησκευτική δυνατότητα άθεης θρησκείας, εισαγωγή στο βιβλίο του J. Daniel, *Ο Θεός είναι φανατικός; Δοκίμιο για τη θρησκευτική ανικανότητα του πιστεύειν*, (μτφρ. Α. Πανταζόπουλος), Αθήνα: Πόλις, σσ. 13-49.
6. Κεσελόπουλος, Αν. (2003), *Προτάσεις ποιμαντικής θεολογίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
7. Κουβέλη, Ν., Εκκοσμίκευση και Ισλαμοφοβία: Ασαφή Όρια, στο <http://www.unhcr.gr/1againstracism/ekkosmikofsi-ke-islamofovia-asafi-oria>.
8. Μουζέλης, Ν. (2014). *Νεωτερικότητα και θρησκευτικότητα: Εκκοσμίκευση - φονταμενταλισμός – ηθική*, (μτφρ. Τίνα Πλυτά), Αθήνα: Πόλις.
9. Πέτρου, Ι. (2004). *Χριστιανισμός και κοινωνία. Κοινωνιολογική ανάλυση των σχέσεων του Χριστιανισμού με την κοινωνία και τον πολιτισμό*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
10. Σταμούλης, Χ. (2014). *Η Γυναίκα του Λωτ και η σύγχρονη θεολογία*, Αθήνα: Αρμός (όπου: Ορθόδοξη πίστη και ζωή σε μια σύγχρονη εκκοσμικευμένη κοινωνία).
11. *Σύναξη*, τχ. 71 & 72 (1999). Λειτουργική αναγέννηση. Ανάγκη ή πολυτέλεια;
12. Χάμπερμας, Γ. (2012). Η Θρησκεία στον Δημόσιο Χώρο, *Σύναξη*, τχ. 124 σσ. 16-22.
13. Ψαριανός, Διονύσιος Λ. Μητρ. Κοζάνης (1989). Μετά αιδούς και ευλαβείας, *Αναφορά εις μνήμην μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986*, τ. Β'. Γενεύη, σσ. 147-164. Αναδημοσίευση στο περιοδικό *Σύναξη*, τχ. 73 (2000), σσ. 109-124.

Θ.Ε 4 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

(γλώσσα, μύθος, έκφραση, ιστορία, οικουμενικότητα)

4.1 ΓΛΩΣΣΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - συνδέουν θρησκευτικούς κώδικες με διάφορες παραδόσεις, - εξετάζουν τη διαφορετική χρήση της θρησκευτικής γλώσσας στην ίδια θρησκεία και σε διαφορετικά θρησκευτικά περιβάλλοντα, - εντοπίζουν θρησκευτικούς όρους στην καθημερινότητά τους. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση θρησκευτικών όρων που προέρχονται από την Ορθόδοξη Εκκλησία, από τις άλλες χριστιανικές παραδόσεις, καθώς και από άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. - Εντοπισμός διαφοροποιήσεων (ομοιοτήτων - διαφορών) κατά τη χρήση της θρησκευτικής γλώσσας στον Χριστιανισμό. - Απαρίθμηση των αιτιών που καθιστούν αναγκαία τη γνώση και τη χρήση της θρησκευτικής γλώσσας σε καθημερινές καταστάσεις.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Σύμβολα και γλώσσα από διάφορες θρησκείες.

- Ιστοεξερεύνηση σε ομαδοσυνεργασία: Δίνονται σε κάθε ομάδα σύμβολα από διάφορες θρησκείες (π.χ. σταυρός, ημισέληνος, γιν-γιανγκ, κ.ά.). Οι μαθητές αναζητούν με ποια θρησκεία συνδέονται και την ερμηνεία τους. Καταγράφουν τις απαντήσεις τους σε φύλλο εργασίας.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία TPS»: Οι μαθητές γράφουν πέντε σύμβολα που χρησιμοποιούν καθημερινά σε sms, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κλπ. Τι συμβολίζουν; Γιατί τα χρησιμοποιούν; Γνωρίζουν κάτι αντίστοιχο σε θρησκευτικά σύμβολα;

Εφαρμόζοντας:

Η χρήση κατά περίπτωση της γλώσσας, των όρων και των κωδίκων των θρησκειών στην καθημερινή ζωή.

- Ομαδοσυνεργασία: Δίνονται στους μαθητές εκφράσεις από τον καθημερινό λόγο που είναι δανεισμένες από τη θρησκευτική γλώσσα: π.χ. σωτήρας, αγρόν ηγόρασε, αντί τού μάννα χολήν, άξιος ο μισθός του, από καταβολής κόσμου, από τον Άννα στον Καϊάφα, άρον-άρον, άρρητα ρήματα, ας όψεται, άσωτος υιός, διά το θεαθήναι τοις ανθρώποις, διά τον φόβον των Ιουδαίων, δόξα σοι ο Θεός, είπα και ελάλησα, εκ τού πονηρού, επί ξύλου κρεμάμενος, να θέσω τον δάκτυλον εις τον τύπον των ήλων, κλπ. Ζητείται η ερμηνεία τους στη σύγχρονη γλώσσα και η ερμηνεία τους στο βιβλικό/θεολογικό πλαίσιο.
- Εναλλακτικά:

«Ομαδοσυνεργασία»: «Σύγκριση βιβλικού κειμένου με ένα μετασχηματισμό του». Από κείμενο της σύγχρονης λογοτεχνίας, οικείας στα παιδιά και τους εφήβους, επιλέγεται χαρακτηριστικό παράθεμα (π.χ. Λιούις, 1978). Ζητείται η κατανόηση της αλληγορίας του σε σχέση με την Αγία Γραφή. [Σημείωση: Δεν χρειάζεται να δοθεί συγκεκριμένο βιβλικό παράθεμα. Αρκεί να αναγνωριστούν οι επιδράσεις της Καινής Διαθήκης στο κείμενο].

Διερευνώντας:

Η χρήση της χριστιανικής θρησκευτικής γλώσσας σε γραπτά και πολυτροπικά κείμενα.

- «Ομαδοσυνεργασία», με μελέτη κειμένου και συμπλήρωση φύλλου εργασίας με βασικές ερωτήσεις κατανόησης. Δίνεται απόσπασμα από την εισαγωγή του βιβλίου *Θεολογία και γλώσσα* (Παπαδόπουλος 2002). Ακολουθεί σε ολομέλεια «διδασκτικός διάλογος», όπου προσεγγίζεται ο τρόπος με τον οποίο η Εκκλησία χρησιμοποιεί τη γλώσσα καθώς και πώς προσλαμβάνει το νόημα «της άκτιστης αλήθειας και της κτιστής γλώσσας». Η συζήτηση απολήγει στην επεξεργασία του ερωτήματος: Πόσο χωράει ο Θεός στο πλαίσιο της ανθρώπινης γλώσσας; (αποφατική θεολογία).
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένου με έναν μετασχηματισμό του»: Δίδεται βιβλικό κείμενο και αναγνωρίζουν τη μεταγραφή του σε εικόνα, εκκλησιαστικό ύμνο, κλπ.

Αναπλασιώνοντας:

Σύγχρονες καταστάσεις και απόψεις που σχετίζονται με σύμβολα και γλώσσα της θρησκείας.

- Ομαδοσυνεργασία. "Μετασχηματισμός βιβλικού κειμένου": Μοιράζονται παραβολές του Ευαγγελίου όπου γίνεται χρήση αγροτικοκτηνοτροφικών εικόνων. Οι μαθητές προβληματίζονται για την αλληγορική ή κυριολεκτική χρήση της γλώσσας. Τέλος, αξιολογούν αν οι εικόνες αυτές έχουν νόημα και λειτουργικότητα για τους ίδιους σήμερα, αν συνδέονται με τις παραστάσεις τους. Πώς θα διατύπωναν σήμερα κάτι αντίστοιχο;
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία»: Κάθε ομάδα ερμηνεύει μια βυζαντινή εικόνα μετά από μελέτη θεολογικών κειμένων. Παρουσίαση στην ολομέλεια.

Αξιολογώντας:

Ερμηνεία σύγχρονων συμβόλων με θρησκευτικό περιεχόμενο και χρήση θρησκευτικών κωδίκων επικοινωνίας.

- «Παίρνοντας απόσταση» – «Ομαδοσυνεργασία TWPS»: Δίνουμε στους μαθητές ένα κείμενο με θεολογική ορολογία (με οποιοδήποτε θέμα). Τους ζητούμε να πάρουν απόσταση και να το εξετάσουν. Μπορούν να ξεκλειδώσουν το νόημά του, ξεπερνώντας το ανοίκειο της γλώσσας; Μπορούν να γράψουν τις βασικές του ιδέες στη δική τους γλώσσα;
- Εναλλακτικά:
«Ιστοεξερεύνηση σε ομαδοσυνεργασία»: Αναζήτηση και ακρόαση τραγουδιών/ποιημάτων που χρησιμοποιούν θρησκευτική ορολογία, αλλά δίνουν άλλο περιεχόμενο π.χ. Πορτοκάλογλου: ο Άσωτος γιός, Επιτάφιος του Ρίτσου, κλπ.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Οδηγός Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2011, αναθεώρηση 2014). Αθήνα: ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ.
  - β) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία: Β' Λυκείου ΔΕ 29, 30, 31,32, 33, 35, 36, 37, 38, 39 (ξένα θρησκευάματα), <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3241,13164>.
  - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    - 1. Συλλογή εικόνων: Συλλογή εικόνων: Συμβολικές απεικονίσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1095>.
    - 2. Συλλογή σύγχρονων φωτογραφιών με θέμα το ισλάμ (τζαμιά, σύμβολα, στοιχεία τζαμιών, θρησκευτικές πρακτικές πιστών), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4468>.
    - 3. Συλλογή φωτογραφιών με συναγωγές καθώς και σκηνές, αντικείμενα και σύμβολα από την εβραϊκή θρησκεία, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/869>.
- γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
  - 1. «Όψεις Θρησκείας»: Όψεις της θρησκείας / Επίσκεψη / Σύγχρονα Θέματα.
- Εικόνες από κατακόμβες.
- Παπαδόπουλος, Στ. (2002) Θεολογία και γλώσσα : Εμπειρική θεολογία - Συμβατική γλώσσα / Στυλιανού Γ. Παπαδόπουλου. Αθήνα: Ακρίτας.
- Λιούις, Κ.Σ. (1978). *Το χρονικό της Νάρνια: Το λιοντάρι, η μάγισσα και η ντουλάπα*. (Μτφρ. Τζ. Μαστοράκη). Αθήνα: Κέδρος.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Jung, Karl (1964). *Ο άνθρωπος και τα σύμβολα του*, (Μτφρ. Χατζηθεοδώρου Αντιγόνη), Αθήνα: Αρσενίδα.
2. Γκότσης, Χ., (2002). *Ο μυστικός κόσμος των βυζαντινών εικόνων (τόμοι 1-3)*, Αθήνα: Απ. Διακονία.
3. Κόντογλου, Φ. (2000). *Έκφρασις της ορθόδοξου Αγιογραφίας (τ1-2)*. Αθήνα: Παπαδημητρίου.
4. Κόρδης, Γ., (1998), *Εικόνα εικόνισμα εικονουργία*, Αθήνα Αρμός.
5. Κόρδης, Γ. (2006), *"Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης" Διονυσίου του εκ Φουρνά, Αισθητικά και εικαστικά σχόλια*. Αθήνα: Αρμός.
6. Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). Η ελληνική γλώσσα ως όχημα διάδοσης της χριστιανικής διδασκαλίας. Ομιλία στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, 10 Μαΐου 2008, στο περιοδικό *Διάλογοι καταλλαγής*, αρ. φύλλ. 89, Απρ.-Μάιος-Ιούν. 2008 (ψηφιακή έκδοση στο: <http://www.babiniotis.gr/wmt/webpages/index.php?lid=1&pid=7&catid=M&apprec=13>).
7. Σκλήρης, Στ. (2002). *Εν εσόπτρω, εικονολογικά μελετήματα*. Αθήνα: Γρηγόρης.

4.2 ΜΥΘΟΣ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αντιλαμβάνονται τη σχέση μύθου, λόγου στη χριστιανική πίστη και σε άλλες θρησκείες, - εντοπίζουν τη συμβολική γλώσσα της Αγίας Γραφής πίσω από τις αφηγήσεις και να αναγνωρίζουν το βαθύτερο θεολογικό τους νόημα, - διακρίνουν την παραβολική και προφητική διήγηση από τη μυθική. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάλυση του τρόπου ερμηνείας των βιβλικών κειμένων. - Εντοπισμός και ερμηνεία «μυθολογικών» στοιχείων σε θρησκευτικά κείμενα. - Εντοπισμός της σχέσης μύθου και λόγου σε κείμενα θρησκειών.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Προτείνεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Μύθος και λόγος στη ζωή.

- «Ιδεοθύελλα»: Σύγχρονη εφηβική λογοτεχνία / σινεμά / τηλεόραση: Με ποιον ήρωα ταυτίζεστε στην εξέλιξη του μύθου και γιατί;
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία TPS»: Χτίζοντας τον μύθο μας στα social media. Τι είναι πραγματικό σε αυτό που παρουσιάζουμε ως δημόσιο προφίλ; Το πρόσωπό μας ταυτίζεται με τη «μιντιακή persona» μας; Τι είναι πραγματικό και τι οικοδομεί τον μύθο μας;

Εφαρμόζοντας:

Στοιχεία μύθου και λόγου στις θρησκείες.

- «Τροχιά της μάθησης» με γενικό θέμα: Μύθος = Λόγος (σχέση ταυτότητας) (βλ. (The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon).
- Δίνονται κείμενα από μύθους διαφόρων θρησκειών και αποσπάσματα από σύγχρονη βιβλιογραφία. Οι μαθητές τα επεξεργάζονται με ερωτήσεις σε φύλλο εργασίας τους: Π.χ. Γιατί η Αθηνά βγαίνει από το κεφάλι του Δία (η θεμελιώδης σημασία της σοφίας); Γιατί η Αφροδίτη είναι ερωμένη του Άρη (σχέση έρωτα και πολέμου); Είναι ο μύθος η πρώτη προσπάθεια του ανθρώπου ερμηνείας και κατανόησης του κόσμου; Η πρώτη προσπάθεια άρθρωσης και οργάνωσης λογικών συσχετισμών; Πώς οι αρχαιοελληνικοί μύθοι διαμορφώνουν την κοινωνική πραγματικότητα (γύρω από αυτούς πλέκεται όλη η κοινωνική και πολιτική ζωή); Πώς σχετίζονται οι μύθοι με την ταυτότητα και την αυτοσυνειδησία του υποκειμένου (πηγή ηθικού νοήματος); Μετά την απαξίωση του μύθου προς χάριν του ορθολογισμού στο πλαίσιο της νεωτερικότητας, έχει αποκατασταθεί η αξία του στο πλαίσιο της μετανεωτερικότητας (ναι, υπάρχει πιο ισόρροπη αποδοχή των γνωστικών δρόμων του ανθρώπου); Διακρίνετε κοινούς μύθους σε διάφορες θρησκείες, κλπ.
- Εναλλακτικά:

«Κείμενο χωρίζεται σε μέρη»: Δίνεται απόσπασμα κειμένου: «Μύθοι και θρησκείες» από εγκυκλοπαίδεια (ενδεικτικά βλ. Britannica, τόμος 5), που περιέχει έντονα στοιχεία του «μύθου». Ζητείται από τους μαθητές να βάλουν πλαγιότιτλους στα μέρη. Ακολουθεί διδακτικός διάλογος.

Διερευνώντας:

Μύθος και ιστορική αφήγηση στην Αγία Γραφή.

- «Ομαδοσυνεργασία - Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου». Χωρίζουμε σε ομάδες των τεσσάρων και δίνουμε από ένα κείμενο της Αγίας Γραφής (παραβολές, προφητείες, Αποκάλυψη, αποσπάσματα από επιστολές) και ζητούμε καταγραφή των σημείων για να εντοπίσουν πού είναι ο μύθος και πού ο λόγος.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία TPSS: Η αλήθεια του κειμένου»: Π.χ. με το βιβλικό κείμενο (Γεν 1,1-2,4). Εντοπισμός θρησκευτικών εκφράσεων και διαχωρισμός των αληθειών που εμπεριέχει σε σχέση με τα μυθολογικά και ανθρωπομορφικά στοιχεία που χρησιμοποιεί. Ακολουθεί «Σύγκριση κειμένων» με απόσπασμα επιστημονικού κειμένου για τη δημιουργία του κόσμου (π.χ. Γραμματικάκης, 2008) και συζήτηση.

Αναπλαισιώνοντας:

Το ζήτημα του μύθου και της αλήθειας στη θρησκευτική γλώσσα. Χρήση και ερμηνεία θρησκευτικών πηγών με μυθολογικό υλικό.

- Artful thinking και συγκεκριμένα με την τεχνική «δημιουργικές συνδέσεις-μεταφορές και αλληγορίες». Δίνουμε π.χ. ένα βουδιστικό κείμενο με περιγραφές ζώων, φυτών και ζητάμε να δημιουργήσουν πίνακα με διαχωρισμό μύθου και λόγου. Οι μαθητές γράφουν σε μικρά αυτοκόλλητα διαφόρων χρωμάτων και κολλούν στον πίνακα σε κάθε έννοια την εξήγηση, ερμηνεία, μυθολογική διάσταση, ιστορική πλευρά. Ο πίνακας εμπλουτίζεται συνεχώς και παραμένει στη τάξη. Σχετικά κείμενα: ιστορίες ζεν, η ομορφιά της φύσης, η συζήτηση των κυμάτων.
- Εναλλακτικά:
«Κείμενο με έμπνευση»: Οι μαθητές γράφουν ένα άρθρο στη σχολική εφημερίδα, ιστοσελίδας του σχολείου με θέμα: «μύθοι και αλήθειες» ή «μύθος και λόγος» και αποτυπώνουν το θέμα πολυπρισματικά χρησιμοποιώντας κείμενα από το Κοράνιο, την ΠΔ, τα Ευαγγέλια κ.ά.

Αξιολογώντας:

Κριτική προσέγγιση της στάσης των πιστών απέναντι στα ιερά κείμενα.

- «Αντιλογία (Debate)»: Την αφήγηση της Δημιουργίας του κόσμου (Γεν κεφ. 1), πρέπει να την κατανοήσει κανείς ως επιστημονική πραγματεία ή ως μύθο που εμπεριέχει θεολογική αλήθεια;
- Εναλλακτικά:
«Γράφουν νέες παραβολές»: Οι μαθητές καλούνται να γράψουν νέες παραβολές με βάση τη μυθική και αφηγηματική γλώσσα του σήμερα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
    1. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 24: Συλλογή εικόνων: Εσωτερικό συναγωγής (σύμβολα), http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/html/kef6_en24_esvteriko_synagogon_popup.htm.
    2. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 25: Δραστηριότητα: Η όμορφη διήγηση της Γενέσεως, http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/html/kef6_en25_genesis_popup.htm
  - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων:
    1. Συλλογή εικόνων : Παραστάσεις σε κατακόμβες, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4478>
- Κείμενα: Γεν 1,1 – 2,4. Αποσπάσματα από το Κοράνιο.
- Εξεύρεση πρωτότυπων κειμένων, αφηγήσεων, εικόνων, πηγών στο διαδίκτυο.
- LSJ: The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon: <http://stephanus.tlg.uci.edu/ljs/#eid=1&context=ljs>
- Κωνσταντίνου, Μ. «Π. Δ.: Ιστορία της θείας Οικονομίας ή Μυθολογία των Εβραίων», σ. 68-70. Πρβλ. του ίδιου, «Χίλια χρόνια και μια μέρα...», σ. 109-111.
- Ματσούκας, Ν. (1976). *Λόγος και μύθος με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία*. Θεσσαλονίκη: εκδ. ΑΠΘ.
- Ματσούκας, Ν. (1990). *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 73 κ. ε.
- Άρμωστρονγκ, Κ. (1998). *Εν Αρχή*. (Μτφρ. Μπεκριδάκης Δ.). Αθήνα: Φιλίστωρ, σσ. 37-41.
- Αγουρίδης, Σ. (1993). *Μύθος, ιστορία, θεολογία*, Αθήνα: Άρτος Ζωής, σσ. 136-137, 147 κ. ε.
- Parini, Giòn. (1961). *Testimoni della passione*. Εκδ. Vallecchi.
- Ποίηση: Το «άσμα μικρό» του Καρούζου [Δείχνει την αγωνία του ανθρώπου να δει το φως, έχει απαισιοδοξία, αλλά βγάζει τον πόνο να δεις την αποκάλυψη και την αλήθεια στη ζωή σου].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Βερνάν, Ζ.-Π. (1989). *Μύθος και σκέψη στην αρχαία Ελλάδα*, τ. 2. (Μτφρ. Στέλλα Γεωργούδη). Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.
2. Βερνάν, Ζ.-Π. (1992). *Οι απαρχές της ελληνικής σκέψης*. (Μτφρ. Κακοσαίου - Νικολούδη Ε.). Αθήνα: Καρδαμίτσας.
3. Γραμματικάκης, Γ. (2008). *Η αυτοβιογραφία του φωτός*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
4. Σνελ, Μ. (1997). *Η ανακάλυψη του πνεύματος, ελληνικές ρίζες της ευρωπαϊκής σκέψης*. (Μτφρ. Δανιήλ Ι.). Αθήνα: ΜΙΕΤ.

4.3 ΕΚΦΡΑΣΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ανακαλύπτουν μορφές έκφρασης της πίστης όπως αποτυπώνεται στην τέχνη και στον πολιτισμό, - ανιχνεύουν την ποικιλία των τρόπων έκφρασης της χριστιανικής πίστης στην Ορθόδοξη Εκκλησία, - αξιολογούν μορφές θρησκευτικής έκφρασης από το περιβάλλον τους. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αποτύπωση μορφών έκφρασης της πίστης και του θρησκευτικού βιώματος στην τέχνη και στον πολιτισμό. - Παρουσίαση με παραδείγματα διάφορων τρόπων έκφρασης της πίστης στην Ορθόδοξη Εκκλησία. - Αποτίμηση της επιρροής του περιβάλλοντος στην έκφραση του θρησκευτικού συναισθήματος.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Προτείνεται η βιωματική μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Μορφές έκφρασης της πίστης και των θρησκευτικών βιωμάτων.

- «Ομαδοσυνεργασία TPS»: Οι μαθητές μοιράζονται εμπειρίες και ακούσματα για μορφές έκφρασης της πίστης και των θρησκευτικών βιωμάτων, έτσι όπως τα γνωρίζουν από τον εαυτό τους και τον περίγυρό τους. Τα καταγράφουν και τα παρουσιάζουν.
- Εναλλακτικά:
Πολυτροπικό κείμενο με έμπνευση: Οι μαθητές καλούνται να εκφράσουν ελεύθερα την πίστη και τα θρησκευτικά τους βιώματα δημιουργώντας σκίτσα, κολλάζ, ζωγραφική ή ημερολογιακά κείμενα, ποίημα, τραγούδι.

Νοηματοδοτώντας:

Θρησκευτικό συναίσθημα και ποικίλες μορφές έκφρασης στις θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία: Ιστοεξερεύνηση, καθοδηγούμενη με φύλλο εργασίας»: Κάθε ομάδα αναλαμβάνει μια διαφορετική θρησκεία και αναζητά την έκφραση συναισθημάτων στη λατρεία. Παρουσίαση στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Artful thinking (μοτίβο: “Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας”): Δίνουμε έργα τέχνης και κείμενα από διάφορες θρησκείες (παραδείγματα εικόνων παρατίθενται στο υλικό) και καταγράφουμε όψεις της έκφρασης της πίστης. [Εναλλακτικά δίνονται φωτογραφίες με ζωντανή έκφραση πίστης σύγχρονων πιστών].

Αναλύοντας:

Τρόποι έκφρασης της πίστης στην Εκκλησία. Πολιτισμός και τέχνη.

- «Ομαδοσυνεργασία: Παίρνοντας απόσταση»: Κριτική προσέγγιση υλικού που μοιράζεται αναφορικά με ποικίλους τρόπους έκφρασης της πίστης, π.χ. στα πανηγύρια, στη λαϊκή τέχνη, μικροτεχνία, κεντητική, κειμήλια που βρίσκονται σε μονές, σε ποιήματα (π.χ. Χιωτέλλη, Γ. Δροσίνης) σε έργα τέχνης (κατάλογος εκθέσεων και έργων, π.χ. Χ. Μποκόρος) κλπ. Αντί αυτών μπορούμε να βάλουμε

Εκκλησιαστικό Μουσείο, π.χ. της Ι. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης και Ι. Μητροπόλεως Αλεξανδρουπόλεως.

- Εναλλακτικά:
«Artful thinking (μοτίβο: Εκτίμηση, Υποστήριξη, Διερώτηση)»: Οι μαθητές εμβαθύνουν στις ποικίλες εκφράσεις της Εκκλησίας. Μουσική, αγιογραφία, αρχιτεκτονική, διακοσμητική, υμνολογία. Διερωτώνται για τη σημασία των ποικίλων εικονισμών, αντιλαμβάνονται ζητήματα συνάφειας ως προς τη σχέση θρησκείας, πολιτισμού στην ιστορική του διαδρομή και τέχνης.

Εφαρμόζοντας:

Αξιολόγηση των ποικίλων θρησκευτικών εκφράσεων που εντοπίζονται στο περιβάλλον των μαθητών.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω»: Με ποιο τρόπο διαφέρει η θρησκευτική έκφραση τριών γενεών στην οικογένειά σου; (Γενιά των παππούδων, των γονιών, και η δική σου γενιά).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία TPS - Συνδέοντας, επεκτείνοντας, προκαλώντας»: Φωτογραφίες με ανθρώπους που εκκλησιάζονται, γυναικών με μαντίλες, νηστίσιμου τραπεζιού, κλπ.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
    1. Α' Λυκείου ΔΕ 23: Δραστηριότητα: Ιερά σκεύη, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3348>.
    - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
      1. Συλλογή φωτογραφιών: Άμφια, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4639>.
      2. Δραστηριότητα : Αντικείμενα Εκκλησιαστικής Τέχνης, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4663>.
      3. Συλλογή φωτογραφιών: Ινδουισμός, Ιεροί τόποι – ναοί, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3831>.
      4. Συλλογή φωτογραφιών: Ναοί - Ιεροί τόποι Σιντοϊσμού, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4234>.
      5. Συλλογή φωτογραφιών: Κουμφοκιανισμός ναοί – τόποι, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4232>.
      6. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξοι πιστοί των διαφόρων χωρών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4475>.
  - Έργα τέχνης και κείμενα από διάφορες θρησκείες.
  - Εικόνες - πολυμέσα: Ιεροί τόποι, ιερές πορείες, ιερά βιβλία.
  - Κάρτες ρόλων (πιστοί θρησκειών).
  - Χριστιανικές εικονογραφίες, εκκλησιαστική μουσική.
  - Κινηματογράφος: Lourdes (Jessica Hausner, 2009).
  - Ιστοσελίδες Μουσείων Εκκλησιαστικής Τέχνης:
    1. Ι. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης: <http://www.imth.gr/default.aspx?page=184>.
    2. Ι. Μητρόπολεως Αλεξανδρουπόλεως: <http://www.imalex.gr/4ADD2FD7.el.aspx>.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Συλλογικό έργο (1971). *Περί ύλης και τέχνης*. Αθήνα: σειρά σύνορο.
2. Σκλήρης, π. Στ. (1992). *Εν εσόπτρω, Εικονολογικά Μελετήματα*. Αθήνα: Γρηγόρη.
3. Ευδοκίμωφ, Π. (1993). *Η τέχνη της εικόνας, θεολογία της ωραιότητας, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς*.

4.4 ΙΣΤΟΡΙΑ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διακρίνουν τη σχέση Χριστιανισμού και ιστορίας, - διερευνούν γενικότερα τη σχέση θρησκείας και ιστορίας, - αντιλαμβάνονται τη διαφορετική άποψη για την έννοια του χρόνου (κυκλική - ευθύγραμμη) ανάμεσα στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκείες, - ερμηνεύουν ιστορικά γεγονότα που προήλθαν ή σχετίζονται με θρησκευτικές πεποιθήσεις. 	<ul style="list-style-type: none"> - Έκφραση απόψεων για τον ρόλο του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών στο ιστορικό γίνεσθαι. - Παρουσίαση αντιλήψεων του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών για τον ιστορικό χρόνο. - Ανάλυση της επίδρασης του χρόνου στη δράση του ανθρώπου σε πολιτισμικό και θρησκευτικό επίπεδο. - Ερμηνεία με παραδείγματα ιστορικών γεγονότων που προήλθαν από θρησκευτική πίστη.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Προτείνεται η διερευνητική μέθοδος με κύρια βήματα τα εξής:

Παρουσιάζοντας:

- *Το ιστορικό γεγονός ως δομικό στοιχείο στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες.*
«Κείμενά μου Θησαυροί μου»: Ο άνθρωπος θέλει να γνωρίσει τον Θεό στον ιστορικό του χρόνο, και πιο συγκεκριμένα στον χρόνο της ζωής του. Σε όλες τις θρησκείες προσπαθεί να ανιχνεύσει το αιώνιο, το απόλυτο, κοκ. Στον χριστιανισμό γίνεται μια μεγάλη τομή. Ποια είναι αυτή; Από ένα ευρύ φάσμα κειμένων που είναι στη διάθεση των μαθητών (βιβλιοθήκη σχολείου, διαδίκτυο, βιβλία που φέρνει ο διδάσκων, κλπ.) οι μαθητές κάνουν μια προσωπική επιλογή πολύτιμων κειμένων που απαντούν στο παραπάνω θέμα.
- *Εναλλακτικά:*
«Ομαδοσυνεργασία - Σύγκριση κειμένων»: “Σπερματικός λόγος και Θεός - Λόγος στην ιστορία”. Με βάση το κείμενο του αγίου Ιουστίνου, Φιλοσόφου και Μάρτυρος (PG 6, 396, ΒΕΠΕΣ 3, 204) και την ερμηνεία του Αρχιεπ. Αμερικής Δημητρίου (1992), οι μαθητές ερευνούν την ιστορική αποκάλυψη του Θεού στις θρησκείες και τον Χριστιανισμό.

Εφαρμόζοντας:

Αποσαφήνιση όρων, προϋποθέσεων, ερμηνειών της ιστορίας.

- Επεξεργασία κειμένων με «Ανάλυση Διαστάσεων» (Dimensional Analysis): Οι μαθητές προσδιορίζουν βασικές παραμέτρους της ιστορίας όπως π.χ. τον χώρο, τον χρόνο, την εξέλιξη, τη σύνδεση γεωφυσικής κατάστασης με την πολιτιστική ανάπτυξη σε σύνδεση με ιστορικά θρησκευτικά γεγονότα. Με συλλογή τεκμηρίων, ανάλυση γραπτών πηγών, αναζήτηση πληροφοριών, εισαγωγή δημογραφικών δεδομένων. Μπορεί να επιλεγούν κείμενα που αναφέρονται στην ίδρυση θρησκειών όπως, Χριστιανισμός, Ισλάμ, Βουδισμός και στο πρόσωπο του ιδρυτή τους.
- Εναλλακτικά:
«Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις», όπως: Τι είναι Ιστορία; Ποιες είναι οι σύγχρονες μεθοδολογικές προϋποθέσεις της ιστορικής σπουδής; Πού εντοπίζονται συνέχειες και ασυνέχειες στην Ιστορία; Η Θρησκεία / Θεολογία έχει ιστορικότητα; Η θρησκεία εξελίσσεται; Στο πλαίσιο του Χριστιανισμού ποια η σχέση θεολογίας και ιστορικότητας; [Daniélou, Φλωρόφσκυ, Βουλγαράκη, Αγουρίδης].

Διερευνώντας:

Η έννοια του χρόνου στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις σε σχέση με την ιστορία και τον πολιτισμό.

- «TPS, Επ' αυτού θα είχα να πω»: Π.χ. για την έννοια του ευθύγραμμου και του κυκλικού χρόνου. Οι μαθητές μέσα από κείμενα (π.χ. Cullmann 1980) διερευνούν την έννοια του ευθύγραμμου και κυκλικού χρόνου στις θρησκείες και πως αυτό συνδέεται με την πορεία του πιστού στον κόσμο.
- Εναλλακτικά:
- «Ιστοεξερεύνηση σε ομαδοσυνεργασία»: Κατασκευή “χρονογραμμής” όπου συνδέουν τις πολιτιστικές επιρροές κάθε θρησκείας στο γενικότερο ιστορικό περιβάλλον. Οι μαθητές αναζητούν κείμενο στο διαδίκτυο που αναδεικνύει την έννοια του χρόνου σε σχέση με τον χώρο, με το ιστορικό γεγονός, τη μικρή, μέση ή μακρά διάρκεια των γεγονότων που σημάδεψαν τον Χριστιανισμό και τις θρησκείες.

Αναπλαισιώνοντας:

Ιστορία και θρησκευτική ταυτότητα. Η περίπτωση του έθνους.

Οι συνέπειες των διαφορετικών απόψεων για τον χρόνο στη ζωή των πιστών και των πολιτισμών.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Τρισδιάστατη περιήγηση σε μουσείο (π.χ. Μπενάκη). Καταγραφή στοιχείων που σχετίζονται με την ιστορία του ελληνικού έθνους. Ποια από αυτά επηρεάζονται από τη θρησκεία; Πού συναντιέται ο χριστιανισμός και ο ελληνισμός;
- Εναλλακτικά:
«Χιονοστιβάδα»: Πόσο επηρέασε τον Ελληνισμό (και τον πολιτισμό) η συνάντησή του με την Ορθοδοξία; Καταγράψτε τυχόν επιδράσεις.

Αξιολογώντας:

Ερμηνεία σύγχρονων ιστορικών γεγονότων που σχετίζονται με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις.

- «Καταιγισμός Ιδεών»: Ποια γεγονότα γνωρίζετε από όσα απασχολούν την επικαιρότητα που θεωρείτε ότι σχετίζονται με θρησκευτικές πεποιθήσεις; Επιλέξτε το κατά τη γνώμη σας σημαντικότερο και σχολιάστε το.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία: Κολλάζ». Από εφημερίδες του τελευταίου μήνα οι μαθητές επιλέγουν ειδήσεις που συνδέονται με τις θρησκείες. Με αυτά κατασκευάζουν κολλάζ, που αποτελείται από ειδήσεις, φωτογραφικά ντοκουμέντα και δικά τους ερμηνευτικά σχόλια.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
    1. Α΄ Λυκείου ΔΕ 2: Χρονογραμμή: βασικοί σταθμοί στην εξέλιξη της χριστιανικής λατρείας:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/896,3327>.
    2. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 1, 2 :
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3327,13416>.
    3. Β΄ Λυκείου ΔΕ 3: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3243,13167>.
  - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Κουίζ (αντιστοίχιση): Το πανανθρώπινο φαινόμενο της θρησκείας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4510>.
    2. Χάρτης : Θρησκευτικές κοινότητες μετά τον 16ο αιώνα,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1244>.
- Εκπαιδευτικά Λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ:
  1. «Θρησκευτικά Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου» (2007) / επιλογή χάρτες.
  2. «Όψεις Θρησκείας»: Όψεις της θρησκείας / Επίσκεψη / Σύγχρονα Θέματα.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:
<http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (βλ. αναζήτηση φράσης «Ιστορία και Θρησκείες»).
- Ηλεκτρονική ξενάγηση στο μουσείο Μπενάκη:
<http://www.benaki.gr/index.asp?id=402010101&lang=gr>.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Cullmann, O. (1980). *Χριστός και Χρόνος*. (Μετάφρ. π. Π. Κουμάντος). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Daniélou, Jean (2014). *Δοκίμιο για το μυστήριο της Ιστορίας*. (Μτφρ. Ξενοφών Κομνηνός). Σειρά: «Εν Διαλόγω - 1», Βόλος: Εκδοτική Δημητριάδος.
3. Eliade, Mircea (1999). *Πραγματεία πάνω στην ιστορία των θρησκειών*. Αθήνα: Χατζηνικολή.
4. Αγουρίδης, Σ. (1996). *Ιστορία και Ορθόδοξη Πνευματικότητα*. Κριτικές παρατηρήσεις. Στο Ίδιου, *Θεολογία και επικαιρότητα* (Μελέτες και Άρθρα), Αθήνα: Άρτος ζωής, σ. 39.

5. Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε. (2004). Ιστορική Αυτοσυνειδησία και Θεολογική Διδαχή. Στο ίδιας Νεωτερικότητα και Σχολική Θρησκευτική Αγωγή. Αθήνα: Μαΐστρος, 37-61. [Κατάλληλο απόσπασμα σσ. 45-47]. (Πρώτη δημοσίευση: *Σύναξη*, τεύχ. 73 (2000), σσ. 65-80).
6. Γιαγκάζογλου, Στ. Ο διάλογος θεολογίας και πολιτισμού βασική συνιστώσα της σύγχρονης θρησκευτικής αγωγής και παιδείας. Στο http://www.pi-schools.gr/content/index.php?lesson_id=2&ep=26.
7. Ζιάκας, Γρ. (1976). *Προφητεία, Αποκάλυψις και Ιστορία της σωτηρίας κατά το Κοράνιον*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς (για το νόημα του χρόνου και της ιστορίας στο Ισλάμ, βλ. κεφάλαιο Στ': «Το νόημα της ιστορίας της σωτηρίας», σσ. 139-170)
8. Όμπρεχτ, Τέα (2012). *Η γυναίκα του τίγρη*. (Μτφρ. Ουρανία Παπακωνσταντοπούλου). Αθήνα: Πατάκης.
9. Τρακατέλλης, Δ. [Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Δημήτριος] (1992). *Χριστός ο προϋπάρχων Θεός. Η Χριστολογία της ταπεινώσεως και υπερυψώσεως τού μάρτυρος Ιουστίνου*. Αθήνα: Δόμος.
10. Φειδάς, Βλ. (1994). *Εκκλησιαστική Ιστορία Α' και Β'*. Αθήνα.
11. Φλωρόφσκυ, Γ. (1979). *Θέματα Εκκλησιαστικής Ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
12. Φλωρόφσκυ, Γ. (1982). *Χριστιανισμός και πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

4.5 ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Διερευνούν τη σχέση οικουμενικότητας και παγκοσμιοποίησης, - διαπιστώνουν τον ρόλο της θρησκευτικής ιδιοπροσωπίας και τη σημασία της μαρτυρίας της στο οικουμενικό περιβάλλον, - αντιλαμβάνονται την οικουμενικότητα του χριστιανικού μηνύματος και τη θέση του χριστιανού ως πολίτη της οικουμένης. 	<ul style="list-style-type: none"> - Συσχέτιση μεταξύ οικουμενικότητας και παγκοσμιοποίησης. - Ανάλυση της σημασίας που έχει η θρησκευτική ιδιοπροσωπία και η μαρτυρία της στο σύγχρονο πλουραλιστικό περιβάλλον. - Συσχέτιση του χριστιανικού μηνύματος με πανανθρώπινες αξίες.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Προτείνεται η διερευνητική μέθοδος με κύρια βήματα τα εξής:

Παρουσιάζοντας:

Οικουμενικότητα και παγκοσμιοποίηση στην καθημερινή ζωή.

- «Καταιγισμός ιδεών» με τις έννοιες οικουμενικότητα και παγκοσμιοποίηση στην καθημερινότητά τους. Κατηγοριοποίηση των χαρακτηριστικών τους.
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές καλούνται να συγκρίνουν δύο κείμενα. Το ένα περιγράφει την έννοια της παγκοσμιοποίησης και τις οικονομικές της συνέπειες.

Το άλλο κείμενο περιγράφει μορφές αλληλεγγύης καθώς και δράσεις σε διεθνές επίπεδο.

Εφαρμόζοντας:

Συζήτηση με πιστούς θρησκειών με θέμα τη θρησκευτική ταυτότητα στο οικουμενικό περιβάλλον.

- «Κύκλος της συνείδησης»: Οι μαθητές χωρίζονται σε δύο ομάδες και σχηματίζουν δύο ομόκεντρους κύκλους. Ο εσωτερικός κύκλος είναι ένας “μουσουλμάνος στην Αθήνα” (ή ένας “χριστιανός στην Κίνα”). Ο εξωτερικός κύκλος εκφράζει τα διλήμματά του ως προς τη βίωση της πίστης του σε ανοίκειο περιβάλλον και τον συμβουλεύει ποιες παραδόσεις και αρχές να τηρήσει και πού να προσαρμοστεί. Στη συνέχεια τα παιδιά αλλάζουν θέσεις στον κύκλο και επαναλαμβάνεται το ίδιο.
- Εναλλακτικά:
«Artful thinking με “Δημιουργικές ερωτήσεις” ή “αντιλαμβάνομαι, γνωρίζω, φροντίζω” σε TPS»: Προβολή φωτογραφίας μουσουλμάνου ή ινδουιστή σε δυτικό περιβάλλον. Τι προβλήματα μπορεί να αντιμετωπίζει στην καθημερινότητά του;

Διερευνώντας:

Οι χριστιανικές αξίες στη σύγχρονη πραγματικότητα και η θέση τους στο οικουμενικό τοπίο.

- TPS μελέτη πηγών: Συμβολή και επιρροή του χριστιανισμού σε θεσμούς όπως: Δίκαιο, κοινωνική μέριμνα κλπ.
- Εναλλακτικά:
«Συζήτηση στρογγυλής τραπέζης» με θέμα την αναζήτηση των αξιών του Χριστιανισμού και πως εμφανίζονται στο σύγχρονο τοπίο του κόσμου.

Αναπλαισιώνοντας:

Ο χριστιανός ως σύγχρονος πολίτης της οικουμένης.

- «Graffiti»: Με αφορμή ένα σύντομο σύγχρονο θεολογικό κείμενο (π.χ. Γιαννουλάτος, Ζηζιούλας, Ματσούκας) οι μαθητές δημιουργούν με μηνύματα και φωτογραφίες.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη Περίπτωσης, με ιστοεξερεύνηση»: Μια πρώτη γνωριμία με διεθνείς οργανισμούς που προάγουν τη συνεργασία των χριστιανών στην Οικουμένη. Π.χ. ΠΣΕ, WSCF, Σύνδεσμος - Παγκόσμια Αδελφότητα Ορθοδόξων Νέων, Διαβαλκανική Ομοσπονδία Ορθοδόξων Νεολαίων, Διορθόδοξο Κέντρο Πορευθέντες, κ.ά.

Αξιολογώντας:

Η οικουμενικότητα του χριστιανικού μηνύματος.

- Με μορφή project με μεγαλύτερη διάρκεια χρησιμοποιείται π.χ. για καταγραφές σε Ημερολόγιο Αναστοχασμού (reflective journal). Οι μαθητές καταγράφουν σταδιακά τις απόψεις τους για τις όψεις του χριστιανικού μηνύματος και την οικουμενική του διάσταση. Οι καταγραφές μπορεί να είναι κείμενα, εικόνες, ποιήματα που δημιουργούνται από τα βασικά σημεία του οικουμενικού λόγου του Χριστιανισμού.
- Εναλλακτικά:

Διαδικτυακή σύνδεση μέσω εφαρμογής τηλεπικοινωνίας με εκπρόσωπο μιας χριστιανικής κοινότητας του εξωτερικού.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
    1. Γ' Γυμνασίου ΔΕ 35: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3333,13449>.
    - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
      1. Παρουσίαση: Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1260>.
      2. Κουίζ: Το όραμα και οι προσπάθειες για την ενότητα των χριστιανών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1159>.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (βλ. αναζήτηση λέξεων “Οικουμενικότητα, Πατριαρχείο”)
- ΠΣΕ: <http://www.oikoumene.org/en>
- WSCF (World Student Christian Federation): <http://www.wscfglobal.org/>
- Διορθόδοξο Κέντρο Πορευθέντες: <http://porefthentes.gr/>
- Αδελφότητα Εξωτερικής Ορθοδόξου Ιεραποστολής: <http://ierapostoles.gr/>
- Σύγχρονες εικόνες πιστών διαφόρων θρησκειών.
- Βίντεο (ή πολυμεσική παρουσίαση) με πιστούς από διάφορες περιοχές του κόσμου.
- Κείμενα από Πατέρες της Εκκλησίας, κείμενα του Ισλάμ και τον Ιουδαϊσμό, με θέμα τις ιδιαιτερότητες της κάθε θρησκείας.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας [Γιαννουλάτος] (2000). *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*. Αθήνα: Ακρίτας.
2. Γιανναράς, Χρ., Το εμπερίστατο της Ορθοδοξίας και η αποστολή της στο άμεσο μέλλον. Στο έργο *Το εμπερίστατο της Ορθοδοξίας και η αποστολή της στο άμεσο μέλλον*, Παγκρήτιο θεολογικό συνέδριο (21-23 Οκτωβρίου 1993), Σύνδεσμος Κρητών Θεολόγων. Σπήλι Ρεθύμνης: Έκδ. Πατριαρχικού Πνευματικού Κέντρου «Άγιος Ραφαήλ».
3. Ζηζιούλας, Ι. (2003). Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση. Στο έργο *Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα: Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια».
4. Μπέγζος, Μ. (2005). Ορθόδοξη αγωγή και παγκοσμιοποίηση. Στο έργο *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού* (Βόλος, 15-17 Μαΐου 2004). Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
5. Ματσούκας, Ν. (2005), *Οικουμενική θεολογία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
6. Νησιώτης, Ν. (2004). *Από την Ύπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία, Τεχνολογία, Θρησκεία*. Αθήνα: Μαΐστρος.

ΘΕ 5: ΗΘΙΚΗ

(βιοηθική, έρωτας, ζωή, συγχώρηση, ετερότητα)

5.1 ΒΙΟΗΘΙΚΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αναγνωρίζουν την πολυπλοκότητα των βιοηθικών ζητημάτων, - διακρίνουν προσεγγίσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκειών σε βιοηθικά ζητήματα, - συσχετίζουν τα διλήμματα βιοηθικής με την υπαρξιακή αναζήτηση του ανθρώπου. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναζήτηση αιτίων και κινήτρων σε συγκεκριμένα ζητήματα βιοηθικής. - Παρουσίαση της χριστιανικής θεώρησης και άλλων θρησκευτικών προσεγγίσεων σε διλήμματα βιοηθικής. - Διατύπωση επιχειρημάτων σε συγκεκριμένα θέματα βιοηθικής.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Βιοηθικά διλήμματα από την επικαιρότητα.

- «Καταιγισμός Ιδεών» με τη φράση «βιοηθικά διλήμματα»: Οι μαθητές αναφέρουν παραδείγματα βιοηθικών διλημάτων από την επικαιρότητα (π.χ. δανεική μητρότητα, προγεννητικός έλεγχος, άμβλωση, καταστροφή πλεοναζόντων κατεψυγμένων εμβρύων από την παρεμβατική γονιμοποίηση). Καταγράφονται στον πίνακα.
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» (TPS): Διαβάζεται ένα περιστατικό βιοηθικού διλήμματος από την επικαιρότητα (ή προβάλλεται σχετικό βίντεο). Στη συνέχεια, οι μαθητές με την τεχνική «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» επιχειρούν να δώσουν έναν ορισμό για τα «βιοηθικά διλήμματα».

Εφαρμόζοντας:

Η πολυπλοκότητα των βιοηθικών ζητημάτων.

- «Τεχνική 5 π και ένα γ»: Δίνεται στους μαθητές ένα περιστατικό (δημοσιευμένο στον τύπο/ διαδίκτυο ή κατασκευασμένο από τον εκπαιδευτικό) που εμπεριέχει κάποιο βιοηθικό δίλημμα. Οι μαθητές σε ομάδες με την τεχνική «5 π κι ένα γ» προσπαθούν να διακρίνουν τα αίτια και τα κίνητρα στις επιλογές του κεντρικού προσώπου.
- Εναλλακτικά:
Ρόλος στον τοίχο. Τίθεται ένα συγκεκριμένο βιοηθικό δίλημμα (π.χ. η απόφαση μιας εγκύου να προβεί σε άμβλωση μετά από προγεννητικό έλεγχο, όπου διαπιστώθηκε μία ανίατη ασθένεια στο έμβρυο). Μέσα στο περίγραμμα οι μαθητές γράφουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά της. Έξω από το περίγραμμα γράφουν τις σκέψεις του κοινωνικού της περίγυρου.

Διερευνώντας:

Προσεγγίσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων σε βιοηθικά ζητήματα.

- «Υπέρ και κατά»: Δίνονται κείμενα με θέσεις θρησκειών σε ζητήματα βιοηθικής. Οι μαθητές σε ομάδες καλούνται να συντάξουν επιχειρήματα υπέρ ή κατά της άποψης των κειμένων. Οι υπεύθυνοι τα παρουσιάζουν στην ολομέλεια, η οποία έχει τον τελικό λόγο.
- Εναλλακτικά:
Επεξεργασία κειμένων με καθοδηγητικές ερωτήσεις σε φύλλο εργασίας. Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και καθεμία διερευνά τις απόψεις των ορθοδόξων, των ετεροδόξων, του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ αντίστοιχα. Στο τέλος, γίνεται ανακοίνωση των πορισμάτων της έρευνας σε ολομέλεια.

Αναπλαισιώνοντας:

Θεολογικά επιχειρήματα σε συγκεκριμένα θέματα βιοηθικής.

- «Σύνταξη επιστολής. Οι μαθητές στον ρόλο ενός θεολόγου/ιερέα γράφουν μία επιστολή με θεολογικά επιχειρήματα προς ένα πρόσωπο που αντιμετωπίζει βιοηθικό δίλημμα.
- Εναλλακτικά:
«Στοχασμός για ερωτήματα»: Τίθεται συγκεκριμένο βιοηθικό δίλημμα με τη μορφή ερωτήματος (π.χ. είναι θεμιτή η παρένθετη μητρότητα για έναν χριστιανό;). Οι μαθητές στοχάζονται και σημειώνουν τις σκέψεις τους. Ακολουθεί συζήτηση με επιχειρήματα.

Αξιολογώντας:

Προσωπικές κρίσεις στις θέσεις του Χριστιανισμού και των θρησκειών σε θέματα βιοηθικής.

- «Θετικό-αρνητικό»: Διαβάζονται μια σειρά προτάσεων με θέσεις των θρησκειών σε θέματα βιοηθικής (π.χ. «Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη στο Ισλάμ, η παρένθετη μητρότητα απορρίπτεται ως τρόπος αντιμετώπισης της ατεκνίας/στεριότητας», «Η ιουδαϊκή θρησκεία αποδοκιμάζει την άμβλωση εκτός αν συντρέχουν ιατρικοί ή άλλοι σοβαροί λόγοι» κ.ο.κ.) και οι μαθητές παίρνουν θέση μεταξύ του δίπολου (θετικό-αρνητικό) εκφράζοντας τη συμφωνία ή τη διαφωνία τους και δικαιολογώντας τη θέση τους.
- Εναλλακτικά:
«Σχολιασμός επιχειρημάτων»: Δίνεται στους μαθητές δίστηλο φύλλο χαρτιού, όπου στα αριστερά αναγράφονται επιχειρήματα από τις διάφορες θρησκείες για κάποιο ζήτημα βιοηθικής. Στο δεξιό μέρος οι μαθητές εκφράζουν κριτικά τα σχόλιά τους.

Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό

- Κείμενα της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος (<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/bioethics/bioethics.htm>).
- Ιστοσελίδες που προτείνονται:
www.bioethics.gr (Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής), www.bioethics.org.gr (Κέντρο Βιοϊατρικής, Ηθικής και Δεοντολογίας).
- Μαρτυρίες γυναικών για την άμβλωση (από το διαδίκτυο).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Κείμενα ορθόδοξων επιστημόνων πάνω στα ζητήματα βιοηθικής που προτείνονται:
  1. Κεσελόπουλος, Αν. (2003). *Εκ του θανάτου εις την ζωήν. Θεολογική προσέγγιση στις προκλήσεις της Βιοηθικής*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς.
  2. Κόιος, Ν. (2007). *Βιοηθική. Συνοδικά κείμενα Ορθοδόξων Εκκλησιών*. Αθήνα: Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας.
  3. Φανάρας, Β. (2001). Η θεώρηση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής υπό το πρίσμα ετεροδόξων χριστιανικών ομολογιών και άλλων μονοθεϊστικών θρησκειών. *Θεολογία*, 72 (20), σσ. 663-682, στο <http://www.pemptousia.gr/2013/07/o-vioithikos-provlimatismos-sto-schole/> και <http://www.pemptousia.gr/2013/07/o-vioithikos-provlimatismos-sto-schole-2>.
  4. Φανάρας, Β. (2013). Βιοηθικός προβληματισμός στο σχολείο. *Ανάλεκτα Πεμπτουσίας*, 13 (Αύγουστος 2013), σσ. 5-7.
  5. Χατζηνικολάου, Ν., μητρ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2014). Βιοηθικά διλήμματα και ποιμαντικοί προβληματισμοί για την αρχή της ζωής. (Όμιλία στην Τακτική Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 9 Ὀκτωβρίου 2014), στο <http://www.pemptousia.gr/2014/10/vioithika-dilimmata-ke-pimantiki-p>.
- Πολλά άρθρα για βιοηθικά ζητήματα (και θέσεις θρησκειών γι' αυτά) στην ιστοσελίδα του περιοδικού *Πεμπτουσία*: <http://www.pemptousia.gr/category/%CF%80%CE%B5%CE%BC%CF%80%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%AF%CE%B1/pemptousia-articles/religion/%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%B7%CE%B8%CE%B9%CE%BA%CE%AE-religion/?cat=1907&page=1>.

5.2 ΕΡΩΤΑΣ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διακρίνουν τη σχέση ανάμεσα στον έρωτα και στη σεξουαλικότητα, - κατανοούν τη θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τη σχέση των δύο φύλων, - ανιχνεύουν αντιλήψεις για τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. 	<ul style="list-style-type: none"> - Διάκριση των εννοιών του έρωτα και της σεξουαλικότητας. - Παράθεση και τεκμηρίωση των θέσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τη σχέση των δύο φύλων και τον γάμο. - Αναφορά θέσεων του Χριστιανισμού για τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων. Οι θέσεις άλλων θρησκευτικών παραδόσεων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Απόψεις των νέων για τον έρωτα.

- «Καθοδηγούμενος διάλογος»: Με αφορμή ένα τραγούδι για τον έρωτα προκαλείται σύντομος καθοδηγούμενος διάλογος με θέμα: τι είναι ο έρωτας για σένα;
- Εναλλακτικά:
«Καταιγισμός ιδεών» με τις λέξεις «έρωτας» και «σεξουαλικότητα»: Ο εκπαιδευτικός τις γράφει στον πίνακα μαζί με τις απαντήσεις των μαθητών. Στη συνέχεια, με τη βοήθειά τους τις ομαδοποιεί.

Εφαρμόζοντας:

Ζητήματα που προκύπτουν σε μία ερωτική σχέση με βάση τη χριστιανική πίστη και την πίστη σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» (TPS): Η ολομέλεια των μαθητών αποφασίζει για δύο ζητήματα που μπορεί να προκύψουν σε μια ερωτική σχέση (όπως, απιστία, καταπίεση). Κατόπιν, με την τεχνική «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου»(TPS) οι μαθητές επιλέγουν ένα από τα δύο, μελετούν κείμενα του Χριστιανισμού και του Ισλάμ για το θέμα αυτό, και το συζητούν σύντομα. Ερωτήματα που τίθενται για τη συζήτηση μπορεί να είναι π.χ. τι απαντούν τα δύο θρησκευόμενα σε ποικίλα ζητήματα που ανακύπτουν στη σχέση; Τι θεωρούν ότι κρατάει μια σχέση ισχυρή; Τέλος, ανακοινώνουν στην ολομέλεια τις απόψεις τους.
- Εναλλακτικά:
«Ανακριτική καρτέλα»: Με θέμα το ψέμα/τη ζήλια/την καταπίεση στην ερωτική σχέση ένας μαθητής ή μαθήτρια αναλαμβάνει τον ρόλο του συντρόφου που λέει ψέματα στον/στην σύντροφό του ή τον/την ζηλεύει ή τον/την καταπιέζει. Οι υπόλοιποι μαθητές, αφού μελετήσουν σχετικά κείμενα από τον Χριστιανισμό και το Ισλάμ, χωρίζονται σε δύο ομάδες: χριστιανών και μουσουλμάνων (ή άλλης θρησκείας) και κάνουν ερωτήσεις στον/στη «σύζυγο».

Διερευνώντας:

Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων.

- Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις. Οι μαθητές σε ομάδες ερευνούν α) τη θέση της ορθόδοξης Εκκλησίας για τη σχέση των δύο φύλων, τον έρωτα και τη σεξουαλικότητα, β) τις αντιλήψεις θρησκειών για τον έρωτα και τη σεξουαλικότητα.

Κείμενα που προτείνονται:

1. Αποσπάσματα από το *Άσμα Ασμάτων* (π.χ. 1, 2-4· 3, 1-5· 7, 11-13· 8,5β-7).
2. Κείμενα αγίου Ιω. Χρυσοστόμου για τον έρωτα.
3. Κείμενα συγχρόνων θεολόγων-διανοητών (π.χ. Χρ. Γιανναράς, Ν. Μπερντιάεφ, Ηλ. Βουλγαράκης, π. Φιλ. Φάρος, Χρ. Σταμούλης).
4. Δημιουργία γυναίκας (Γεν 1,27. 2, 18. 2, 23-24).
5. Σχέσεις δύο φύλων Α Πε 3, 1-7 και Γαλ 3, 28.
6. Κείμενα με θέμα τη γυναίκα στο Ισλάμ (ή σε άλλη θρησκεία).

Οι μαθητές σε ολομέλεια παρουσιάζουν και συζητούν τα πορίσματα της μελέτης τους.

- Εναλλακτικά:

«Αφήγηση»: Ερωτικές ιστορίες των λαών. Οι μαθητές ακούν/μελετούν κείμενα διάφορων λαών που υμνούν τον έρωτα ή αφηγούνται ιστορίες αγάπης. Οι μαθητές επισημαίνουν την ποικιλία και ανακαλύπτουν τις επιρροές που μπορεί να υπάρχουν από το θρησκευτικό περιβάλλον.

Αναπλαισιώνοντας:

Περιπτώσεις από την καθημερινή ζωή των νέων που σχετίζονται με τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων από θρησκευτική σκοπιά.

- «Αντιγνώμιες»: Οι μαθητές χωρισμένοι σε δύο ομάδες συζητούν για τους μικτούς γάμους στην Ελλάδα. Κάθε ομάδα υποστηρίζει την άποψή της με επιχειρήματα.
- Εναλλακτικά:
«Συλλογικός ρόλος» με θέμα το διαζύγιο: Ένα ζευγάρι που θέλει να χωρίσει συζητά με έναν ιερέα. Οι μαθητές χωρίζονται σε τρεις ομάδες. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει έναν ρόλο (της συζύγου, του συζύγου και του ιερέα).

Αξιολογώντας:

Οι μαθητές αξιολογούν τις θέσεις δύο θρησκειών για τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων.

- «Σύνταξη δίστηλου κειμένου με ομαδοσυνεργασία» για με τις βασικές θέσεις του Χριστιανισμού και μιας άλλης θρησκείας (π.χ. Ισλάμ) για τον έρωτα, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις των φύλων, με βάση τις πηγές που έχουν μελετήσει. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει ένα θέμα.
- Εναλλακτικά:
«Επ' αυτού θα είχα να πω»: Με βάση τις πηγές που έχουν μελετήσει, οι μαθητές εκφράζουν γνώμες και τοποθετήσεις στο θέμα: «Διαφορετικές θρησκείες, διαφορετικές κοινωνίες, διαφορετικές αντιλήψεις για τον έρωτα».

Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό

- Ασμ 1, 2-4· 3, 1-5· 7, 11-13· 8, 5β-7.
- Γεν 1, 27. 2, 18. 2, 23-24. 3, 12.
- Α Πε 3, 1-7 (ιδιαίτερα στ. 7: «συγκληρονόμοι χάριτος ζωής»).
- Γαλ 3, 28.
- Χρυσόστομος Ιω., *Ομιλία ΙΒ΄, Εις Κολοσσαείς*. ΕΠΕ, τομ. 22, σσ., 342, 344, 346, 348 (για τον έρωτα).
- Χρυσόστομος Ιω., PG 52, 404^A-411B (βάσει της μτφρ. Ελ. Μάινα). Στο *Σύναξη 2* (1982), σσ. 4-7 (και στο ΥΠΕΠΘ. *Θέματα Χριστιανικής Ηθικής. Γ΄ Ενιαίου Λυκείου*. ΟΕΔΒ, σσ. 10-12).
- Dervish Abu Bekr (2013). *Χίλιες και Μια νύχτες*. Αθήνα: schooltime.gr (με βάση την έκδοση του Σαλίβερου 1921). Τόμ. Α΄. Στο http://www.schooltime.gr/wp-content/uploads/2013/06/arabian-nights_tom-a_paramithia-tis-halimas_www.schooltime.gr_.pdf.
- Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορνηλία Σφακιανάκη, σ. 82εξ.
- Ζιάκας, Γρ. (2003). *Γυναίκα και οικογένεια στην παύλεια θεολογία και την ισλαμική κοινωνία*. Στο Ι. Μ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. *Η γυναίκα κατά τον*

- Απόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Βέροια, 26-28 Ιουνίου 2003) (σσ. 159-170). Βέροια.
- Ι. Μ. Δημητριάδος – Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών (2004). *Φύλο και θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Εκκλησία*. Αθήνα: Ίνδικτος.
  - Θεοτόκης Κ. (1986). *Η ιστορία της Σακούνταλας κατά το Μαχαβάρατα*. Αθήνα: Κείμενα.
  - Μπεν, Άφρα (2008). *Ορουνόκο ή ο Σκλάβος Πρίγκιπας*. Μτφρ. Γ. Κονδύλης. Αθήνα: Μαΐστρος.
  - Νταμπούρ, Ιμπρ. Χαλ. (1990). *Γάμος και Οικογένεια κατά το Ισλάμ*. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
  - Τραγούδια με θέμα τον έρωτα (ενδεικτικά και ανάλογα με τις μουσικές προτιμήσεις των μαθητών):
    1. Κατσιμίχας Χ. και Π.: *Ανόητες αγάπες*.
    2. Cohen L.: *Dance me to the end of love* (με ελληνικούς υπότιτλους, αν είναι βίντεο).
    3. Σιόλα Στ. και Βελεσιώτου Φ.: *Διόδια*.
    4. Μητροπάνος Δ.: *Αν είσαι πλάι μου*.
    5. Κόμης Χ.: *Αγάπη είναι*.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Κορνάρος, Β., *Ερωτόκριτος* (αποσπάσματα, από: <http://www.ebooks4greeks.gr>).
- Βουλγαράκης, Α. Ηλ. (1995). *Αγάπη και γάμος*. Αθήνα: Αρμός, σσ. 76-81 (για τον έρωτα και το σεξ).
- Γιανναράς, Χρ. (2003). *Σχόλιο στο Άσμα Ασμάτων* (κεφάλαια «Modulatio» και «Comma»). Αθήνα: Δόμος.
- Ζιάκα, Αγγ. (2008). Η έννοια του Σώματος στο Ισλάμ. Στο Π. Παχής (επιμ.). *Φιλία και Κοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ζιάκας, Γρ. (1971). *Ο Μυστικός Ποιητής Τζαλαλεντίν Ρούμι*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς.
- Ζούμας, Ευάγγ. (1993). *Σχεδιάγραμμα παράλληλης βιβλικής και κορανικής ανθρωπολογίας*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρά, σ. 63 εξ.
- Καλλιακμάνης, Β. π. (2003). Η υπέρβαση της διακρίσεως των δύο φύλων στη θεολογία του Αποστόλου Παύλου. Στο Ι. Μ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. *Η γυναίκα κατά τον Απόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Βέροια, 26-28 Ιουνίου 2003)* (σσ. 175- 184). Βέροια.
- Μπερντιάεφ, Ν. Δ. (1972). Για τη σεξουαλικότητα, τον έρωτα και την αγάπη. Στο Γιανναράς Χρ. κ. ά. *Έρωτας και γάμος* (σσ. 150-155). Αθήνα: Αθηνά. Σαίξπηρ Ουίλ. (2011). *Ρωμαίος και Ιουλιέτα*. Μτφρ. Ρ. Μουζενίδου, Λ. Παπαδόπουλος. Αθήνα: Δίπυλον Εντός των τειχών.
- Σταμούλης, Χρ. (επιμ.) (2014). *Έρωτας και Σεξουαλικότητα*, Αθήνα: Αρμός.
- Σταμούλης, Χρ. (2009). *Έρωτας και θάνατος, Δοκιμή για έναν πολιτισμό της σάρκωσης*. Αθήνα: Ακρίτας.
- Τσιμπιρίδου, Φ. (επιμ.) (2007). *Μουσουλμάνες της Ανατολής. Αναπαραστάσεις, πολιτισμικές σημασίες και πολιτικές*. Αθήνα: Κριτική.
- Φάρος, Φ. π. (2005). *Συγκυρίες και επιλογές. Αυτοβιογραφία*. Αθήνα: Αρμός, σσ. 308-313.

5.3 ΖΩΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διερευνούν τη σχέση της ζωής με τον Θεό στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις, - συσχετίζουν πώς ηθικά διλήμματα, κίνητρα και αποφάσεις ανθρώπων νοηματοδοτούν τη ζωή, - ανιχνεύουν θέσεις και στάσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών για την αξία της ζωής, - διαμορφώνουν κριτήρια για την αξία της ζωής. 	<ul style="list-style-type: none"> - Παρουσίαση της σχέσης της ζωής με τον Θεό και κριτηρίων για την αξία της ζωής στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκείες. - Αξιολόγηση λύσεων που προτείνονται από τον Χριστιανισμό και τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις σε ηθικά διλήμματα με θέμα τον σεβασμό της ζωής, - Έκφραση προσωπικής άποψης για τα ηθικά κριτήρια σχετικά με την αξία της ζωής.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Θέματα σεβασμού ή περιφρόνησης της ζωής.

- «Καταιγισμός ιδεών» που γίνεται διαδοχικά με τις φράσεις σεβασμός ζωής και περιφρόνηση ζωής.
- Εναλλακτικά:
«Κύκλος συνείδησης»: Διαβάζεται μία περίπτωση ευθανασίας (κατασκευασμένη από τον εκπαιδευτικό) ή προβάλλεται απόσπασμα από σχετικό βίντεο. Οι μαθητές χωρίζονται σε δύο ομάδες και σχηματίζουν δύο ομόκεντρους κύκλους γύρω του. Όσοι βρίσκονται στον εσωτερικό κύκλο παριστάνουν αυτόν που πρέπει να πάρει την απόφαση για την ευθανασία. Όσοι βρίσκονται στον εξωτερικό κύκλο εκφράζουν τη φωνή της συνείδησής του. Κατόπιν, οι κύκλοι αντιστρέφονται.

Νοηματοδοτώντας:

Ηθικά διλήμματα, κίνητρα και αποφάσεις των ανθρώπων που δίνουν νόημα στη ζωή.

- «Παιχνίδι ρόλων»: Ένας μαθητής παριστάνει έναν τετραπληγικό που εκφράζει σκέψεις για τη ζωή του. Οι υπόλοιποι μαθητές σε διάφορους ρόλους (των γονέων/συζύγου/ παιδιών/φίλων/γιατρών) του λένε τις απόψεις τους.
- Εναλλακτικά:
«5 π και ένα γ»: Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και μελετούν με την τεχνική «5 π και ένα γ» περίπτωση ηθικού διλήμματος που τους δίνεται σχετικά με τη ζωή ή το θάνατο (π.χ. μεταμόσχευση οργάνου).
[ή, αν υπάρχει Παράρτημα του Ε.Ο.Μ. στην πόλη όπου βρίσκεται το σχολείο:
Ερωτήσεις προς ειδικούς. Προσκαλείται το Παράρτημα του Εθνικού Οργανισμού μεταμοσχεύσεων (Ε.Ο.Μ.) της περιοχής του σχολείου. Οι μαθητές κάνουν

ερωτήσεις (προετοιμασμένες ή αυθόρμητες) πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα για τις μεταμοσχεύσεις.]

Αναλύοντας:

Οι θέσεις και οι στάσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών για την αξία της ζωής και τη σχέση της ζωής με τον Θεό.

- «Επεξεργασία κειμένων» με καθοδηγητικές ερωτήσεις σε φύλλο εργασίας. Οι μαθητές σε ομάδες μελετούν κείμενα με τις διδασκαλίες των θρησκειών (π.χ. Χριστιανισμού, Ινδουισμού) με θέμα την αξία της ζωής και τη σχέση της ζωής με τον Θεό.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)»: Προβάλλεται μια εικόνα για τη δημιουργία του ανθρώπου σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία (π.χ. ψηφιδωτό από τον Καθεδρικό ναό του Μονρεάλε της Σικελίας, 12^{ος} αι., ή του Θ. Πουλάκη. *Η πλάση του Αδάμ*. 17^{ος} αι.). Διαβάζονται σε ολομέλεια δύο σύντομα κείμενα για τη σχέση της ζωής με τον Θεό, ένα από την ορθόδοξη παράδοση και ένα π.χ. από μια αφρικανική (θρησκευτική) παράδοση. Στη συνέχεια, οι μαθητές στοχάζονται πάνω στην εικόνα σύμφωνα με το μοτίβο «Ερμηνεία και αιτιολόγηση». Τελικά, τίθεται το ερώτημα: Η θρησκεία μπορεί να καθορίσει τις επιλογές μας;

Εφαρμόζοντας:

Κριτήρια για την αντιμετώπιση συγκεκριμένου ζητήματος σεβασμού/περιφρόνησης της ζωής.

- «Σύνταξη άρθρου σε εφημερίδα: Οι μαθητές σε ομάδες συντάσσουν άρθρο σε εφημερίδα, στο οποίο παρουσιάζουν τα κριτήριά τους για τη δωρεά οργάνων. Στο τέλος, κάθε ομάδα διαβάζει το άρθρο της στην ολομέλεια. (Θα μπορούσε κάθε ομάδα να γράψει άρθρο για διαφορετικό ζήτημα σεβασμού/περιφρόνησης της ζωής).
- Εναλλακτικά:
«Σύνταξη επιστολής: Οι μαθητές με την τεχνική «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» (TPS) γράφουν επιστολή προς μια νέα 20 ετών που σκέφτεται να κάνει άμβλωση, θέτοντας κριτήρια για την απόφασή της αυτή.

Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό

- Αποσπάσματα από τις ταινίες: «Η θάλασσα μέσα μου» και «Million Dollar Baby» (βλ. και δημοσιευμένο στο διαδίκτυο βίντεο: «Ευθανασία – Μα τι στον κόσμο;», όπου προβάλλονται αποσπάσματα και από τις δύο ταινίες με θέμα την ευθανασία).
- Beauchamp, T. L. (2007). Ευθανασία: Ηθικές, φιλοσοφικές, ιατρικές και νομικές διαστάσεις. (Επιμ. Μ. Πιτσιλίδης. Μετάφρ. Β. Κάντζολα - Σαμπατάκου). Αθήνα: Αρχιπέλαγος.
- Βλάχος, Ι. (1997) *Το πρόσωπο στην ορθόδοξη παράδοση*. Λεβαδειά: Ιερά Μονή Γενεθλίου Θεοτόκου.
- Γιαγκάζογλου, Στ. (2001). Η ευθανασία και το ανθρώπινο πρόσωπο. Στο *Ίνδικτος* 14 (2001). Αθήνα.

- Γιανναράς, Χρ. (2001). Το πρόσωπο και ο έρωας. Αθήνα: Δόμος.
- Γιαννουλάτος, Αν. Αρχιεπ. Τιράνων και πάσης Αλβανίας (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του Υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 126-128 (αφρικανικά θρησκευόμενα).
- Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου (2002). Ευθανασία. Αποφάσεις κατά το τέλος της ζωής. Στο *Πανδοχείον 6* (Ιούνιος 2002).
- Καραζαφείρης, Ν. (1985). *Η περί προσώπου διδασκαλία Μαξίμου του Ομολογητού*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Garabedian, Bobby (2011), «*Most – The Bridge*». [Τσέχικη ταινία μικρού μήκους με θέμα τη θυσία ενός παιδιού για χάρη των πολλών. Απόσπασμα 6' δημοσιευμένο στο διαδίκτυο].
- Μαντζαρίδης, Γ. (1991). *Χριστιανική ηθική*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς, σσ. 403.
- Ματσούκας, Ν. (1980). *Κόσμος, άνθρωπος, κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*. Αθήνα: Γρηγόρη, σ. 279 εξ.
- Φαλάτσι, Ορ. (2010). *Γράμμα σ' ένα παιδί που δεν γεννήθηκε ποτέ*. Αθήνα: Νεφέλη (για την άμβλωση).
- Φανάρας, Β. (2000). *Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: «Το Παλίψηστον».
- Φανάρας, Β. (2014). Μεταμοσχεύσεις: η θεολογική συζήτηση τα τελευταία τριάντα χρόνια. Στο *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη θεολογία" ΕΑΠ 4*. Πάτρα, και <http://www.pemptousia.gr/video/metamoschefsisi-i-theologiki-sizitisi/> (το βίντεο της ομιλίας διάρκειας 10 λεπτών).
- Χατζηνικολάου, Ν., Μητρ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2013). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλη, σσ. 177-193.

5.4 ΣΥΓΧΩΡΗΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσδιορίζουν το περιεχόμενο της συγχώρησης στον Χριστιανισμό ως έκφραση αγάπης, - αντιδιαστέλουν και προσδιορίζουν το νομικό και το αγαπητικό πνεύμα της συγχώρησης, - αναλύουν με θεολογικούς όρους τη συγχώρηση στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκείες, - αναγνωρίζουν τα αίτια που δυσχεραίνουν τη συγχώρηση ως έκφραση αγάπης στη ζωή των χριστιανών. 	<ul style="list-style-type: none"> - Προσδιορισμός του θρησκευτικού περιεχομένου της συγχώρησης. - Ανάλυση των αιτίων που δυσχεραίνουν τη συγχώρηση ή/και την έκφραση αγάπης. - Κριτική προσέγγιση των θέσεων του Χριστιανισμού για τη συγχώρηση ως έκφραση αγάπης.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η διερευνητική μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Απόψεις των νέων για τη συγχώρηση.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» (TPS): Οι μαθητές ανά ζεύγη με την τεχνική «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» επιχειρούν να δώσουν τον ορισμό της λέξης συγχώρηση και απαντούν σε ερωτήσεις, όπως: πόσο σημαντική είναι η συγχώρεση σε μια σχέση (φιλική, επαγγελματική, οικογενειακή, ερωτική) και γιατί; Πόσο συχνά εμφανίζονται οι λέξεις συγγνώμη, συγχώρηση, μετάνιωσα, στο λεξιλόγιο των σύγχρονων ανθρώπων;
- Εναλλακτικά:
«Θετικό-αρνητικό»: Διαβάζονται προτάσεις με θέμα τη συγχώρηση (π.χ. «Πρέπει να τους συγχωρούμε όλους», «Η συγχώρηση είναι το αντίθετο της εκδίκησης», «Η συγχώρηση δείχνει δύναμη ψυχής», «Οφθαλμόν αντί όφθαλμοῦ», «Η συγχώρηση είναι σημάδι αδυναμίας» κ.ο.κ.). Οι μαθητές πλησιάζουν στο θετικό ή στο αρνητικό και δικαιολογούν τη στάση τους.

Εφαρμόζοντας:

Το θρησκευτικό περιεχόμενο της συγχώρησης.

- Αφήγηση. Με την τεχνική της «αφήγησης» ο εκπαιδευτικός διαβάζει την παραβολή του σπλαχνικού πατέρα (ασώτου) (Λκ 15, 1-32) και προκαλεί «καθοδηγούμενο διάλογο» στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)»: Προβάλλεται ένας πίνακας με θέμα τη συγχώρεση (π.χ. ο Χριστός και η μοιχαλίδα) και ακολουθείται το μοτίβο «Βλέπω, ισχυρίζομαι, αναρωτιέμαι».

Διερευνώντας:

Το νομικό, το θρησκευτικό και το αγαπητικό πνεύμα της συγχώρησης. Η συγχώρηση στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)» με το μοτίβο «Δημιουργικές ερωτήσεις» πάνω στο θέμα της αντιμετώπισης του ανθρώπου που έσφαλε. Προβάλλονται τρεις εικόνες/φωτογραφίες αντίστοιχες με τα θέματα της φυλάκισης, της θανατικής ποινής και του Χριστού «έν φυλακῆ...» (Μτ 25, 36). Οι μαθητές έχουν στη διάθεσή τους κείμενα για τη συγχώρηση από τον Χριστιανισμό και από μια άλλη θρησκεία (που θα επιλέξει προηγουμένως ο εκπαιδευτικός).
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Δίνεται στους μαθητές η περικοπή για τον Χριστό και τη μοιχαλίδα (Ιω 8, 1-11) και ένα κείμενο για την αντιμετώπιση της μοιχείας στο Ισλάμ. Ακολουθούν ερωτήσεις (π.χ. τι μ' ενοχλεί; τι μ' αρέσει; ποια πρόταση μ' αγγίζει;), τοποθετήσεις και ανταλλαγή απόψεων των μαθητών.

Αναπλαισιώνοντας:

Αίτια που δυσχεραίνουν τη συγχώρηση και την έκφραση αγάπης στη ζωή των πιστών. Η αγάπη ως βάση για τη συγχώρηση.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Δίνεται στους μαθητές κείμενο κάποιου κρατούμενου στη φυλακή (π.χ. επιστολή κρατούμενου προς τον π. Γερβάσιο Ραπτόπουλο). Οι μαθητές καλούνται να περιγράψουν τα βιώματα, τις σκέψεις και τα συναισθήματα του προσώπου αυτού, προσπαθώντας να ανακαλύψουν τα αίτια που δυσχεραίνουν τη συγχώρηση και να συνδέσουν την αγάπη με τη συγχώρηση.
- Εναλλακτικά:
«Ρόλος στον τοίχο»: Πρώτα δίνεται στους μαθητές ένα απόσπασμα λογοτεχνικού κειμένου (π.χ. Β. Ουγκώ, *Η τελευταία ημέρα ενός κατάδικου* ή *Οι Άθλιοι*) και ακολουθεί η τεχνική «ρόλος στον τοίχο». Μέσα στο περίγραμμα οι μαθητές γράφουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα ενός καταδικασμένου σε θάνατο, ενώ έξω από το περίγραμμα γράφουν τις σκέψεις του ανθρώπου που υπέστη τη βλάβη απ' αυτόν ή των συγγενών του.

Αξιολογώντας:

Αξιολόγηση των θέσεων του Χριστιανισμού και των θρησκειών για τη συγχώρηση.

- «Σύνταξη επιστολής»: Ένας πιστός (της χριστιανικής ή άλλης θρησκείας) γράφει επιστολή σε κάποιον που τον αδίκησε ή σε κάποιον που αδίκησε.
- Εναλλακτικά:
«Θετικό-αρνητικό»: Οι μαθητές παίρνουν θέση και δικαιολογούν τη στάση τους σε προτάσεις, όπως: «Η θρησκευτική πίστη προάγει τη διάθεση συγχώρησης», «Η θρησκεία διδάσκει τη μετάνοια», «Η συγχώρηση είναι για τον πιστό μιας θρησκείας σημάδι αδυναμίας».

Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Συλλογή εικόνων: Ο Ιησούς σώζει τη μοιχαλίδα (δυτική τεχνοτροπία), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7365>.
    2. Βίντεο: Η παραβολή του σπλαχνικού πατέρα "του ασώτου υιού", <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/898>.
    3. Συλλογή εικόνων: Παραβολή του ασώτου, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1522>.
- Βιβλικά κείμενα: Λκ 15, 1-32, Ιω 8, 1-11.
- Ντοστογιέφσκι Φ., *Έγκλημα και τιμωρία*. Στο <http://www.ebooks4greeks.gr/%CE%B5%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B9%CE%BC%CF%89%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B5%CF%86%CF%83%CE%BA%CE%B9>
- Ουγκώ, Β. (2006). *Η τελευταία ημέρα ενός θανατοποινίτη*. Μτφρ. Α. Βερυκοκάκη. Αθήνα: Νάρκισσος.
- Ουγκώ, Β. *Οι άθλιοι*. (Από διάφορες εκδόσεις). [Υπάρχει και η ομώνυμη κινηματογραφική ταινία για προβολή επιλεγμένων σκηνών.]
- Για καλλιτεχνικά έργα προτείνονται:
  1. Η εικόνα του Χριστού στη φυλακή «ένφυλακῆ ἡμην» (http://www.diakonia-filakon.gr/files4users/files/Xart2012_02.jpg)

2. Πίνακες ζωγραφικής με θέμα τον Χριστό και τη μοιχαλίδα: Πολένοφ Βασίλι, Lucas Cranach B, Bruegel P. (πρεσβύτερος), Polidoroda Lanciano, Τιντορέτο, Valentinde Boulogne (στο διαδίκτυο).
- Για το έργο του π. Γερβάσιου Ραπτόπουλου:
<http://www.diakonia-filakon.gr/frontend/articles.php?cid=106>.
1. Για επιστολές κρατουμένων προς τον π. Γερβάσιο Ραπτόπουλο:
<http://www.diakonia-filakon.gr/frontend/articles.php?cid=132>.
- Για τον ισλαμικό νόμο (Σαρία) και τη συγχώρηση στο Ισλάμ βλ. κείμενα στο διαδίκτυο [π.χ. <http://islamforgreeks.org>].

5.5 ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ερευνούν στάσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών που συνδέονται με σύγχρονα ζητήματα ετερότητας, - διερωτώνται για την ευθύνη των πιστών απέναντι στην περιθωριοποίηση του άλλου, - προτείνουν τρόπους αποδοχής της ετερότητας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκείες. 	<ul style="list-style-type: none"> - Κριτική παρουσίαση των θέσεων και των στάσεων του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων απέναντι στην ετερότητα. - Ανάλυση της ευθύνης που προκύπτει από την περιθωριοποίηση του άλλου. - Υποστήριξη με θρησκευτικούς όρους και επιχειρήματα τρόπων αποδοχής της ετερότητας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η βιωματική μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Μορφές ετερότητας από τη σύγχρονη πραγματικότητα και στάσεις απέναντι σ' αυτήν.

- «Ιδεοθύελλα» με βάση την ερώτηση: «Ποιον θεωρείτε διαφορετικό;». Καταγράφονται στον πίνακα οι απαντήσεις των μαθητών και ομαδοποιούνται.
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι σε κείμενο»: Διαβάζεται στην ολομέλεια της τάξης ένα ποίημα για την ετερότητα (π.χ. Άγγελική Σιδηρά, *Άμείλικτα γαλάζιο*). Ακολουθεί καταγραφή στον πίνακα των συναισθημάτων που προκάλεσε το ποίημα στους μαθητές.

Νοηματοδοτώντας:

Τα αίτια της περιθωριοποίησης λόγω θρησκευτικής ή άλλης ετερότητας. Στάσεις του Χριστιανισμού απέναντι στην ετερότητα.

- «Παραγωγή κάρτας γνώσεων»: Δίνονται σύντομες φράσεις από την Καινή Διαθήκη με θέμα την ετερότητα. Στη συνέχεια οι μαθητές γράφουν τη λέξη «περιθωριοποίηση» σε χαρτί μεγάλου μεγέθους (A3) και καλούνται σε ομάδες να καταγράψουν τις μορφές και τα αίτια της ενώνοντάς τα με γραμμές που δείχνουν τη σύνδεσή τους. Η κάρτα ολοκληρώνεται με την αντιστοίχιση των βιβλικών φράσεων σε όσα έχουν γράψει.

- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)»: Προβάλλονται φωτογραφίες περιθωριοποιημένων ανθρώπων. Οι μαθητές τις επεξεργάζονται με το μοτίβο «Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι». Στη συνέχεια διαβάζεται με την τεχνική της «αφήγησης» το χωρίο Μτ 25, 31-40. Ακολουθεί συζήτηση με θέμα: «Τι προτείνει ο Χριστός για τα πρόσωπα που είδατε στις προηγούμενες φωτογραφίες?».

Αναλύοντας:

Στάσεις διαφόρων θρησκειών για την ετερότητα.

- «Σύγκριση κειμένων»: Δίνονται στους μαθητές κείμενα από το Χριστιανισμό και το Ισλάμ (ή τον Ινδουισμό) για την ετερότητα. Οι μαθητές καλούνται να εντοπίσουν ομοιότητες/διαφορές.

Κείμενα που προτείνονται:

1. Λκ 8, 26-39 [θεραπεία του (ειδωλολάτρη) δαιμονισμένου στα Γάδαρα].
2. Μτ 21, 31: «οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ»
3. Βίος της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας.
4. Εδάφια από το Κοράνιο: κεφ. 22, 17, κεφ. 2, 285 (βλ. και 4, 136) κεφ. 4, 123-24, κεφ. 6, 93.

- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Δίνονται στους μαθητές κείμενα από την επικαιρότητα με θέμα τις στάσεις δύο θρησκειών (που θα επιλέξει από πριν ο εκπαιδευτικός) για την ετερότητα. Οι μαθητές τοποθετούνται απέναντι στο κείμενο και ακολουθεί συζήτηση.

Εφαρμόζοντας:

Ευθύνη για τα κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν από την ετερότητα.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking)» με το μοτίβο «Συνδέοντας, επεκτείνοντας, προκαλώντας». Προβάλλεται ο πίνακας «Κραυγή» του Νορβηγού ζωγράφου Έντβαρντ Μουνχ. Οι μαθητές επιχειρούν να συνδέσουν τον πίνακα με όσα έμαθαν, να τα επεκτείνουν και να απαντήσουν στο ερώτημα: «Ποιος ευθύνεται για την επίλυση των προβλημάτων που προκύπτουν από την ετερότητα?».

- Εναλλακτικά:
«Θέατρο Φόρουμ» και «παγωμένη εικόνα». Μια ομάδα μαθητών με «παγωμένη εικόνα» αποδίδει κάποιο πρόβλημα που προκύπτει από την ετερότητα. Οι υπόλοιποι μαθητές παρεμβαίνουν, για να προτείνουν λύσεις.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/6515> («Η θρησκεία το άλλου»).
- Βιβλικά κείμενα: Λκ 8, 26-39 (θεραπεία του δαιμονισμένου στα Γάδαρα), Μτ 21, 31.
- Κοράνιο: Κεφ. 22, 17, κεφ. 2, 285 (βλ. και 4, 136) κεφ. 4, 123-24, κεφ. 6, 93.
- Σιδηρά, Αγγ. (2007). *Άμείλικτα γαλάζιο*. Αθήνα: Καστανιώτης.

- Μουνχ, Έντβ. (1893). *Κραυγή*. (Πίνακας). Στο: <http://www.edvardmunch.org/the-scream.jsp>
- Το κοινωνικό έργο της Εκκλησίας της Ελλάδος: <http://www.ecclesia.gr/greek/koinonia/koinonia.asp>
- Βίος της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας (<http://www.synaxaristis.gr>).
- Κείμενα θεολόγων, χριστιανών και μουσουλμάνων, με θέμα την ετερότητα.
Ενδεικτικά:
  1. Βαλλιανάτος, Άγγ. (επιμ., μετάφρ.). *Θρησκευτική ετερότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση: ένα βοήθημα για τα σχολεία*, Συμβούλιο της Ευρώπης 2007. (http://www.pi-schools.gr/content/index.php?lesson_id=2&ep=36)
  2. Βαρριάς, Α. (2010). Η Ποιμαντική του 'Περιθωρίου'. Στο *Θεολογία* (ΠΑ', 2010), 2, σσ. 209-238.
  3. Γιαγκάζογλου, Στ. *Πρόσωπο και ετερότητα. Δοκίμιο για μια θεολογία της ετερότητας*. Στο <http://www.pi-schools.gr/lessons/religious/analekta/80.pdf>.
  4. Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2009). *Ο Θεός, ο δικός μου, ο δικός σου. Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Ετερότητα*, Αθήνα: Γρηγόρη.
  5. Mitropoulou V., Rantzou M., Anagnostopoulou M. (proceeding in press), Intercultural Education in the Curricula of the Greek School (Elementary – High School). In 16th International Conference of Balkan Society for Pedagogy and Education with title "The Image of the "other"/the neighbour in the Educational Systems of the Balkan Countries (1998-2013), Thessaloniki, 26-29/09/2014.
- Κείμενα από την επικαιρότητα για τη θρησκευτική ετερότητα.
- Υλικό από την αντιρατσιστική εκπαίδευση (ενδεικτικά: Συμβουλευτικός Σταθμός Νέων Δ.Ε. Ηρακλείου: κατηγορία άρθρων «ρατσισμός»).
- Υλικό για το Θέατρο Φόρουμ:
  1. http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELLOS_MIKRES-SKINES/indexMIKRES-SKINES.htm.
  2. http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELLOS_DIAFYGES/theatro%20forum21.5_low.pdf.

6.3 ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες & Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

Θ.Ε. 1 ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

(επιστήμη, τεχνολογία, γενετική, οικολογία)

1.1 ΕΠΙΣΤΗΜΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - παρουσιάζουν προσεγγίσεις της επιστήμης και της πίστης σε σύγχρονα ζητήματα, - εξηγούν τη σχέση της επιστήμης και της θρησκείας στη νεωτερική και μετανεωτερική εποχή, - αναγνωρίζουν ότι πίστη και γνώση αλληλοσυμπληρώνονται. 	<ul style="list-style-type: none"> - Παρουσίαση παραδειγμάτων προσέγγισης σύγχρονων ζητημάτων από επιστημονική και θρησκευτική πλευρά. - Αποτύπωση των σχέσεων επιστήμης και πίστης σήμερα.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ. Σε κάθε βήμα της μεθόδου, παρουσιάζεται ως εισαγωγή το σχετικό απόσπασμα από το ΠΣ. Για την υλοποίηση κάθε βήματος προτείνονται ενδεικτικές διδακτικές δραστηριότητες και τεχνικές, καθώς και εναλλακτικές προτάσεις, η επιλογή των οποίων δεν είναι δεσμευτική για τον εκπαιδευτικό. Αναλυτικές πληροφορίες για τις διδακτικές τεχνικές και τον τρόπο υλοποίησής τους υπάρχουν στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2011 και αναθεώρηση 2014). Η παραπάνω σημείωση ισχύει για όλες τις Διδακτικές Ενότητες της τάξης ανεξάρτητα από τη μέθοδο που ακολουθείται σε καθεμία από αυτές.

Παρουσιάζοντας:

Η αξία της επιστήμης στη σύγχρονη σκέψη.

- Προβολή σχετικού βίντεο ή ψηφιακής παρουσίασης, για τη θέση της επιστήμης στη σύγχρονη σκέψη.
- Εναλλακτικά:
«Καταιγισμός ιδεών»: «Τι κατά τη γνώμη σας πρόσφερε η επιστήμη στη σύγχρονη σκέψη;». Καταγραφή στον πίνακα, ομαδοποίηση ιδεών.

Εφαρμόζοντας:

Η θέση της επιστήμης και της θρησκείας στην κατανόηση του κόσμου.

- Οι μαθητές εργάζονται σε ομάδες: Επεξεργάζονται επιλεγμένα κείμενα σε φύλλα εργασίας (επιστημονικές θεωρίες για το σύμπαν, το κοσμοείδωλο της Βίβλου, άλλων θρησκειών, κλπ.) και παρουσιάζουν θέσεις από τον χώρο της επιστήμης και από τον χώρο της θρησκείας σχετικά με την κατανόηση του κόσμου. Δύο μαθητές

τις κατηγοριοποιούν σε δυο στήλες στον πίνακα (επιστήμη-θρησκεία).

- Εναλλακτικά:
«Ανακριτική καρέκλα» με το ίδιο θέμα.

Διερευνώντας:

Θέσεις και αντιθέσεις θρησκείων απέναντι στην επιστήμη στη σύγχρονη εποχή.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)» με το μοτίβο «Εκτίμηση-Υποστήριξη-Διερώτηση»: *Ο Γαλιλαίος αντιμετωπίζει την Ιερά Εξέταση*, πίνακας του Κριστιάνο Μπάντι, 1857 (ολομέλεια τάξης).
- Εναλλακτικά:
«Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένων» με θέσεις αλλά και αντιθέσεις θρησκείων απέναντι στην επιστήμη στη σύγχρονη εποχή και δημιουργία «κάρτας συνάρτησης» με τις καταγραφές (εργασία σε ομάδες).

Αναπλασιώνοντας:

Σύγχρονα ζητήματα από τη σκοπιά της επιστήμης και της θρησκείας.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Με αφορμή ένα συνέδριο (π.χ. «Θεολογία και Σύγχρονη Φυσική», Οκτώβριος 2014, Θεσσαλονίκη). Μέσα από δημοσιεύματα (εφημερίδων, ιστοσελίδων κλπ.) και εισηγήσεις οι μαθητές περιγράφουν διαφορετικές προσεγγίσεις από τις δύο πλευρές.
- Εναλλακτικά:
«Θετικό-Αρνητικό» με το ίδιο θέμα ή ως ακολούθως με τα ερωτήματα: Θεωρία εξελικτική ή θρησκευτική (δημιουργική); Αποθέωση ή διαμονοποίηση της τεχνολογίας; Έρευνα και παρέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα ή περιορισμός της έρευνας και των παρεμβάσεων; Πυρηνική ενέργεια ή ανανεώσιμες πηγές ενέργειας;

Αξιολογώντας:

Κριτήρια προσέγγισης θρησκευτικών και επιστημονικών απόψεων.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου, ανά 2» (TPS): Η τάξη χωρίζεται σε δυο ομάδες και δίνονται 2 φύλλα εργασίας (με κείμενο ή εικόνα). Οι μαθητές ανά θρανίο καταγράφουν κριτήρια προσέγγισης θρησκευτικών και επιστημονικών απόψεων, τα ανακοινώνουν στην ολομέλεια, η οποία τα αξιολογεί (α. Με ποια κριτήρια προσεγγίζεται η επιστήμη; β. Με ποια κριτήρια προσεγγίζεται η θρησκευτική πίστη;).
- Εναλλακτικά:
Οι μαθητές παίρνουν θέση διατυπώνοντας επιχειρήματα στο εξής:
1. Ο θεολόγος (θρησκευτικός ταγός) μπορεί να ερμηνεύει και να προσεγγίζει τον κόσμο επιστημονικά;
2. Ο επιστήμονας μπορεί να ερμηνεύει και να προσεγγίζει τον κόσμο θεολογικά;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
Β΄ Λυκείου ΔΕ 24: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13188>.

β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Κουίζ (αντιστοίχιση): Πίστη και επιστήμη, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4505>.
2. Σταυρόλεξο : Πίστη και Επιστήμη: Αλληλοαποκλειόμενα ή αλληλοσυμπληρούμενα; <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3804>.

γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.

- Η φωτογραφία ενός χημικού που κρατά δοκιμαστικό σωλήνα και ενός ιερέα που κρατά θυμιατό.
- «Ο Γαλιλαίος αντιμετωπίζει την Ιερά Εξέταση», πίνακας του Κριστιάνο Μπάντι, 1857.
- Συνέδρια με θέμα Θεολογία-Επιστήμη:
  1. «Επιστήμη και Θεός», Ένωση Ελλήνων Φυσικών , Ιανουάριος 2006/ Αθήνα
  2. «Θεολογία και Σύγχρονη Φυσική», Τμήμα Θεολογίας & Φυσικής, ΑΠΘ, Οκτώβριος 2014 /Θεσσαλονίκη.
- *Τεχνητή νοημοσύνη: Ευλογία ή κατάρα.* Στην Κ-Καθημερινή, 14-12-2014, σσ. 30-36 (διαθέσιμο στο διαδίκτυο).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Αγ. Λουκάς, επίσκοπος Κριμαίας (2014). *Λόγοι και ομιλίες τ. Γ΄* (κεφ. Α Επιστήμη και θρησκεία). Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη.
- Μεταλληνός, π. Γ.(1988). *Διαλέξεις Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη.*
- Μπέγζος, Μ.(1986). *Μεταξύ απολογητικής και αποκαλυπτικής-Πίστη και Επιστήμη σε ορθόδοξη προοπτική, Σύναξη* τχ.17.
- Μπέης, Κώστας Ε. (2010). *Θρησκεία, επιστήμη, φιλοσοφία: Η θρησκευτική πίστη σε αρμονία με την επιστημονική γνώση και τη φιλοσοφική φρόνηση*, Αθήνα: Πόλις.
- *Σύναξη* (1986). Πίστη και Επιστήμη, Κριτική διερεύνηση, τχ.17 & τχ. 18.
- Τραχανάς, Στ. (2014). *Το Φάντασμα της Όπερας. Η επιστήμη στον πολιτισμό μας.* Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Φαράντος, Μέγας Λ.(1998). *Επιστήμη και θρησκεία*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.

1.2 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διερευνούν στάσεις του Χριστιανισμού και των θρησκειών απέναντι στην τεχνολογία, - εκτιμούν θετικές και αρνητικές χρήσεις της τεχνολογίας στον χώρο του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων, - διατυπώνουν ηθικά κριτήρια για τη χρήση της τεχνολογίας. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αξιολόγηση της χρήσης της τεχνολογίας από τον Χριστιανισμό και τις θρησκείες. - Διατύπωση ηθικών κριτηρίων για τη χρήση της τεχνολογίας. - Αποτίμηση με θρησκευτικούς όρους της αρνητικής και θετικής χρήσης της τεχνολογίας από τον σύγχρονο άνθρωπο.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η χρήση της τεχνολογίας στην καθημερινότητα των νέων.

- «Καταιγισμός ιδεών»: Οι μαθητές αναφέρουν συγκεκριμένα παραδείγματα χρήσης της τεχνολογίας στην καθημερινή τους ζωή. Γίνεται σύγκριση με παλαιότερες εποχές.
- Εναλλακτικά:
«Θετικό-Αρνητικό»: Tablet ή βιβλίο; sms/email ή γράμμα; πένα/μολύβι ή πληκτρολόγιο; μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή προσωπική συνάντηση;

Εφαρμόζοντας:

Η χρήση της τεχνολογίας σε θρησκευτικά περιβάλλοντα.

- Οι μαθητές σε ομάδες αντλούν πληροφορίες από το διαδίκτυο ή δουλεύουν με την τεχνική «οι ειδικοί ανάμεσα μας». Γνωρίζουν θρησκευτικούς χώρους όπου γίνεται χρήση της τεχνολογίας για συγκεκριμένους σκοπούς. Π.χ., Τμήμα Διάσωσης και Συντήρησης Εκκλησιαστικών Κειμηλίων στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Θεσσαλονίκης (εργαστήρια), Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών (ψηφιοποίηση χειρογράφων, παλαιοτύπων Αγ. Όρους), Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας Εκκλησιών, μονών και ενοριών (επίσημες ιστοσελίδες Οικουμενικού Πατριαρχείου, Εκκλησίας της Ελλάδας, Βατικανού, Μονών κλπ.), Θεολογικές Ψηφιακές Βιβλιοθήκες (TLG, Ι. Μητρόπολη Δημητριάδος), Εκπαιδευτικά Προγράμματα Εκκλησιαστικού Μουσείου Αλεξανδρούπολης με ψηφιακά μέσα, κ.ά.
- Εναλλακτικά:
Με την τεχνική «Ανάλυση διαστάσεων» (Dimensional Analysis) (τι, πού, πότε, πώς και πόσο σοβαρά) εντοπίζονται διαστάσεις της χρήσης του διαδικτύου για μετάδοση θρησκευτικών μηνυμάτων, φονταμενταλιστικών διακηρύξεων, προσηλυτισμό κλπ. ή ερευνάται η επίδραση της τεχνολογίας στο λατρευτικό, κηρυκτικό και ποιμαντικό έργο της Εκκλησίας. Δίνεται φύλλο εργασίας με σχετικό υλικό και καθοδηγητικές ερωτήσεις.

Διερευνώντας:

Θετική ή αρνητική στάση του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών στη χρήση της τεχνολογίας.

- Με την τεχνική «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)» οι μαθητές αναζητούν σε κείμενα στάσεις -θετικές ή αρνητικές- της θρησκείας απέναντι στην τεχνολογία. Τις παρουσιάζουν και τις καταγράφουν σε πίνακα.
- Εναλλακτικά:
«Διαλεκτική αντιπαράθεση» (Debate): Η «εισβολή» της τεχνολογίας στο Άγιο Όρος. Συμβολή στη διάσωση της πολιτιστικής και θρησκευτικής μας κληρονομιάς ή δούρειος ίππος της εκκοσμίκευσης;

Αναπλαισιώνοντας:

Το ανθρωπινό πρόσωπο της τεχνολογίας. Ηθικά κριτήρια χρήσης της τεχνολογίας.

- Προβολή εικόνων με θέμα τη διαφορετική χρήση της τεχνολογίας για ωφέλεια και βλάβη (π.χ. γυαλιά οράσεως, ιατρικά μηχανήματα και προσθετικά στην υπηρεσία

της υγείας του ανθρώπου, Η/Υ σε μαθητικές τάξεις και σε οπλικά συστήματα, εθισμός στο διαδίκτυο, πυρηνική ενέργεια, κλπ.). Έκφραση γνώμης από τους μαθητές και διάλογος.

- Εναλλακτικά:

«Σύνταξη κειμένου»: Οι μαθητές συντάσσουν σύντομο κείμενο απαντώντας στο ερώτημα: πώς θα είναι η ζωή, αν γενικευθεί η χρήση επιτευγμάτων τεχνολογίας αιχμής (νανοτεχνολογία, ρομποτική, τεχνητή νοημοσύνη κ.α.) στην καθημερινότητα του μέλλοντος;

Αξιολογώντας:

Κριτική θέση απέναντι στη θεοποίηση ή δαιμονοποίηση της τεχνολογίας.

- Οι μαθητές παίρνουν θέση διατυπώνοντας επιχειρήματα στα εξής:

1. Άρνηση της τεχνολογίας/Επιστροφή στη φύση.
2. Η τεχνολογία δίνει λύσεις σε όλα.
3. Χρήση-όχι κατάχρηση της τεχνολογίας.

- Εναλλακτικά:

«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Δίνεται σε φωτοτυπία το εξής κείμενο: «“Μα, αν βγάλω τα γυαλιά μου... δεν μπορώ να ζήσω χωρίς αυτά!”, είπε ο Πολωνός καθηγητής Sztumski σε αναφορά του στην επίδραση της τεχνολογίας στη ζωή μας και σημείωσε ότι ο σύγχρονος άνθρωπος δυσκολεύεται να ζήσει δίχως τη βοήθεια των τεχνολογικών προϊόντων και συσκευών». Οι μαθητές καλούνται να τοποθετηθούν σύντομα απέναντι στη φράση αυτή.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:

α) Ψηφιακό Σχολείο / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.

β) Θρησκευτικά Γ' Λυκείου (2014), ΔΕ 14, 18,19,20.

- Κείμενα (πατερικά, άλλων θρησκείων, σύγχρονα).
- Βίντεο και εικόνες από το διαδίκτυο για τις δραστηριότητες που προτείνονται.
- Αποτελέσματα ερευνών σχετικά με τον εθισμό των εφήβων (και όχι μόνο) στο διαδίκτυο και τα video games και τις επιπτώσεις στη ζωή τους

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Γιούλτσης, Β. (2010). Θεολογία και Τεχνολογία. *Περιοδικό Θεολογία*, τχ. 2.
- Μητροπούλου, Β. (2014). *Εκπαιδευτικές Τεχνολογίες στο Σύγχρονο Σχολείο: Εφαρμογή στη Θρησκευτική Αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Όστρακον.
- Φανάρας Β. (2005). Η βιοϊατρική στα όρια της [θνητής] ανθρώπινης ύπαρξης ή ο [αθάνατος] άνθρωπος στα όρια της βιοϊατρικής. *Σύναξη* τχ. 96, σσ.72-76.
- Εισήγηση Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικής Νικολάου, στην Ι. Σύνοδο, Οκτώβριος 2012. Εκκλησία, νέες αντιλήψεις και νέες τεχνολογίες. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/lavreotikis_2012.pdf.
- Άρθρο του Ν. Λυγερού με θέμα τεχνολογία και άνθρωπος (διαθέσιμο στο διαδίκτυο).
- Ιστοσελίδες:

1. Οικουμενικό Πατριαρχείο: www.ec-patr.org.
2. Βατικανό: Μουσεία: <http://mv.vatican.va>.
3. Ιερά Μονή Βατοπαιδίου: Κειμήλια: Τέχνη: www.vatopedi.gr.
4. Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος: e-books / Ορθόδοξη ψηφιακή βιβλιοθήκη: <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el>.
5. Ιερά Μητρόπολη Αλεξανδρουπόλεως: Εκκλησιαστικό Μουσείο/Συλλογές: <http://www.imalex.gr/4ADD2FD7.el.aspx>.
6. Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών: Χειρόγραφα: <http://www.pipm.gr/?%CE%A7%CE%B5%CE%B9%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B1,3>.

1.3 ΓΕΝΕΤΙΚΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσεγγίζουν τις εξελίξεις της γενετικής μηχανικής με βάση τη διδασκαλία του Χριστιανισμού, - παρουσιάζουν τη χριστιανική θεώρηση σε ηθικά διλήμματα εφαρμογών της γενετικής στον άνθρωπο και στη φύση, - εκφράζουν κριτική άποψη για εξελίξεις της γενετικής. 	<ul style="list-style-type: none"> - Αξιολόγηση επιχειρημάτων του Χριστιανισμού για θέματα γενετικής. - Ανάλυση των ηθικών διλημάτων για εφαρμογές της γενετικής στον άνθρωπο και τη φύση από θρησκευτική σκοπιά. - Έκφραση κριτικής άποψης για συγκεκριμένες εξελίξεις της γενετικής.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Διλήμματα που σχετίζονται με τη γενετική μηχανική.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)»: Προβάλλεται μία ψηφιακή παρουσίαση με τον ορισμό της γενετικής μηχανικής και εικόνες από εφαρμογές της. Οι μαθητές με το μοτίβο «Δημιουργικές ερωτήσεις» διατυπώνουν διλήμματα που προκύπτουν από τις εφαρμογές της γενετικής μηχανικής.
- Εναλλακτικά:
«Αναζήτηση στο διαδίκτυο»: Οι μαθητές αναζητούν στο διαδίκτυο (π.χ. στην ιστοσελίδα της Greenpeace) καταλόγους με τρόφιμα που περιέχουν συστατικά από μεταλλαγμένα γεωργικά ή κτηνοτροφικά προϊόντα ή καταλόγους με μη μεταλλαγμένα τρόφιμα. Στη συνέχεια, εκφράζουν τα διλήμματα που τους απασχολούν σχετικά με το θέμα.

Εφαρμόζοντας:

Γενετική μηχανική και ανθρώπινα δικαιώματα.

- «Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου»: Δίνεται κείμενο σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την βιοϊατρική (π.χ. Σύμβαση Οβιέδο). Οι μαθητές σε

ομάδες υπογραμμίζουν με διαφορετικό χρώμα τα ανθρώπινα δικαιώματα που προωθούνται και παραβιάζονται από συγκεκριμένη εφαρμογή της γενετικής μηχανικής που θα επιλέξουν οι μαθητές ανάμεσα στη θεραπεία με εμβρυονικά βλαστοκύτταρα ή στην εκτεταμένη καλλιέργεια μεταλλαγμένων προϊόντων

- Εναλλακτικά:

«Θετικό-αρνητικό»: Διαβάζονται σύντομες φράσεις που συνδέουν τις εφαρμογές της γενετικής μηχανικής με τα ανθρώπινα δικαιώματα (π.χ. «Η δημιουργία εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς παραβιάζει το δικαίωμα στη ζωή», «Τα μεταλλαγμένα προϊόντα υπερασπίζονται το δικαίωμα στη ζωή των υποσιτισμένων ανθρώπων», «Η έρευνα σε έμβρυα in vitro παραβιάζει την ελευθερία του ανθρώπου» κ.ά.). Οι μαθητές καλούνται να πάρουν θέση προσεγγίζοντας ανάλογα τον θετικό ή αρνητικό πόλο.

Διερευνώντας:

Θέσεις του Χριστιανισμού για τη γενετική μηχανική.

- «Επεξεργασία κείμενου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές σε ομάδες επεξεργάζονται θεολογικά κείμενα που περιέχουν τις θέσεις του Χριστιανισμού για τη γενετική μηχανική. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει διαφορετικό θέμα (π.χ. μεταλλαγμένα προϊόντα, βλαστοκύτταρα, κλινικές δοκιμές φαρμάκων). Στο τέλος, κάθε ομάδα παρουσιάζει σε ολομέλεια τα αποτελέσματα της έρευνάς της.

- Εναλλακτικά:

«Ανακριτική καρτέλα»: Δίνονται στους μαθητές δύο σύντομα κείμενα, το ένα με θέσεις του χριστιανισμού για τη γενετική μηχανική και το άλλο π.χ. με δημοσιευμένες καταγγελίες εναντίον των μεταλλαγμένων προϊόντων. Ένας μαθητής υποδύεται τον υπεύθυνο παραγωγής μεγάλης εταιρείας μεταλλαγμένων προϊόντων. Οι υπόλοιποι μαθητές του θέτουν ερωτήσεις.

Αναπλαισιώνοντας:

Ηθικός προβληματισμός για την έρευνα στα βλαστοκύτταρα ή στα μεταλλαγμένα προϊόντα.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Διαβάζεται σε ολομέλεια ένα σενάριο (κατασκευασμένο από τον εκπαιδευτικό) με θέμα την έρευνα στα βλαστοκύτταρα ή στα μεταλλαγμένα προϊόντα. Οι μαθητές καλούνται να τοποθετηθούν με επιχειρήματα.

- Εναλλακτικά:

«Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)»: Προβάλλεται πίνακας ή φωτογραφία με θέμα τον πεινασμένο και τον ασθενή σε νοσοκομείο. Με αφετηρία το ερώτημα: «Η θεραπεία ασθενών και η παροχή φτηνής τροφής σε υποσιτισμένους αίρει κάθε ηθικό φραγμό;», οι μαθητές επεξεργάζονται τον πίνακα ή τη φωτογραφία ακολουθώντας το μοτίβο «Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας».

Αξιολογώντας:

Αντιλήψεις ενός σύγχρονου χριστιανού επιστήμονα σε ζητήματα γενετικής. Έκφραση προσωπικής άποψης με επιχειρήματα για την έρευνα σε βλαστοκύτταρα ή σε μεταλλαγμένα προϊόντα.

«Επ' αυτού θα είχα να πω»: Προβάλλονται αποσπάσματα βίντεο ή διαβάζονται σε ολομέλεια αποσπάσματα κειμένων με αντιλήψεις κάποιου χριστιανού επιστήμονα για την έρευνα σε βλαστοκύτταρα ή σε μεταλλαγμένα προϊόντα (π.χ. βίντεο με θέμα «Τα βλαστοκύτταρα και ο ηθικός προβληματισμός» ή εισήγηση του Μητροπολίτη Μεσογαίας Ν. Χατζηνικολάου στην Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος). Οι μαθητές προφορικά τοποθετούνται με επιχειρήματα στις θέσεις του κειμένου.

- Εναλλακτικά:

«Σύνταξη κειμένου σε συλλογικό ρόλο»: Δίνεται στους μαθητές σύντομο κείμενο σύγχρονου χριστιανού επιστήμονα με θέμα τα βλαστοκύτταρα ή τα μεταλλαγμένα προϊόντα. Δίνεται το σενάριο: «Καλείσαι ως ειδικός σε επιτροπή να γνωμοδοτήσεις για την νέα πειραματική θεραπεία με ανθρώπινα βλαστοκύτταρα, η οποία θα σώζει ζωές σε ενήλικες ασθενείς, αλλά θα εμπλέκει την καταστροφή εμβρύων. Ποια θα ήταν η γνώμη-απόφασή σου;». Οι μαθητές σε ομάδες καταγράφουν 1-2 επιχειρήματα και την τελική τους απόφαση. Στο τέλος, γίνεται παρουσίαση των επιχειρημάτων κάθε ομάδας στην ολομέλεια.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
  - β) Θρησκευτικά Γ' Λυκείου (2014), Δ.Ε 13, 14.
- Βίντεο (διαθέσιμα στο διαδίκτυο):
  1. «Βλαστοκύτταρα Ηθικός και θεολογικός προβληματισμός».
  2. «Το πολύτιμο κύτταρο», Εξάντας.
  3. «Μεταλλαγμένα τρόφιμα».
  4. Βίντεο με θέμα υγιεινή διατροφή χωρίς μεταλλαγμένα.
- Εικόνες από επιτεύγματα της γενετικής, π.χ. το πρώτο παιδί του σωλήνα (Λουιζ Μπράουν), το πρώτο κλωνοποιημένο πρόβατο (Ντόλυ) ή εικόνες μεταλλαγμένων ή παραμορφωμένων προϊόντων π.χ. καρπούζια-κύβοι κ.ά.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

1. Κόιος, Ν. (2003). Ηθική Θεώρηση των Τεχνικών Παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα, Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, Αθήνα.
2. Φανάρας, Β. (2005), Η βιοϊατρική στα όρια της [θνητής] ανθρώπινης ύπαρξης ή ο [αθάνατος] άνθρωπος στα όρια της βιοϊατρικής, *Σύναξη*, τχ. 96, σσ. 72-76.
3. Φανάρας, Β. (2010). Stem Cell Research: Aspects from the Orthodox Christian Perspective, *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη θεολογία"*, τόμος Α. Πάτρα: ΕΑΠ, σσ. 285-291.
4. Φανάρας, Β. (2013). Βιοηθικός προβληματισμός στο σχολείο, *Ανάλεκτα Παιδείας*, τεύχος 13 (Αύγουστος 2013), σσ. 5-7.
5. Φανάρας, Β. (2014). «Μεταμοσχεύσεις: η θεολογική συζήτηση τα τελευταία τριάντα χρόνια», *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη θεολογία"*, τόμος Δ, Πάτρα: ΕΑΠ.

6. Χατζηνικολάου, Ν., Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2014). *Βιοηθικά διλήμματα και ποιμαντικοί προβληματισμοί*. Εισήγηση στην Ι. Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος (9 Οκτωβρίου 2014). Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/syn_october_2014.pdf.

1.4 ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - επισημαίνουν τη θέση του Χριστιανισμού για την ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στο φυσικό περιβάλλον, - αξιολογούν τις θέσεις της χριστιανικής παράδοσης απέναντι στο φυσικό περιβάλλον, - αναγνωρίζουν την ευθύνη του σύγχρονου ανθρώπου στην οικολογική κρίση, - διατυπώνουν άποψη για τον ρόλο της πίστης και εκπροσώπων της σε ζητήματα διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος. 	<ul style="list-style-type: none"> - Παρουσίαση με τη χρήση θρησκευτικών όρων της σχέσης του σύγχρονου ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον. - Προσδιορισμός της προσωπικής ευθύνης του χριστιανού σε σχέση με την οικολογική κρίση. - Παράθεση θέσεων του Χριστιανισμού και εκπροσώπων του για τη διατύπωση οικουμενικών λύσεων σε οικολογικά ζητήματα.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Φυσικό περιβάλλον και η ευθύνη του ανθρώπου.

- «Artful Thinking (Βάζοντας τίτλους)» με προβολή φωτογραφιών ή με σύντομη επιλογή σκηνών από ντοκιμαντέρ/ταινία (π.χ. «Η Απαλλοτρίωση», Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης, 2012, «2014», κ.ά.). Θεωρήσεις των μαθητών για την ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στο φυσικό περιβάλλον, την περιβαλλοντική κρίση και τον παράγοντα οικονομία-κέρδος.
- Εναλλακτικά:
Καταιγισμός ιδεών με τις λέξεις: «οικολογία», «Θεός-δημιουργία», «περιβάλλον και προσωπική ευθύνη». Ο εκπαιδευτικός καταγράφει στον πίνακα τις απαντήσεις των μαθητών. Στη συνέχεια, με τη βοήθειά τους, τις ομαδοποιεί.

Εφαρμόζοντας:

Χριστιανική πίστη, θρησκείες και οικολογικοί προβληματισμοί.

- Γίνεται αναζήτηση του θρησκευτικού περιεχομένου της οικολογίας μέσα από ανάλογα κείμενα (βιβλικά, πατερικά και σύγχρονες θεωρήσεις) για το σχήμα: Θεός-δημιουργία-άνθρωπος. Οι μαθητές σε ομάδες επεξεργάζονται κείμενα που αφορούν στη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου. Καλούνται να αναζητήσουν τις οικολογικές τους προεκτάσεις και την ευθύνη του ανθρώπου.

Φύλλα Εργασίας:

A. Χριστιανισμός

- «Εποίησεν ως αγαθός το χρήσιμον, ως σοφός το κάλλιστον, ως δυνατός το μέγιστον», Μ. Βασίλειος, *Εξαήμερος*, 1,7 ΒΕΠΕΣ 51,91.
- Ο Θεός κατέστησε τον άνθρωπο, τον «κατ' εικόνα» Θεού πλασθέντα (Γεν 1,28) «εκ γης χοϊκόν» (Α Κορ 15,47), «άρχοντα όλων των βλεπομένων, άρχοντα χειροτονητόν όλων των αλόγων και των αψύχων» (Ι. Χρυσόστομος, *Εις Γεν. Ομ.* 21,2/PG 53, 177. Μ. Βασίλειος, *Εξαήμερος*, 6,1/PG 29, 117C).
- Β. Χριστιανισμός και μονοθεϊστικές θρησκείες
  - Ιουδαϊσμός (και Χριστιανισμός). Η διήγηση του βιβλίου της Γένεσης για τη δημιουργία του κόσμου και του πρώτου ανθρώπου (του Αδάμ). Πρβλ. και Εξ 20,11 και 31,17. Αργότερα για το θέμα μιλούν τα απόκρυφα α) Βιβλίο των Ιωβηλαίων 2 κ. εξ., Πρβλ. 2, 25 και β) 4 Έζρα 6, 38. Ο Φίλων, *Περί Μωυσέως κοσμοποιίας* (παραγρ. 13), εμβαθύνει στο νόημα της εξαήμερου δημιουργίας.
  - Ισλάμ: Η ιστορία του Αδάμ η οποία συνδέεται, όπως στη Βίβλο έτσι και στο Κοράνιο, με τη δημιουργία του κόσμου. Ο Αδάμ είναι το τελευταίο ον της δημιουργίας. Ο Θεός αφού δημιούργησε σε έξι ημέρες τον κόσμο και έπλασε έπειτα τους αγγέλους και τα πνεύματα, στο τέλος έπλασε τον άνθρωπο. Η θέση όμως του ανθρώπου τοποθετείται στην κορυφή της δημιουργίας, γιατί, ενώ όλα τα άλλα όντα και πράγματα του κόσμου ο Θεός τα δημιούργησε με τον δημιουργικό του λόγο *kuh*, «γενηθήτω», τον άνθρωπο τον έπλασε με τα ίδια του τα χέρια. Τονίζεται επίσης στο Κοράνιο, ότι και η δημιουργία του κόσμου έγινε για χάρη του ανθρώπου (βλ. Κοράνιο 15:26-27).
  - Η ευθύνη του ανθρώπου ως χαλίφη (τοποτηρητή) της δημιουργίας στο Ισλάμ (βλ. Κοράνιο 33: 72).
- Γ. Διάφοροι κοσμογονικοί μύθοι και θεωρίες ανατολικών θρησκειών, π.χ. Ινδουισμός και Βουδισμός
  - Αρχέγονος άνθρωπος Πουρούσα (Ινδουισμός και άλλες ιστορίες για τη δημιουργία του ανθρώπου, των θεών κλπ.).
  - Άλλοι βουδιστικοί και «λαμαϊκοί» μύθοι (νήμα μου) για τη δημιουργία του κόσμου, του ανθρώπου και την ισορροπία με το περιβάλλον.

Διερευνώντας:

Οικοθεολογία: προσωπική ευθύνη των χριστιανών για το περιβάλλον.

- Οι μαθητές διερευνούν ανά ζεύγη (TPS) θεολογικά κείμενα, στα οποία υπογραμμίζουν τα σημεία όπου διαφαίνεται η προσωπική ευθύνη των χριστιανών για το περιβάλλον. Καλούνται να διατυπώσουν 1-2 προτάσεις πρακτικής αντιμετώπισης-λύσης του οικολογικού προβλήματος. Στο τέλος, διαβάζονται σε ολομέλεια όλες οι προτάσεις και σημειώνονται στον πίνακα. Μπορεί έτσι να δημιουργηθεί π.χ. ο «Δεκάλογος» του περιβάλλοντος. Η κάθε ομάδα παρουσιάζει τα πορίσματά της.
- Εναλλακτικά:
«Εννοιολογικός χάρτης»: Επεξεργάζονται σύγχρονο θεολογικό κείμενο πάνω στο θέμα και στη συνέχεια, με βάση το κείμενο, οργανώνουν χάρτη συμπερασμάτων, προτάσεων και ιδεών, με θέμα την προσωπική ευθύνη των χριστιανών για το περιβάλλον.

Αναπλαισιώνοντας:

Προβληματισμοί για τη δράση του Χριστιανισμού και των θρησκειών ως προς το οικολογικό ζήτημα.

- «Μελέτη περίπτωσης»: «Ο 'Πράσινος Πατριάρχης' και τα εν Πλω Διεθνή Οικολογικά Συμπόσια του Οικουμενικού Πατριαρχείου»: σκοπός, θεματολογία των εν πλω συμποσίων, προβληματισμός για την αποτελεσματικότητά τους και το παγκόσμιο μήνυμά τους, η σημασία της συμμετοχής πολλών θρησκευτικών ανδρών και γυναικών, εκπροσώπων των παγκοσμίων θρησκειών του κόσμου. Απόπειρα οργάνωσης σύντομων κειμένων από κάθε ομάδα σχετικά με τη σημασία της δράσης του Χριστιανισμού και των θρησκειών ως προς το οικολογικό ζήτημα. Εξαγωγή συμπερασμάτων σε ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Στρογγυλή τράπεζα»: Οι μαθητές διατυπώνουν άποψη για τον ρόλο της πίστης και των εκπροσώπων της σε ζητήματα διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος. Καθιέρωση ημέρας περιβάλλοντος (1^η Σεπτεμβρίου: Ημέρα προστασίας του περιβάλλοντος, αρχή εκκλησιαστικού έτους).

Αξιολογώντας:

Προσωπική τοποθέτηση για τη σχέση πίστης και οικολογίας

- Διαλεκτική αντιπαράθεση (Debate):
«Ένας πιστός δεσμεύεται από τη θρησκεία του να αναλάβει ενεργό ρόλο στην επίλυση οικολογικών προβλημάτων ή η πίστη αφορά μόνον την προσωπική ζωή του πιστού και άρα δεν αφορά το περιβάλλον;».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
    1. Γ' Γυμνασίου ΔΕ 34: Διαδραστικό παιχνίδι οικολογίας: Οικουμενικό Πατριαρχείο, http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3333,13448/extras/html/kef6_en34_green_game_popup.htm.
    2. Γ' Γυμνασίου ΔΕ 34: Συλλογή φωτογραφιών/Δράσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου/Οικολογία:
    3. http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3333,13448/extras/html/kef6_en34_oikoumeniko_pat_popup.htm
  - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Συλλογή εικόνων: Η δημιουργία του κόσμου: βυζαντινές εικόνες, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/868>.
    2. Συλλογή φωτογραφιών : Φωτογραφίες από το διάστημα: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4239>.
    3. Δραστηριότητα: Τα Οικολογικά προβλήματα, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/971>.
  - γ) Ψηφιακό Σχολείο / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
- Εικόνες με αντικείμενο το φυσικό περιβάλλον σε διάφορες καταστάσεις: αρτιότητας και ομορφιάς, φυσικών καταστροφών, οικολογικών καταστροφών εξαιτίας της ανθρώπινης παρέμβασης.

- Βιβλικά κείμενα για τη δημιουργία: Γεν. 1,1-2,4α και– Γεν 2, 4β-25. Επίσης όλες οι αναφορές στις οποίες παραπέμπουμε στην ενότητα «Εφαρμόζοντας».
- Ενδεικτική βιβλιογραφία για επιλογή κειμένων:
  1. Γκουτζιούδης, Μ.(2013). *Φύσις θηρίων: Η χρήση της ζωικής ποικιλότητας στην Καινή Διαθήκη και στο περιβάλλον της*. Θεσσαλονίκη: Μέθεξις.
  2. Γριζοπούλου, Ο. και Καζλάρη, Π. (2006). *Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου, «Παλαιά Διαθήκη, η Προϊστορία του Χριστιανισμού»*, βιβλίο Εκπαιδευτικού, ΟΕΔΒ, σ. 116.
  3. Κεσελόπουλος, Α. (1991). «Θεολογικές επισημάνσεις για την οικολογική κρίση», *Έξοδος*, Άνοιξη-Καλοκαίρι, αρ. 5.
  4. Νάντσου, Θ. (1999).«Περιβάλλον και Ορθόδοξη Παράδοση», *Νέα Οικολογία*, 4/, αρ.173.
  5. Νικολαΐδης, Α. (1990). *Η Κοσμολογία της Άσκησης και της Παραίτησης*, Κατερίνη: Τέρτιος.
  6. Οικονόμου, Η. (1989). «Ορθοδοξία και Οικολογία», *ΕΚΚΛΗΣΙΑ*, 15/3/1989, αρ. 5.
  7. Στύλιος, Ε. (Επίσκοπος Αχελώου) (1987). *Άνθρωπος και περιβάλλον: η χριστιανική άποψη για το οικολογικό πρόβλημα*. Αθήνα: Εκκλησία της Ελλάδος, (επανέκδ. 1989).
  8. Σαχινίδου, Ι. (2012). «Η κρίση της Κτίσης», στο Ε. Φίλης (Επιμ.), *Βιώνοντας την Κρίση*, Αθήνα: Ο Λόγος, σσ. 89-105.
  9. Ware, Κάλλιστος (Επίσκοπος Διοκλείας) (2009). *Οικολογική Κρίση και Ελπίδα*, Αθήνα: Ο Λόγος.
  10. Θρησκευτικά Γ΄ Λυκείου (2014). ΔΕ 15: σ. 133, και σ. 135κ. εξ. (βλ. ειδικά τον επίλογο).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Κείμενα ορθόδοξων επιστημόνων πάνω στα ζητήματα της δημιουργίας και της οικολογίας:
  1. Αγουρίδης, Σ. (1996). «Οικολογία και θεολογία», *Νέα Οικολογία*, 11/1996, σ. 145.
  2. Ζάρρας, Κ. (2011) *Αρχαίος Ιουδαϊσμός, Μελέτες Α΄*. Αθήνα: Έννοια, σ. 199-213 (‘Άνθρωπος Χοϊκός και Άνθρωπος Ουράνιος. Μια Ιουδαϊκή ανάγνωση για τον «έσχατο Αδάμ» του Α. Κορ. 15, 45-49) και σσ. 271-280 (Περίγραμμα για το ζήτημα της Ελεύθερης Βούλησης στον Ιουδαϊσμό).
  3. Ζιάκα, Α. (2010). *Διαθρησκευτικοί Διάλογοι, τ. Β΄: Η συνάντηση του Χριστιανισμού με το Ισλάμ* Θεσσαλονίκη: Πουρναρά, σσ. 165-170 (Διάλογοι και Πρωτοβουλίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την προστασία του Περιβάλλοντος: α) τα ετήσια οικολογικά συνέδρια στη Χάλκη και β) τα «εν πλω» Διεθνή Οικολογικά Συμπόσια)
  4. Ζιάκα, Α. (2008). «Η έννοια του σώματος στο Ισλάμ», στο Π.Παχής (επιμ.), *Φιλία και Κοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 703-742
  5. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: Κορν. Σφακιανάκη, σ. 152-153 (οι κοινωνικές τάξεις στην Ινδία), σσ. 45-46 (Καλανός) και σσ. 280-283 (Βούδας, «άριστο μέτρο», πειρασμοί).

6. Ματσούκας, Ν. (1996). *Δογματική και Συμβολική θεολογία Β΄*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς, σσ. 168 – 169.
  7. Ματσούκα, Ν. (2002). *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, σημεία νοήματα, αποτυπώματα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2002, σ. 25.
- Οργανισμοί, προγράμματα, συμπόσια κ.ά. για την Οικολογία:
1. 25 Παγκόσμιοι Οργανισμοί για το Περιβάλλον και την Οικολογία:
<http://webcoist.momtastic.com/2008/09/24/25-environmental-agencies-and-organizations>.
  2. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και UNESCO:
<http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/special-themes/science-education/environment>.
  3. Αμαζόνιος και κλιματική αλλαγή:
<http://www.econews.gr/index.php?s=%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CF%82>.
  4. Διεθνή Οικολογικά Συμπόσια.
  5. Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης:
<http://eepf.gr/sites/eepf.gr/files/magazines/Fysi133web.pdf>.

Θ.Ε. 2 ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

(πλούτος, εργασία, συμβίωση, επανάσταση)

2.1 ΠΛΟΥΤΟΣ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσδιορίζουν τη θέση του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών για τον πλούτο, - προσεγγίζουν το νόημα του πλούτου, της φτώχειας και της ιδιοκτησίας, - διαμορφώνουν κριτήρια για τη διαχείριση του πλούτου στην Εκκλησία και στο Κράτος. 	<ul style="list-style-type: none"> - Προσδιορισμός θέσεων του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών για τον πνευματικό και υλικό πλούτο. - Έκφραση επιχειρημάτων, με θρησκευτικούς όρους, για ζητήματα διαχείρισης του πλούτου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Θρησκευτικές αντιλήψεις για τον πλούτο, τη φτώχεια και την ιδιοκτησία.

- «Ιδεοθύελλα»: Οι μαθητές αναφέρουν θρησκευτικές αντιλήψεις τις οποίες γνωρίζουν για τον πλούτο, τη φτώχεια και την ιδιοκτησία. Οι ιδέες εξετάζονται στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
Σύντομη «ιστοεξερεύνηση» με θέμα την «Κιβωτό του Κόσμου». Καταγράφονται κοινωνικά προβλήματα, θρησκευτικές στάσεις και ο ρόλος της Εκκλησίας απέναντι στη διαχείριση του πλούτου, της φτώχειας και της ιδιοκτησίας.

Εφαρμόζοντας:

Ζητήματα που προκύπτουν από τη διάκριση μεταξύ πνευματικού και υλικού πλούτου στην Ορθόδοξη Εκκλησία και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

- Δίνονται σε φύλλο εργασίας τρία (3) κείμενα χωρίς να αναφέρεται η θρησκευτική προέλευσή τους, η οποία ζητείται από τους μαθητές να προσδιοριστεί με βάση καθοδηγητικές ερωτήσεις. Οι μαθητές, ομαδοσυνεργατικά, εντοπίζουν ζητήματα που προκύπτουν από θεωρήσεις του πνευματικού και υλικού πλούτου στις θρησκείες. Π.χ., δειγματικά μπορούν να εξεταστούν:

1. Η Εκκλησία ως σώμα Χριστού και το ζήτημα του πλούτου. Η στάση της Εκκλησίας σε δυσμενείς οικονομικές συνθήκες, το παράδειγμα της «Βασιλειάδας» σήμερα.

2. Κοινωνικές τάξεις και το ζήτημα του πλούτου στον Ινδουισμό. Το παράδειγμα του Καλανού (Ινδός ασκητής-«γυμνοσοφιστής», φίλος του Μ. Αλεξάνδρου, αυτοπυρποληθείς).

3. Η στάση του Βούδα απέναντι στον ασκητισμό και τα υλικά αγαθά και η έννοια του «άριστου μέτρου».

Ανακοίνωση των πορισμάτων κάθε ομάδας σε ολομέλεια, συζήτηση-σχολιασμός.

- Εναλλακτικά:

Κατασκευή εννοιολογικού χάρτη με τις λέξεις φιλανθρωπία, πλούτος-φτώχεια, πλεονεξία-εγκράτεια, κοινοκτημοσύνη-ιδιοκτησία, πνευματικός-υλικός πλούτος. Οι απαντήσεις των μαθητών καταγράφονται στον πίνακα.

Διερευνώντας:

Η σχέση της θρησκείας και των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών διαβίωσης. Η αναγκαιότητα για πνευματικό πλούτο.

- Οι μαθητές ερευνούν ομαδοσυνεργατικά θρησκευτικές προσεγγίσεις για θέματα πλούτου και φτώχειας. Δίνεται φύλλο εργασίας με καθοδηγητικές ερωτήσεις. Π.χ.: Εξετάζεται το θέμα της ανισότητας μεταξύ πλουσίου και φτωχού και το θρησκευτικό ιδεώδες διάκρισης μεταξύ «ευσεβών και ασεβών» σε βιβλικά (λ.χ. πλούσιος και φτωχός Λάζαρος) και πατερικά κείμενα (λ.χ. Μ. Βασίλειος, Ιω. Χρυσόστομος) ή ακόμη σε ιερά κείμενα του Ιουδαϊσμού (Σειρ 13, 15-16, Ιωβηλαίο έτος) και του Ισλάμ (Κοράνιο, 2, 272).

- Εναλλακτικά:

Προσέγγιση των θεμάτων με κείμενα σύγχρονων θεολόγων και συγγραφέων. Π.χ. βλ. Θρησκευτικά της Β΄ Γυμνασίου, σ. 72, πρβλ. και Ρ. Φολερώ «Τα χέρια τ' αδειανά» (για την ανάληψη ευθύνης).

Ανακοίνωση των πορισμάτων κάθε ομάδας σε ολομέλεια, συζήτηση-σχολιασμός.

Αναπλασιάζοντας:

Αναφορές σε ατομικές και συλλογικές ευθύνες για το φαινόμενο του αθέμιτου πλουτισμού. Η ευθύνη των πιστών.

- «Ρόλος στον τοίχο»: Μέσα στο περίγραμμα ανθρώπινης μορφής (πλούσιος που επιδιώκει αθέμιτο πλουτισμό) οι μαθητές γράφουν σκέψεις και συναισθήματα του πλουσίου, ενώ έξω απ' αυτό σκέψεις και συναισθήματα του κοινωνικού περίγυρου και δικές τους. Εξετάζονται απόψεις για την ατομική και συλλογική ευθύνη, καθώς και την ευθύνη των πιστών.

- Εναλλακτικά:

Προβάλλεται (ή δίνεται σε φωτοτυπία) σκίτσο που απεικονίζει τις διαφορές πλούσιων και φτωχών (βλ. ενδεικτικά στο διαδίκτυο εικόνες του Pawel Kuczynski). «Artful Thinking» με το μοτίβο «Εκτίμηση, Υποστήριξη, Διερώτηση» (ερμηνεία έργου, αιτιολόγηση, περαιτέρω προβληματισμός) ή το μοτίβο «Βάζοντας τίτλους». Κατά την επεξεργασία δίνεται έμφαση στην ευθύνη των πιστών.

Αξιολογώντας:

Ο ρόλος της Εκκλησίας στην αντιμετώπιση κρίσιμων κοινωνικών καταστάσεων.

- Προβολή αποσπάσματος από το ντοκιμαντέρ «Αλληλεγγύη: Το αντίδοτο στη φτώχεια» (ή άλλο σχετικό). Οι μαθητές εκφράζουν σκέψεις και απόψεις με θέμα «Ο ρόλος της Εκκλησίας στην αντιμετώπιση της φτώχειας: Δράσεις-προτάσεις».
- Εναλλακτικά:
Γράφουν δειγματική επιστολή που απευθύνεται προς την τοπική Εκκλησία, με προτάσεις σχετικά με προβλήματα που διαπιστώνουν στην περιοχή τους.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
Β' Λυκείου ΔΕ 16: Πώς αξιολογούνται οι άνθρωποι στη Βασιλεία του Θεού,
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13180>.
  - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    - 1. Δραστηριότητα : Η αληθινή χαρά-Μακαρισμοί,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7288>.
    - 2. Δραστηριότητα: Η δικαιοσύνη του κόσμου και της Εκκλησίας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4532>.
    - 3. Δραστηριότητα : Η Βασιλεία του Θεού - Τα πρότυπα των ανθρώπων,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4488>.
  - γ) Ψηφιακό Σχολείο / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
  - δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΑΙΘ/ΠΙ/Κίρκη, Όψεις Θρησκείας/ Ινδουισμός.
  - ε) Θρησκευτικά Β' Γυμνασίου (2014), σ. 72, και Θρησκευτικά Β' Γυμνασίου ΔΕ 16: Ποίημα, Ρ. Φολερύ «Τα χέρια τ' αδειανά» (για την ανάληψη ευθύνης).
- Βιβλικά κείμενα:
  - 1. Σειρ 13, 15-26.
  - 2. Λευ25: 8-10 και αλλού (το Ιωβηλαίο έτος στους Ιουδαίους).
Λκ 16, 19-31 (Η ευαγγελική διήγηση για τον πλούσιο και φτωχό Λάζαρο).
  - 3. Ιακ 5, 4 και Πραξ 4, 32-35.
- Πατερικά κείμενα: ΡΓ 56,147 - 48,974 - 50,663, ΡΓ 60, 535-538 (κείμενα του Ιω. Χρυσοστόμου για τον πλούτο).
- Κοράνιο 2, 272 (Η κορανική επιταγή για απαγόρευση των τόκων από δανεισμό και η θρησκευτική προτροπή για υγιείς εμπορικές συναλλαγές).
- Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Κορν. Σφακιανάκη, σ. 152-153 (οι κοινωνικές τάξεις στην Ινδία), σσ. 45-46 (Καλανός) και σ. 280-283 (Βούδας, «άριστο μέτρο», πειρασμοί).

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

- Κείμενα ορθόδοξων επιστημόνων πάνω στα ζητήματα του πλούτου, της φτώχειας και της ιδιοκτησίας:
  1. Αργυρόπουλος, Ανδρ. (2010). *Το επαναστατικό μήνυμα των τριών ιεραρχών*. Αθήνα: Σειρά Έξοδος.
  2. Γκουτζιούδης, Μ. (2009). Ιωβηλαίο έτος και κοινωνική δικαιοσύνη: Μία διακήρυξη της ελευθερίας. *Δελτίο Βιβλικών Μελετών*, τχ. 27 (2009).
  3. Καραβιδόπουλος, Ιω. (2013). *Η παραβολή του πλουσίου και του φτωχού Λαζάρου* (Δημοσιευμένο στο διαδίκτυο).
  4. Μπουγάτσος, Ν. (1983). *Καπιταλισμός και Ορθόδοξος Χριστιανισμός*. Αθήνα: Μήνυμα.
  5. Παπαθανασίου, Θ. (2002). *Κοινωνική Δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία. Μια προκήρυξη*. Αθήνα: Ακρίτας.
  6. Πουλλή, Ζ. (2015). Βασιλειάδες των ημερών μας (δημοσιευμένο στο διαδίκτυο).
  7. Υπουργείο Εξωτερικών Ελλάδος για τις κοινωνικές τάξεις στην Ινδία και τις εμπορικές συναλλαγές:
<http://www.agora.mfa.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=57&fid=17039>.
- Οπτικοακουστικό υλικό πάνω στα ζητήματα του πλούτου - φτώχειας και του ρόλου της Εκκλησίας και του Κράτους:
Προτείνονται:
  1. «Αλληλεγγύη: Το αντίδοτο στη Φτώχεια», Ντοκιμαντέρ του Στ. Κούλογλου, Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα.
  2. «Κιβωτός του Κόσμου»:
<http://kivotostoukosmou.org/kivotos/content/view/14/30/lang,el/>
  3. Ιερά Μητροπολη Νεαπόλεως & Σταυροπόλεως: «Ο φάρος του Κόσμου»:
<http://www.farostoukosmou.gr/>
  4. Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/d--index-> (ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ: Το ημερολόγιο ενός Τρελού).
  5. Γνωμικά για τον πλούτο και τη φτώχεια.

2.2 ΕΡΓΑΣΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - εντοπίζουν ηθικά προβλήματα στις σύγχρονες εργασιακές δομές και σχέσεις, - διερευνούν με θρησκευτικά κριτήρια το ζήτημα της εργασίας και της απασχόλησης, - διακρίνουν τη θέση του Χριστιανισμού και τις αντιλήψεις άλλων θρησκειών σχετικά με την εργασία, 	<ul style="list-style-type: none"> - Αναγνώριση ηθικών παραμέτρων στην εργασία, στην ανεργία, στην απασχόληση και την εργασιακή εκμετάλλευση. - Παρουσίαση θεωρήσεων της εργασίας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκείες. - Κριτική θεώρηση της ευθύνης της κοινωνίας, του ανθρώπου και των εκκλησιαστικών και θρησκευτικών κοινοτήτων στα ηθικά

<p>- εξετάζουν την ευθύνη του σύγχρονου ανθρώπου στα ηθικά ζητήματα που αφορούν στην εργασία.</p>	<p>ζητήματα που προκύπτουν στον χώρο της εργασίας.</p>
---	--

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Ηθικά ζητήματα στον χώρο των εργασιακών σχέσεων.

- «Εννοιολογικός χάρτης» με τις λέξεις «εργασιακές σχέσεις», «εργοδότης», «εργαζόμενος», «συνδικάτα», «εξουσία», «προσωπική και συλλογική ευθύνη», «ανθρώπινος μόχθος», «ανταμοιβή», «ευαίσθητες ομάδες», «εργασιακά δικαιώματα», «ανεργία», «μαύρη εργασία», «σύγχρονη δουλεία», κλπ. Έναρξη από τη φράση «Ηθικά ζητήματα και διλήμματα στην εργασία». Διασύνδεση των εννοιών. Σημειώνονται παραδείγματα ηθικών ζητημάτων στον χώρο των εργασιακών σχέσεων.
- Εναλλακτικά:
«Καταιγισμός ιδεών» με τις λέξεις εργασία και εκμετάλλευση.

Εφαρμόζοντας:

Διαφορετικές θρησκευτικές παραδοχές για το ζήτημα της εργασίας.

- Δίνονται σύντομα κείμενα (βιβλικά/πατερικά/θρησκευολογικά/σύγχρονα) σε φύλλο εργασίας, στα οποία ομαδοσυνεργατικά εντοπίζουν θρησκευτικές θέσεις και απόψεις σχετικά με την εργασία.
- Εναλλακτικά:
Κατηγοριοποίηση των εννοιών που προέκυψαν από τον καταιγισμό του προηγούμενου βήματος με βάση τον θρησκευτικό χαρακτήρα, την ηθική σημασία, τη θρησκευτική προέλευσή τους κλπ.

Διερευνώντας:

Η χριστιανική διδασκαλία για την ιερότητα της εργασίας. Αποτύπωση ηθικών κριτηρίων για την προσέγγιση των ηθικών προκλήσεων σε εργασιακά ζητήματα.

- Σε φύλλο εργασίας δίνονται κείμενα Πατέρων της Εκκλησίας με θέμα τον έπαινο της εργασίας και τη διάκριση επαγγελματιών σε ευεργετικά και μη (αυτά που προκαλούν σωματική και ηθική βλάβη, όπως πορνεία, τοκογλυφία αλλά και σκληριά κλπ.). Οι μαθητές οργανώνουν κείμενο συμπερασμάτων όπου αποτυπώνονται ηθικά κριτήρια για την προσέγγιση των ηθικών προκλήσεων σε ηθικά ζητήματα.
- Εναλλακτικά:
Επιλέγονται ηθικά ζητήματα που καταγράφηκαν στην εισαγωγική φάση. Οι μαθητές διερευνούν χριστιανικές προσεγγίσεις και προτείνουν λύσεις στα ζητήματα αυτά, με βάση αποσπάσματα βιβλικών και πατερικών κειμένων τα οποία δίνονται, αποτυπώνοντας τις βασικές θέσεις των κειμένων.

Αναπλαισιώνοντας:

Ατομική και συλλογική ευθύνη για τις ηθικές υπερβάσεις στον χώρο της εργασίας.

- Προβολή αποσπάσματος από το ντοκιμαντέρ του Γ. Αυγερόπουλου «Agora. From Democracy to the Market» (2014). Με βάση ερεθίσματα από το έργο οργανώνουν πίνακα με δύο στήλες: α) ατομικές ευθύνες και β) συλλογικές ευθύνες για τις ηθικές υπερβάσεις στον χώρο της εργασίας.
- Εναλλακτικά:
Αφού διαβάσουν στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ το απόσπασμα για τα δικαιώματα των εργαζομένων (άρθρο 23), ομαδοσυνεργατικά (ή με TPWS) αναζητούν τρόπους για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή του περιεχομένου της Διακήρυξης.

Αξιολογώντας:

Η ευθύνη των πιστών για τα ζητήματα που αφορούν στην εργασία.

- «Διαλεκτική αντιπαράθεση (Debate)»: «Έχουν ευθύνες οι πιστοί για ζητήματα που αφορούν στον χώρο της εργασίας;»
- Εναλλακτικά:
«Θετικό – αρνητικό» με το ίδιο θέμα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
Β΄ Γυμνασίου ΔΕ 17: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B118/381/2537,9848>.
  - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    1. Συλλογή εικόνων: Ο Ιησούς ευλογεί τα παιδιά, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7363>.
    - γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
- Βιβλικά κείμενα:
  1. Β Θεσ 3,10
  2. Γέν, 1, 28. 2,15
  3. Εξ 20,8 κ.εξ. 6,31 κ.εξ.
  4. Ευγγελιστές Λουκάς και Ιωάννης «απόδοτε τα του Καίσαρος τω Καίσαρι, τα του θεού τω θεώ».
  5. Μκ 6,3.
  6. Μκ 2,27
  7. Πρμ 31,18.
- Πατερικά κείμενα:
  1. Γρ. Ναζιανζηνού, ΡΓ, 23, 37
  2. Ιω. Χρυσόστομου, ΡΓ,60, 255. 61, 168 και 452.
- Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1055 a3: «Ότι δε και οι ταναυρία φάσκοντες (ότι δεν υπάρχουν «φύσει» δούλοι) τρόπον τινά λέγουσιν ορθώς, ου χαλεμόν ιδεΐν· ... έστι γαρ τις και κατά νόμον δούλος και δουλεύων· ο γαρ νόμος ομολογία τις εστί·...» και 1052 a32: «άρχον και αρχόμενον φύσει, δια την σωτηρίαν (το μεν γαρ δυνάμενον προοράν άρχον φύσει και δεσπόζον φύσει, το δε δυνάμενον τω σώματι ταύτα ποιείν αρχόμενον και φύσει δούλον· διο δεσπότη και δούλω ταυτό συμφέρει». Και 1059 b 22 : «ο δούλος όλως ουκ έχει το βουλευτικόν» και (1060 a12): «ο βάνουσος τεχνίτης αφωρισμένην τινά έχει δουλείαν»

- *Ηθικά Νικομάχεια* VIII. 11, 6-7: «Ο δούλος έμψυχον όργανον... (καθ' ο) μεν ουν δούλος ουκ έστι φίλια προς αυτόν, (καθ' ο) δε άνθρωπος· δοκεί γαρ είναι τι δίκαιον παντί ανθρώπω προς πάντα δυνάμενον κοινωνήσαι νόμου και συνθήκης· και φίλια δη καθ' όσον άνθρωπος...».
- ΟΗΕ: Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (άρθρα 23 και 24), http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf.
- Οπτικοακουστικό υλικό:
Ντοκιμαντέρ: Αυγερόπουλος, Γ. (2014). «Agora. From Democracy to the Market», <http://www.exandasdocumentaries.com>.

Υλικό για περαιτέρω ενημέρωση του εκπαιδευτικού

- Διάφορα κείμενα για τα ζητήματα της εργασίας, της δουλείας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ανεργίας, της μαύρης αγοράς, των εργασιακών δικαιωμάτων κλπ.:
  1. Engels, Fr. (1985). *Η Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία* (μτφρ. Λευτέρη Αποστόλου), Αθήνα: Δημιουργία. Δημοσιευμένο και στο [http://compus.uom.gr/BA192/document/Dialeksh_04/Weber_Max - H protestantikh hthikh kai to pneuma tou kapitalismou.pdf](http://compus.uom.gr/BA192/document/Dialeksh_04/Weber_Max_-_H_protestantikh_hthikh_kai_to_pneuma_tou_kapitalismou.pdf).
  2. Κυρτάτας, Δ. (1987). *Δούλοι, Δουλεία και Δουλοκτητικός Τρόπος Παραγωγής*, Αθήνα: Πολιτεία.
  3. Μαξ Βέμπερ. (2010). *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφρ. Δ. Κούρτοβικ. Αθήνα: Λαμπράκη.
  4. Μπουγάτσος, Ν. (1983). *Καπιταλισμός και Ορθόδοξος Χριστιανισμός*. Αθήνα: Μήνυμα.
  5. Παλαμάς, Κ. (1928). Εμείς οι Εργάτες (από τη συλλογή: *Δειλοί και Σκληροί Στίχοι*). Σικάγο, *Ανθολογία Νεοελληνικής Ποίησης* του Μιχ. Περάνθη, τόμος Α', σ. 76.
  6. Παπαθανασίου, Θ. (2002). *Κοινωνική Δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία. Μια προκήρυξη*. Αθήνα: Ακρίτας.
  7. Πεσσόα, Φερν. (⁴1997). «Ονειροπολώντας σήμερα», *Το Βιβλίο της ανησυχίας*, μτφρ. Άννη Σπυράκου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ. 35-37.
  8. Ρουσσώ, Ζαν Ζακ. (2012). *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*. Αθήνα: Πόλις.
- Οπτικοακουστικό υλικό πάνω σε ζητήματα εργασίας, δικαιωμάτων, παιδικής εργασίας κ.λπ.
  1. Ντοκιμαντέρ: Στ. Κούλογλου, Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα, «Αλληλεγγύη: Το αντίδοτο στη Φτώχεια». Δημοσιευμένο στο <http://www.ntokimanter.net/2013/04/allileggii-ntokimanter-reportaz-xoris-sinora.html>.
- Ευρωπαϊκά και Διεθνή Κείμενα για την υπεράσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την Εργασία:
  1. Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (κυρίως άρθρα 23 και 24). Δημοσιευμένο στο http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf.
  2. Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κυρίως άρθρα 4,5,12,15,16). Δημοσιευμένο στο http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf.

2.3 ΣΥΜΒΙΩΣΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ορίζουν τη συμβίωση στις σύγχρονες μορφές της και την προσδιορίζουν σε σχέση με τη μοναξιά, - παρουσιάζουν τη χριστιανική πίστη αλλά και άλλες θρησκευτικές αντιλήψεις για τη συμβίωση των ανθρώπων, - ανιχνεύουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης κριτηρίων συμβίωσης σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ορισμός της συμβίωσης και του αντίθετου της, της μοναξιάς. - Απαρίθμηση σύγχρονων μορφών συμβίωσης. - Παρουσίαση της χριστιανικής διδασκαλίας και άλλων θρησκευτικών αντιλήψεων για τη συμβίωση των ανθρώπων στο ζευγάρι, στην οικογένεια και στην κοινότητα. - Αξιολόγηση των κριτηρίων συμβίωσης σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ .

Βιώνοντας:

Μορφές σύγχρονης συμβίωσης. Μοναξιά.

- «Ιδεοθύελλα» με τις λέξεις συμβίωση και μορφές συμβίωσης (όπως γάμος, οικογένεια, μοναστήρι, στρατόπεδο, φυλακή, ίδρυμα, κλινική). Κατόπιν, με την τεχνική «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» (TPS) οι μαθητές καλούνται να ορίσουν το αντώνυμο της συμβίωσης (μοναξιά). Παράλληλα, μπορούν να προβάλλονται αντίστοιχες εικόνες/φωτογραφίες. Καταγράφονται στον πίνακα οι απαντήσεις των μαθητών και ομαδοποιούνται.
- Εναλλακτικά:
«Σκοινί της μπουγάδας»: Οι μαθητές γράφουν θετικές και αρνητικές πλευρές της προσωρινής τους συμβίωσης με τους συμμαθητές τους κατά τη διάρκεια πολυήμερης εκδρομής. Στη συνέχεια, τα διαβάζουν στην ολομέλεια και τα κρεμούν στο σκοινί της μπουγάδας. Κατόπιν, με την τεχνική «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» (TPS) οι μαθητές καλούνται να ορίσουν το αντώνυμο της συμβίωσης (μοναξιά).

Νοηματοδοτώντας:

Αναζήτηση του νοήματος της συμβίωσης στον θεσμό του γάμου και της οικογένειας.

- Ακούγοντας: Δέκα επί δύο. Με αφορμή ένα τραγούδι (π.χ. Χ. Αλεξίου. Ο άνθρωπός μου) οι μαθητές γράφουν δέκα λέξεις που τους έρχονται στον νου. Κατά τη δεύτερη ακρόαση οι μαθητές γράφουν άλλες δέκα λέξεις έχοντας στο μυαλό τους την ερώτηση: «Τι είναι σημαντικό σε μία σχέση συμβίωσης;».
- Εναλλακτικά:
«Άσκηση συνάρτησης»: Δίνονται στους μαθητές κάποιες λέξεις (π.χ. γάμος, οικογένεια, σχέση, αγάπη, έρωτας, εμπιστοσύνη, ειλικρίνεια, κατανόηση) και καλούνται να τις εκφράσουν με μια συνάρτηση (π.χ. αριθμητικό κλάσμα, εξίσωση) που να απεικονίζει πόσο σημαντικές είναι και ποια σχέση έχουν μεταξύ τους.

Μετά από την προηγούμενη δραστηριότητα (όποια κι αν επιλεγεί), ακολουθεί επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις με θέμα τον χριστιανικό γάμο και την οικογένεια. Ενδεικτικά κείμενα:

1. Απόσπασμα από την Ακολουθία του Γάμου και κείμενα για της συμβολισμούς της.
2. Εφ 5, 21-33.
3. Κλήμης Αλεξανδρέας, *Στρωματείς Β΄*.
4. Μάξιμος Ομολογητής, *Περί αγάπης Κεφαλαίων*.
5. Χρυσόστομος Ιω. *Ομιλία Ι΄, Εις Κολοσσαείς και Ομιλία Κ΄, Εις Εφεσίους*.
6. Χρυσόστομος Ιω. *Περί κενοδοξίας, και ὅπως δεῖ τοὺς γονεὰς ἀνατρέφειν τὰ τέκνα*.
7. Σύμφωνο συμβίωσης και κείμενο του πολιτικού γάμου.
8. Γκιμπράν Χ. *Προφήτης* (συγκεκριμένα: «Για τα παιδιά» και «Για το γάμο»).
9. Εδάφια από το Κοράνιο και κείμενα με θέμα τον γάμο στο Ισλάμ (ή σε άλλη θρησκεία).

Οι μαθητές ανακοινώνουν στην ολομέλεια τα πορίσματα της μελέτης τους.

Αναλύοντας:

Η συμβίωση με τους άλλους ανθρώπους. Κοινωνία και σχέσεις προσώπων, κοινωνία και σχέσεις ανθρώπων που ακολουθούν διαφορετικές θρησκευτικές ή μη θρησκευτικές παραδόσεις.

- Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο. Διαβάζεται στην ολομέλεια της τάξης πρώτα ένα κείμενο από την επικαιρότητα με θέμα τον θρησκευτικό ρατσισμό. Οι μαθητές καλούνται να τοποθετηθούν (εκφράζουν τι τους ενοχλεί, τι τους αγγίζει, τι τους προκαλεί αντίδραση). Στη συνέχεια διαβάζονται κείμενα διαφορετικών θρησκειών για τη θρησκευτική ετερότητα. Οι μαθητές πάλι τοποθετούνται και συζητούν για την εξαγωγή συμπερασμάτων.
- Εναλλακτικά:
«Παιχνίδι ρόλων»: Ένας μαθητής αναλαμβάνει τον ρόλο ενός νέου 19 ετών που πηγαίνει για πρώτη φορά να εργαστεί εθελοντικά σε έναν ξενώνα ασυνόδευτων αλλοδαπών ανηλίκων. Οι υπόλοιποι μαθητές σε διάφορους ρόλους που επιλέγουν (π.χ. του φίλου, του γονιού, του συγγενή, του γνωστού κτλ.) εκφράζουν φήμες, γνώμες, κουτσομπολιά, αλλά και τον συμβουλεύουν ή τον ενθαρρύνουν. Στο τέλος, οι μαθητές εκφράζουν τι ένιωσαν στον ρόλο που υποδύθηκαν.

Εφαρμόζοντας:

Κριτήρια αγαστής συμβίωσης των ανθρώπων.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου» (TPS) οι μαθητές καλούνται να γράψουν δύο κριτήρια αγαστής συμβίωσης των ανθρώπων. Στο τέλος, καταγράφονται στον πίνακα και προκρίνονται τα κοινά των περισσότερων ομάδων.
- Εναλλακτικά:
«Θετικό-αρνητικό»: Διαβάζονται σύντομες προτάσεις με θέμα τη συμβίωση των ανθρώπων (όπως, «Η ελευθερία του λόγου οφείλει να σέβεται τη θρησκευτική ιδιοπροσωπία των ανθρώπων», «Δεν υπάρχουν 'διαφορετικοί' άνθρωποι», «Η Πολιτεία οφείλει να αντιμετωπίζει ισότιμα όλους τους ανθρώπους», «Οι πρόσφυγες και μετανάστες δεν μπορούν να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους

γηγενείς μιας χώρας» κ.ο.κ.) και οι μαθητές ανάλογα με τις απόψεις τους πλησιάζουν στον αρνητικό ή θετικό πόλο δικαιολογώντας τη στάση τους. [15']

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
    - 1. Α' Λυκείου ΔΕ 25: βίντεο (αποσπάσματα από το μυστήριο του γάμου), παρουσίαση και κουίζ (με τους συμβολισμούς στο μυστήριο του γάμου): <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3350/>
  - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
    - 1. Κουίζ: Ο συνάνθρωπος ως αδελφός, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4560>.
  - γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
«Θρησκευτικά Α' Λυκείου»: Ο λειτουργικός πλούτος της Εκκλησίας / Λατρεία / Μυστήρια / Γάμος.
- Εικόνες με θέμα τις διάφορες μορφές συμβίωσης από το διαδίκτυο.
- Εφ 5, 21-33.
- Κλήμης Αλεξανδρέας, *Στρωματείς Β'*, κεφ. XIII, ΒΕΠ 7, σ. 358.
- Μάξιμος Ομολογητής, *Περί αγάπης Κεφαλαίων, Εκατοντάς Δευτέρα, Θ'*, Φιλοκαλία 3, σ. 15.
- Χρυσόστομος Ιω. *Ομιλία Ι'*, *Εις Κολοσσαείς*. Μigne 62, στ. 365-66.
- Χρυσόστομος Ιω. *Ομιλία Κ'*, *Εις Εφεσίους*, ΕΠΕ 21, σ. 201, 214.
- Χρυσόστομος Ιω., *Περί κενοδοξίας, και ὅπως δεῖ τοὺς γονεὰς ἀνατρέφειν τὰ τέκνα*, ΕΠΕ 30, σσ. 637-701. Για μετάφραση μεγάλων αποσπασμάτων βλ. Μαυρομάτης, Γ. (1988). «*Το Μυστήριο της Αγάπης*» (*Ο Γάμος*). Κατερίνη: Τέρτιος, σσ. 41-65.
- Γκιμπράν, Χ. (1923). *Προφήτης*. (Ιδιαίτερα τα ποιήματα: «Για τα παιδιά» και «Για το γάμο»).
- Ζιάκας, Γρ. (2003). Γυναίκα και οικογένεια στην παύλεια θεολογία και την ισλαμική κοινωνία. Στο Ι. Μ. Βερούας, Ναούσης και Καμπανίας. *Η γυναίκα κατά τον Απόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Βέροια, 26-28 Ιουνίου 2003)* (σσ. 159-170). Βέροια.
- Κείμενο του πολιτικού γάμου (στο διαδίκτυο).
- Νταμπούρ, Ιμπραχίμ Χαλίλ (1990). *Γάμος και Οικογένεια κατά το Ισλάμ*. (Διδ. διατριβή). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
- Κογκούλης, Ι., Οικονόμου, Χρ., Σκαλτσής Π. (1996). *Ο Γάμος*. Θεσσαλονίκη: Ορθ. Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία». (Περιέχει όλα τα κείμενα της Ακολουθίας του Γάμου και σε μετάφραση, και τους συμβολισμούς του μυστηρίου).
- Σύμφωνο συμβίωσης (στο διαδίκτυο).
- Εικόνες/φωτογραφίες.

Για περαιτέρω ενημέρωση του εκπαιδευτικού:

1. Ι. Σ. της Εκκλησίας της Ελλάδος (2004). *Ο Γάμος στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Πρακτικά Δ΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου*. Αθήνα: Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος.
2. Καραβιδόπουλος, Ι. (2003). «Ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα» (Εφ 5,33). Φόβος και αγάπη στη σχέση των συζύγων κατά τον Απ. Παύλο. Στο Ι. Μ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας (2003). *Η γυναίκα κατά τον Απόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Βέροια, 26-28 Ιουνίου 2003)* (σσ. 189-201). Βέροια.
3. Κεσελόπουλος, Αν. (2003). *Προτάσεις ποιμαντικής θεολογίας*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρά. («Η μοναξιά ως υπαρξιακό και ποιμαντικό πρόβλημα», σσ. 289-315).
4. Μαντζαρίδης Γ. (1991). *Χριστιανική Ηθική*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρά, σσ. 295-329.
5. Οικονόμου, Χρ. (1983). *Ο γάμος ως θεσμός και μυστήριο*. Θεσσαλονίκη: Λυδία.
6. Φάρος, Φ., Κοφινάς Στ. (1993). *Γονείς και παιδιά*. Αθήνα: Ακρίτας.
7. Φάρος, Φ., Κοφινάς Στ. (1995). *Γάμος*. Αθήνα: Ακρίτας.
8. Φάρος, Φ., Κοφινάς Στ. (1995). *Συζυγία*. Αθήνα: Ακρίτας.
9. Φανάρας, Β. (2004). *Τεκνογονία και Αντισύλληψη στον Ορθόδοξο Γάμο. Ηθικά σχόλια και σύγχρονη έρευνα*. Θεσσαλονίκη: Το Παλίμψηστον.
10. Φανάρας, Β. (2008). Η θέση των Ορθοδόξων και των άλλων εκκλησιών και των θρησκειών για θέματα τεκνογονίας. Στο *Πρακτικά της Διεπιστημονικής Σύσκεψης Περί Συζυγίας και Τεκνογονίας της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Γάμου Τεκνογονίας, προστασίας παιδιού και δημογραφικού προβλήματος* (τ. 17) (σσ. 57-86). Αθήνα.
11. [Βλ. και βιβλιογραφία στη θ.ε. 5.2., «Έρωτας», στη Β΄ λυκείου.]

2.4 ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<ul style="list-style-type: none"> - Οι μαθητές να: - διακρίνουν ενδεχόμενες σχέσεις των θρησκειών και των φιλοσοφιών με την επανάσταση, - εντοπίζουν το επαναστατικό μήνυμα του Χριστού και τη διαχρονική σημασία του, - τοποθετούνται κριτικά με θρησκευτικά και θεολογικά κριτήρια απέναντι στο ζήτημα της επανάστασης και στην ανάγκη ανατροπής ανελεύθερων καθεστώτων. 	<ul style="list-style-type: none"> - Περιγραφή της σχέσης της θρησκείας με την επανάσταση. - Αξιολόγηση του επαναστατικού μηνύματος του Χριστιανισμού. - Κριτική προσέγγιση των στάσεων των θρησκειών και των φιλοσοφιών απέναντι στην επανάσταση.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η έννοια της επανάστασης σε διαφορετικές καταστάσεις.

- Προσέγγιση της έννοιας με «Artful Thinking» (παραλλαγή του μοτίβου 10 ή 5 X 2) με τη λέξη «επανάσταση». Ανίχνευση στερεοτυπικών προσεγγίσεων καθώς και διαφορετικών μορφών επανάστασης. Εντοπίζονται περιπτώσεις χρήσης της έννοιας της επανάστασης σε διαφορετικές καταστάσεις.
- Εναλλακτικά:
Με «TPS (Think, Pair, Share / Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου)» οι μαθητές καταγράφουν διαφορές μεταξύ θρησκευτικών και κοινωνικών επαναστάσεων. Αναζητούν παραδείγματα άλλων μορφών επανάστασης: Θρησκευτικές, κοινωνικές, ιδεολογικές, επαναστάσεις του πνεύματος, ένοπλες και ειρηνικές, ιστορικές επαναστάσεις, επαναστατικές θρησκευτικές εκδηλώσεις κ.ά.

Εφαρμόζοντας:

Η θρησκευτική επανάσταση απέναντι σε κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές καταστάσεις.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Αναζήτηση του θρησκευτικού περιεχομένου μιας θρησκευτικής επανάστασης και της διασύνδεσής της (αίτια, συνέπειες ή άλλες σχέσεις) με κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές καταστάσεις.
- Εναλλακτικά:
Σύντομη διερεύνηση θρησκευτικής επαναστατικής άποψης ή δραστηριότητας με την τεχνική «5W1H» (ποιο, πού, πότε, ποιος, πώς, γιατί): Π.χ., δράση του Ιωάννη Βαπτιστή. Παρομοίως, περιπτώσεις «αυτο-θανάτωσης» με επαναστατικό σκοπό (Αρκάδι, περίπτωση αυτοπυρπόλυσης βουδιστή μοναχού το 1961, παρά τις βουδιστικές διδαχές περί «αχίμσα - μη βίας», σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την καταπίεση από ολοκληρωτικά καθεστώτα, η περίπτωση «μη βίας» του Μαχάτμα Γκάντι κ.ά.). Εντοπισμός των θρησκευτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών παραμέτρων της περίπτωσης.

Διερευνώντας:

Οι θρησκευτικές αλλαγές ως επανάσταση στο κατεστημένο. Το κήρυγμα του Χριστού.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Το επαναστατικό μήνυμα της χριστιανικής ρήσης «μετανοείτε» (Μτ 4, 17). Συσχέτιση με την προτροπή του Απ. Παύλου προς τους πιστούς να αγωνίζονται και να μην φοβούνται μπροστά σε απειλές και διωγμούς (Β Τιμ 1, 1-18) και την έννοια της πνευματικής και σωματικής «στράτευσης» και της διάκρισης μεταξύ στρατιωτών του Ιησού Χριστού και των άλλων στρατιωτών (Β Τιμ 2, 1-4). Πρβλ. και το Βιβλίο της Γ' Λυκείου, σ. 133, ΔΕ 15 και σ. 135 κ. εξ. (βλ. ειδικά τον επίλογο).
- Εναλλακτικά:
Δίδεται σχετικό σύντομο κείμενο για τον Μητροπολίτη Λαρίσης και Τρίκκης Διονύσιο (τον «Σκυλόσοφο») και διερευνώνται από τους μαθητές οι λόγοι για τους οποίους το επαναστατικό του εγχείρημα οδηγήθηκε, το 1611, σε αιματοχυσία. Διερευνάται η στάση του υπόλοιπου ιερατείου και επιχειρούνται προσεγγίσεις περί «ιερατείου και κατεστημένου», «ιερατείου και καταλλαγής», «ιερατείου και επανάστασης».

Αναπλαισιώνοντας:

Επαναστατικά χαρακτηριστικά του πιστού στην προσωπική και κοινωνική του ζωή.

- Με βάση τα κείμενα που επεξεργάστηκαν κατά την προηγούμενη φάση, οι μαθητές καλούνται ανά δύο, με την τεχνική «TPS (Think, Pair, Share/Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου)» να «ανακαλύψουν» και να καταγράψουν επαναστατικά χαρακτηριστικά του πιστού στην προσωπική και κοινωνική του ζωή και να διακρίνουν μεταξύ πνευματικής και μη στράτευσης, και το νόημα αντίστασης απέναντι σε καταπιεστικούς θεσμούς και μη υγιές πολιτικό κατεστημένο.
- Εναλλακτικά:
«Κάρτες ρόλων»: Πιστοί με διαφορετικές προσεγγίσεις και στάσεις απέναντι στα κοινωνικά ζητήματα (π.χ. ο «επαναστατικός», ο «μοιρολάτρης», ο «κομφορμιστής», ο «αντισυμβατικός», ο «αναχωρητής» κλπ.) σε μια περίοδο έντονης κοινωνικής αναστάτωσης συζητούν για τη στάση τους.

Αξιολογώντας:

Η ευθύνη των ανθρώπων απέναντι σε καταπιεστικές και ανελεύθερες καταστάσεις.

- Σε μια αφίσα ή ένα μεγάλο χαρτί δίνονται φράσεις με επαναστατικές ρήσεις από διάφορες φιλοσοφικές θεωρίες (λ.χ. Ντεκάρτ, Σπινόζα, Καντ, Χέγκελ, Μαρξική Φιλοσοφία και Μαρξισμός). Οι μαθητές τις διαβάζουν, τις σχολιάζουν και στη συνέχεια συμπληρώνουν στο χαρτί δικές τους εκφράσεις, τις οποίες παρουσιάζουν και εξηγούν.
- Εναλλακτικά:
Παραλλαγή της τεχνικής «ανακριτική καρτέλα». Οι μαθητές επιλέγουν γνωστή προσωπικότητα (ώστε να μην απαιτείται ιδιαίτερη προετοιμασία) με αξιόλογη δράση απέναντι σε καταπιεστικές και ανελεύθερες καταστάσεις της εποχής του (συλλογικός ρόλος). Ένας μαθητής ή ομάδα μαθητών αναλαμβάνει τον ρόλο του προσώπου αυτού ενώ οι λοιποί προετοιμάζουν και υποβάλλουν προσωπικές ερωτήσεις σχετικά τα κίνητρα, την αίσθηση ευθύνης και τις δυσκολίες.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
    1. Β' Λυκείου ΔΕ 15 :
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13179>.
    - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
      1. Κουίζ: Ο δυναμικός και απελευθερωτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4559>.
      2. Σταυρόλεξο: Ο δυναμικός και απελευθερωτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3803>.
    - γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό
    - δ) Θρησκευτικά Γ' Λυκείου (2014), ΔΕ 15: σ. 133, & σ. 135 κ. εξ. (βλ. ειδικά τον επίλογο).
- Βιβλικά κείμενα:
  1. Μτ 4, 17 και 5,6.
  2. Β Τιμ 1, 1-18 και 2, 1-4.
  3. Ακ 12, 49.
  4. Ρωμ 13,1-3
  5. Απ 13, 1-7

- Ζιάκα, Α. (2007). «Ευθανασία Θρησκείες και Πολιτισμοί», *Ευθανασία. Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής*, Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής Αθήνα: Σάκκουλας, σσ. 19-43 (εδώ 34-35 για την αυτοπυρπόληση των βουδιστών μοναχών).
- Μαντζαρίδης, Γ. (⁴1990). *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σ. 231 εξ.
- Πέτρου, Ι. (2004). *Χριστιανισμός και κοινωνία. Κοινωνιολογική ανάλυση των σχέσεων του Χριστιανισμού με την κοινωνία και τον πολιτισμό*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 299-300.
- Στυλιανού, Α. (2006). *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου*, Αθήνα: Πόλις. σσ. 194-195. Δημοσευμένο και στο http://users.sch.gr/symfo/sholio/filosofia/new/spinoza.c05.stilianu_kratos_eleftheria.htm.

Υλικό για περαιτέρω ενημέρωση του εκπαιδευτικού

- Διάφορα κείμενα για την Επανάσταση:
  1. Αργυρόπουλος, Ανδρ. “Το επαναστατικό μήνυμα των Τριών Ιεραρχών: www.pi-schools.gr.
  2. Eagleton, Τ. (2011). *Λογική, Πίστη και Επανάσταση*. Αθήνα: Πατάκη.
  3. Καρκαλέτσης, Στ. (2005). *Η επανάσταση του Διονυσίου του Σκυλοσόφου. Ιστορικά θέματα*, τχ. 36.
  4. Νανάκης, Ανδρ. (Μητροπολίτης Ακαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου) (2013). *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από το Γένος και την Εθναρχία στο Έθνος*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκη.
  5. Πέτρου, Ι. (1992). *Κοινωνική δικαιοσύνη*, σειρά: Εκκλησία-Κοινωνία-Οικουμενή αρ. 5. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 1992, σ. 110εξ.
  6. Σταμούλης, Χρ. (2013). *Αγάπη σ’ αγαπάω*, Αθήνα: Αρμός.
  7. Στογιάννος, Βασ.(α.χ.). *Η Εκκλησία στην Ιστορία και στο Παρόν*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρά, σσ. 169-174. Οπτικοακουστικό υλικό πάνω σε ζητήματα Επανάστασης.
- Προτείνονται:
  1. Εικόνες από διάφορες Επαναστάσεις: Ελληνική Επανάσταση, Γαλλική Επανάσταση, Αυτοπυρπόληση βουδιστού μοναχού, κ.λπ.
  2. Ντοκιμαντέρ: «1821 Μια ευρωπαϊκή Επανάσταση».
- Φιλοσοφικά κείμενα:
  1. Ντεκάρτ (*Ο λόγος ως ερμηνευτής του Θεού: «Σκέφτομαι άρα Υπάρχω»*).
  2. Ντεκάρτ, Ρ. (2003). *Ο Λόγος περί πρώτης φιλοσοφίας*, Αθήνα: Εκκρεμές.
  3. Σπινόζα (*Η Θρησκεία είναι αλήθεια στη σφαίρα της*).
  4. Spinoza, B.d. (2014). *Trectatus Theologico-Politicus*(1670), εισαγωγή Γερ. Βώκος, Α. Στυλιανού (επιμ.). Αθήνα: Άγρα.
  5. Καντ (*Η ηθική του Καντ ως τρόπος ζωής ή Καντ και Κοπερνίκεια Επανάσταση*).
  6. Χέγκελ (*Η Ιστορία του Πνεύματος ως ο απόλυτος Ανθρώπινος Προορισμός*).
  7. Μαρξική Φιλοσοφία και Μαρξισμός (ο Μαρξ και οι μελετητές του, Λένιν κ.λπ.).

ΘΕ 3: ΟΡΑΜΑ

(ειρήνη, δικαιοσύνη, ευτυχία, ελπίδα)

3.1 ΕΙΡΗΝΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αντιλαμβάνονται το αίτημα της ειρήνης σε προσωπική και παγκόσμια διάσταση, - εξετάζουν τη θεώρηση του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών στο ζήτημα της ειρήνης, - προσεγγίζουν κριτικά τις πρωτοβουλίες των θρησκειών για την παγκόσμια ειρήνη, - διερευνούν προσωπικούς τρόπους συμβολής στην επικράτηση της παγκόσμιας ειρήνης. 	<ul style="list-style-type: none"> - Διατύπωση θεολογικών επιχειρημάτων για την επίτευξη της προσωπικής και παγκόσμιας ειρήνης. - Κριτική προσέγγιση των θέσεων του Χριστιανισμού για την ειρήνη. - Διατύπωση επιχειρημάτων για την ευθύνη του χριστιανού αλλά και τις πρωτοβουλίες της Ορθοδοξίας, των άλλων χριστιανικών παραδόσεων και των άλλων θρησκειών για την ειρήνη.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η ειρήνη σε προσωπικό και παγκόσμιο επίπεδο.

- Δίνεται η φράση από ποίημα του Κώστα Μόντη:
«Η μόνη λύση, Κύριε, Είναι να κάνεις τα βόλια να μη σκοτώνουν
Γιατί εμείς οπωσδήποτε θα εξακολουθούμε να πυροβολούμε».
Με την τεχνική του *brainwriting* (τεχνική δημιουργικής σκέψης), οι μαθητές καταγράφουν ατομικά σκέψεις για την ειρήνη σε προσωπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Η φράση που καλούνται να συμπληρώσουν είναι: «Ειρήνη σημαίνει...» Συγκεντρώνονται οι απόψεις/θέσεις των μαθητών.
- Εναλλακτικά:
«Artful Thinking (τι βλέπεις, τι νομίζεις, τι αναρωτιέσαι)» με έναν πίνακα με θέμα την ειρήνη, π.χ. «Το κορίτσι και το περιστέρι» του Πάμπλο Πικάσο, ή «Η αλληγορία για την ειρήνη» του Σιμόν Βουέ.

Εφαρμόζοντας:

Αίτια για τη μη ύπαρξη ειρήνης.

- Χωρίζουμε τους μαθητές σε ολιγομελείς ομάδες και δίνουμε από ένα μικρό κείμενο σε κάθε ομάδα, για να το ερευνήσουν. Ενδεικτικά:
Α΄ ομάδα: «δικαιοσύνη και ειρήνη κατεφίλησαν», (Ψλ 84, 11) «μ' αυτούς που μισούσαν την ειρήνη ήμουν ειρηνικός» (Ψλ 119, 7).
Β΄ ομάδα: «ο καρπός του Πνεύματος είναι αγάπη, χαρά, ειρήνη...» (Γαλ 5, 22), «Όπου ζήλος και εριθεία, εκεί ακαταστασία και παν φαύλον πράγμα. Η δε άνωθεν σοφία πρώτον μεν αγνή εστιν, έπειτα δε ειρηνική...» (Ιακ 3, 16).
Γ΄ ομάδα: «Είναι τόσο πολύτιμο πράγμα, ώστε χρειάστηκε να κατεβεί στη γη ο ίδιος ο Θεός, προκειμένου να την προσφέρει στους ανθρώπους. Και ενώ ο Θεός

είναι πλούσιος και Κύριος των πάντων, δε βρήκε κανένα αντάξιο τίμημά της, και γι' αυτό πρόσφερε το ίδιο του το αίμα» (Νικόλαος Καβάσιλας), «ου γαρ πανταχού ομόνοιαν καλόν, επεί και λησταί συμφωνούσιν», (Ιωάννης Χρυσόστομος).

*Δ' ομάδα: «Η μόνη λύση, Κύριε, είναι να κάνεις τα βόλια να μη σκοτώνουν, γιατί εμείς οπωσδήποτε θα εξακολουθούμε να πυροβολούμε» (Κώστας Μόντης). «Τ' όνειρο του παιδιού είναι η Ειρήνη. Τ' όνειρο της μάνας είναι η Ειρήνη. Τα λόγια της αγάπης κάτω από τα δέντρα είναι η Ειρήνη.... Ειρήνη είναι ένα ποτήρι ζεστό γάλα κι ένα βιβλίο μπροστά στο παιδί που ξυπνάει» (Γιάνης Ρίτσος). Απόσπασμα από το έργο *Δυο άνθρωποι μιλούν για την ειρήνη του κόσμου* (Νικ. Βρεττάκος): Ειρήνη, λοιπόν, είναι ό,τι συνέλαβα μες απ' την έκφραση και μες απ' την κίνηση της ζωής. Και Ειρήνη είναι κάτι βαθύτερο απ' αυτό που εννοούμε όταν δεν γίνεται κάποτε πόλεμος. Ειρήνη είναι όταν τ' ανθρώπου η ψυχή γίνεται έξω στο σύμπαν ήλιος. Κι ο ήλιος ψυχή μες στον άνθρωπο.*

Με αφετηρία τα κείμενα οι μαθητές αναζητούν αίτια για τη μη ύπαρξης ειρήνης.

- **Εναλλακτικά:**

«TPS (Think, Pair, Share / Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου)» με θέμα «Αίτια για τη μη ύπαρξη ειρήνης».

Διερευνώντας:

Η χριστιανική διδασκαλία και οι πρωτοβουλίες της χριστιανικής Εκκλησίας για την επικράτηση της παγκόσμιας ειρήνης. Οι βιβλικές καταβολές της αδιάλυτης σχέσης ειρήνης-δικαιοσύνης.

- «Εργασία σε ομάδες»: Με αφετηρία σύγχρονο θεολογικό κείμενο διερεύνηση και επεξεργασία των προεκτάσεων της έννοιας ειρήνη στον Χριστιανισμό. Ενδεικτικά κείμενα: Μητρ. Ζιμπάμπουε Σεραφείμ, *Συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας υπέρ της ειρήνης του σύμπαντος κόσμου* (δημοσιευμένη στο διαδίκτυο). Βασιλειάδη Πέτρου, *Ειρήνη και Δικαιοσύνη: Από την Αγία Γραφή στη σύγχρονη ιεραποστολή*.

- **Εναλλακτικά:**

«Μελέτη περίπτωσης»: Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος, αγώνας και προσφορά.

Αναπλασιώνοντας:

Αναζήτηση της ατομικής και συλλογικής ευθύνης για την παγκόσμια ειρήνη.

- Απόπειρα οργάνωσης σύντομου κειμένου σχετικά με την ατομική και συλλογική ευθύνη για την ειρηνική συνύπαρξη λαών και ανθρώπων. Εξαγωγή συμπερασμάτων σε ολομέλεια.

- **Εναλλακτικά:**

Προσομοίωση μιας δράσης συμμετοχής σε ειρηνευτική αποστολή (π.χ. πρεσβευτής στον ΟΗΕ). Οι μαθητές επιστρέφουν στις πρώτες σκέψεις τους που κατέθεσαν για το τι σημαίνει ειρήνη, για να διαπιστώσουν κατά πόσο αυτές έχουν τροποποιηθεί μέσα από τη διαδικασία ανάπτυξης της δραστηριότητας.

Αξιολογώντας:

Η προσωπική και κοινωνική ευθύνη των πιστών για το όραμα της παγκόσμιας ειρήνης.

- Σύνταξη σύντομου κειμένου σχετικά με τη διδασκαλία του Χριστιανισμού περί ειρήνης, βάσει π.χ. των Μακαρισμών και των Ειρηνικών και προτείνουν τρόπους με τους οποίους μπορούν να συνεισφέρουν στην επικράτησή της.

- Διαλεκτική αντιπαράθεση (Debate): Ισχύει για τους πιστούς το παλιό λατινικό ρητό «Si vis pacem para bellum» (αν επιθυμείς ειρήνη, προετοιμάζε πόλεμο);

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
    1. Θρησκευτικά Γ΄ Γυμνασίου (2014) ΔΕ 34: Το όραμα και οι προσπάθειες των χριστιανών για ενότητα: Εννοιολογικός χάρτης:
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3333,13449/extras/html/kef6_en35_mindmap_popup.htm.
    - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων: Φωτόδεντρο:
      1. Σταυρόλεξο: Αγωνιζόμαστε για την ειρήνη,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4624>.
      2. Χάρτης: Οι ένοπλες συγκρούσεις στις μέρες μας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/969>.
  - Βιβλικά αποσπάσματα κειμένων με θέμα την ειρήνη.(π.χ. προφητείες Μιχαία, Μακαρισμός περί ειρηνοποιών).
  - Μητρ. Ζιμπάμπουε Σεραφείμ, *Συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας υπέρ της ειρήνης του σύμπαντος κόσμου* (Δημοσιευμένο στο διαδίκτυο).
  - Βασιλειάδης Πέτρος, *Ειρήνη και Δικαιοσύνη: Από την Αγία Γραφή στη σύγχρονη ιεραποστολή*, στο <https://www.academia.edu/2348626>.
  - Για το πρόσωπο και το έργο του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου, βλ. <http://orthodoxalbania.org/old/index.php/80-kryepiskopi/1475-kryepiskopi-anastas>.
  - Θρησκευτικές εικόνες με θέμα την ειρήνη του Θεού.
  - Σύγχρονες εικόνες προσώπων που εργάστηκαν για την ειρήνη. (π.χ. Νέλσον Μαντέλα).
  - Εικόνες με σκηνές πολέμου και ειρηνευτικών αποστολών.
  - Πίνακες ζωγραφικής με θέμα την ειρήνη, π.χ. Πίνακας «Το κορίτσι και το περιστέρι» του Πάμπλο Πικάσο ή «Η αλληγορία για την ειρήνη» του Σιμόν Βουέ.
  - Λειτουργικό, Πατερικό ή σύγχρονο χριστιανικό κείμενο με ερμηνευτικές προσεγγίσεις στο θέμα της ειρήνης κατά τη Χριστιανική διδασκαλία. (π.χ. «Ειρήνη και Δικαιοσύνη: Από την Αγία Γραφή στη σύγχρονη ιεραποστολή», του Πέτρου Βασιλειάδη).
  - Επίσης από την αρχαία ελληνική γραμματεία μπορεί να χρησιμοποιηθεί το κείμενο με την ιστορία του Ανακρέοντα και Πολυκράτη για τα 10 τάλαντα: (Ο Πολυκράτης, ακμάζων τότε τύραννος της Σάμου, κάλεσε τον Ανακρέοντα, μαζί με άλλους ποιητές στην Αυλή του, για να γίνει γρήγορα ο ευνοούμενος και ο έμπιστος του τυράννου, για τον οποίο έγραψε ωδές. Γενναϊόδωρος ο Πολυκράτης είχε γεμίσει τιμές τον ποιητή. Λέγεται, πως όταν χάρισε, πρώτη φορά, στον Ανακρέοντα, ο Πολυκράτης δέκα τάλαντα, ο ποιητής, έμεινε δύο νύχτες άυπνος, μη ξέροντας τι να τα κάνει, και ανησυχώντας μήπως χάσει το τεράστιο αυτό ποσό, για να γλυτώσει από τις έγνοιες, την Τρίτη μέρα τα επέστρεψε στον άρχοντα).

- Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Π.χ. *Δυο άνθρωποι μιλούν για την ειρήνη του κόσμου*, του Νικ. Βρεττάκου. *Το Μεγαλυνάρι* του Νικ. Βρεττάκου προσφέρεται για διαθεματική προσέγγιση, από κοινού με τον φιλόλογο.

3.2 ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - εξετάζουν θρησκευτικές αντιλήψεις για τη δικαιοσύνη, - ερμηνεύουν το όραμα της Εκκλησίας για την επικράτηση της δικαιοσύνης, - περιγράφουν με θρησκευτικούς όρους την ευθύνη προσωπικής στράτευσης στην επιδίωξη της δικαιοσύνης. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάλυση θρησκευτικών αντιλήψεων σχετικά με το ζήτημα της δικαιοσύνης. - Αποτίμηση της συμβολής των αντιλήψεων του Χριστιανισμού για τη δικαιοσύνη. - Τεκμηρίωση της προσωπικής ευθύνης απέναντι σε ζητήματα δικαιοσύνης ως ελεύθερων προσώπων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Απόψεις για τη δικαιοσύνη και την αδικία στον σύγχρονο κόσμο.

- «Καταιγισμός ιδεών» με το παραπάνω θέμα. Καταγράφονται παραδείγματα αδικίας σε πολιτικό, ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, π.χ. άδικοι πόλεμοι, περίπτωση δικαστικής πλάνης, ανισότητα κατανομής αγαθών κλπ.). Συσχετίζονται τα παραδείγματα με απόψεις για τη δικαιοσύνη και την αδικία.
- Με την τεχνική «Ανάλυση διαστάσεων (τι, πού, πότε, πώς και πόσο σοβαρά)» εντοπίζονται διαστάσεις του προβλήματος της αδικίας στην εποχή μας. Δίνεται φύλλο εργασίας με σχετικό υλικό και καθοδηγητικές ερωτήσεις. Ανιχνεύονται απόψεις για τη δικαιοσύνη και την αδικία.

Εφαρμόζοντας:

Η δικαιοσύνη από ηθική, κοινωνική και θρησκευτική σκοπιά.

- Σύντομη εκτέλεση της τεχνικής των «Έξι καπέλων της σκέψης (Ed. de Bono)» με θέμα το απόσπασμα από τον λόγο του Ιω. Χρυσοστόμου: «Δεν φρίττεις άνθρωπε, δεν κοκκινίζεις από ντροπή, όταν χαρακτηρίζεις επιτιθέμενον αυτόν που παλεύει για το ψωμί του; Αυτός και αν φέρεται επιθετικά, ωστόσο δικαιούται τη συμπάθειά μας, γιατί τόσο πολύ πιέζεται από την πείνα, ώστε αναγκάζεται να φορέσει το προσωπίο της επιθετικότητας... Και πρέπει να σου πω ακόμα, πως αυτός που επιτίθεται στην πραγματικότητα είσαι εσύ, γιατί αν και έρχεσαι τακτικά στην Εκκλησία και ακούς τα κηρύγματά μου, στην αγορά εν τούτοις προτιμάς και το χρυσάφι και τις επιθυμίες και τις ανθρώπινες φιλίες σου, παρά τις δικές μου προτροπές» (P.G. 60, 535-538):

Οι μαθητές εργάζονται ανά χρώμα καπέλου:

Άσπρο καπέλο: Παραθέτει τα γεγονότα. Περιγράφει την κατάσταση κοινωνικής αδικίας.

Κόκκινο καπέλο: Εκφράζει τη διαίσθηση. Χωρίς να τη δικαιολογεί.

Πράσινο καπέλο: Οι εναλλακτικές προτάσεις για την επίλυση της αδικίας.

Μαύρο: Αξιολογεί τους κινδύνους από την απληστία και κοινωνική αναληψία. Τα πιθανά προβλήματα.

Κίτρινο: Η αισιόδοξη πλευρά. Η θετική λογική για την προοπτική του φτωχού και αδικημένου.

Μπλε καπέλο: Διευθύνει και κάνει τη γενική επισκόπηση της κατάστασης.

- **Εναλλακτικά:**

Εκτέλεση της ίδιας εργασίας με τη φράση του Κοσμά Αιτωλού: «Αδέλφια μου, η αγάπη έχει δύο ιδιώματα, δύο χαρίσματα. Το ένα δυναμώνει τον άνθρωπο εις τα καλά και το άλλο αδυνατίζει εις τα κακά. Εγώ έχω ένα ψωμί να το φάγω και να το πλώ, μα εσύ καλά δεν έχεις. Η αγάπη με λέγει: Μη το τρώγεις μονάχος σου, αλλά δώσε και τον αδελφόν σου. Έχω φορέματα, μα εσύ δεν έχεις. Η αγάπη με λέγει: Δώσε του ένα τον αδελφό σου. Ανοίγω το στόμα μου να σε κατηγορήσω, να σε ειπώ ψεύματα, η αγάπη όμως νεκρώνει το στόμα μου, το βουλώνει. Απλώνω το χέρι να αρπάξω τα πράγματά σου, η αγάπη δεν με αφήνει. Είδατε αδελφοί μου, τι χαρίσματα έχει η αγάπη;».

Διερευνώντας:

Η χριστιανική διδασκαλία για τη δικαιοσύνη και την κοινωνική δικαιοσύνη (η βιβλική θεώρηση της ακύρωσης των δικαιωμάτων των πτωχών ως απόρριψη του ίδιου του Θεού). Ηθικά κριτήρια για την απονομή δικαιοσύνης.

- Δίνονται ενδεικτικά βιβλικά κείμενα, π.χ., «ουκ έγνωσαν ουκ έκριναν κρίσιν ταπεινώ ουδέ κρίσιν πένητος, ου τούτο έστιν το μη γνώναι σε εμέ; Λέγει κύριος» (Ιερ 22, 16), «ζητείτε δε πρώτον την βασιλείαν του Θεού και την δικαιοσύνην αυτού» (Μτ 6, 33). Ομαδοσυνεργασία για την οριοθέτηση των εννοιών της δικαιοσύνης και της κοινωνικής δικαιοσύνης στη χριστιανική διδασκαλία, συσχέτιση με τους κοινωνικούς θεσμούς της Παλαιάς Διαθήκης, σαββατικό και ιωβηλαίο έτος, αποτύπωση ηθικών κριτηρίων για την απονομή δικαιοσύνης.

- **Εναλλακτικά:**

«Μελέτη περίπτωσης»: Η κοινοκτημοσύνη των πρώτων χριστιανών και το χριστιανικό κοινόβιο ως θεσμοί έμπρακτης εφαρμογής της χριστιανικής διδασκαλίας για τη δικαιοσύνη.

Αναπλαισιώνοντας:

Ατομική και συλλογική ευθύνη για την απονομή δικαιοσύνης.

- Με αφορμή τη δήλωση του πάπα Φραγκίσκου «οι φτωχοί ζητούν αξιοπρέπεια και όχι ελεημοσύνη» οργανώνεται ερωτηματολόγιο συνέντευξης προς τον υποβολέα της φράσης, όπου οι μαθητές ερωτούν για το νόημα της, τα αίτια και τις αφορμές διατύπωσής της, την ευθύνη των πιστών, την ευθύνη των θρησκευτικών και άλλων θεσμών, ενδεχόμενες λύσεις κλπ.
- **Εναλλακτικά:**
Οργάνωση «ενοσιολογικού χάρτη» με το θέμα. Έναρξη από την έννοια «ευθύνη».

Αξιολογώντας:

Η ευθύνη του χριστιανού και κάθε πιστού απέναντι στο όραμα για έναν δίκαιο κόσμο.

- Σύνταξη σύντομου κείμενου σχετικά με τη σημασία της επαγγελίας των μακαρισμών για τους «δεδιωγμένους ένεκεν δικαιοσύνης» και τους «πεινώντες και διψώντες» την δικαιοσύνη του Θεού.
- Εναλλακτικά:
«Βιωματικές εικόνες σε ομάδες»: Επίδειξη εικόνων με πιστούς διαφόρων θρησκειών. Απόπειρα οργάνωσης σύντομου κείμενου σχετικά με τη σημασία της δικαιοσύνης για τους ανθρώπους αυτούς. Εξαγωγή συμπερασμάτων σε ολομέλεια.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία / Θρησκευτικά Β' Λυκείου ΔΕ 16:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13180>.
  - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων: Φωτόδεντρο:
    1. Κουίζ: Δικαιοσύνη του κόσμου και δικαιοσύνη του Θεού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4556>.
    2. Δραστηριότητα: Η δικαιοσύνη του κόσμου και της Εκκλησίας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4532>.
    3. Σταυρόλεξο: Η δικαιοσύνη του κόσμου και η δικαιοσύνη της Εκκλησίας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3805>.
    4. Συλλογή εικόνων: Νομοθέτες – Σοφοί,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/5065>.
- Βιβλικά και πατερικά κείμενα από τον Χριστιανισμό με θέμα τη δικαιοσύνη. (ενδεικτικά: Ματθ. 25, 41-43 / Μ. Βασιλείου: Ρ.Γ. 31, 276-7/ Ιω. Μενούνου, 'Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές', εκδ. Τήνος, Αθ. 1979, σσ. 123-4).
- Αποσπάσματα σύγχρονων κειμένων και δημοσιεύματα στον τύπο που αναφέρονται σε ζητήματα δικαιοσύνης Ενδεικτικά: Γκουτζιούδης, Μ. (2007). Η έννοια της δικαιοσύνης στο Κατά Ματθαίον ευαγγέλιο. Από τη συμβατική εφαρμογή της στην αποδοτικότερη εκδοχή της. Δελτίο Βιβλικών Μελετών, τόμος 25, Ιούλιος – Δεκέμβριος 2007.
- Θεολογικά κείμενα με θέσεις των θρησκειών στο ζήτημα της δικαιοσύνης.
- Αποσπάσματα διεθνών διακηρύξεων που αφορούν ζητήματα απονομής δικαιοσύνης.

3.3 ΕΥΤΥΧΙΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - αντιλαμβάνονται την υπαρξιακή ανάγκη για ευτυχία και τη διαχρονική προσπάθεια κατάκτησής της από τον άνθρωπο, - διερευνούν προσεγγίσεις της ευτυχίας στη 	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάλυση της χριστιανικής θεώρησης της ευτυχίας. - Αποτίμηση με θεολογικούς όρους αντιλήψεων για την ευτυχία. - Παρουσίαση θέσεων σχετικά με τον αγώνα

<p>Θρησκεία, - αναλύουν τη χριστιανική θεώρηση για την ευτυχία και τη μακαριότητα, - εντοπίζουν τη σχέση ανάμεσα στην ευτυχία και στην προσφορά αγάπης στον συνάνθρωπο.</p>	<p>του σύγχρονου ανθρώπου να κατακτήσει την ευτυχία. - Παρουσίαση της σχέσης μεταξύ ευτυχίας ως ατομικού και συλλογικού ευδαιμονισμού και προσφοράς αγάπης στον συνάνθρωπο.</p>
---	---

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Θρησκευτικές αντιλήψεις για την έννοια της ευτυχίας.

- Δίνονται εικόνες με πιστούς θρησκειών οι οποίοι βιώνουν ή αναζητούν την «ευτυχία» στο πλαίσιο της θρησκευτικής ζωής τους. Οι μαθητές αντιστοιχίζουν τα εικονιζόμενα γεγονότα με θρησκευτικές αντιλήψεις. Π.χ. χριστιανικός γάμος, χριστιανική πανήγυρη, εικόνα προσευχόμενου ορθόδοξου μοναχού, λαϊκά έθιμα για «καλοτυχία» κ.ά.
- Εναλλακτικά:
«Καταιγισμός ιδεών» με θέμα «πίστη και ευτυχία».

Εφαρμόζοντας:

Ο αγώνας του σύγχρονου ανθρώπου για την αναζήτηση της ευτυχίας. Αποτιμήσεις με ηθικά και θρησκευτικά κριτήρια.

- Με την τεχνική «TPS (Think, Pair, Share / Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου)» οι μαθητές αναζητούν με παραδείγματα εφαρμογές της φράσης του οσίου Παϊσίου «δεν συγκρίνεται η χαρά που νοιώθει κανείς, όταν δίνει, με την χαρά που νιώθει, όταν παίρνει» στις σύγχρονες κοινωνικές σχέσεις. Συζητούν σε ολομέλεια ηθικά και θρησκευτικά κριτήρια που επηρεάζουν την κοινωνική ζωή στο ζήτημα της ευτυχίας.
- Εναλλακτικά:
«TPS (Think, Pair, Share / Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου)» με θέμα «σύγχρονες αναζητήσεις της ευτυχίας». Αποτιμήσεις με ηθικά και θρησκευτικά κριτήρια.

Διερευνώντας:

Η χριστιανική διδασκαλία για την ευτυχία. Η ευτυχία στη φιλοσοφία και άλλες ιδεολογίες.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Δίνονται κείμενα με προσεγγίσεις της ευτυχίας στον χριστιανισμό, στη φιλοσοφία και άλλες ιδεολογίες. Π.χ., χωρία από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη με τις λέξεις μακάριος και μακαριότης (π.χ. Ιω 20, 20, Μτ 5, 3 κ.εξ., Ψλ 31, 1). Επίσης, η φράση των Επικουρείων «φάγωμεν, πίωμεν, αύριον γαρ αποθνήσκομεν», το απόφθεγμα του Αισώπου «αδελφή της ηδονής είναι η λύπη», του Πλάτωνα «Θεός για τους συνετούς ανθρώπους είναι η συνείδηση, ενώ για τους μη συνετούς η ηδονή», η ιστορία του Πολυκράτη (Ηρόδοτος 3, 39-43), ο στίχος του Ευριπίδη «μακάριος όστις νουν έχων τιμά θεόν και κέρδος αυτώ τούτο ποιείται μέγα» κ.ά.
- Εναλλακτικά:

Διερεύνηση της χριστιανικής θέσης για την ευτυχία μέσα από τα παραπάνω βιβλικά κείμενα. Στη συνέχεια, αναζήτηση στο διαδίκτυο της φράσης «συνταγή της ευτυχίας». Δειγματική διερεύνηση της κύριας ιδέας σε προτεινόμενες «συνταγές της ευτυχίας» στις δημοφιλέστερες αναρτήσεις. Αποτίμηση σύγχρονων τάσεων, συσχέτιση με χριστιανική διδασκαλία.

Αναπλασιώνοντας:

Ατομική και συλλογική ευθύνη στον αγώνα για την κατάκτηση της ευτυχίας.

- «Artful Thinking» με το μοτίβο «Εκτίμηση, υποστήριξη, διερώτηση» με το κείμενο-προσευχή:
«Κύριε,
Μάθε μας ν' αγαπήσουμε αυτούς που δεν αγαπήθηκαν. Κάνε μας να υποφέρουμε με τον πόνο των άλλων. Μην επιτρέψεις πια να ευτυχούμε μόνοι μας... Δος μας την αγωνία της παγκόσμιας δυστυχίας και φύλαξέ μας από τη λησμονιά των άλλων» (π. Γερβάσιος Ραπτόπουλος).
- Εναλλακτικά:
«Artful Thinking» με το μοτίβο «Εκτίμηση, υποστήριξη, διερώτηση» στον πίνακα του L. Da Vinci, «Αλληγορία της ηδονής και του πόνου».

Αξιολογώντας:

Κριτήρια για την επίτευξη της προσωπικής και συλλογικής ευτυχίας.

- Με αφετηρία τη φράση του Ρ. Φολερώ «Κανένας δεν έχει δικαίωμα να ευτυχεί μόνος του», οι μαθητές δημιουργούν πόστερ με γνωμικά και δικές τους εκφράσεις σχετικά με την επίτευξη προσωπικής και συλλογικής ευτυχίας.
- Εναλλακτικά:
Οι μαθητές δημιουργούν πόστερ με δύο στήλες. Στη μία προτείνουν θετικές προτάσεις για προσωπική και συλλογική ευτυχία και στην άλλη προβληματικές πρακτικές.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
  - α) Ψηφιακό σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία / Θρησκευτικά Β' Λυκείου ΔΕ 17: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13181>.
  - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων: Φωτόδεντρο:
    1. Η πεποίθηση για το εύθραυστο της ανθρώπινης ευτυχίας στην αρχαία και νέα ελληνική γραμματεία, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7589>.
    2. Δραστηριότητα: Η αληθινή χαρά-Μακαρισμοί. <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7288>
- Βιβλικά και πατερικά κείμενα με θέμα την ευτυχία.
- Αποσπάσματα σύγχρονων κειμένων που αναφέρονται σε μορφές ευτυχίας.
- Θεολογικά κείμενα με θέσεις των θρησκειών στο ζήτημα της ευτυχίας.
- Κείμενα αρχαίας ελληνικής γραμματείας για την ευτυχία (π.χ. Ηθικά Νικομάχεια, Α' Βιβλίο, ορισμός ευδαιμονίας).
- Οπτικοακουστικό υλικό και πολυμέσα σχετικά με το θέμα της ανθρώπινης ευτυχίας.

3.4 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - διερωτώνται για την ανάγκη μεταμόρφωσης του κόσμου, - αντιλαμβάνονται την ελπίδα των Χριστιανών για τη μεταμόρφωση του κόσμου εδώ και τώρα. - αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα προσωπικού και συλλογικού αγώνα για τη μεταμόρφωση του κόσμου, - διακρίνουν την ανακαινιστική και μεταμορφωτική λειτουργία του Χριστιανισμού στον κόσμο και στην ιστορία. 	<ul style="list-style-type: none"> - Τεκμηρίωση με παραδείγματα της ανάγκης και της ελπίδας για μεταμόρφωση του κόσμου. - Παρουσίαση της χριστιανικής διδασκαλίας και ζωής για τον νέο κόσμο της Βασιλείας του Θεού. - Κριτική προσέγγιση προτάσεων για δράσεις με στόχο τη μεταμόρφωση/ανακαίνιση του κόσμου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Σημασίες της έννοιας «ελπίδα» και μορφές μεταμόρφωσης σήμερα.

- Μουσικό άκουσμα με θέμα «ελπίδα για ένα καλύτερο κόσμο» (π.χ. «Ω τι κόσμος μπαμπά», στίχοι: Κώστας Μουρσελάς, μουσική: Βασ. Δημητρίου). Artful Thinking με το μοτίβο «εκτίμηση, υποστήριξη, διερώτηση». Ορισμός της ελπίδας και της μεταμόρφωσης σύμφωνα με το άκουσμα και συσχέτιση με σημερινές αντιλήψεις.
- Εναλλακτικά:
Δίνεται απόσπασμα της ομιλίας του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ «Έχω ένα όνειρο». «Artful Thinking» με το μοτίβο «εκτίμηση, υποστήριξη, διερώτηση». Ορισμός της ελπίδας και της μεταμόρφωσης σύμφωνα με το κείμενο και συσχέτιση με σημερινές αντιλήψεις.

Νοηματοδοτώντας:

Η σημασία της ελπίδας στον Χριστιανισμό για τη μεταμόρφωση του κόσμου.

- Δίνεται απόσπασμα από την προς Διόγνητον Επιστολή. Οργάνωση εννοιολογικού χάρτη με θέμα τη σημασία της ελπίδας στον Χριστιανισμό για τη μεταμόρφωση του κόσμου. Έναρξη από την έννοια «Βασιλεία του Θεού».
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης: Η έννοια της ελπίδας στον Χριστιανισμό και η σχέση της με την πίστη και την αγάπη, όπως αποτυπώνεται στον ύμνο της αγάπης του Αποστόλου Παύλου (Α Κορ 13, 13).

Αναλύοντας:

Η αναγκαιότητα προσωπικού και συλλογικού αγώνα για τη μεταμόρφωση του εαυτού και του κόσμου. Η ελπίδα για ένα καλύτερο κόσμο σήμερα και αύριο.

- Δίνεται στους μαθητές κείμενο «Μη προσαρμόζεστε στη νοοτροπία αυτού του κόσμου, αλλά να μεταμορφώνεστε συνεχώς προς το καλό, αποκτώντας το νέο

φρόνημα του πιστού. Έτσι θα μπορείτε να διακρίνετε ποιο είναι το θέλημα του Θεού, το καλό και αρεστό στο Θεό και τέλειο» (Ρωμ 12, 2). Με την τεχνική «κύκλος συνείδησης» προσεγγίζεται η αναγκαιότητα προσωπικού και συλλογικού αγώνα για τη μεταμόρφωση του εαυτού και του κόσμου και οι δυσκολίες του εγχειρήματος. Στη θέση του πρωταγωνιστή ο πιστός-αναγνώστης του παραπάνω κειμένου.

- Εναλλακτικά:
Δίνονται βιβλικά κείμενα με θέμα τη Βασιλεία του Θεού. Ακολουθεί «Ανάλυση διαστάσεων (τι, πού, πότε, πώς και πόσο σοβαρά)» για την προσωπική και συλλογική ευθύνη στον αγώνα και το όραμα για μεταμόρφωση του κόσμου.

Εφαρμόζοντας:

Τρόποι δράσης για τη μεταμόρφωση των ανθρώπων και του κόσμου στο παρόν και στο μέλλον.

- «TPS (Think, Pair, Share / Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου)» με θέμα «τρόποι δράσης για τη μεταμόρφωση των ανθρώπων και του κόσμου στο παρόν και στο μέλλον».
- Εναλλακτικά:
«Διαλεκτική αντιπαράθεση (Debate)» με θέμα «Βασιλεία του Θεού: Ουτοπία ή όραμα αλλιώτικης ζωής»;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠΟΠΑΙΘ:
- α) Ψηφιακό σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία / Θρησκευτικά Β' Λυκείου ΔΕ 15:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13170>.
- β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων: Φωτόδεντρο:
  1. Δραστηριότητα: Η Βασιλεία του Θεού, πρότυπα ανθρώπων,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4488>.
  2. Κουίζ: Η Βασιλεία του Θεού, όραμα αλλιώτικης ζωής ή ουτοπία,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4554>.
  3. Σταυρόλεξο: Η Βασιλεία του Θεού: όραμα αλλιώτικης ζωής ή ουτοπία;
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3798>.
- Βιβλικά και πατερικά κείμενα από τον Χριστιανισμό με θέμα την ελπίδα για μεταμόρφωση του κόσμου και την Ανάσταση (π.χ. πατρός Δημητρίου Στανιλοάε, Ο Σταυρός ως μέσο αγιασμού και μεταμόρφωσης του κόσμου, Γρηγορίου Νύσσης, Περί ψυχής και αναστάσεως ο λόγος, τα λεγόμενα Μακρίνια, Αποσπάσματα σύγχρονων κειμένων που αναφέρονται στην ελπίδα).
- Θεολογικά κείμενα με θέσεις των θρησκείων στο ζήτημα της ελπίδας.
- Κείμενα αναγνωρισμένων θεολόγων με θέμα την ελπίδα για μεταμόρφωση του κόσμου.
- Οπτικοακουστικό υλικό με θέμα την ελπίδα για μεταμόρφωση του κόσμου.
- Ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ 3 (δημοσιευμένο στο διαδίκτυο): Ερ. 11 Αυγούστinos - "Animated...Φιλόσοφοι" Official / Augustine- "Animated...Philosophers" Official (Οι σημαντικότεροι Φιλόσοφοι όλων των εποχών παρουσιάζονται μέσα από ένα πρωτότυπο πάντρεμα του animation με συνεντεύξεις ακαδημαϊκών, μέσα από την εκπομπή "Animated...Φιλόσοφοι" της Δημόσιας Τηλεόρασης ΕΡΤ3.)

6.4 ΔΕΙΓΜΑΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ: Δειγματικό Σχέδιο Διδασκαλίας

ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ:	Κακό	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εγχειρίδιο, σελίδα:	5.1. Θάνατος
ΤΑΞΗ / ΤΜΗΜΑ:	Α΄	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:	
1. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ			
Ειδικοί στόχοι της τάξης που υπηρετούνται: (Πρόγραμμα Σπουδών)	<p>Οι μαθητές να:</p> <ol style="list-style-type: none"> διερευνήσουν τη θρησκευτικότητα και ιδιαίτερα τη λατρεία ως συστατικό στοιχείο της ορθόδοξης χριστιανικής Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων που υπάρχουν στο περιβάλλον τους. μελετήσουν την επιρροή του θρησκευτικού γεγονότος στη διαμόρφωση της σύγχρονης πολιτισμικής πραγματικότητας των νέων. ερευνήσουν τη θρησκευτική διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και της ατομικής και συλλογικής ευθύνης στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. προσεγγίσουν ηθικά διλήμματα και προκλήσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο και να τοποθετηθούν προσωπικά σε σχέση με αυτά. αντιληφθούν τη θρησκευτική και ιδιαίτερα την ορθόδοξη χριστιανική οπτική για την ύπαρξη του κακού και τις επιπτώσεις του στη ζωή τους. καλλιεργήσουν κοινωνικές δεξιότητες στο πλαίσιο της μαθησιακής κοινότητας και να συνειδητοποιήσουν τη σημασία που έχει ο διάλογος, η συνεργασία και η αλληλεγγύη. 		
Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα: (Πρόγραμμα Σπουδών)	<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> περιγράψουν τον θάνατο ως χωρισμό, ερμηνεύουν τον θάνατο και την Ανάσταση στη χριστιανική διδασκαλία, αναστοχάζονται την αντιμετώπιση του θανάτου ως στοιχείου της ζωής στη θρησκεία. 		
Μέθοδος:	Διερευνητική		
Προετοιμασία:	<ul style="list-style-type: none"> Αναζήτηση και εκτύπωση από τον ημερήσιο τύπο και το διαδίκτυο ειδήσεων που αναφέρονται σε κάποιο ατύχημα, θάνατο, χωρισμό κλπ. (Περιγράφοντας). Δημιουργία φύλλου εργασίας με κείμενα και ερωτήσεις για διδακτικά βήματα 1, 2, 3,4 (Περιγράφοντας, Εφαρμόζοντας, Διερευνώντας, Αναπλαισιώνοντας). Προετοιμασία σταθμών για τροχιά μάθησης στο διδακτικό βήμα 3: Προετοιμασία επιφάνειας εργασίας (π.χ. δύο ενωμένα θρανία) για κάθε σταθμό με το υλικό που χρειάζεται να επεξεργαστούν οι μαθητές (Διερευνώντας). 		
2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ			
	Χρόνος	Διδακτικά βήματα	Δραστηριότητες Στρατηγικές & Τεχνικές διδασκαλίας
1	15΄	Παρουσιάζοντας	<i>Εμπειρίες χωρισμού και απουσίας.</i>

			<p>Μοιράζονται στους μαθητές αποσπάσματα από εφημερίδες ή ειδησεογραφικές ιστοσελίδες με θέμα ειδήσεις για ατυχήματα, διαζύγια, θάνατο κάποιου κλπ.</p> <p>Οι μαθητές θα διαβάσουν και θα επεξεργαστούν τα αποσπάσματα με την τεχνική διδασκαλίας «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»:</p> <p>Ο εκπαιδευτικός θέτει τα ακόλουθα ερωτήματα:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ποιοι επηρεάζονται από αυτόν τον θάνατο / χωρισμό; - Τι συνέπειες έχει στη ζωή τους; - Πώς αισθάνονται; <p>Κάθε μαθητής στοχάζεται ατομικά γύρω από τα παραπάνω ερωτήματα για περίπου 2 λεπτά. Στη συνέχεια συζητά για 3 λεπτά τις σκέψεις του με τον διπλανό του και διαμορφώνει μαζί του κοινές απόψεις που εκφράζουν και τους δύο. Όλες οι ομάδες μαθητών παρουσιάζουν τις σκέψεις τους στην ολομέλεια της τάξης. Ακολουθεί σύντομη συζήτηση.</p>
2	25'	Εφαρμόζοντας	<p><i>Θάνατος στη φύση, στη μυθολογία, στη λογοτεχνία, στην τέχνη, στον σύγχρονο στοχασμό.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Μέθοδος διδασκαλίας: «Βάζοντας τίτλους» σε Ομαδοσυνεργασία. <p>Οι μαθητές θα πρέπει να μοιραστούν σε ομάδες (ιδανικά των τεσσάρων ή πέντε ατόμων) και να αποφασίσουν μεταξύ τους ποιο ρόλο θα αναλάβει ο καθένας (συντονιστής, γραμματέας, παρουσιαστής, εκπρόσωπος, αναγνώστης). Μοιράζονται στις ομάδες λογοτεχνικά κείμενα με θέμα τον θάνατο, τον χωρισμό κλπ. (βλ. φύλλο εργασίας 1). Οι ομάδες καλούνται να διαβάσουν τα κείμενα και να βάλουν τίτλους ανάλογα με το περιεχόμενο (π.χ. ξενιτιά, πνευματικός θάνατος, χωρισμός κλπ). Συνεργάζονται για 10 λεπτά περίπου, ενώ ο γραμματέας κάθε ομάδας καταγράφει τις απαντήσεις. Στη συνέχεια καλούνται οι εκπρόσωποι των ομάδων να παρουσιάσουν τις απαντήσεις τους στην ολομέλεια της τάξης.</p> <p>Αξιολόγηση: Ερμηνεία του θανάτου ως χωρισμού.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Συζήτηση στην ολομέλεια: Υπάρχει θάνατος πριν τον θάνατο;
3	30'	Διερευνώντας	<p><i>Θάνατος και Ανάσταση στα βιβλικά και πατερικά κείμενα.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ομαδοσυνεργασία με τεχνική διδασκαλίας «Τροχιά της μάθησης». <p>Στην τάξη δημιουργούνται «γωνιές» που αποτελούν τους «σταθμούς», όπου τοποθετείται το υλικό με το οποίο θα εργαστούν οι μαθητές σε ομάδες (βλ. φύλλο εργασίας 2). Οι ομάδες περνούν από τους σταθμούς κυκλικά και επεξεργάζονται με φυλλάδιο εργασίας (βλ. φύλλο εργασίας 2 «ερωτήσεις σταθμών») πολυτροπικά κείμενα:</p> <p>1ος σταθμός: Βιβλική περικοπή Ανάστασης Λαζάρου (Ιω 11, 1-46). 2ος σταθμός: Εικόνα «Εις Άδου Κάθοδος». 3ος σταθμός: Βιβλική περικοπή της εμφάνισης του Ιησού στο Θωμά (Ιω 20, 24-29). 4ος σταθμός: Κατηχητικός λόγος του Ιωάννου του Χρυσοστόμου. 5ος σταθμός: Προφητεία Ιεζεκιήλ (Ιεζ 37, 1-14).</p> <p>Αξιολόγηση: Ερμηνεία του θανάτου υπό το πρίσμα της Ανάστασης σύμφωνα με τη χριστιανική πίστη και διδασκαλία.</p>

			<ul style="list-style-type: none"> • Όταν ολοκληρωθεί η περιήγηση στους σταθμούς, ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια: <ul style="list-style-type: none"> - Ποια είναι η χριστιανική διδασκαλία για τον θάνατο και την Ανάσταση;
4	10'	Αναπλαισιώνοντας	<p><i>Ο θάνατος στη θεολογική και θρησκευτική γλώσσα.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Τεχνική διδασκαλίας: «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)» και «τοποθέτηση απέναντι στα κείμενα». <p>Οι μαθητές αρχικά ατομικά και στη συνέχεια σε ζευγάρια επεξεργάζονται μικρά κείμενα (βλ. φύλλο εργασίας 3) με τις ερωτήσεις: Τι μου αρέσει; Τι με αγγίζει; Τι με προβληματίζει;</p> <p>Αξιολόγηση: Σύνδεση του θανάτου με το κακό και την αμαρτία.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Συζήτηση στην ολομέλεια: <ul style="list-style-type: none"> - Πώς μπήκε ο θάνατος στη ζωή του ανθρώπου; - Πώς συνδέεται ο θάνατος με την αμαρτία;
5	10'	Αξιολογώντας	<p><i>Ο θάνατος ως στοιχείο της ζωής.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Τεχνική διδασκαλίας: «Σκοινί της μπουγάδας» <p>Ο καθηγητής κρεμάει ένα σκοινί από τη μια μεριά της τάξης ως την άλλη. Μοιράζει χαρτάκια στους μαθητές και λέει:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Αν φύγει ξαφνικά ένας φίλος, τι θα του λέγατε; Ένα χελιδόνι θα του μεταφέρει τα λόγια σας από το σκοινί της μπουγάδας. <p>Οι μαθητές γράφουν στα χαρτάκια μια – δυο προτάσεις και τα κρεμάνε με μανταλάκια στο σκοινί (επώνυμο ή ανώνυμο). Κλείνοντας αυτήν τη δραστηριότητα, ο εκπαιδευτικός θέτει το παρακάτω ερώτημα για ατομική περισυλλογή:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Σκεφτείτε τα πρόσωπα που συναντήσατε σήμερα. Αν ξέρατε ότι ήταν η τελευταία φορά που τα συναντήσατε, θα λέγατε ή θα κάνατε κάτι διαφορετικό γι' αυτά; <p>Αξιολόγηση: Συσχέτιση της αντιμετώπισης του θανάτου σε σχέση με τη ζωή στο πλαίσιο της θρησκείας.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Συζήτηση στην ολομέλεια: <ul style="list-style-type: none"> - Ποια μπορεί να είναι η αντιμετώπιση του θανάτου για κάποιον που πιστεύει και για κάποιον που δεν πιστεύει;

4. ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΠΗΓΕΣ/ΥΛΙΚΟ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μύθος Περσεφόνης. Φιλοσοφικά και πατερικά κείμενα για τον θάνατο
- Αφήγηση της Γενέσεως / Χριστός Ανέστη
- Ηχογράφιση από εξόδιο ακολουθία ή υμνογραφία ή / και κείμενο σε μετάφραση
- Οπτικοακουστικό αρχείο της ΕΡΤ, ντοκιμαντέρ με μοιρολόγια
- Έργα τέχνης με θέμα το θάνατο
- Διονύσιος Σολωμός, *Η Ξανθούλα, προς τον Γεώργιον δε Ρώσσην* (μελοποίηση από Νίκο Ξυδάκη)
- Γεώργιος Βιζυηνός, *Επί του τάφου του πατρός μου* (μελοποίηση από Νίκο Ξυδάκη)
- Guy (Michel) Saunier, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια: Τα μοιρολόγια*, Νεφέλη
- Σωκράτης Κουγέας, *Τραγούδια του κάτω κόσμου*, Το Ροδακίό
- Διδακτικά εγχειρίδια Θρησκευτικών (2014) για τα βιβλικά κείμενα και τις εικόνες:
  1. Β' Γυμνασίου, σσ. 104 -106 (Η Ανάσταση του Λαζάρου).
  2. Β' Γυμνασίου, σσ. 124-128 («Τετέλεσται» Η σταύρωση και η ταφή του Ιησού).
  3. Β' Γυμνασίου, σσ. 129-132 («Χριστός Ανέστη»).

4. Β΄ Γυμνασίου, σσ. 133-136 («Πάσχα μέγα, Πάσχα των πιστών!»).
  5. Α΄ Λυκείου, σσ. 65-68 («Θανάτου εορτάζομεν νέκρωσιν»).
  6. Γ΄ Λυκείου, σσ. 183- 191 («Ο χριστιανός μπροστά στον θάνατο»).
- Μοιρολόγια: http://www.myriobiblos.gr/afieromata/dimotiko/politis_texts.html.

Περαιτέρω βιβλιογραφία για τον καθηγητή και προτεινόμενα κείμενα για επιλογή αποσπασμάτων (ενδεικτικά):

1. Bloom, A. (2002). *Ο θάνατος ως κέρδος*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω.
2. Saunier Γ. (1999). *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια: Τα μοιρολόγια*. Αθήνα: Νεφέλη.
3. Sherrard, Ph. (2008). *Θάνατος και Ανάσταση της ιερής κοσμολογίας*. Μτφρ. Π. Σουλτάνης. Αθήνα: Εν πλω.
4. Γιόνας, Χ. (2001). *Η έννοια του Θεού μετά το Άουσβιτς: Μία από Ιουδαίων φωνή*. Μτφρ. Ν. Σαμοθράκη και Κ. Μαντέλλου. Αθήνα: Αρμός.
5. Κλεμάν, Ολ. (1990). *Η Θεολογία μετά τον Θάνατο του Θεού*. Αθήνα: Δωδώνη
6. Κουγέας Σ. (2000). *Τραγούδια του κάτω κόσμου*. Αθήνα: Το Ροδακινό.
7. Μητρ. Μεσογαίας Νικολάου, (2009). *Εκεί που δε φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
8. Πιομπίνος, Φ.(2006). *Σπουδή Θανάτου*. Αθήνα: Μαΐστρος.
9. Σμέμαν, Αλ. (2004). *Έσχατος εχθρός καταργείται ο θάνατος*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω.
10. Φάρος, Φ. (2013). *Το Πένθος*. Αθήνα: Αρμός.
11. Φρομ Έ. (1977). *Η ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας*. Μτφρ. Τ. Μαστοράκη, Αθήνα: Μπουκουμάνης.

Χρήσιμες ιστοσελίδες:

- [Ανάσταση Λαζάρου: http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7193?locale=el](http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7193?locale=el)
- <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7194?locale=el>
- Μέριμνα: Μη κερδοσκοπική εταιρία με κύριο σκοπό τη φροντίδα παιδιών και οικογενειών που αντιμετωπίζουν μια σοβαρή αρρώστια, μια απώλεια ή το θάνατο <http://www.merimna.org.gr>
- Γαλιλαία: Μονάδα ανακουφιστικής φροντίδας ασθενών σε τελικό στάδιο <http://www.galilee.gr/el>

5. ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ*

ΘΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ Βελτίωσης:

-----
*Ο αναστοχασμός είναι μία διαδικασία που γίνεται μετά το πέρας της διδασκαλίας, για να αποτυπώσει/διερευνήσει τι πήγε καλά και τι όχι κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της, με απώτερο σκοπό τη βελτίωσή της στο μέλλον.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1 (για το διδακτικό βήμα «εφαρμόζοντας»): Α Λυκείου, 5.1,

Θάνατος

Ομαδοσυνεργασία: Μοιράστε, σε 1 λεπτό, τους παρακάτω ρόλους και αρμοδιότητες στην ομάδα σας:

Συντονιστής συζήτησης: Συντονίζει τη συζήτηση ανάμεσα στα μέλη της ομάδας. **Γραμματέας ομάδας:** Γράφει τις εργασίες της ομάδας σε κόλλα χαρτί με τα ονόματα των μελών στο πάνω μέρος.

Παρουσιαστής ομάδας: Παρουσιάζει στο τέλος τις εργασίες της ομάδας.

Εκπρόσωπος ομάδας: Απευθύνεται στον εμπυχωτή εκ μέρους της ομάδας.

Αναγνώστης ομάδας: Διαβάζει το Φύλλο Εργασίας και τα κείμενα σε όλη την ομάδα.

Διαβάστε τα παρακάτω λογοτεχνικά κείμενα και βρείτε ποιο είναι το κεντρικό τους θέμα. Έχετε 8 λεπτά.

Αλησμονώ και χαίρομαι (Δημοτικό Ηπείρου)

Αλησμονώ και χαίρομαι, θυμάμαι και δακρύζω
θυμήθηκα την ξενιτιά και θέλω να πηγαίνω.
Σήκω, μάνα μ' και ζύμωσε καθάριο παξιμάδι
να πάρει ο γιος στη στράτα του στης ξενιτιάς το δρόμο.
Με δάκρυα βάζει το νερό με πόνους το ζυμώνει
και με τα αναστενάγματα βάνει φωτιά στο φούρνο.
Άργησε φούρνε να καείς και συ ψωμί να γένεις
για να περάσει ο κερατζής* κι ο γιος μου ν' απομείνει.

*κερατζής = ο άνθρωπος που διέθετε άλογα και μετέφερε εμπορεύματα και ανθρώπους, έναντι αμοιβής.

Ένα βράδυ στο σταθμό (Μαρία Πολυδούρη)

Τι θλιβερό πράμα ο Σταθμός,
που μόλις να 'χει φύγει το τρένο.
Ούτε στιγμή, μόλις που εδώ
στις ράγιες του βαριά σταματημένο
και πηγαινόρχονταν γοργά,
ανίδα γελώντας ταξιδιώτες.
Κι όσοι που μείνανε κι αυτοί
δεν έχουνε την όψη τους σαν τότες.
Η άδεια θέση κ' η σιωπή
μεσ' στο Σταθμό που του 'φυγε το τρένο.
Κι αυτοί που μείνανε σκορπούν
κ' έχουν το βήμα το αποφασισμένο
όσων τη μοίρα ακολουθούν.
Κάθε φορά τους φεύγει κι από κάτι
και κείνοι μένουν στο Σταθμό
λυγίζοντας το θολωμένο μάτι.
Στρέφουν στα ίδια θαρρετοί
δήθεν κ' η πλάτη τους κυρτώνει πίσω.

Καταραμένε χωρισμέ,
όμως και σένα απόψε θα αγαπήσω.
Γιατί το "χαίρε" ήταν γλυκό
καθώς το χέρι σειόταν στον αέρα,

απ' το μαντίλι πιο λευκό
κι απ' τον ανθό, σα φως που έφευγε πέρα,
που δεν το είχα δει ποτέ,
τόσο γαλήνια ωραίο τ' όραμά σου.
Καταραμένε χωρισμέ,
μου τρέμουν τα χείλη στ' όνομά σου.

Επί του τάφου του πατρός μου (Γ. Βιζυηνός)

Ξύπνα, πατέρα! χαραυγή
τον ουρανό χρυσώνει,
κι' όλη ξυπνά η μαύρη γη.
Ξύπνα και συ με την Αυγή, ν' ακούσουμε τ'
αηδόνι.

Με τη μητέρα μία ψυχή,
σε κάθε τέτοιαν ώρα
πετούσατε στην προσευχή.
Γιατί κοιμάσαι τώρα;

Είναι το όνειρο μακρύ
που βλέπεις εδώ πέρα;
Κοιμήθηκες, κι ήμουν μικρό,
κι ως να τελειώσει το πικρό, ετράνεψα, πατέρα!

Θυμάσαι; Μου 'κλεψες φιλί
μια μέρα παιχνιδιάρη,
και μου 'πες Άφτερο πουλί,
χρειάζεσαι καιρό πολύ να γίνεις παλληκάρι.

'Ηρθ' ο καιρός. Να 'μαι τρανό!
Δες με, καλέ πατέρα,
Σου τράνεψα, μα ... ορφανό!
Στο δρόμο, που συχνά περνώ, με είπανε μια
μέρα.

Πες μου, πατέρα, την αυγή,
που καίει το λιβάνι
η μάνα και μοιρολογεί,
Η μυρωδιά περνά τη γη; Μπορεί να σε ζεστάνει;

Το βράδυ που 'ρχομαι γοργά
κι ανάφτω το καντήλι
το ξέρεις πως τ' ανάφτω 'γώ;
Ξύπνα, πατέρα! Θα καώ, σαν λυχναριού φυτίλι!

Με φώναζες να κοιμηθώ
στο σπλαχνικό πλευρό σου.
Έλα, μικρό, να ζεσταθώ.
Κι εγώ πετούσα να χωθώ στον κόρφο το γλυκό
σου.

Τώρα, πατέρα, στην πικρή
τη γη τη χιονισμένη,
στην κρύα κλίνη τη μικρή,
αυτή τη νύχτα, πες μου ποιος σε ζεσταίνει; ...

Θέλεις εγώ ν' αποκριθώ;
Κανείς, καμιάν ημέρα!
Μα ήρθα εγώ για να χωθώ
Στον κόρφο σου να κοιμηθώ, να 'σαι ζεστός,
πατέρα

De Profundis (Όσκαρ Ουάιλντ) [Ο συγγραφέας περιγράφει εμπειρίες απ' την φυλακή]

«Ο πόνος είναι μια στιγμή με πολύ μεγάλη διάρκεια. Δε χωρίζεται σε εποχές. Διακρίνεται μόνο από μια ποικιλία μορφών και την περιοδικότητα της εμφάνισής τους. Σ' εμάς εδώ, ο χρόνος δεν πορεύεται ευθύγραμμα, αλλά κυκλικά. Περιστρέφεται αέναα γύρω από ένα κέντρο οδύνης. Η παραλυτική ακινησία μιας ζωής ρυθμισμένης ως την τελευταία λεπτομέρεια σύμφωνα με απαρέγκλιτους κανόνες – τρώμε, πίνουμε, πλαγιάζουμε και προσευχόμαστε, ή τουλάχιστον γονατίζουμε με πρόθεση να προσευχηθούμε, υπακούοντας στους αλύγιστους νόμους ενός άκαμπτου τυπικού – αυτή η απόλυτη ακινησία, που κάνει την κάθε μέρα ολόιδια με τις δίδυμες αδελφές της, μοιάζει να ενσταλάζει τη στασιμότητα ακόμη και στις δυνάμεις του έξω κόσμου, που κύριο γνώρισμα έχουν την ακατάπαυστη κίνηση και εναλλαγή. Για τον καιρό της σποράς και τη συγκομιδής, για τους θεριστές που σκύβουν πάνω απ τα στάχυα, τους τρυγητές που περνοδιαβαίνουν ανάμεσα στα κλήματα, τη χλόη των περιβολιών που ασπρίζει απ' τα πεσμένα ανθάκια ή τους καρπούς – για όλ' αυτά εμείς δεν ξέρουμε, δεν μπορούμε να ξέρουμε τίποτα.»

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2 (για το διδακτικό βήμα «διερευνώντας»): Α Λυκείου, 5.1,

Θάνατος

Διατηρώντας τους ρόλους της ομαδοσυνεργασίας τού προηγούμενου βήματος, περάστε με την ομάδα σας από κάθε σταθμό της 'τροχιάς της μάθησης' και απαντήστε με μία – δύο φράσεις στις ερωτήσεις του φυλλαδίου γραπτώς. Σε κάθε σταθμό μπορείτε να μείνετε 5 λεπτά.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑΘΜΩΝ «ΤΡΟΧΙΑΣ ΜΑΘΗΣΗΣ»:

Σταθμός 1^{ος}:

Αφού διαβάσετε το περιστατικό της Ανάστασης του Λαζάρου, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Ποιες λέξεις- φράσεις αποκαλύπτουν τα συναισθήματα των ανθρώπων απέναντι στον θάνατο του φίλου τους; Τι φανερώνουν;

.....

- Γιατί νομίζετε ότι δακρύζει ο Ιησούς;

.....

- Ποια φράση του Χριστού κατά τη γνώμη σας παρηγόρησε περισσότερο τη Μάρθα και γιατί;

.....

.....

Σταθμός 2^{ος}:

Αφού παρατηρήσετε την εικόνα της Ανάστασης του Χριστού, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Ποιο κομμάτι/λεπτομέρεια της εικόνας θα ξεχωρίζατε και γιατί;

.....

.....

- Γιατί η εικόνα της Ανάστασης του Χριστού ονομάζεται 'εις Άδου Κάθοδος';

.....

.....

Σταθμός 3^{ος}:

Αφού διαβάσετε το περιστατικό της εμφάνισης του Ιησού στο Θωμά, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Γιατί ο Θωμάς δεν πιστεύει τους φίλους του όταν του μιλάνε για την Ανάσταση;

.....

.....

- Τι είναι αυτό που τον έπεισε τελικά;

.....

Σταθμός 4^{ος}:

Αφού διαβάσετε τον Κατηχητικό λόγο του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Ποιες λέξεις σύμφωνα με τον Χρυσόστομο καταργούνται στον αναστημένο κόσμο;

.....

- Γιατί η Ανάσταση του Χριστού είναι η αρχή της ανάστασης των ανθρώπων;

.....

Σταθμός 5^{ος}:

Αφού διαβάσετε την προφητεία του Ιεζεκιήλ, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Τι φανερώνει αυτό το κείμενο για τη σχέση Θεού και ανθρώπινου σώματος;

.....

.....

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2 (για το διδακτικό βήμα «διερευνώντας»): Α Λυκείου, 5.1, Θάνατος

1^{ος} Σταθμός

Η Ανάσταση του Λαζάρου (Ιω. 11, 1-54)

- 1 Κάποιος που λεγόταν Λάζαρος, αρρώστησε. Ήταν από τη Βηθανία...
- 3 Έστειλαν... οι αδερφές του μήνυμα στον Ιησού, και του έλεγαν: "Κύριε, ο αγαπημένος σου φίλος είναι άρρωστος"...
- 5 Ο Ιησούς αγαπούσε τη Μάρθα και την αδερφή της, καθώς και τον Λάζαρο...
- 17 Όταν... έφτασε ο Ιησούς, ο Λάζαρος βρισκόταν κιόλας τέσσερις μέρες στο μνήμα.
- 18 Η Βηθανία ήταν κοντά στα Ιεροσόλυμα...
- 19 Πολλοί από τους Ιουδαίους της πόλης είχαν έρθει στη Μάρθα και στη Μαρία, να τις παρηγορήσουν για τον θάνατο του αδερφού τους.
- 20 Όταν όμως η Μάρθα έμαθε ότι έρχεται ο Ιησούς, πήγε να τον προϋπαντήσει, ενώ η Μαρία έμεινε στο σπίτι.
- 21 Είπε τότε η Μάρθα στον Ιησού: "Κύριε, αν ήσουν εδώ, ο αδερφός μου δεν θα πέθαινε.
- 22 Ξέρω όμως πως και τώρα, ό,τι κι αν ζητήσεις από τον Θεό, ο Θεός θα σου το δώσει".
- 23 "Ο αδερφός σου θα αναστηθεί", της λέει ο Ιησούς.
- 24 "Ξέρω πως θα αναστηθεί, όταν θα γίνει η ανάσταση στην έσχατη ημέρα", του απάντησε η Μάρθα.
- 25 Τότε ο Ιησούς της είπε: "Εγώ είμαι η ανάσταση και η ζωή' εκείνος που πιστεύει σ' εμένα, κι αν πεθάνει, θα ζήσει'
- 26 και καθένας που ζει και εμπιστεύεται σ' εμένα δεν θα πεθάνει ποτέ. Το πιστεύεις αυτό;"
- 27 "Ναι, Κύριε", του λέει, "εγώ το έχω πιστέψει πως εσύ είσαι ο Χριστός, ο Υιός του Θεού, που περιμέναμε να 'ρθει στον κόσμο".
- 28 Αφού τα είπε αυτά, έφυγε και ειδοποίησε κρυφά την αδερφή της τη Μαρία, λέγοντας: "Ο Διδάσκαλος έφτασε και σε ζητάει".
- 29 Εκείνη, μόλις το άκουσε, σηκώθηκε γρήγορα και έτρεχε να πάει κοντά του...
- 31 Οι Ιουδαίοι που ήταν στο σπίτι και την παρηγορούσαν... την ακολούθησαν...
- 32 Η Μαρία όμως, όταν ήρθε εκεί που ήταν ο Ιησούς, καθώς τον αντίκρισε, έπεσε στα πόδια
- 33 του...Ο Ιησούς, όταν την είδε να κλαίει, να κλαίνε και οι Ιουδαίοι που είχαν έρθει μαζί της, λυπήθηκε βαθιά και ταράχτηκε.
- 34 "Πού τον έχετε βάλει;" τους ρώτησε. Του λένε: "Κύριε, έλα και δες".
- 35 Ο Ιησούς δάκρυσε.
- 36 "Δες πόσο τον αγαπούσε!" έλεγαν οι Ιουδαίοι...
- 38 Ο Ιησούς, παραγμένος πάλι και θλιμμένος μέσα του, έρχεται στο μνήμα. Αυτό ήταν μια σπηλιά που την είσοδό της την έφραζε μια μεγάλη πέτρα.
- 39 Λέει ο Ιησούς: "Βγάλτε την πέτρα". Του λέει η Μάρθα...: "Κύριε, τώρα πια θα μυρίζει άσχημα, γιατί είναι τέσσερις μέρες στο μνήμα".
- 40 Της λέει ο Ιησούς: "Δεν σου είπα πως, αν πιστέψεις, θα δεις τη δύναμη του Θεού;"
- 41 Έβγαλαν λοιπόν την πέτρα από το μνήμα του νεκρού. Τότε ο Ιησούς σήκωσε τα μάτια ψηλά και προσευχήθηκε.
- 43 (Υστερα) κραύγασε με φωνή δυνατή: "Λάζαρε, έλα έξω!"
- 44 Βγήκε ο νεκρός με δεμένα τα πόδια και τα χέρια ... και το πρόσωπό του ήταν περιτυλιγμένο ... Τους λέει τότε ο Ιησούς: "Λύστε τον και αφήστε τον να περπατήσει".
- 45 Πολλοί από τους Ιουδαίους, αυτοί που είχαν έρθει να επισκεφτούν τη Μαρία και είχαν δει τι έκανε ο Ιησούς, πίστεψαν σ' αυτόν.
- 46 Μερικοί όμως από αυτούς... πήγαν στους Φαρισαίους και τους είπαν αυτά που έκανε ο Ιησούς.
- 47 Συγκάλεσαν τότε οι αρχιερείς και οι Φαρισαίοι συμβούλιο και έλεγαν: "Τι θα κάνουμε; Πολλά σημεία κάνει αυτός ο άνθρωπος.
- 48 Αν τον αφήσουμε να συνεχίσει έτσι, όλοι θα πιστέψουν σε αυτόν και τότε θα επέμβουν οι Ρωμαίοι και θα καταστρέψουν και τον Ναό μας και το έθνος μας".
- 53 Από εκείνη λοιπόν την ημέρα αποφάσισαν να τον θανατώσουν.
- 54 Γι' αυτό ο Ιησούς... έφυγε από κει και πήγε στην περιοχή κοντά στην έρημο, σε μια πόλη που την έλεγαν Εφραίμ. Εκεί έμεινε μαζί με τους μαθητές του.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2 (για το διδακτικό βήμα «διερευνώντας»): Α Λυκείου, 5.1, Θάνατος

2ος Σταθμός

Η εικόνα της Ανάστασης του Χριστού («εις Άδου κάθοδος» Μαν. Πανσέληνου, Πρωτάτο Αγίου Όρους)

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2 (για το διδακτικό βήμα «διερευνώντας»): Α Λυκείου, 5.1, Θάνατος

3ος Σταθμός

Ο Ιησούς εμφανίζεται στον Θωμά

24. Ο Θωμάς, ένας από τους δώδεκα, ο ονομαζόμενος Δίδυμος, δεν ήταν μαζί τους όταν ήρθε ο Ιησούς.

25. Του είπαν λοιπόν οι άλλοι μαθητές, «Είδαμε τον Κύριο». Αυτός τους είπε «Εάν δεν δω στα χέρια του το σημάδι από τα καρφιά και δεν βάλω το δάκτυλό μου στο σημάδι από τα καρφιά και δεν βάλω το χέρι μου στην πλευρά του, δεν θα πιστέψω».

26. Ύστερα από οκτώ ημέρες ήταν πάλι μαζί μέσα στο σπίτι οι μαθητές του και ο Θωμάς μαζί τους. Έρχεται ο Ιησούς, ενώ οι πόρτες ήταν κλειστές, στάθηκε στη μέση και είπε «Ειρήνη να είναι μαζί σας».

27. Έπειτα λέει στο Θωμά, «Φέρε το δάκτυλό σου εδώ και κοίταξε τα χέρια μου και φέρε το χέρι σου και βάλε το στην πλευρά μου και μη γίνεσαι άπιστος, αλλά πιστός».

28. Ο Θωμάς του αποκρίθηκε, «Ο Κύριός μου και ο Θεός μου».

29. Ο Ιησούς του λέει, «Επειδή με είδες, πίστεψες. Μακάριοι είναι εκείνοι που δεν με είδαν και όμως πίστεψαν».

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2 (για το διδακτικό βήμα «διερευνώντας»): Α Λυκείου, 5.1, Θάνατος

4ος Σταθμός

Κατηχητικός λόγος Ιωάννου του Χρυσοστόμου:

«Κανένας πια να μη θρηνεί τη φτώχεια του, γιατί τώρα έγινε φανερή η Βασιλεία του Θεού, εκείνη που προσφέρεται σ' όλους εξίσου. Κανένας να μην κλαίει πια τα πταίσματά του, γιατί συγχώρησή μας είναι ο Αναστημένος. Κανένας ας μη φοβάται πια το θάνατο, γιατί ο θάνατος του Σωτήρα μας μας ελευθέρωσε από το θάνατο και τη φθορά.

Γιατί αν κι ο Σωτήρας μας κρατήθηκε από το θάνατο, τελικά τον εξαφάνισε. Ο Κύριός μας που κατέβηκε στον άδη άρπαξε κι ανέσυρε μαζί Του όσους κρατούσε ο άδης. Ο Κύριος πίκρανε τον άδη, όταν εκείνος ο παμφάγος Τόν κατάπιε. Κι αυτό ήταν που προβλέποντας το παλιά ο προφήτης Ησαΐας είχε βροντοφωνήσει: «Χριστέ μου, όταν ο άδης εκεί κάτω στο σκοτάδι σε συνάντησε, πικράνθηκε». Και πολύ σωστά πικράνθηκε, γιατί από τότε καταργήθηκε. Πικράνθηκε γιατί ξεγελάστηκε. Πικράνθηκε γιατί θανατώθηκε. Πικράνθηκε γιατί έχασε πια την εξουσία του. Πικράνθηκε γιατί ο ίδιος τώρα υποδουλώθηκε.

Εκείνος, καθώς νόμιζε, είχε λάβει σώμα θνητό και βρέθηκε απρόσμενα μπροστά σε Θεό.

Εκείνος είχε πάρει χώμα από τη γη και συνάντησε Θεό, που είχε κατεβεί από τον ουρανό. Εκείνος είχε πάρει ένα σώμα ορατό και καταισχύνηκε από τον Αόρατο.

Πού είναι, λοιπόν, Άδη, η νίκη σου;

Αναστήθηκε ο Χριστός και έχεις πια οριστικά κατανικηθεί!

Αναστήθηκε ο Χριστός και οι δαίμονες έχουν στα βάραθρα της απώλειας γκρεμιστεί!

Αναστήθηκε ο Χριστός και χαίρονται οι Άγγελοι!

Αναστήθηκε ο Χριστός και η ζωή παντού βασιλεύει!

Αναστήθηκε ο Χριστός

και δεν θα μείνει πια κανένας νεκρός στο μνήμα!

Γιατί με την Ανάστασή Του ο Χριστός έγινε η αρχή της αναστάσεως όλων όσων έχουν κοιμηθεί.

Σ' Αυτόν ανήκει η δόξα και η εξουσία στους απέραντους αιώνες. Αμήν».

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2 (για το διδακτικό βήμα «διερευνώντας»): Α Λυκείου, 5.1, Θάνατος

5ος Σταθμός

Προφητεία Ιεζεκιήλ (Ιεζ 37, 1-14)

«Ο Κύριος μου προσέφερε με την παρουσία του χείρα βοήθειας και με έβγαλε ο Κύριος με πνευματικό τρόπο έξω από τον εαυτό μου και με τοποθέτησε ανάμεσα σε μια πεδιάδα, που ήταν γεμάτη από ανθρώπινα οστά. Και με έφερνε γύρω - γύρω από αυτά τα οστά και είδα ότι ήταν πάρα πολλά και γέμιζαν ολόκληρη την επιφάνεια της πεδιάδας. Ήταν δε ολότελα ξηρά. Και ο Κύριος μου είπε: Υιέ ανθρώπου, είναι δυνατόν να γεμίσουν και πάλι με ζωή αυτά τα ξηρά οστά; Και απάντησα: Κύριε, Κύριε, Εσύ γνωρίζεις την απάντηση σε αυτά τα πράγματα. Και μου είπε πάλι: Να μιλήσεις ως προφήτης σε αυτά τα οστά και να τους πεις: Εσείς, τα ξηραμένα οστά ακούσατε τον λόγο του Κυρίου. Ο Κύριος λέει τα εξής σε αυτά τα οστά. Να, που εγώ θα φέρω μέσα σας πνεύμα ζωής και θα σας δώσω νεύρα και θα αναπτύξω επάνω σας σάρκα και θα καλύψω επάνω σας δέρμα και θα σας δώσω τη ζωοποιό μου πνοή και έτσι θα ζήσετε. Και έτσι θα αναγνωρίσετε πως εγώ είμαι ο Κύριος της ζωής. Και μίλησα, ως προφήτης, σύμφωνα με την εντολή του Κυρίου. Και ενώ ο προφητικός λόγος μου προσφερόταν και διαρκούσε, έγινε ξαφνικά μεγάλος σεισμός και τα σκορπισμένα κομμάτια από τα οστά, άρχισαν να πλησιάζει το ένα το άλλο με αρμονικό τρόπο, ώστε να γίνει η μεταξύ τους σύνδεση και ένωση. Και είδα με μεγάλη έκπληξη και να! Που φύτρωναν επάνω τους νεύρα και σάρκες και τα κάλυπτε επάνω τους μία επιφάνεια με δέρμα. Αλλά πνεύμα ζωής δεν υπήρχε σε αυτά. Και ο Κύριος μου είπε: Πες, λόγο προφητικό στο πνεύμα, προφήτευσε υιέ ανθρώπου και πες στο πνεύμα: Ο Κύριος λέγει τα εξής: Από τα τέσσερα σημεία των ανέμων (πνευμάτων) να έλθει το ζωοποιό πνεύμα και να φυσήσει σε αυτούς τους νεκρούς για να ζήσουν. Και ελάλησα τον προφητικό λόγο σύμφωνα με την εντολή του Κυρίου και εισήλθε σε αυτούς (άψυχα σώματα) το πνεύμα της ζωής και έγιναν ζώντες και στάθηκαν στα πόδια τους και ήταν όλοι μαζί αναρίθμητο πλήθος... Ο Κύριος λέει τα εξής: Να, εγώ θα ανοίξω τους τάφους σας και θα σας φέρω στη γη του Ισραήλ, όταν θα ανοίξω τους τάφους σας και θα βγάλω ζωντανούς από τους τάφους ολόκληρο τον λαό μου. Και πραγματικά θα σας δώσω το πνεύμα μου θα ζωντανέψετε και θα σας επαναφέρω στην χώρα σας και θα αναγνωρίσετε πως εγώ είμαι ο Κύριος. Θα πραγματοποιήσω όλα αυτά, που σας υποσχέθηκα με το λόγο μου, λέγει ο Κύριος.»

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3 (για το διδακτικό βήμα «Αναπλασιώνοντας»): Α Λυκείου, 5.1,

Θάνατος

Διάβασε τα παρακάτω κείμενα μόνος σου και στοχάσου γύρω από τα παρακάτω ερωτήματα για τρία λεπτά:

- Τι μου αρέσει;
- Τι με αγγίζει;
- Τι με προβληματίζει;...

Α. «[λέει ο Θεός στον Αδάμ]...από το δέντρο της γνώσης του καλού και του κακού, όμως, δεν θα φας απ' αυτό· επειδή, την ίδια ημέρα που θα φας απ' αυτό, θα πεθάνεις οπωσδήποτε.»

Γένεσις, 2, 17

Β. «Κερδίζει [ο άνθρωπος] όμως κάτι κι εδώ: το θάνατο και τη διακοπή της αμαρτίας, ώστε να μην είναι αθάνατο το κακό· και η τιμωρία γίνεται φιλανθρωπία.»

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος εις τα Θεοφάνεια, ΡG, 36: 333

Γ. «Πού είναι ο Θεός; ... Θα σας πω. Τον έχουμε σκοτώσει - εσείς κι εγώ! Όλοι είμαστε οι δολοφόνοι του!... Πώς το κάναμε αυτό; ...Προς τα πού κινούμαστε; Μακριά από όλους τους ήλιους; ...Δεν ακούμε τίποτα εκτός από το θόρυβο των νεκροθαφτών... θάβουν το Θεό; Δεν μυρίζουμε τίποτα... μόνο τη θεία αποσύνθεση;

Ο Θεός είναι νεκρός!... παραμένει νεκρός!... τον έχουμε σκοτώσει!»

Φρήντριχ Νίτσε

Δ. «Όποιος καθημερινά συλλογίζεται το θάνατο και λέει στον εαυτό του, «Μόνο τη σημερινή μέρα έχω να ζήσω σ' αυτόν τον κόσμο», αυτός ποτέ δεν θ' αμαρτήσει ενώπιον του Θεού»

Γεροντικό (αββάς Ησαΐας)

Στη συνέχεια, έχεις άλλα 3 λεπτά για να συζητήσεις με τον διπλανό σου τις σκέψεις σας. Διαμορφώστε μαζί κοινές απόψεις και προβληματισμούς και παρουσιάστε τες στην ολομέλεια της τάξης.

Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ: Δειγματικό Σχέδιο Διδασκαλίας

ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ:	Θεός	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εγχειρίδιο, σελίδα:	1.1. Αποκάλυψη
ΤΑΞΗ / ΤΜΗΜΑ:	Β΄	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:	
1. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ			
Ειδικοί στόχοι της τάξης που υπηρετούνται: (Πρόγραμμα Σπουδών, σ. ....)	<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Να ανακαλύψουν απαντήσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών σε κρίσιμα ερωτήματα που αφορούν στη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, τον κόσμο και τον συνάνθρωπο. 2. Να διερευνήσουν αντιλήψεις και στάσεις, οι οποίες έχουν αφετηρία θρησκευτικές πεποιθήσεις για τον Θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο, στο περιβάλλον τους και στον εαυτό τους. 3. Να προσεγγίσουν κριτικά τον ρόλο των θρησκειών στη διαμόρφωση πεποιθήσεων, ιδεολογιών, αξιών και στερεοτύπων σε ομάδες και πρόσωπα. 4. Να εξετάσουν ηθικά ζητήματα που αφορούν στη ζωή και τη συνύπαρξη, να διατυπώσουν προσωπικές απόψεις και να αναπλαισιώσουν τη στάση τους. 5. Να διαπιστώσουν την ανάγκη για συνύπαρξη, αλληλογνωριμία, καταλλαγή και συνεργασία μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές ή χωρίς θρησκευτικές πεποιθήσεις. 6. Να αναπτύξουν επικοινωνιακές και κοινωνικές δεξιότητες στο πλαίσιο της μαθησιακής κοινότητας σε επίπεδο θρησκευτικό, υπαρξιακό, αξιακό και ηθικό. 		
Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα: (Πρόγραμμα Σπουδών, σ. ....)	<p>Οι μαθητές να:</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσδιορίζουν το νόημα που δίνει ο Χριστιανισμός στην αποκάλυψη του Θεού ως πηγή της πίστης, - πληροφορούνται για διδασκαλίες θρησκειών σχετικά με την αποκάλυψη του Θεού, - αξιολογούν θεωρήσεις των πιστών για την αποκάλυψη του Θεού και το νόημα που της αποδίδουν στην προσωπική τους ζωή, - εκφράζουν προσωπικές σκέψεις σχετικά με την αποκάλυψη 		
Μέθοδος:	ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ		
Προετοιμασία:	<ul style="list-style-type: none"> - Η διδασκαλία διεξάγεται στην αίθουσα υπολογιστών του σχολείου. Απαιτείται δυνατότητα σύνδεσης στο διαδίκτυο για το 1^ο διδακτικό (βήμα Βιώνοντας). - Δημιουργία φύλλου εργασίας 1 για το 2^ο διδακτικό βήμα (Νοηματοδοτώντας). Για το ίδιο βήμα χρειάζεται ένα χαρτί μεγάλου μεγέθους και πολύχρωμοι μαρκαδόροι. Συμπληρωματικά μπορούμε να ετοιμάσουμε μια ψηφιακή παρουσίαση με φωτογραφίες πιστών-προσκυνητών στους Αγίους Τόπους, στη Μέκκα, στον Γάγγη (λουτρό). - Δημιουργία φύλλων εργασίας 2-7 για το 3^ο διδακτικό βήμα (Αναλύοντας). 		
2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ			
Χρόνος	Διδακτικά βήματα	Δραστηριότητες Στρατηγικές & Τεχνικές διδασκαλίας	

6	15'	Βιώνοντας	<p><i>Αποκαλύψεις στη ζωή των ανθρώπων. Βρισκόμαστε στην αίθουσα υπολογιστών του σχολείου. Απαιτείται δυνατότητα σύνδεσης στο διαδίκτυο.</i></p> <p>Σήμερα θα μας απασχολήσει το θέμα της αποκάλυψης. Σε μια μηχανή αναζήτησης πληκτρολογήστε τη λέξη αποκάλυψη. Διαβάστε μόνον τους τίτλους των δημοφιλέστερων αποτελεσμάτων στις δύο πρώτες σελίδες του φυλλομετρητή και καταγράψτε τις συνηθισμένες χρήσεις του όρου σήμερα. Τι παρατηρείτε; Τι είδους θέματα αφορά η αποκάλυψη; (θρησκείας, πολιτικής, κοινωνίας ιστορίας κ.ά.) Τι ειδήσεις «αποκαλύπτονται»; (σκάνδαλα κ.ά., δηλ. θέματα που ήταν κρυμμένα και δεν τα γνωρίζαμε).</p> <p><i>[Αν δεν υπάρχει δυνατότητα χρήσης της αίθουσας υπολογιστών ή σύνδεσης στο διαδίκτυο:</i> Οι περισσότεροι έχετε κάποιο αγαπημένο πρόσωπο, κάποιον «ήρωα»: τραγουδιστή, συγκρότημα, ηθοποιό, μοντέλο, αθλητή... Ξέρετε γι' αυτόν/αυτήν σχεδόν τα πάντα (όσα είναι δημοσιευμένα). Θα θέλατε να τον/την συναντήσετε προσωπικά; Γιατί; (Για να μου «αποκαλυφθεί», να μου παρουσιάσει πτυχές του εαυτού του που δεν γνωρίζω, που δεν είναι γνωστές δημοσίως). Άρα, ψάχνετε να βρείτε τι κρύβεται κάτω από την επιφάνεια, κάτω απ' αυτό που φαίνεται; Ζητάτε να γνωρίσετε κάποιον/κάποια σε βάθος. Σήμερα θα ερευνήσουμε τι νόημα έχει η αποκάλυψη για έναν πιστό στον χώρο της θρησκείας του].</p>
7	25'	Νοηματοδοτώντας	<p><i>Η αποκάλυψη του Θεού στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.</i></p> <p>Δίνουμε στους μαθητές τρία κείμενα με εμπειρίες πιστών-προσκυνητών σε τόπο αποκάλυψης του Θεού σύμφωνα με την πίστη τους (μπορεί να υπάρχει στο σχολικό εγχειρίδιο, βλ. φύλλο εργασίας 1). Οι μαθητές τα μελετούν (5'). Συμπληρωματικά, θα μπορούσαμε να προβάλλουμε σε ψηφιακή παρουσίαση φωτογραφίες πιστών-προσκυνητών στους Αγίους Τόπους, στη Μέκκα, στον Γάγγη.</p> <p>Στη συνέχεια στερεώνουμε ένα χαρτί μεγάλου μεγέθους στον τοίχο και καλούμε έναν μαθητή/μια μαθήτρια να έρθει και να σταθεί ακριβώς μπροστά στο χαρτί και με μαρκαδόρο του/της κάνουμε το περίγραμμα («ρόλος στον τοίχο»).</p> <p>Οι μαθητές σηκώνονται ένας ένας και με μαρκαδόρους διαφορετικού χρώματος ο καθένας καταγράφουν στο εσωτερικό του περιγράμματος συναισθήματα, προσδοκίες ή ερωτήματα των πιστών-προσκυνητών, για τους οποίους διάβασαν στα κείμενα. Έξω από το περίγραμμα σημειώνουν τις δικές τους προσεγγίσεις, σκέψεις, κρίσεις.</p>
8	35'	Αναλύοντας	<p><i>Το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό και στις αποκαλυπτικές θρησκείες.</i></p> <p>Ακολουθούμε την τεχνική «μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου».</p> <p>Οι μαθητές χωρίζονται σε 6 ομάδες. Κάθε μαθητής αναλαμβάνει συγκεκριμένο ρόλο στην ομάδα (γραμματέα, παρουσιαστή κτλ.). Σε κάθε ομάδα δίνουμε ένα φύλλο εργασίας. Κάθε φύλλο εργασίας περιέχει ένα κείμενο με θέμα την αποκάλυψη στον Χριστιανισμό, στον Ιουδαϊσμό και στο Ισλάμ (βλ. φύλλα εργασίας 2,3,4,5,6,7). Οι μαθητές υπογραμμίζουν πάνω στο κείμενο τα σημεία που δείχνουν αποκάλυψη του Θεού και γράφουν σε τρεις σειρές το νόημα που αυτή έχει στη συγκεκριμένη θρησκεία, από την οποία προέρχεται το κείμενο. Ανακοινώνεται ο διαθέσιμος χρόνος για την ολοκλήρωση της εργασίας (15').</p>

			Στο τέλος της εργασίας, ένας μαθητής από κάθε ομάδα μέσα σε 2' παρουσιάζει/διαβάζει στην ολομέλεια το κείμενο που συνέταξε η ομάδα του.
9	15'	Εφαρμόζοντας	<p>Η σημασία που έχουν στη ζωή των πιστών οι πεποιθήσεις τους για την αποκάλυψη.</p> <p>Θέτουμε στην ολομέλεια της τάξης το ερώτημα: «Όταν άνθρωποι με διαφορετικές θρησκευτικές αντιλήψεις εκφράζουν δημόσια την αμφισβήτησή τους για τη διδασκαλία περί αποκάλυψης μιας θρησκείας προσβάλλουν τους πιστούς αυτής της θρησκείας;» Οι μαθητές εκφράζουν την άποψή τους με επιχειρήματα.</p>
10	Εργασία στο σπίτι		-

3. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

1. *Παρουσίαση του νοήματος της αποκάλυψης του Θεού στον Χριστιανισμό.*
 Μετά το διδακτικό βήμα 3 (Αναλύοντας) και με βάση κυρίως τα Φύλλα Εργασίας 5 και 6 ρωτούμε τους μαθητές:
 - Τι ονομάζουμε αποκάλυψη στον Χριστιανισμό;
 - Ποιο είναι το θεολογικό νόημα της αποκάλυψης στον Χριστιανισμό;
2. *Κριτική των θέσεων των πιστών για την αποκάλυψη του Θεού και του νοήματος που της αποδίδουν στην προσωπική τους ζωή.*
 Η αξιολόγηση γι' αυτό το θέμα γίνεται ουσιαστικά στο διδακτικό βήμα 2 (Νοηματοδοτώντας), όταν ζητούμε από τους μαθητές να γράψουν έξω από το περίγραμμα του ρόλου στον τοίχο τις δικές τους προσεγγίσεις, σκέψεις, κρίσεις.

4. ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΠΗΓΕΣ/ΥΛΙΚΟ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Για τη φωτογραφία προσκυνητών στο ιερό Κουβούκλιο του Παναγίου Τάφου στα Ιεροσόλυμα ή προσκύνημα στην Κάαμπα, Μέκκα ή ιερό λουτρό στον Γάγγη στο:
<http://ebooks.edu.gr/new/ps.php> / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων / Θρησκευτικά / Εικαστικό Υλικό (Δ' Δημοτικού, θ.ε.5)
1. Μαρτυρία προσκυνητών:
 Ορθόδοξου: <https://neaproia.wordpress.com/2013/05/11/οι-έλληνες-διακονητές-των-αγίων-τόπων>
 [Στην ιστοσελίδα
http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%86%CE%B3%CE%B9%CE%BF_%CE%A6%CF%89%CF%82#cite_ref-22 υπάρχει πλήθος ιστορικών μαρτυριών για την αφή του Αγίου Φωτός]
 Μουσουλμάνας: <http://www.guardian.co.tt/lifestyle/2014-10-15/hajj-life-changing-event-muslims>
 Ινδο-βρετανού: <http://www.telegraph.co.uk/travel/familyholidays/9998205/Indian-pilgrimage-Windsor-to-the-Ganges.html>
2. Παλιότερα διδακτικά εγχειρίδια (για τα βιβλικά κείμενα):
 - Α' γυμνασίου, σ. 49 (Η φλεγόμενη βάτος).
 - Β' γυμνασίου, σ. 98 (Μεταμόρφωση).
 - Γ' γυμνασίου, σ. 26 (Μεταστροφή του Παύλου).
3. Αγίου Γρηγορίου Νύσσης (1990). *Εις τον βίον του Μωυσέως*. Σειρά Λογική λατρεία 9. Εισαγ.-κείμε.-μετάφρ.-σχόλια αρχιμ. Π. Μπρούσαλη. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σ. 103εξ. (Η άφλεκτη βάτος).
4. Θεοδώρου Ε. Δ. (1992). *Αποκάλυψη*. Στο *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια. Οι θρησκείες*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σσ. 33-34.
5. Pearl Ch., Brookes R. S. (1997). *Βασικές αρχές του Ιουδαϊσμού*. Αθήνα: Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδας, σσ. 213-215.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον καθηγητή

6. Ζιάκας, Γρ. (1988). *Ιστορία των θρησκευμάτων. Β΄. Το Ισλάμ*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς, σ. 298εξ.
7. Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορνηλία Σφακιανάκη, σσ. 33-34.
8. McAfee, W. (2201). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*, Αθήνα: Άρτος Ζωής.
9. Γιαννουλάτος, Αν. (1973). *Κύριος της Λαμπρότητας: Ο Θεός των παρά τω όρος Κένυα Φυλών*. Αθήνα: Πορευθέντες.
10. Ρόουζ, Σ. (2004). *Η αποκάλυψη του Θεού στην ανθρώπινη καρδιά*. Αθήνα: Εγρήγορη. Σωφρόνιος, Αρχιμ. (1993). *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί*. Έσσεξ Αγγλίας: Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου.

5. ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ

ΘΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ Βελτίωσης:

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Διαβάστε τις παρακάτω μαρτυρίες τριών προσκυνητών διαφορετικών προσκυνητών και απαντήστε στις ερωτήσεις προφορικά.

Ένας ορθόδοξος προσκυνητής στους Αγίους Τόπους γράφει:

«Ένιωσα συγκινημένος, με έπιασαν τα κλάματα και ντράπηκα για όλα όσα έχω κάνει, αλλά και γι' αυτά που δεν έχω κάνει. Ταυτόχρονα γέμισα με αγάπη. Όλα όσα άκουγα από μικρό παιδί ήταν μπροστά μου. Περπατούσα στον δρόμο και ένιωθα τον Θεό. Μιλούσε ο Χριστός κατευθείαν στην καρδιά μου. ... Ο Χριστός είναι έρωτας και θέλει προσωπική σχέση. Δεν είναι κάτι απόμακρο και κάτι φανταστικό. Όποιος μπλέξει αληθινά με αυτό τον έρωτα έχει σωθεί!»*.

Απόσπασμα από δημοσίευμα της ηλεκτρονικής εφημερίδας «The Trinidad Guardian»:

Το Χατζ (προσκύνημα), ένα γεγονός καθοριστικής σημασίας για τους Μουσουλμάνους,
του Rhondor Dowlat (δημοσιευμένο 16 Οκτωβρίου 2014)**

«Η Ναφίσα Μοχάμεντ πιστεύει ότι το χατζ είχε τεράστια επίδραση στη ζωή της. Η Μοχάμεντ πήγε για προσκύνημα όχι μια φορά αλλά δύο – το 2010 και το 2012. Η (κυρία) Μοχάμεντ περιέγραψε την πρώτη της εμπειρία... «Η παραμονή μου στην πόλη της Μεντίνας, παραπάνω από μια εβδομάδα, ήταν το πιο όμορφο κομμάτι της εμπειρίας που είχα από το χατζ, διότι ήμουν τόσο κοντά στον τάφο του Προφήτη (ειρήνη σε Αυτόν). Είναι τόσο ευωδιαστό και όμορφο μέρος. Η καρδιά μου ειρήνευε, επειδή βρισκόταν τόσο κοντά στον αγαπημένο μας Προφήτη (ΕεΑ)», είπε η Μοχάμεντ.

...«Δενόμαστε με πράγματα εφήμερα· είμαι πια περισσότερο ενήμερη για τον πραγματικό σκοπό της ζωής μας. Όταν φύγουμε από αυτόν τον κόσμο, μόνο οι πράξεις μας μας ακολουθούν. Έτσι αποστολή μου είναι να αγωνίζομαι να πράττω ό,τι καλό μπορώ σε αυτή τη ζωή...»

«Ζω μια φυσιολογική ζωή, αλλά έχω μεγαλύτερη επίγνωση του Θεού. Δεν είμαι καθόλου δογματική ή φανατική! Μετά το χατζ, η καρδιά και η ψυχή μου συγκινήθηκαν τόσο βαθιά, ώστε είμαι ικανή να εκφράσω αισθήματα αγάπης με μεγάλη ευκολία και άνεση».

* Πηγή: <https://neaproia.wordpress.com/2013/05/11/oi-ellhnes-diakonhtes-ton-agion-topon/>

** Πηγή: <http://www.guardian.co.tt/lifestyle/2014-10-15/hajj-life-changing-event-muslims> (μτφ. στα ελληνικά).

[ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ **1**, συνέχεια]

Ινδικό προσκύνημα: από το Ουϊνδσορ στον Γάγγη*

Ο Άσουϊν Μπαρντουάτζ, που μεγάλωσε μέσα σε μια μεικτή φυλετικά οικογένεια στη Βρετανία, πάντα ένιωθε σαν 'αδέξιος παρείσακτος' στην Ινδία. Ένα ταξίδι εκεί, προκειμένου να σκορπίσει τις στάχτες του πατέρα του, άλλαξε τα πάντα.

Του Άσουϊν Μπαρντουάτζ, 17-4-2013

«Προσπαθώ να συγκεντρωθώ στη βαρύτητα της στιγμής και να επαναλάβω επακριβώς τις λέξεις του ιερέα στα σανσκριτικά, αλλά είναι δύσκολο να αγνοήσεις ένα τέτοιο υποβλητικό σκηνικό. Βρίσκομαι στο Χαριντβάρ, στη βόρεια Ινδία, καθισμένος σε μια μικρή μαρμαρίνη αποβάθρα που προεξέχει προς τη μεριά του ορμητικού Γάγγη. Χιλιάδες Ινδοί πλατσουρίζουν στο ποτάμι, για να καθαριστούν από τις αμαρτίες τους, να εξαγνιστούν και για να διασκεδάσουν· τα μεγάφωνα ανακατεύουν ένα περίεργο μείγμα ηχογραφημένων προσευχών και προειδοποιήσεων ασφαλείας· η μυρωδιά του θυμιάματος, των μπαχαρικών και της καμένης ανθρώπινης σάρκας γεμίζει τα ρουθούνια μου, ενώ το ηλιοβασίλεμα παίρνει αυτή τη πλούσια διάχυτη, υγρή γυαλάδα, που μόνο στην υποήπειρο έχω δει.

Το χέρι της αδελφής μου με τραβά πίσω στην πραγματικότητα. Γυρνώ να την κοιτάξω και δάκρυα κυλάνε από το πρόσωπό της, και μαζί ρίχνουμε τις στάχτες του πατέρα μας στα στριφογυριστά νερά, ολοκληρώνοντας ένα ταξίδι που ξεκίνησε πριν από 6 χρόνια και από 6000 μίλια μακριά.

Ο πατέρας μου πέθανε, μόλις τέλειωσα το Πανεπιστήμιο. Την ημέρα της καύσης, ο μεγαλύτερος θεός μου με βρήκε στο σπίτι μου στο Ουϊνδσορ και μου είπε ότι ήταν δική μου υποχρέωση να μεταφέρω τις στάχτες του πατέρα μου στην Ινδία και να επιτελέσω την τελετουργία γνωστή ως Τάρπαν: να βυθίσω τις στάχτες στον Γάγγη, υπό την καθοδήγηση ενός βραχμάνου, η ενός γκουρού. Σύμφωνα με τα ινδουιστικά πιστεύω, ο Γάγγης ενώνει τη γήινη με την πνευματική σφαίρα· σκορπίζοντας εκεί τις στάχτες του πατέρα μου θα επέτρεπα στην ψυχή του να ταξιδέψει στο υπερπέραν και να ξαναγεννηθεί.

Η ιδέα να συμμετάσχω σε μια τόσο σπουδαία ιεροτελεστία με φόβιζε: είχα μεγαλώσει στο Ουϊνδσορ, είχα τελειώσει το τοπικό σχολείο και ποτέ ο πατέρας μου δε με είχε μάθει ινδικά ή πουντζάμπι. Όταν ήμασταν μικρά, η Βρετανίδα μητέρα μας μας πήγαινε συχνά να επισκεφτούμε το ινδικό σόι μας, αλλά πάντα μπερδευόμουν με τις διαδικασίες στις τελετές και στις γιορτές. Ένιωθα πάντα σαν ένας αδέξιος παρείσακτος.

Παρόλ' αυτά όμως, πάντα με γοήτευαν οι ιστορίες για το προσκύνημα, αυτές οι μεγάλες περιπλανήσεις, όπου ο ταξιδιώτης φτάνει στον προορισμό του και υφίσταται μια αποκάλυψη. Στα ινδικά είναι γνωστό ως γιάτρα, και, έχοντας κατά νου την υποχρέωσή μου, βάλθηκα να δημιουργήσω το δικό μου (ταξίδι). Χρειάστηκαν 6 χρόνια, από τα 22 μου που πέθανε ο πατέρας, για να μάθω αρκετά για την ινδική μου κληρονομιά ώστε, έτοιμος πια, να μπορέσω να ξεκινήσω αυτό το ταξίδι. Σε αυτή την τελετουργία υπήρχε κι ένα δεύτερο στοιχείο — σαν μια τελετή ενηλικίωσης, θα σηματοδοτούσε τη μετάβασή μου από την κατάσταση του αγοριού σε αυτή του ενήλικα άντρα για τους Ινδούς συγγενείς μου, και ήθελα να εξασφαλίσω με σιγουριά ότι ήμουν έτοιμος γι' αυτό».

* Πηγή: <http://www.telegraph.co.uk/travel/familyholidays/9998205/Indian-pilgrimage-Windsor-to-the-Ganges.html> (μτφ. στα ελληνικά).

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: 15΄

Να υπογραμμίσετε στο παρακάτω κείμενο τα σημεία, από τα οποία φαίνεται η αποκάλυψη του Θεού. Να γράψετε σε 3 γραμμές το νόημα της αποκάλυψης για τον Ιουδαϊσμό και τον Χριστιανισμό.

Διαβάζουμε στην **Παλαιά Διαθήκη**, στο βιβλίο **Έξοδος**, κεφάλαιο 3, 1-22:

Η κλήση του Μωυσή

1Ο Μωυσής έβοσκε τα πρόβατα του Ιοθόρ, του πεθερού του, ιερέα της Μαδιάμ. Κάποτε, οδηγώντας τα πρόβατα πέρα από την έρημο, έφτασε στο βουνό του Θεού, το Χωρήβ. 2Τότε του φανερώθηκε ο άγγελος του Κυρίου μέσα σε πυρίνη φλόγα που έβγαινε από μια βάτο. Ο Μωυσής είδε πως ενώ η βάτος είχε πάρει φωτιά κι ήταν μέσα στις φλόγες, δεν καιγόταν να γίνει στάχτη. 3Είπε, λοιπόν: «Ας πάω, να δω αυτό το παράδοξο θέαμα: γιατί δεν καίγεται η βάτος;»

4Όταν ο Κύριος είδε ότι ο Μωυσής πλησίαζε για να παρατηρήσει, του φώναξε μέσα από τη βάτο: «Μωυσή, Μωυσή».

Αυτός απάντησε: «Ορίστε».

5«Μην πλησιάζεις εδώ», είπε ο Κύριος. «Βγάλε τα σανδάλια σου από τα πόδια σου, γιατί ο τόπος όπου στέκεσαι είναι τόπος άγιος. 6Εγώ», του λέει, «είμαι ο Θεός των προγόνων σου, ο Θεός του Αβραάμ, ο Θεός του Ισαάκ και ο Θεός του Ιακώβ». Τότε ο Μωυσής σκέπασε το πρόσωπό του, γιατί φοβόταν να κοιτάξει το Θεό.

7Ο Κύριος συνέχισε: «Είδα τη δυστυχία του λαού μου στην Αίγυπτο, και άκουσα την κραυγή τους εξαιτίας των καταπιεστών τους. Ξέρω τα βάσανά τους. 8Γι' αυτό κατέβηκα να τους γλιτώσω από τους Αιγύπτιους και να τους φέρω από αυτή τη χώρα, σε μια χώρα μεγάλη και εύφορη, στη χώρα όπου ρέει γάλα και μέλι, εκεί που τώρα κατοικούν οι Χαναναίοι, οι Χετταίοι, οι Αμορραίοι, οι Φερεζαίοι, οι Ευαίοι και οι Ιεβουσαίοι. 9Και τώρα που η κραυγή των Ισραηλιτών έφτασε ως εμένα, και είδα πώς τους καταπιέζουν οι Αιγύπτιοι, 10τώρα εγώ σε στέλνω στο Φαραώ, να βγάλεις το λαό μου, τους Ισραηλίτες, από την Αίγυπτο».

11Ο Μωυσής είπε στο Θεό: «Ποιος είμαι εγώ, για να πάω στο Φαραώ και να βγάλω τους Ισραηλίτες από την Αίγυπτο;»

12«Εγώ θα είμαι μαζί σου», του απάντησε ο Θεός. «Και να ποιο θα είναι το σημείο ότι εγώ σε έστειλα: Όταν θα βγάλεις το λαό από την Αίγυπτο, θα λατρεύσετε το Θεό σ' αυτό εδώ το βουνό».

13Αλλά ο Μωυσής είπε πάλι: «Καλά, εγώ θα πάω στους Ισραηλίτες και θα τους πω, “ο Θεός των προγόνων σας με έστειλε σ' εσάς”. Αυτοί όμως θα με ρωτήσουν “ποιο είναι το όνομά του;” Τι θα τους πω;»

14Τότε ο Θεός απάντησε στο Μωυσή: «**Εγώ είμαι εκείνος που είμαι** («Εγώ είμι ό'Ων»). Έτσι», του λέει, «θα μιλήσεις στους Ισραηλίτες: “Εκείνος που είναι μ' έστειλε σ' εσάς”».

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: 15΄

Να υπογραμμίσετε στο παρακάτω κείμενο τα σημεία, από τα οποία φαίνεται η αποκάλυψη του Θεού. Να γράψετε σε 3 γραμμές το νόημα της αποκάλυψης για τον Χριστιανισμό.

Διαβάζουμε στην Καινή Διαθήκη, στα Ευαγγέλια:

Μτ 17,1:	1 Ύστερα από έξι μέρες, παίρνει ο Ιησούς μαζί του τον Πέτρο, τον Ιάκωβο και τον Ιωάννη, τον αδερφό του, και τους ανεβάζει σε ένα ψηλό βουνό.
Λκ 9, 29-31:	29 Την ώρα που προσευχόταν, η όψη του προσώπου του έγινε διαφορετική και τα ρούχα του άσπρα κι αστραφτερά. 30 Ξαφνικά δύο άντρες άρχισαν να μιλούν μαζί του: ήταν ο Μωυσής και ο Ηλίας, 31 οι οποίοι παρουσιάστηκαν με λαμπρότητα και μιλούσαν για τον θάνατό του στην Ιερουσαλήμ, με τον οποίο θα εκπλήρωνε την αποστολή του.
Μτ 17, 4-9:	4 Και είπε ο Πέτρος στον Ιησού: "Κύριε, είναι ωραία να μείνουμε εδώ! Αν θέλεις, να κάνουμε εδώ τρεις σκηνές: μια για σένα, μια για τον Μωυσή και μια για τον Ηλία". 5 Ενώ μιλούσε ακόμα, ένα φωτεινό σύννεφο τους σκέπασε, και μέσα από το σύννεφο ακούστηκε μια φωνή που έλεγε: "Αυτός είναι ο αγαπημένος μου Υιός, αυτός είναι ο εκλεκτός μου αυτόν να ακούτε" . 6 Όταν το άκουσαν οι μαθητές, έπεσαν με το πρόσωπο στη γη και φοβήθηκαν πολύ. 7 Τους πλησίασε τότε ο Ιησούς, τους άγγιξε και τους είπε: "Σηκωθείτε και μη φοβάστε" . 8 Σήκωσαν τότε τα μάτια τους και δεν είδαν κανέναν άλλον, παρά τον ίδιο τον Ιησού μόνον του. 9 Ενώ κατέβαιναν από το βουνό, τους πρόσταξε: "Μην πείτε σε κανέναν αυτό που είδατε, ώσπου να αναστηθώ από τους νεκρούς".

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 4

ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: 15΄

Να υπογραμμίσετε τα κύρια σημεία του κειμένου, στα οποία φαίνεται το νόημα της αποκάλυψης του Θεού στο Ισλάμ. Να το παρουσιάσετε γραπτώς σε 3 γραμμές.

Διαβάζουμε για την Αποκάλυψη στο Ισλάμ:

Το νόημα της αποκάλυψης

Η πίστη στη θεία αποκάλυψη και την προφητεία αποτελεί το θεμέλιο της ισλαμικής θρησκείας. ...Δεδομένου ότι ο Θεός είναι τελείως απρόσιτος, ομιλεί στην ανθρωπότητα μέσω των προφητών και αποστόλων του.

Η αποκάλυψη του Κορανίου περιέχει, κατά τη μουσουλμανική πίστη, το πλήρωμα της ανόθευτης θείας αποκάλυψης και έχει οικουμενικό χαρακτήρα. Προορίζεται για όλους τους λαούς της γης και «κυρώνει» όλες τις προηγούμενες αποκάλυψεις. Η αποκάλυψη αυτή καθορίζει τις σχέσεις του ανθρώπου προς τον Θεό και τους συνανθρώπους του και μπορεί να οδηγήσει όλη την ανθρωπότητα στην αλήθεια του ενός Θεού. Όλες οι ελπίδες των μουσουλμάνων στρέφονται γύρω από την αλήθεια της αποκάλυψής τους.

Η υπερβατική γνώση του Θεού δίνεται μέσω της αποκάλυψης και δεν είναι περιεχόμενο του ανθρώπινου λόγου. Υπάρχει διαφορά μεταξύ της γνώσης, η οποία προέρχεται από τον ανθρώπινο λόγο, και της άμεσης, εξ αποκάλυψης, γνώσης του προφήτη. Παρά ταύτα ο μουσουλμανισμός δεν διακρίνει κατηγορηματικά μεταξύ ανθρώπινου λόγου και γνώσης εξ αποκάλυψης. Ο Μωάμεθ στο Κοράνιο εξαιρεί τον ρόλο της ανθρώπινης γνώσης, την οποία θεωρεί ως θεμελιώδη κινητήρια δύναμη του θρησκευτικού και μαζί του συνολικού ανθρώπινου βίου.

...Έτσι, ο μουσουλμανισμός δεν θεωρεί εκ των προτέρων ανίκανο τον ανθρώπινο νου να κατανοήσει το απόλυτο. Δέχεται βεβαίως ότι ο Θεός ως προς την εσωτερική του ζωή, δηλαδή ως προς την ουσία του, είναι απρόσιτος και ακατάληπτος, αλλά ο απρόσιτος Θεός αποκαλύπτεται στον κόσμο, πρώτο, μέσω των θείων ενεργειών, πράξεων και ονομάτων του (φυσική αποκάλυψη), και, δεύτερο και κύριο, μέσω του άμεσου λόγου του, τον οποίο μεταβιβάζει στην ανθρωπότητα διά των προφητών και αποστόλων του (θεία αποκάλυψη). Έτσι, το Ισλάμ διδάσκει ότι ο άνθρωπος γνωρίζει περί Θεού ό,τι ο ίδιος ο Θεός του αποκαλύπτει για τον εαυτό του.

...Ο νους (του ανθρώπου), για να σχηματίσει την έννοια περί Θεού, χρειάζεται απαραίτητα τη βοήθεια της θείας αποκάλυψης.

...Η θεία αποκάλυψη όμως δεν είναι συμπλήρωση της ανθρώπινης γνώσης, ούτε νέο είδος γνώσης. Είναι μία πράξη του Θεού, η οποία έρχεται να υπενθυμίσει στον άνθρωπο την αρχική του θρησκεία, την αρχέγονη «διαθήκη» και «αποκάλυψη». Έρχεται να του υπενθυμίσει τη «φυσική θρησκεία» του «ισλάμ», δηλαδή τη θρησκεία της υποταγής και αφοσίωσης του ανθρώπου στον ένα και μόνο Θεό, για την οποία ο Θεός έπλασε και προόρισε τον άνθρωπο. Επομένως, η αποκάλυψη απευθύνεται προς τη λήθη του ανθρώπου· είναι ανάμνηση της αλήθειας του Θεού.

...Ο Θεός εκλέγει αίφνης ένα προφήτη και του δίδει την εντολή να κηρύξει στο λαό του και τη χώρα του την αλήθεια και τον νόμο του. Ο προφήτης είναι ο πρώτος ο οποίος αφυπνίζεται δια της αποκάλυψης από τον ύπνο και τη λήθη και αποστέλλεται στη συνέχεια να αφυπνίσει τον λαό του και να του υπενθυμίσει το αιώνιο συμβόλαιο, το οποίο ο Κύριος συνήψε με τους ανθρώπους και το οποίο τους υποχρεώνει να πιστεύουν απόλυτα στον ένα και μόνο Θεό**.

Το Κοράνιο ως Αποκάλυψη του Θεού

Όπως για όλες τις μονοθεϊστικές θρησκείες έτσι και για το Ισλάμ η αποκάλυψη είναι το αποφασιστικό συμβάν στην ιστορία των ανθρώπων. Ο Θεός δίνει στους ανθρώπους τον λόγο του για να τον γνωρίσουν. Οι μουσουλμάνοι πιστεύουν ότι πριν από τον Μωάμεθ ο Θεός απεκάλυψε και σ' άλλους προφήτες τον λόγο του, όπως στον Αβραάμ, τον Μωυσή και τον Χριστό, αλλά οι άνθρωποι τον ενόθευσαν. Γι' αυτό ήταν απολύτως αναγκαίο ο Θεός να αποκαλύψει μέσω του προφήτη Μωάμεθ την τελευταία και έγκυρη πια στην ιστορία του κόσμου αποκάλυψη του Κορανίου...**

* Ζιάκας, Γρ. (1988). *Ιστορία των θρησκευμάτων. Β΄. Το Ισλάμ*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρά, σ. 298 εξ. (απόδοση στη δημοτική).

** Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορηλία Σφακιανάκη, σσ. 33-34.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 5

ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: 15΄

Να υπογραμμίσετε τα κύρια σημεία του κειμένου, που αναλύουν το νόημα της αποκάλυψης του Θεού στον Χριστιανισμό και στον Ιουδαϊσμό. Να το παρουσιάσετε γραπτώς σε 3 γραμμές.

Διαβάζουμε τον ορισμό της Αποκάλυψης*:

Αποκάλυψη: Η έννοια της αποκάλυψης ανήκει την αυτοκατανόηση της Θρησκείας όχι ως ανθρώπινου έργου, αλλά ως δημιουργήματος του θεού. Σύμφωνα με αυτή την αυτοκατανόηση, ο προσωπικός υπερβατικός Θεός φανερώνει στα λογικά κτίσματά του, κατά τρόπο που ανταποκρίνεται στη γνωστική τους ικανότητα, μερικές από τις ιδιότητες και τις σωτηριώδεις για τον άνθρωπο ενέργειες της ουσίας του, που καθ' εαυτήν είναι απρόσιτη στην ανθρώπινη γνώση.

...Η ιστορική διάσταση της αποκάλυψης του θεού θεωρείται ως ειδοποιό γνώρισμα του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού. Ενώ δηλ. στις άλλες «αποκαλυπτικές θρησκείες» (Ινδουϊσμός, Ζωροαστρισμός, Ισλάμ) η αποκάλυψη κυριαρχείται από εξωιστορικά ή μυθικά στοιχεία, στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη η αποκάλυψη συνδέεται με την εντός τόπου και χρόνου πραγματικότητα. Ολόκληρη η αποκάλυψη της Βίβλου είναι χριστοκεντρική ιστορία, που αναφέρεται είτε στον αναμενόμενο Μεσσία, είτε στον πλήρως αποκαλυπτόμενο Χριστό. Πέρα από την αποκάλυψη του Θεού στους Πρωτοπλάστους ή σε όλη την προχριστιανική ανθρωπότητα με ενέργεια του σπερματικού λόγου, έχουμε και άμεση ή έμμεση αποκάλυψη με ποικίλους τρόπους (οπτασίες, έκσταση, οράματα, ακούσματα, ενύπνια, όνειρα, σημεία, φωτεινή νεφέλη, θαύματα, λόγο, συμβολική γλώσσα, ανθρωπομορφικές εκφράσεις, εμφανίσεις αγγέλων, προφητική δράση κ.ά.). Η κορύφωση της αποκάλυψης είναι ο λόγος *σαρξ εγένετο* (Ιω 1,14) και ότι ο *Θεός εφανερώθη εν σαρκί* (Τιμ Α 3, 16). Στην Καινή Διαθήκη με την εκ πνεύματος αγίου ενσάρκωση του Υιού και Λόγου του Θεού έχουμε την τελειότερη αυτοαποκάλυψη του τριαδικού θεού, του θελήματός του και της σωτηριώδους για τον άνθρωπο αγάπης του. Αν στην Παλαιά Διαθήκη το κέντρο του βάρους των αποκαλυπτόμενων θείων ενεργειών και υποσχέσεων πέφτει στο μέλλον, στην Καινή Διαθήκη, στην οποία έχουμε τη φανέρωση της πλήρωσης των θείων επαγγελιών, το κέντρο του βάρους πέφτει στο παρόν, που συνδέεται με το παρελθόν και αφήνει ανοιχτή την εσχατολογική δυναμική προοπτική του μέλλοντος, στην οποία το ήδη εκπληρωθέν θα τελειωθεί».

*Θεοδώρου Ε. Δ. (1992). Αποκάλυψη». Στο *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια. Οι θρησκείες*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σσ. 33-34 (προσαρμοσμένο).

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 6

ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: 15'

Να υπογραμμίσετε τα κύρια σημεία του κειμένου, που αναλύουν το νόημα της αποκάλυψης του Θεού στον Χριστιανισμό. Να το παρουσιάσετε γραπτώς σε 3 γραμμές.

Διαβάζουμε στο έργο του αγίου Γρηγορίου Νύσσης, *Εις τον βίον του Μωυσέως*:

«Η άφλεκτη βάτος

19. Όταν εμείς παραμένουμε σταθεροί σ' αυτή την ειρηνική κι άμαχη ζωή, τότε λάμπει καθαρή η αλήθεια, φωτίζοντας με τις ακτίνες τα μάτια της ψυχής. Κι η αλήθεια είναι ο Θεός, που φανερώθηκε στο Μωυσή μέσα από εκείνη την απεριγραπτη φωτοχυσία. **20.** Γιατί, αν και ξεπετάχτηκε το φως από ένα θάμνο γεμάτο αγκάθια, και καταφώτισε την ψυχή του προφήτη, μπορεί κι αυτό το περιστατικό να αποδειχτεί χρήσιμο για το θέμα που συζητάμε. Γιατί αν ο Θεός είναι η αλήθεια κι η αλήθεια είναι το φως, επειδή το ιερό Ευαγγέλιο αποδίδει αυτά τα ανώτερα και θεία ονόματα στο Χριστό, που σαρκώθηκε και φανερώθηκε σε μας, κατά συνέπεια μια παρόμοια διαπαιδαγώγηση για την αρετή μάς οδηγεί στην επίγνωση εκείνου του φωτός, που έρχεται στους ανθρώπους, με τη λάμψη όχι κάποιου από τα φωτεινά αστέρια, για να μη θεωρηθεί ότι ο φωτισμός προέρχεται από το φωτεινό σώμα, αλλά από ένα θάμνο της Γης, ο οποίος όμως είναι φωτεινότερος με τις ακτίνες του από τα ουράνια φωτεινά σώματα. ...

22. Από εκείνο το φως μαθαίνουμε, τι πρέπει να κάνουμε, για να φθάσουμε μέσα στη λάμψη του αληθινού φωτός. Γιατί δεν είναι δυνατό με δεμένα τα πόδια να ανεβούμε σ' εκείνο το ύψος, όπου αποκαλύπτεται το φως της αλήθειας, παρά μόνο αν λυθεί το γύρω από τα βάρη της ψυχής νεκρό και χοϊκό δερμάτινο ένδυμα, το οποίο φόρεσε στην αρχή ο άνθρωπος, όταν απογυμνωθήκαμε με την παρακοή. Κι έτσι, όταν επιτύχουμε όλα αυτά, θα έλθει ως επακόλουθο η γνώση της αλήθειας, γιατί η ίδια αυτοαποκαλύπτεται. Κι η επίγνωση του Όντος γίνεται αφορμή να ξεκαθαρίσουμε την έννοια για το ανύπαρκτο. **23.** Γιατί αυτός είναι κατά τη γνώμη μου ο ορισμός της αλήθειας, το να μην αστοχήσουμε δηλαδή στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε το Όν. Το ψέμα είναι μια φαντασία πού δημιουργείται στον νου γύρω από το ανύπαρκτο, θεωρώντας το ανύπαρκτο ως υπαρκτό. Και αλήθεια είναι η σωστή κατανόηση του πραγματικά υπαρκτού. Κι έτσι αφού στον ενδιάμεσο μακρό χρόνο εμβαθύνει κανείς στις υψηλές διδασκαλίες, με ησυχία, μόλις και θα μπορέσει να καταλάβει αφενός, τι ακριβώς είναι το αληθινό Όν, που είναι αυθύπαρκτο, και αφετέρου τι είναι το μην ον, που υπάρχει μόνο κατά φαντασία, ενώ στην πραγματικότητα είναι ανυπόστατο.

24 Νομίζω πως τότε ο σπουδαίος Μωυσής κατηχημένος με τα διδάγματα της θεοφάνειας αντιλήφθηκε αυτό, ότι δηλαδή κανένα από όσα κατανοούνται με την αίσθηση κι από εκείνα που γίνονται αντιληπτά με τον νου, δεν υφίσταται στην πραγματικότητα, εκτός από τη φύση που βρίσκεται ασύγκριτα ψηλά και είναι η γενεσιουργός αιτία όλων κι από την όποια εξαρτώνται τα πάντα. ... Αλλά το Όν που μένει πάντα το ίδιο και δεν αυξάνεται ούτε μειώνεται και παραμένει εξίσου αμετακίνητο σε κάθε μεταβολή και προς το καλύτερο και προς το χειρότερο, ... κι επιπλέον δεν έχει την ανάγκη κανενός άλλου. Αυτό, λοιπόν, το Όν είναι το μόνο επιθυμητό, και στο όποιο μετέχουν όλα, ... Πραγματικά αυτό είναι το αληθινό Όν κι η κατανόησή του είναι η γνώση της αλήθειας.

26. Μέσα σ' αυτό το Όν βρέθηκε τότε ο Μωυσής και τώρα καθέναν που, σύμφωνα με το παράδειγμα εκείνου, ελευθερώνεται από το χοϊκό περίβλημα και προσβλέπει στο φως που ξεπηδάει από τη βάτο, δηλαδή προς το φως που μας φωτίζει μέσα από αυτή τη σάρκα τη γεμάτη αγκάθια. Αυτή, όπως λέγει το Ευαγγέλιο, είναι το αληθινό φως κι η ίδια η αλήθεια. Τότε όποιος φθάνει σ' αυτό το σημείο, μπορεί να επαρκεί για τη σωτηρία και άλλων και να καταλύει την εξουσία που κακώς εξουσιάζει και να οδηγεί στην ελευθερία καθέναν που καταδυναστεύεται από την κακή εξουσία...».

-----
*Ο ενάρετος βίος δεν είναι ουτοπία, αλλά πραγματικότητα. Είναι μια δυναμική κι εξελικτική πορεία, για να φτάσει ο άνθρωπος από το «κατ' εικόνα» στο «καθ' ομοίωσιν».

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 7

ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: 15'

Να υπογραμμίσετε τα κύρια σημεία του κειμένου, από τα οποία φαίνεται το νόημα της αποκάλυψης του Θεού στον Ιουδαϊσμό. Να το παρουσιάσετε γραπτώς σε 3 γραμμές.

Διαβάζουμε σε βιβλίο της Ισραηλιτικής κοινότητας*:

Ο Νόμος και η Αποκάλυψη

Το σημαντικότερο μέρος του γραπτού νόμου είναι η Πεντάτευχος. Η Πεντάτευχος θεωρείται αποκαλυπτικό βιβλίο - είναι δηλαδή το αποτέλεσμα μιας ειδικής αποκάλυψης του θεού προς τον Μωυσή και τον λαό του. Οι μελετητές και οι διδάσκαλοι ποτέ δεν μπόρεσαν να εξαντλήσουν το βασικό αυτό θέμα - γι' αυτό παραδεχόμαστε ότι η άποψη είναι δογματική. Δεν είναι ωστόσο αυθαίρετη, γιατί πολλά από τα στοιχεία της έχουν λογική βάση. Ο θεός δεν θα μας άφηγε ποτέ να σχεδιάζουμε μόνοι τη ζωή μας, όπως δεν θα άφηγε ένας πατέρας το ανήλικο παιδί του να κάνει ό,τι θέλει. Το σχέδιο του θεού για την τελειοποίηση του ανθρώπου χρειαζόταν ένα όργανο. Μόνον έτσι ο άνθρωπος θα μπορούσε να βρει τον ύστατο και μέγιστο πνευματικό του στόχο. Το όργανο αυτό το έδωσε ο θεός με τη μορφή θείου Νόμου, όπως αποκαλύφθηκε στον Μωυσή και στο λαό του Ισραήλ. Δύο κεφάλαια της Εξόδου, το 19ο και 20ο, μας περιγράφουν την αποκάλυψη του θεού στο όρος Σινά, όταν έδινε τις Δέκα Εντολές. Το πώς μίλησε ο θεός και πώς τον άκουσε ο λαός είναι το μεγαλύτερο μυστήριο της θρησκευτικής διδασκαλίας. Το βασικό δόγμα όμως, που πρέπει να υπογραμμισθεί, είναι ότι οι νόμοι της Πεντατεύχου δεν είναι δημιουργήματα ανθρώπου αλλά θεία προσταγή. Ίσως δεν μπορούμε να εξηγήσουμε πολλά πράγματα, σκοπός τους όμως ήταν να επιτρέψουν στον άνθρωπο να φτάσει σε μια πνευματική ολοκλήρωση.

-----
*Pearl Ch., Brookes R. S. (1997). *Βασικές αρχές του Ιουδαϊσμού*. Αθήνα: Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδας, σσ. 213-214.

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ: Δειγματικό Σχέδιο Διδασκαλίας

ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ:	ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εγχειρίδιο, σελίδα:	1.3 ΓΕΝΕΤΙΚΗ
ΤΑΞΗ / ΤΜΗΜΑ:	Γ1	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:	
1. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ			
Ειδικοί στόχοι της τάξης που υπηρετούνται: (Πρόγραμμα Σπουδών)	<p>Οι μαθητές:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Να ανιχνεύσουν τις θρησκευτικές και ηθικές παραμέτρους σύγχρονων κοινωνιών, επιστημονικών και ηθικών ζητημάτων και να προσδιορίσουν την προσωπική τους στάση απέναντι σε αυτά. 2. Να ανακαλύψουν τη θέση και τον ρόλο του Χριστιανισμού και των άλλων θρησκειών απέναντι σε προβλήματα και προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας σε παγκόσμια και τοπική διάσταση. 3. Να διερευνήσουν τη σύνδεση του χριστιανικού οράματος για τη μεταμόρφωση της ζωής και του κόσμου με τη σύγχρονη διανόηση και τον πολιτισμό. 4. Να προσεγγίσουν κριτικά τις συλλογικές απόψεις και να εκφράσουν τις προσωπικές τους θέσεις με επιχειρήματα. 		
Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα: (Πρόγραμμα Σπουδών)	<p>Οι μαθητές να :</p> <ul style="list-style-type: none"> - προσεγγίζουν τις εξελίξεις της γενετικής μηχανικής με βάση τη διδασκαλία του Χριστιανισμού. - παρουσιάζουν τη χριστιανική θεώρηση σε ηθικά διλήμματα εφαρμογών της γενετικής στον άνθρωπο και τη φύση, - εκφράζουν κριτική άποψη για εξελίξεις της γενετικής. 		
Μέθοδος:	ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ		
Προετοιμασία:	<ul style="list-style-type: none"> - Προετοιμασία της ψηφιακής παρουσίασης στο 1^ο βήμα (Παρουσιάζοντας). - Καταγραφή φράσεων για το 2^ο βήμα, Φύλλο εργασίας 1 (Εφαρμόζοντας). - Προετοιμασία κειμένων για το 3^ο βήμα, Φύλλο εργασίας 2 (Διερευνώντας). - Προετοιμασία προβολής παρουσίασης με δύο φωτογραφίες για το 4^ο βήμα (Αναπλαισιώνοντας). - Προετοιμασία και επιλογή αποσπασμάτων από το βίντεο «<u>Βλαστοκύτταρα Ηθικός και θεολογικός προβληματισμός</u>» για το 5^ο βήμα (Αξιολογώντας). 		
2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ			
	Χρόνος	Διδακτικά βήματα	Δραστηριότητες Στρατηγικές & Τεχνικές διδασκαλίας
1	20'	Παρουσιάζοντας	<p>Διλήμματα που σχετίζονται με τη γενετική μηχανική Ακολουθούμε την τεχνική του έντεχνου συλλογισμού και το μοτίβο «δημιουργικές ερωτήσεις».</p> <p>Προβάλλουμε μία ψηφιακή παρουσίαση με τον ορισμό της γενετικής μηχανικής και εικόνες από εφαρμογές της: καρπούζι σε σχήμα κύβου, το πρώτο κλωνοποιημένο πρόβατο, το πρώτο παιδί του σωλήνα.</p> <p>Καλούμε τους μαθητές να χωριστούν σε έξι ομάδες και παράλληλα γράφουμε στον πίνακα τους παρακάτω τύπους των ερωτήσεων:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Γιατί...;

			<p>2. Για ποιους λόγους...;</p> <p>3. Τι θα γινόταν αν...;</p> <p>4. Για ποιο σκοπό...;</p> <p>5. Ποια θα ήταν η διαφορά αν...;</p> <p>6. Αν υποθέσουμε ότι...;</p> <p>Στη συνέχεια αναθέτουμε τυχαία μία από τις παραπάνω ερωτήσεις ανά ομάδα μαθητών και τους καλούμε να τη συμπληρώσουν. Στο τέλος, ένας μαθητής από κάθε ομάδα γράφει στον πίνακα την ερώτηση που διατύπωσε η ομάδα του.</p>
2	20'	Εφαρμόζοντας	<p>Γενετική μηχανική και ανθρώπινα δικαιώματα Ακολουθούμε τη βιοματική τεχνική «θετικό-αρνητικό». Ορίζουμε μέσα στην αίθουσα δύο εκ διαμέτρου αντίθετες θέσεις ως θετικό πόλο τη μία και ως αρνητικό πόλο την άλλη. Δίνουμε στους μαθητές το Φύλλο Εργασίας 1 για μελέτη αποσπασμάτων από τη Σύμβαση του Οβιέδο. Εξηγούμε στους μαθητές ότι μετά από κάθε φράση που θα ακούν θα πλησιάζουν τον θετικό πόλο, αν συμφωνούν, ή τον αρνητικό πόλο, αν διαφωνούν. Στη συνέχεια, θα εξηγήσουν τη θέση που πήραν. Διαβάζουμε τις προτάσεις:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Η δημιουργία εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς παραβιάζει το δικαίωμα στη ζωή» 2. «Τα μεταλλαγμένα προϊόντα υπερασπίζονται το δικαίωμα στη ζωή των υποσιτισμένων ανθρώπων» 3. «Η έρευνα σε έμβρυα in vitro παραβιάζει την ελευθερία του ανθρώπου» 4. «Οι επεμβάσεις στο ανθρώπινο γονιδίωμα με σκοπό την ευγονική σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια».
3	20'	Διερευνώντας	<p>Θέσεις του Χριστιανισμού για τη γενετική μηχανική Δίνουμε στους μαθητές το Φύλλο εργασίας 2 με δύο σύντομα κείμενα (από το σχολικό εγχειρίδιο ή σε φωτοτυπία): το ένα παρουσιάζει τις θέσεις του χριστιανισμού για τη γενετική μηχανική και το άλλο μια καταγγελία εναντίον των μεταλλαγμένων προϊόντων. Οι μαθητές τα μελετούν σύντομα. Ένας μαθητής εθελοντικά κάθεται μπροστά και απέναντι από την ολομέλεια της τάξης («ανακριτική καρέκλα») και υποδύεται τον υπεύθυνο παραγωγής μεγάλης εταιρείας μεταλλαγμένων προϊόντων. Οι υπόλοιποι μαθητές τού θέτουν ερωτήσεις.</p>
4	15'	Αναπλαισιώνοντας	<p>Ηθικός προβληματισμός για την έρευνα στα βλαστοκύτταρα Ακολουθούμε την τεχνική «Τοποθέτηση απέναντι στο (πολυτροπικό) κείμενο». Διαβάζουμε σε ολομέλεια ένα αληθινό περιστατικό σε σχολείο (βιοηθική αφήγηση) από δημοσιευμένο κείμενο (βλ. Φύλλο εργασίας 3) με θέμα την έρευνα στα βλαστοκύτταρα. Οι μαθητές τοποθετούνται γραπτώς απέναντι στον ηθικό προβληματισμό που εγείρεται.</p>
5	15'	Αξιολογώντας	<p>Αντιλήψεις ενός σύγχρονου χριστιανού επιστήμονα σε ζητήματα γενετικής. Έκφραση προσωπικής άποψης με επιχειρήματα για την έρευνα σε βλαστοκύτταρα. Ακολουθούμε την τεχνική «Επ' αυτού θα είχα να πω». Προβάλλουμε αποσπάσματα από το βίντεο «<u>Βλαστοκύτταρα Ηθικός και θεολογικός προβληματισμός</u>», όπου αναπτύσσονται αντιλήψεις</p>

			<p>χριστιανού επιστήμονα για την έρευνα σε βλαστοκύτταρα (κυρίως από το 26' έως το 29' για τα ηθικά διλήμματα με τη μη χρήση εμβρυονικών βλαστοκυττάρων ή από το 41'.30'' έως 42'.30'' για το δίλημμα θεραπείας ενήλικα ασθενούς με την ταυτόχρονη καταστροφή εμβρύου). Οι μαθητές τοποθετούνται προφορικά με επιχειρήματα.</p>
3. ΠΗΓΕΣ/ΥΛΙΚΟ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ			
<p>Κόιος Ν. (2003). <i>Ηθική Θεώρηση των Τεχνικών Παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα</i>. Αθήνα: Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας.</p>			
<p>Βίντεο: "Βλαστοκύτταρα Ηθικός και θεολογικός προβληματισμός" https://www.youtube.com/watch?v=Tb6BUVFDP9g.</p>			
<p><u>Εικόνες από επιτεύγματα της γενετικής π.χ. το παιδί του σωλήνα (Λουίζ Μπράουν), το πρώτο κλωνοποιημένο πρόβατο (Ντόλυ), καρπούζι σε σχήμα κύβου (από το διαδίκτυο).</u></p>			
<p><u>Φανάρας Β. (2010), Stem Cell Research: Aspects from the Orthodox Christian Perspective. Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη θεολογία" Α. Πάτρα, σσ. 285-291.</u></p>			
<ul style="list-style-type: none"> - Σύμβαση Οβιέδο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική (νόμος 2619/1998) - Πλήρες κείμενο: http://www.bioethics.gr/media/pdf/biolaw/human/oviedo_convention_gr.pdf - Διακήρυξη της UNESCO για το ανθρώπινο γονιδίωμα: http://ethics.duth.gr/files/unesco_human_genome_gr.pdf. 			
<p>Κείμενο: «ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ: ΟΧΙ ΣΤΑ ΜΕΤΑΛΛΑΓΜΕΝΑ» [Δημοσιεύτηκε: Μάιος 29, 2014 στο «ΑΥΑΑΖ.org .Ψηφίσματα πολιτών».</p>			
ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΜΕΛΕΤΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ			
<p>Βίντεο : "Το πολύτιμο κύτταρο", Ξεαντας, http://vimeo.com/23804657.</p>			
<p>Φανάρας Β. (2013). Βιοηθικός προβληματισμός στο σχολείο. Στο <i>Ανάλεκτα Πεμπτουσίας</i>. 13. σσ. 5-7.</p>			
<p>Χρήση του εκπαιδευτικού υλικού της Β' Λυκείου για την έννοια της Βιοηθικής από το Νέο ΠΣ για το Λύκειο.</p>			
5. ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ			
<p>ΘΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:</p> <p>ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:</p> <p>ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ Βελτίωσης:</p>			

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Κείμενα για μελέτη:

1. Σύμβαση Οβιέδο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική (νόμος 2619/1998)

Πλήρες κείμενο στο:

(http://www.bioethics.gr/media/pdf/biolaw/human/oviedo_convention_gr.pdf)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Ανθρώπινο γονιδίωμα

Άρθρο 12

Γενετικές εξετάσεις που έχουν τη δυνατότητα πρόβλεψης

Εξετάσεις που προβλέπουν την εμφάνιση γενετικών νόσων ή που χρησιμοποιούνται είτε για την αναγνώριση του υποκειμένου ως φορέα γονιδίου υπεύθυνου για νόσο είτε για την ανίχνευση γενετικής προδιάθεσης ή δεκτικότητας για νόσο, επιτρέπεται να διενεργούνται μόνο για λόγους υγείας ή για επιστημονική έρευνα που σχετίζεται με λόγους υγείας, και υπό την προϋπόθεση της κατάλληλης γενετικής συμβουλευτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Επιστημονική έρευνα

Άρθρο 16

Προστασία των προσώπων στα οποία διενεργείται η έρευνα

Επιτρέπεται η διενέργεια έρευνας επί προσώπου μόνον εφόσον συντρέχουν όλες οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

- i. Δεν υπάρχει εναλλακτική λύση συγκρίσιμης αποτελεσματικότητας έναντι της έρευνας επί ανθρώπων.
- ii. Οι ενδεχόμενοι κίνδυνοι στους οποίους θα εκτεθεί το πρόσωπο δεν είναι δυσανάλογοι προς τα πιθανά οφέλη από την έρευνα.

.....

iv. Τα πρόσωπα στα οποία διενεργείται η έρευνα έχουν ενημερωθεί για τα δικαιώματα και τις διασφαλίσεις

που ορίζει ο νόμος για την προστασία τους.

v. Η αναγκαία συναίνεση που προβλέπεται από το άρθρο 5 έχει δοθεί ρητά, ειδικά και είναι τεκμηριωμένη. Η συναίνεση αυτή δύναται να ανακληθεί οποτεδήποτε.

Άρθρο 18

Έρευνα σε έμβρυα in vitro

1. Στις περιπτώσεις που ο νόμος επιτρέπει την έρευνα σε έμβρυα in vitro, θα εξασφαλίσει την επαρκή προστασία του εμβρύου.
2. Απαγορεύεται η δημιουργία ανθρωπίνων εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς.

2. Οικουμενική Διακήρυξη της UNESCO για το ανθρώπινο γονιδίωμα

(Πλήρες κείμενο στο: http://ethics.duth.gr/files/unesco_human_genome_gr.pdf)

Γ. ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΓΟΝΙΔΙΩΜΑ

Άρθρο 10

Ουδεμία έρευνα ή εφαρμογή της στο ανθρώπινο γονιδίωμα. κυρίως στον τομέα της βιολογίας, της γενετικής και της ιατρικής, υπερισχύει του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των θεμελιωδών ελευθεριών και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας των ατόμων ή, αν το απαιτούν οι περιστάσεις, ομάδων ατόμων.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

1^ο ΚΕΙΜΕΝΟ

Δίνεται το παρακάτω κείμενο Ορθόδοξου επιστήμονα: Κόϊος Ν. (2003). *Ηθική Θεώρηση των τεχνικών παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα*. Αθήνα. σσ. 339-346.

Η τροποποιητική και βελτιωτική γονιδιακή παρέμβαση προκάλεσε τις περισσότερες βιοηθικές συζητήσεις από όλες τις εφαρμογές της γενετικής μηχανικής στον άνθρωπο. Η δυνατότητα για κατά βούληση τροποποίηση των ανθρώπινων χαρακτηριστικών θέτει την μοίρα του ανθρώπινου γένους σε έντελως πρωτόγνωρες άτραπούς. Η αλλαγή ή βελτίωση όχι μόνον των σωματομετρικών, αλλά και των διανοητικών και ψυχοηθικών χαρακτηριστικών δημιουργεί εύλογα μεγάλο προβληματισμό. Αν και η μεγαλύτερη μερίδα των βιοηθικολόγων αντιμετωπίζει αυτή την εφαρμογή με έντονο σκεπτικισμό, υπάρχουν αρκετοί, οι οποίοι υποστηρίζουν την πρόσβαση σε αυτήν κάτω από ορισμένους κανόνες. Περισσότερους υποστηρικτές έχουν οι παρεμβάσεις με σχετικά ιατρικό χαρακτήρα, π.χ. η ενίσχυση του ανοσοποιητικού συστήματος. Στο σημείο αυτό αναπτύσσεται ένας μεγάλος διάλογος μεταξύ βιοηθικολόγων, ιατρικών επιστημόνων, πολιτικών αρχηγών, θρησκευτικών αντιπροσώπων και άλλων κοινωνικών φορέων για τον καθορισμό των ορίων των έννοιων «ασθένεια» και «θεραπεία»..... Η τροποποιητική και βελτιωτική παρέμβαση σε γενετικά κύτταρα βρίσκει τό σύνολο σχεδόν των βιοηθικολόγων αντίθετο.

Οι περισσότεροι από τους βιοηθικολόγους τάσσονται υπέρ της θεραπείας, ή οποία πραγματοποιείται μέσω της χρήσης βλαστικών όλοδύναμων κυττάρων. Όσοι αντιτίθενται είναι εκείνοι, οι οποίοι προτάσσουν την αξία της έμβρυϊκής ζωής σε οποιαδήποτε πιθανή ωφέλεια στο πεδίο της θεραπείας των ασθενειών. ....

Η θεραπεία με την χρήση των βλαστικών κυττάρων μπορεί να δώσει λύση σε μεγάλα ιατρικά προβλήματα και ιδιαίτερα σε εκείνο των μεταμοσχεύσεων. Όσο μεγάλες βέβαια υποσχέσεις και αν κομίζει, η ορθόδοξη διδασκαλία δεν μπορεί να είναι σύμφωνη από την στιγμή κατά την οποία καταστρέφεται έμβρυϊκή ζωή μέσω των πειραματισμών. Η έν λόγω εφαρμογή μπορεί να αντιμετωπισθεί θετικά, μόνο όταν τα βλαστικά κύτταρα λαμβάνονται από ένήλικα ή όταν η λήψη τους από πρόωμο έμβρυο δέ συνεπάγεται τη βλάβη ή την καταστροφή τους.

2^ο ΚΕΙΜΕΝΟ

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: ΟΧΙ ΣΤΑ ΜΕΤΑΛΛΑΓΜΕΝΑ

Γιατί είναι σημαντικό;

Εμείς οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφωνούμε με τους αντιπροσώπους των 28 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που συμφώνησαν ομόφωνα!!!, στην καλλιέργεια μεταλλαγμένων.

Από το 1997 μέχρι και το 2005 η Greenpeace παρακολουθεί και αναδεικνύει με επιστημονικές έρευνες τις αναμενόμενες επιπτώσεις στο περιβάλλον από την απελευθέρωση μεταλλαγμένων οργανισμών. Συγκεκριμένα τα στοιχεία που προκύπτουν από έρευνα (που έμενε στο σκοτάδι), πειραματόζωα που τράφηκαν με το ήδη εγκεκριμένο μεταλλαγμένο καλαμπόκι της Monsanto MON863 παρουσίασαν σημάδια τοξικότητας στο συκώτι και τα νεφρά. Είναι η πρώτη φορά που εμφανίζονται τοξικές επιπτώσεις σε εσωτερικά όργανα από κάποιο μεταλλαγμένο προϊόν που έχει ήδη πάρει έγκριση για κατανάλωση από ανθρώπους. Τελευταίες μελέτες (2009-2010) αναφέρουν πως ποντίκια-πειραματόζωα που τράφηκαν με μεταλλαγμένα είχαν σοβαρότατες επιπτώσεις στη γονιμότητά τους και προβλήματα στη νεφρική και την ηπατική λειτουργία (έρευνα Dr. Seralini).

Τα μεταλλαγμένα είναι ζωντανοί οργανισμοί, οι οποίοι έχουν δημιουργηθεί στο εργαστήριο και δεν θα μπορούσαν ποτέ να υπάρξουν με φυσικό τρόπο. Η Greenpeace αντιτίθεται στην απελευθέρωση των μεταλλαγμένων οργανισμών στο περιβάλλον, διότι οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι είναι ανυπολόγιστοι και μη αναστρέψιμοι και υποστηρίζει τη βιώσιμη γεωργία, ως τη μόνη λύση που διασφαλίζει καθαρή τροφή και καλλιέργειες, προστατεύει το έδαφος, το νερό και το κλίμα, σέβεται τη βιοποικιλότητα και δεν επιμολύνει το περιβάλλον με χημικά και μεταλλαγμένα.

«Κερκόπορτα» για την ταχύτερη αδειοδότηση νέων γενετικά τροποποιημένων καλλιεργειών άνοιξαν χτες οι μόνιμοι αντιπρόσωποι των 28 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το νέο νομικό πλαίσιο θα γίνει πλέον υπερβολικά!!! ευνοϊκό για τις πολυεθνικές εταιρείες βιοτεχνολογίας.

Καλούμε τους υπουργούς Περιβάλλοντος να μην την επικυρώσουν στις 12 Ιουνίου στη σύνοδο στο Λουξεμβούργο. Καλούμε το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο να μη δώσει το «πράσινο φως» σε μια τέτοια συμφωνία. Λέμε ΟΧΙ στα μεταλλαγμένα στο πιάτο μας. Απαιτούμε την πλήρη απαγόρευση της καλλιέργειας των μεταλλαγμένων σε Ευρωπαϊκό έδαφος για τους πολύ βασικούς λόγους ΑΠΕΙΛΗΣ της ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ και την προστασία του περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας.

[Δημοσιεύτηκε: Μάιος 29, 2014 στο «AVAAZ.org Ψηφίσματα πολιτών»]

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

Ένα γεγονός (βιοηθική αφήγηση)

Θα αφηγηθώ ένα πραγματικό γεγονός που έζησα σε κάποιο μάθημα μου και επηρέασε βαθιά τη γνώμη και τη προσέγγισή μου για τη θεραπεία με τα βλαστικά κύτταρα. Κατά τη διάρκεια μιας τηλεοπτικής εκπομπής σε ένα τοπικό κανάλι, το 2001, μίλησα για τη θεραπευτική κλωνοποίηση και καταδίκασα την χρήση ανθρώπινων εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων. Την επόμενη μέρα στο σχολείο, ..., είχα την πρώτη αντίδραση από ένα αλλοδαπό μαθητή, ο οποίος είχε γεννηθεί στη Ρωσία. Σήκωσε το χέρι του και εξέφρασε τη διαφωνία του με την άποψή μου. Για να είμαι ειλικρινής, έμεινα έκπληκτος, καθώς ενώ ο ίδιος δεν μπορούσε να μιλήσει καλά ελληνικά, είχε το θράσος να διαφωνεί με τις απόψεις μου. Μας εξήγησε ότι ήταν αθλητής του τζούντο που είχε αποχωρήσει από την εθνική ομάδα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα, επειδή είχε διαγνωστεί να πάσχει από ένα τύπο ηπατίτιδας. Είχε μολυνθεί από την ασθένεια μέσω σεξουαλικής επαφής χωρίς προφυλάξεις στη Ρωσία. Η άποψη του σχετικά με βλαστικά κύτταρα ήταν η εξής: «Δεν με νοιάζει πόσα έμβρυα, - αν είναι έμβρυα- θα καταστραφούν, είναι αρκετό για μένα να βρεθεί θεραπεία και να κερδίσω και πάλι τη ζωή μου". Ήταν ακριβώς εκείνη η στιγμή που ήρθα πρόσωπο με πρόσωπο με έναν ασθενή στην τάξη μου, ο οποίος μου εξήγησε -με το δικό του τρόπο- το ηθικό δίλημμα για την καταστροφή των εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων και το δικαίωμα του ενήλικου ασθενή που πρόκειται να θεραπευτεί με τα νέα επιτεύγματα της γενετικής.

[Φανάρας Β. (2010). Stem Cell Research: Aspects from the Orthodox Christian Perspective, *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία"* Δ, Πάτρα 2010, σσ. 285-291. (μτφ. από τα Αγγλικά)]

ΗΘΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

1.

2.

3.

7. ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου στηρίζεται σε μία νέα παιδαγωγική βάση και πρόταση, λαμβάνοντας υπόψη αφενός την πραγματικότητα της ελληνικής εκπαίδευσης, αλλά ταυτόχρονα και τη διεθνή εμπειρία και τις σύγχρονες παιδαγωγικές θεωρίες της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, όπως έχει περιγραφεί παραπάνω, η φιλοσοφική βάση του νέου ΠΣ στηρίζεται σε παιδαγωγικές θεωρήσεις του πραγματισμού, με ορισμένες επιρροές βέβαια και από σχετικές θεωρήσεις του υπαρξισμού. Στην τελική διαμόρφωση της όλης φιλοσοφίας του νέου ΠΣ συνεξετάστηκαν επίσης και «η θεολογία του προσώπου, της κοινωνίας και της ετερότητας» (Ιωάννης Ζηζιούλας), «η διαλογικότητα του εαυτού» (Μιχαήλ Μπαχτίν) και «η γραμματική των πολιτισμών» (Geertz).

Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτήν τη μέθοδο, η διδασκαλία εκκινεί από την εμπειρία του μαθητή και η νέα γνώση που παράγεται στην τάξη στηρίζεται στη βιωματική γνώση που έχει ο κάθε μαθητής, στην προσωπική του αντίληψη και θέαση της ζωής με τις πολυποίκιλες εκφράσεις της. Στόχος είναι ο μαθητής όχι μόνο να κατανοήσει σε βάθος και να ερμηνεύσει την εμπειρική, προσωπική γνώση για το θρησκευτικό φαινόμενο αλλά και να τοποθετηθεί προσωπικά και υπεύθυνα απέναντί σ' αυτήν και στα υπαρξιακά του αιτήματα. Με την κατοχή αυτής «της θρησκευτικής γλώσσας» επιδιώκεται ο μαθητής να αρχίσει να διαπλάθει το δικό του ξεχωριστό πρόσωπο και να κατακτά τη θέση του μέσα στον κόσμο.

Στο ΜτΘ οι μαθητές θα πρέπει να μπορούν να αναδεικνύουν και να συνθέτουν τις γνώσεις που προέρχονται από τις εμπειρίες, τις πληροφορίες και τα βιώματά τους, να διερευνούν νέες γνώσεις, να αναπτύσσουν δεξιότητες καθώς επίσης, με την άσκηση της κριτικής σκέψης, να καλλιεργούν αξίες και να εκφράζουν στάσεις και απόψεις. Όπως έχει αναφερθεί «...η παρεχόμενη εκπαίδευση στα παραπάνω, θέλουμε να συντείνει στη φυσική, συναισθηματική, αισθητική, κοινωνική, ηθική, διανοητική και πνευματική τους καλλιέργεια, στο σύνολο, δηλαδή της ύπαρξής τους» (Οδηγός Γυμνασίου, 2011, σ. 245). Ενώ βασικό μας έργο είναι οι συγκεκριμένοι σκοποί και στόχοι που θέτει το ΠΣ να μετατραπούν σε μάθηση, διαμέσου των ποικίλων στρατηγικών μάθησης (Οδηγός Γυμνασίου, 2011, κεφ. 5, 5.5 κ.ε.), είναι αναγκαίο να διαπιστώσουμε κατά πόσο οι μαθητές μας κατέχουν εντέλει τις επιθυμητές μαθησιακές επάρκειες. Τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα λοιπόν αποτελούν την αφετηρία για τον σχεδιασμό της διδασκαλίας ενώ οι επιλεγμένες στρατηγικές μάθησης υλοποιούν τη διδασκαλία και την επίτευξη αυτών των μαθησιακών αποτελεσμάτων αλλά και διευκολύνουν την αξιολόγηση. Η μέθοδος που υιοθετείται είναι η βιωματική ή η διερευνητική με τα διάφορα στάδιά τους, όπως έχουν ήδη αναπτυχθεί παραπάνω. Πώς όμως μπορεί ο εκπαιδευτικός να είναι σίγουρος, αφενός για την επίτευξη των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων και αφετέρου για τη λειτουργικότητα των συγκεκριμένων στρατηγικών μάθησης;

Επιπλέον, πώς μπορεί να διαπιστώσει αν και κατά πόσον τελικά οι μαθητές μας κατάφεραν να ανταποκριθούν σε αυτά τα προσδοκώμενα αποτελέσματα; Ποια μπορεί να είναι η απόδοση της διδασκαλίας του;

Σε αυτό ακριβώς το σημείο χρειάζεται η διαδικασία της αξιολόγησης. Η στήλη αξιολόγηση στον σχετικό πίνακα βοηθά εκ των προτέρων στον καθορισμό των στόχων και τον σχεδιασμό της διδασκαλίας προς τις συγκεκριμένες κατευθύνσεις που επιτάσσουν αφενός τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα και αφετέρου τα ζητούμενα της αξιολόγησης.

Η αξιολόγηση, ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα συστατικά στοιχεία της διδασκαλίας-μάθησης με τα οποία βρίσκεται σε οργανική συσχέτιση και αλληλεξάρτηση. Είναι μια πολύπλοκη, πολυσύνθετη και εξαιρετικά υπεύθυνη ενέργεια του εκπαιδευτικού. Είναι μια διαρκής διαδικασία εκτίμησης και προσδιορισμού της έκτασης στην οποία έχουν πραγματοποιηθεί οι σκοποί, οι στόχοι, τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα όπως διαπιστώνεται από την αλλαγή στις στάσεις και τη συμπεριφορά των μαθητών, την απόκτηση γνώσεων, την ανάπτυξη δεξιοτήτων και την καλλιέργεια στάσεων. Εξάλλου, ένα από τα κριτήρια για τη διαπίστωση επίτευξης των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων είναι η παρατηρήσιμη συμπεριφορά ή η επιθυμητή δραστηριότητα εκ μέρους των μαθητών.

Η αξιολόγηση επιδιώκει να προσδιορίσει τον βαθμό επίτευξης των σκοπών και προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων και γι' αυτό αποτελεί βασικό οδηγό ελέγχου των αποτελεσμάτων της διαδικασίας διδασκαλίας-μάθησης. Συνεπώς υπάρχει αλληλεξάρτηση μεταξύ σκοπών, προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων και αξιολόγησης.

Προκειμένου να εξασφαλισθεί η αποτελεσματικότητα της αξιολόγησης αλλά και για την υπέρβαση πιθανών παρεξηγήσεων είναι σκόπιμο να έχει κανείς πάντα κατά νου τα παρακάτω βασικά σημεία (Οδηγός Γυμνασίου, 2011, σσ. 247-248):

- Η αξιολόγηση δεν είναι έλεγχος
- Από τα λάθη μας μαθαίνουμε
- Η αξιολόγηση δεν είναι ατομική υπόθεση του διδάσκοντος
- Η αξιολόγηση δεν είναι αυτοσκοπός.

Από τα παραπάνω καθίσταται εμφανές ότι η αξιολόγηση δεν αφορά μόνο στους μαθητές αλλά και στους εκπαιδευτικούς. Γι' αυτό και πέρα από την αξιολόγηση των μαθητών χρειάζεται και από την πλευρά των εκπαιδευτικών διαρκής (δια βίου) ενημέρωση και ανατροφοδότηση μέσω επιμορφωτικών σεμιναρίων, σχετικά με τη διδασκαλία, την επάρκεια, ή τις ατέλειες της εργασίας· ο τρόπος για να αποκτηθεί αυτή η ενημέρωση μπορεί να προέλθει και από τη δική μας αξιολόγηση από τους μαθητές μας. Αυτή η αξιολόγηση είναι ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών, ώστε να μπορέσουν να πολλαπλασιάσουν τις δυνατότητές τους, να διορθώσουν τις ατέλειές τους και να ανταποκριθούν με μεγαλύτερη πληρότητα στις ανάγκες των μαθητών τους και στις απαιτήσεις και τους στόχους του έργου τους.

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, σε όλο το σχολικό έτος, χρησιμοποιείται η διαμορφωτική ή συνεχής αξιολόγηση (Οδηγός Γυμνασίου, 2011, σσ. 250-262), που παρέχει πληροφόρηση και στοχεύει στην ανατροφοδότηση. Ο εκπαιδευτικός παρακολουθεί βήμα-βήμα και αξιολογεί την προσπάθεια των μαθητών να επιτύχουν τον σκοπό του μαθήματος και τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα. Δίνει το στίγμα του σημείου που βρίσκεται ο κάθε μαθητής σε σχέση με την επίτευξη του μαθησιακού επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Αν το αποτέλεσμα δεν είναι το επιδιωκόμενο, τότε απαιτείται αναπροσαρμογή. Τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας διαμορφώνουν και την τελική ή αθροιστική αξιολόγηση.

Η τελική ή αθροιστική αξιολόγηση λαμβάνει χώρα στο τέλος του σχολικού έτους και αφορά στη συνολική επίδοση του μαθητή.

Δεν χρειάζεται να επιμείνουμε περισσότερο σε αυτό το σημείο, γιατί τόσο ο καθηγητής όσο και ο μαθητής είναι εξοικειωμένοι με όλη τη διαδικασία της αξιολόγησης (παρατήρηση της διδασκαλίας από τον καθηγητή όσο και από τους μαθητές, αυτοαξιολόγηση των μαθητών, μέθοδοι και τεχνικές αξιολόγησης) ήδη από το Γυμνάσιο. Στον Οδηγό του Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου ο διδάσκων μπορεί να βρει άφθονο υλικό σχετικά με τεχνικές αξιολόγησης, ιδιαίτερα τεχνικές εναλλακτικής αξιολόγησης, κλείδες αυτοαξιολόγησης και ομαδοσυνεργατικής αξιολόγησης, δείγματα πινάκων διαβαθμισμένων κριτηρίων αξιολόγησης (ρούμπρικες), τεχνικές αξιολόγησης με χρήση ΤΠΕ κ.ά. Αυτό που ίσως, εδώ, χρειάζεται περαιτέρω διευκρίνηση είναι ο τρόπος αξιολόγησης των εννοιών και υποεννοιών κάθε θεματικής ενότητας, που αποτελούν και την καινοτομία της νέας παιδαγωγικής μεθόδου του ΠΣ του Λυκείου.

Με το νέο ΠΣ, όπως έχει λεχθεί, επιδιώκεται οι μαθητές μας να γίνουν κάτοχοι της «θρησκευτικής γλώσσας», δηλαδή ικανοί να «αποκωδικοποιούν», -μέσα από τις εμπειρίες και τα βιώματά τους- τους κώδικες που εκφράζουν το θρησκευτικό φαινόμενο, έτσι όπως απαντάται στον Χριστιανισμό και στις θρησκευτικές παραδόσεις του περιβάλλοντός τους. Από κάθε βασική έννοια της θεματικής ενότητας απορρέουν σχεδόν οργανικά οι πέντε επιμέρους έννοιες που υπηρετούν τους ειδικούς στόχους του ΜτΘ και οι οποίες φανερώνουν με σχετική επάρκεια τις βαθύτερες υποδηλώσεις και εκφάνσεις της βασικής έννοιας. Κατά την εκδίπλωση των ποικίλων στρατηγικών μάθησης, με τις οποίες ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές είναι εξοικειωμένοι από το Γυμνάσιο (Οδηγός Γυμνασίου, 2011, σσ. 109-201), ο εκπαιδευτικός προσπαθεί να οδηγήσει την τάξη του προς τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, όπως αναπτύσσονται στη σχετική στήλη. Η δεύτερη στήλη της αξιολόγησης καθορίζει τον τελικό επιθυμητό στόχο και το κριτήριο της αξιολόγησης των μαθητών. Εκείνο που πρέπει να τονιστεί emphatically σε αυτή τη διαδικασία είναι πως η αξιολόγηση είναι αναγκαίο να γίνεται την ίδια ημέρα, με το πέρας κάθε ενότητας, ούτως ώστε ο καθηγητής να είναι σε θέση να διακρίνει τον βαθμό κατανόησης και ανταπόκρισης των μαθητών στα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα. Αν η αξιολόγηση πραγματοποιηθεί στο επόμενο μάθημα, αυτό που

ουσιαστικά θα κάνει ο εκπαιδευτικός είναι ο έλεγχος της μνήμης των μαθητών του, και όχι των δεξιοτήτων που αποκτήθηκαν ούτε και των προσωπικών στάσεων που εκφράστηκαν. Στο σημείο αυτό, διευκρινίζεται ότι η φάση της «αξιολόγησης», η οποία εμφανίζεται στις διδακτικές ενότητες που αναπτύσσονται με τη διερευνητική μέθοδο, αποτελεί καταληκτήρια φάση της διδασκαλίας και εντάσσεται στη συνολική διδακτική στρατηγική της ενότητας. Στη φάση αυτή, οι ίδιοι οι μαθητές προβαίνουν σε αξιολογικές εργασίες που αφορούν στη διδακτική ενότητα που επεξεργάζονται.

Επειδή το σπουδαιότερο τμήμα της παρούσας παιδαγωγικής προσέγγισης επικεντρώνεται στη διατύπωση προσωπικής άποψης και στην έκφραση γνώμης εκ μέρους των μαθητών, η αξιολόγηση οφείλει να στοχεύει στον αναστοχασμό και την κριτική αναθεώρηση. Αυτό που ουσιαστικά αξιολογείται είναι η επάρκεια «της θρησκευτικής γλώσσας» των μαθητών, ώστε να εκφράσουν την οποιαδήποτε προσωπική τους άποψη -ακόμα και αρνητική- καθώς με το παρόν ΠΣ δεν κατευθύνονται οι μαθητές προς την έκφραση μιας μόνο άποψης. Επομένως, η κατάκτηση της «θρησκευτικής γλώσσας» και η έκφραση διαμέσου αυτής παραμένει το τελικό ζητούμενο αλλά και το κριτήριο της αξιολόγησης μας.

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination*. Όστιν, Τέξας: Austin University of Texas Press.
- Baumfield, V., C. Bowness, D. Cush και J. Miller (1994). *A Third Perspective*. Πλίμουθ: University College of St Mark and St John.
- Bhaskar, R. (1978). *A Realist Theory of Science*. Μπράιτον: Harvester.
- Bhaskar, R. (1993). *Dialectic: The Pulse of Freedom*. Νέα Υόρκη: Verso.
- Bruner, J. (1962). *The Process of Education*, Κέιμπριτζ, Μα., U.S.A.: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1997). *Πράξεις νοήματος*. Μτφρ. Η. Ρόκου και Γ. Καλομοίρης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Dewey, J. (1902). *The Child and the Curriculum*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Dewey, J. (1934). *A common faith*. Λονδίνο: Yale University Press.
- Dewey, J. (1958). *Experience and Nature*. Νέα Υόρκη: Dover.
- Dewey, J. (1964). *John Dewey on education; selected writings*. Επιμ. R. D. Archambault. Νέα Υόρκη: Modern Library.
- Dewey, J. (1980). *Εμπειρία και εκπαίδευση*. Μτφρ. Λ. Πολενάκης. Αθήνα: Γλάρος.
- Eisner, E. (1985). *The Educational Imagination: On the Design Evaluation of School Programs*. Νέα Υόρκη: McMillan.
- Erikson, E. H. (1977). *Toys and Reasons. Stages in the Ritualization of Experience*. Νέα Υόρκη: W.W. Norton & Company.
- Erikson, E. (1990). *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία*. Μτφρ. Μ. Κουτρομπάκη. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Erricker, C. (2010). *Religious Education. A Conceptual and Interdisciplinary Approach for Secondary Level*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Erricker, C., & Erricker, J. (2000). The Children and Worldviews project: A Narrative Pedagogy of Religious Education. Στο Μ. Grimmitt (επιμ.), *Pedagogies of Religious Education* (σσ. 188-206). Γκρέιτ Γουέικερν, Έσεξ: McCrimmons.
- Europe, Council of. (2008). *White Paper on Intercultural Dialogue CM(2008)30/ 2 May 2008*. Ανακτήθηκε από http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/whitepaper_interculturaldialogue_2_EN.asp.
- Feldman, R. S. (2011). *Εξελικτική Ψυχολογία*. Μτφρ. Ζ. Αντωνοπούλου και Ζ. Κουλεντιανού. Αθήνα: Gutenberg.

- Fowler, J. W. (1981). *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. Σαν Φρανσίσκο: Harper Collins.
- Freire, P. (1977). *Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου*. Μτφρ. Γ. Κρητικός. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
- Gee, J. P. (2007). *What video games have to teach us about learning and literacy*, Νέα Υόρκη: Macmillan.
- Geertz, C. (1983). *Local Knowledge*. Νέα Υόρκη: Basic Books.
- Geertz, C. (2003). *Η ερμηνεία των πολιτισμών*. Μτφρ. Θ. Παραδέλλης. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Giroux, H. A. (2004). The Politics of Public Pedagogy. Στο J. Di Leo και W. Jacobs (Επιμ.), *If Classrooms Matter: Progressive Vision of Educational Environments* (σσ. 15-36). Νέα Υόρκη: Routledge.
- Goldman, R. (1968), *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, Λονδίνο: Routledge and Kegan Paul.
- Goleman, D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη: Γιατί το EQ είναι πιο σημαντικό από το IQ*. Μτφρ. Ά. Παπασταύρου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Grimmitt, M. (1987). *Religious Education and Human Development*. Γκρέιτ Γουέικερν, Έσεξ: McCrimmons.
- Grimmitt, M. (Επιμ.). (2000). *Pedagogies of Religious Education*. Γκρέιτ Γουέικερν, Έσεξ: McCrimmons.
- Haydon, G. (Επιμ.). (2009). *Faith in Education*. Λονδίνο: University of London Institute of Education.
- Heaven, P. (2001). *The social psychology of adolescence*. Μπεϊσινγστούκ: Palgrave.
- Heimbrock, H.-G. (2004). Beyond secularization: Experiences of the sacred in childhood and adolescence as a challenge for RE development theory. *British Journal of Religious Education*, 26(2), σσ. 119-131.
- Hella, E., και A. Wright (2009). Learning 'about' and 'from' religion: Phenomenography, the Variation Theory of Learning and religious education in Finland and the UK. *British Journal of Religious Education*, 31(1), σσ. 53-64.
- Hermans, H. (2001). The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning. *Culture & Psychology*, 7, σσ. 243-281.
- Kalantzis, M., και Cope, B. (2001). Multiliteracies: A framework for action. Στο M. Kalantzis, & M. Cope, *Transformations in Language and learning: Perspectives on Multiliteracies*. (σσ. 19-31). Σίδνεϊ: Common Ground Publishing.

- Kalantzis, M., και B. Cope (2013). *Νέα Μάθηση. Βασικές αρχές για της επιστήμη της εκπαίδευσης*. Μτφρ. Χ. Γιώργος. Αθήνα: Κριτική.
- Karpon, Y. V., και H.C. Haywood (1998). Two ways to elaborate Vygotsky's concept of mediation: Implications for Instruction. *American Psychologist*, 53(1), σσ. 27-36.
- Kohlberg, L. (1983). *The psychology of moral development*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Koukounaras Liagkis, M. (2013). Religion in the Curriculum in the post-modern era: Why young people should know about religion? *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education*, 3 (1), σσ. 1373-1378.
- Leak, G. K., A.A. Loucks and P. Bowlin (1999). Development and initial validation of an objective measure of faith development. *The International Journal for the Psychology of Religion* 9(2), σσ. 105-124.
- Marcia, J. (1967). Ego identity status: Relationship to change in self-esteem, "general adjustment" and authoritarianism. *Journal of Personality* (35), σσ. 118-133.
- Maybury, J., και G. Teece (2005). Learning from what? A question of subject focus in religious education in England and Wales. *Journal of Beliefs and Values*, 26(2), σσ. 179-190.
- Meece, J. L. (2002). *Child and Adolescent Development for Educators*. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill.
- Mitropoulou, V., M. Rantzou και M. Anagnostopoulou (2014). Intercultural Education in the Civil Education in the Curricula of the Greek School (Elementary-High School). *Asian Journal of Instruction*, 2(1)(ÖZEL), σσ. 198-206.
- Muus R. (³1975) *Theories of Adolescence*. Νέα Υόρκη: Random House.
- Piaget, J. (1954). *The Construction of Reality in the Child*. Νέα Υόρκη: Basic Books.
- Piaget, J. (1972). *The Psychology of Intelligence*. Τότοβα, Ν.Τζ.: Littlefield Adams.
- Piaget, J. (1973). *The Child's Conception of the World*. Λονδίνο: Paladin Books.
- REDCo. (2009). Religion in Education. An contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European countries. Periodic Activity Report 3. Αμβούργο: Universitat Hamburg.
- Robinson, K. (2011). *Άλλη λογική. Για μια επανάσταση δημιουργικότητας*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλώ.
- Rogers, C. (1956). What it means to become a person. Στο C. E. Moustakas (επιμ.). *The Self* (σσ. 195-211). Νέα Υόρκη: Harper & Bros.
- Schiro, M. (1978). *Curriculum for Better Schools: The Great Ideological Debate*. Ένγκλγουντ Κλιφς, Ν. Τζ.: Educational Technology Publication.

- Singer, S. J. (2005). Educating for Commitment: Insights from Postmodernity. *Religious Education: The Official Journal of the Religious Education Association*, 100(3), σσ. 296-310.
- Slavin, R. E. (2007). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία. Θεωρία και πράξη*. Μτφρ. Ε. Εκκεκάκη. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Smart, N. (1971). *The Religious Experience of Mankind*. Λονδίνο: Fondana.
- Stern, J. (2006). *Teaching Religious Education. Researchers in the Classroom*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Continuum.
- Tyler, R. W. (1949). *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Σικάγο: Chicago University of Chicago Press.
- VonGlaserfeld, E. (1995). *Radical constructivism: A way of knowing and learning*. Ουάσινγκτον: Falmer.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The development of higher psychological processes*. Κέιμπριτζ, MA: Harvard University Press.
- Vygotsky, L.S. (1962). *Thought and Language*. Κέιμπριτζ, MA: MIT Press.
- Vygotsky, L. S. (1998). *Νους στην κοινωνία. Η ανάπτυξη των ανώτερων ψυχολογικών διαδικασιών*. Μτφρ. Α. Μπίμπου. Αθήνα: Gutenberg.
- Ong, W. J. (2005). *Προφορικότητα και εγγραματοσύνη: Η εκτεχνολόγηση του λόγου*. Μτφρ. Κ. Χατζηκυριάκου. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Watson, B. (2012). Why religious education matters. Στο L. Barnes (επιμ.), *Debates in Religious Education* (σσ. 13-21). Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Winnicott, D. W. (1951/1958). Transitional objects and transitional phenomena. Στο D. W. Winnicott, *Collected Papers* (σσ. 1-34). Λονδίνο: Tavistock.
- Wray, D. και M. Lewis (1997). *Extending Literacy*. Λονδίνο: Routledge.
- Ziebertz, H.-G., και W.K. Kay (2005). *Youth in Europe 1: An International Empirical Study about Life Perspectives*. Μίνστερ: Lit Verlag.
- Ziebertz, H.-G., και W.K. Kay (2006). *Youth in Europe 2: An International Empirical Study about Religiosity*. Μίνστερ: Lit Verlag.
- Ziebertz, H.-G., W.K. Kay και U. Riegel (2009). *Youth in Europe 3: An International Empirical Study of the Significance of Religion for Life Orientation*. Μίνστερ: Lit Verlag.
- Zizioulas J. (1997). *Being as Communion, Studies in Personhood and the Church*, Νέα Υόρκη: St. Vladimir's Press.
- Zizioulas J. (2007). *Communion and Otherness, Further Studies in Personhood and the Church*, Λονδίνο: T&T Clark.

- Αρμαμέντος, Π. Δ., και Β. Α. Σωτηρόπουλος (2008). *Προσωπικά Δεδομένα. Ερμηνεία κατ' άρθρο*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Βασιλόπουλος, Χ. (1996). *Θρησκευτική Αγωγή και αυτονομία του παιδιού*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Βασιλόπουλος, Χ. (2006). *Παιδαγωγικά Μελετήματα*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βασιλόπουλος, Χ. (2003). *Διδακτική του μαθήματος των Θρησκευτικών*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βασιλόπουλος, Χ. (1993). *Ο μαθητής ως κριτήριο του μαθήματος των Θρησκευτικών*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Βασιλόπουλος, Χ. (2008). *Σχολική θρησκευτική αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε. (2004). *Νεωτερικότητα και Σχολική Θρησκευτική Αγωγή*. Αθήνα: Μαΐστρος.
- Γιαγκάζογλου, Στ. (2007). Το μάθημα των Θρησκευτικών στη δημόσια εκπαίδευση. Φυσιογνωμία, σκοποί, περιεχόμενο, νέα βιβλία, διαθεματική προσέγγιση, ευρωπαϊκή προοπτική, θεολογία της ετερότητας. Στα Πρακτικά της Επιστημονικής Ημερίδας, *Τα Θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο. Απέναντι στις προκλήσεις των καιρών*, σσ. 34-108. Νεάπολη Θεσσαλονίκης: Ι. Μητροπόλεως Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως.
- Γιαγκάζογλου, Στ., Αθ. Νευροκοπλής και Γ. Στριλιγκάς (επιμ.) (2013). *Τα θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο. Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*. Αθήνα: Αρμός.
- Γκόβας, Ν. (2003). *Για ένα νεανικό δημιουργικό θέατρο, ασκήσεις, παιχνίδια, τεχνικές, ένα πρακτικό βοήθημα για εμψυχωτές θεατρικών ομάδων και εκπαιδευτικούς*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκότοβος, Αθ., Παιδαγωγική αλληλεπίδραση. Επικοινωνία και Κοινωνική Μάθηση στο Σχολείο, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1999.
- Γούναρη, Π. και Γ. Γρόλλιος (επιμ.) (2010). *Κριτική Παιδαγωγική. Μία συλλογή κειμένων*. Μτφρ. Β. Παππή. Αθήνα: Gutenberg.
- Δεληκωσταντής, Κ. (2009). *Η παιδεία ως πολιτισμός του προσώπου*. Αθήνα: Έννοια.
- Δεληκωσταντής, Κ. (2009β). *Η σχολική Θρησκευτική Αγωγή: Μεταξύ Παιδαγωγικής και Θεολογίας*. Αθήνα: Έννοια.
- Δεληκωσταντής, Κ. (2013) Το μάθημα των Θρησκευτικών: Ταυτότητα και προοπτικές. Στο Γιαγκάζογλου, Στ., Αθ. Νευροκοπλής και Γ. Στριλιγκάς (επιμ.). *Τα θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο. Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*, σσ. 401-414. Αθήνα: Αρμός.
- Διαμαντής, Φ. (2013). *Θρησκευτικός Γραμματισμός, τρεις περιπτώσεις ορθόδοξου λόγου*. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη.

- Ζηζιούλας, Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου). (2010). Ορθόδοξη Εκκλησία και τρίτη χιλιετία. Στο Σ. Φωτίου (επιμ.). *Η υποδοχή του Άλλου* (σσ. 101-123). Αθήνα: Αρμός.
- Καλαϊτζίδης, Π. (επιμ.) (2000). *Γιατί Θρησκευτικά σήμερα; Πρακτικά της Διημερίδας: Το Μάθημα των Θρησκευτικών στο Ενιαίο Λύκειο (Α΄ Συνάντηση Θεολόγων Καθηγητών)*. Βόλος, 16-17 Απριλίου 1999, Αθήνα: Δόμος.
- Καπετανάκης, Γ.Δ. (2014). *Θρησκευτική Αγωγή στο Ελληνικό Λύκειο* (Διδακτορική διατριβή), Αθήνα: Manifesto.
- Καραμούζης, Π. (2007). *Πολιτισμός και Διαθρησκευτική Αγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καψάλης, Α. Γ. (2006). *Παιδαγωγική Ψυχολογία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκούλης, Ι. (³1989). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκούλης, Ι. (1986). *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα: Χριστιανοπαιδαγωγική θεώρηση*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκούλης, Ι. (²1993). *Το Μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση (1833-1932): Συμβολή στην Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκούλης, Ι. (²1993). *Το Μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση κατά την Πεντηκονταετία 1932-1982: Ιστορικοπαιδαγωγική Προσέγγιση και Συμβολή στην Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κοκκέβη, Α., Α. Φωτίου, Μ. Σταύρου και Ε. Καναβού (2011). *Οι έφηβοι και το σχολείο. Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές και Υγεία*. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Υγιεινής.
- Κόπτσης, Αλ. (2008). *Οι θρησκευτικές έννοιες και η βιωματική τους διδασκαλία: Θεωρητική προσέγγιση-Πειραματική εφαρμογή*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Κορναράκης, Κ. Ι. (2012). *Ο Άνθρωπος απέναντι στην Εικόνα του*. Αθήνα: Αρμός.
- Κοσμόπουλος Β. Αλέξανδρος (1990). *Το σχολείο πέθανε. Ζήτω το σχολείο του προσώπου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κοσμόπουλος, Α. Β. (⁴2000). *Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κοσμόπουλος, Αλ. και Γρ. Μουλαδούδης (2003). *Ο Carl Rogers & η Προσωποκεντρική του Θεωρία για την Ψυχοθεραπεία και την Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2013). Η θρησκευτική εκπαίδευση στο Λύκειο στην τομή της νεωτερικής και μετανεωτερικής σκέψης. Η λύση είναι η κονστρουβιστική προσέγγιση; *Επιστήμες της αγωγής*, 3, σσ. 62-82.

Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2013). Το Μάθημα των Θρησκευτικών σήμερα και αύριο. Μία άποψη με κριτήριο την παιδαγωγική και διδακτική του μαθήματος. *Νέα Παιδεία*, 146, σσ. 123-135.

Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2014). Η ανάπτυξη της θρησκευτικότητας και πίστης του παιδιού και του εφήβου. Μία συμβολή στην αγωγή και την εκπαίδευση με την αρωγή των λόγων του οσίου Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου». *Θεολογία*, 85(3) σσ. 180-181 (σσ. 167-213).

Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2015). *Επιστήμες της Παιδαγωγικής και πρώτη εφηβεία. Συμβολή στη διδακτική μεθοδολογία της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.

Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. Φιλοσοφία του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών: Συμβολή στον σχεδιασμό της θρησκευτικής Εκπαίδευσης στο Λύκειο, *Εκπαιδευτικός Κύκλος* (αποδεκτό, υπό δημοσίευση).

Κουλαϊδής, Β., και Κ. Δημόπουλος (2005). *Ελληνική νεολαία. Όψεις κατακερματισμού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Κρίστεβα, Τ. (2011). *Αυτή η απίστευτη ανάγκη για πίστη*. Μτφρ. Τ. Κωνσταντίνου. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Μάνεσης, Α. (1981). *Συνταγματικά Δικαιώματα. Α΄ Ατομικές Ελευθερίες*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Ματσαγγούρας, Η. (2007). *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας, τ. Β΄, Στρατηγικές Διδασκαλίας. Η κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*, Αθήνα: Gutenberg.

Ματσαγγούρας, Η. (2009). *Εισαγωγή στις Επιστήμες της Παιδαγωγικής. Εναλλακτικές Προσεγγίσεις, Διδακτικές Προεκτάσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Μητροπούλου, Β. (2015). *Κοινωνικοπολιτισμικές Θεωρίες Μάθησης, Προτάσεις εφαρμογής στη διδακτική πράξη με χρήση Η/Υ*. Θεσσαλονίκη: Όστρακον.

Μητροπούλου, Β. (2014). *Εκπαιδευτικές Τεχνολογίες στο σύγχρονο σχολείο. Εφαρμογές στη Θρησκευτική Αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Όστρακον.

Μπαχτίν, Μ. (2014). *Δοκίμια Ποιητικής*. Μτφρ. Γ. Πινακούλας. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Μπέγζος, Μ. (2011). *Ψυχολογώντας τη θρησκεία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Νησιώτης, Ν. (2004). Η Θρησκευτική Παιδεία εν Όψει των Νεότερων Κοινωνικών Εξελίξεων. Στο Ν. Νησιώτης. *Από την Ύπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία, Τεχνολογία, Θρησκεία*, σσ. 139-196. Αθήνα: Μαΐστρος.

Ντίνας, Κ. (2004). Γραμματισμός - Πολυγραμματισμοί και διαπολιτισμική γλωσσική διδασκαλία. Στο: Π. Γεωργογιάννης (επιμ.). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο*, σσ. 193-206. Πάτρα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης

- Ξωχέλλης, Π. (1999). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Ξωχέλλης, Π. (1999). *Παιδαγωγική του Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, Αθήνα 2011.
- Πάνος, Δ., και Σ. Κρουσταλάκης (1999). *Κριτική Παρουσίαση των Μεταπολεμικών Βοηθημάτων της Αποστολικής Διακονίας για τα Ανώτερα Κατηχητικά Σχολεία*. Αθήνα: Αρμός.
- Περσελής, Ε.(2013). Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός του μαθήματος των Θρησκευτικών: Διαπιστώσεις και προοπτικές. Στον συλλογικό τόμο: *Τα θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο, Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*, σσ. 415-428. Αθήνα: Αρμός.
- Περσελής, Ε., «Σύγχρονη εκπαίδευση και το μάθημα των θρησκευτικών», στην ΕΕΘΣΠΑ, τόμ. ΜΒ' (2007), Αθήνα.
- Περσελής, Ε. (2005). *Πίστη και Χριστιανική Αγωγή: Η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης της πίστης του James W. Fowler*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Περσελής, Ε. (2007). *Θεωρίες Θρησκευτικής Ανάπτυξης και Αγωγής*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Περσελής, Ε. (2007). *Σχολική Θρησκευτική Αγωγή*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Περσελής, Ε. (1992). «Η ορθόδοξη χριστιανική αγωγή ως σύγχρονη μορφωτική διαδικασία», στο περιοδ. «ΚΟΙΝΩΝΙΑ», ΛΕ', τ. 3, Αθήνα.
- Πιαζέ, Ζ. (1989). *Ψυχολογία και Παιδαγωγική*. Μτφρ. Τ. Ανθουλιάς, Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Πουρκός, Μ. Α. (2003). *Ο ρόλος του πλαισίου στην ανθρώπινη επικοινωνία, την εκπαίδευση και την κοινωνική-ηθική μάθηση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σταθόπουλος, Μ. Π. (1999). Η Συνταγματική κατοχύρωση της Θρησκευτικής ελευθερίας και οι σχέσεις Πολιτείας-Εκκλησίας. Στο Δ. Χριστόπουλος (επιμ.). *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Κριτική.
- Συργιάννη, Μ. (2014). Ο Απόστολος Παύλος στο σχολείο: διδακτικές προσεγγίσεις με στόχο τη συνεργατική, διερευνητική και βιωματική μάθηση στο μάθημα των Θρησκευτικών. Στο *Τόμος Επετειακός επί τη Συμπληρώσει Είκοσι Ετών από της υπό του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας κ. Παντελεήμονος Καθιερώσεως των Εκδηλώσεων προς τιμή του Αγίου Ενδόξου Αποστόλου 1995-2014*, σσ. 471-494. Βέροια.
- Σωτηρέλης, Γ. Χ. (1998). *Θρησκεία και Εκπαίδευση Κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση: Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν. Σάκκουλας.

- Σωτηρόπουλος, Β. (2008). *Η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Τσάγκας, Ιωάννης Β. (1992) *Η Θρησκευτική Αγωγή στο Έργο του Ιωάννη Καποδίστρια*. Αθήνα: Παναγόπουλος.
- ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ (2014). *Γενική φιλοσοφία και σκοποί του Προγράμματος Σπουδών, σύμφωνα και με τα διεθνή πρότυπα γνώσεων-δεξιοτήτων-ικανοτήτων. Άξονες και κριτήρια για τη σύνταξη των νέων Προγραμμάτων Σπουδών και των Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό με βάση το ωρολόγιο πρόγραμμα». Άξονες και κριτήρια για τη σύνταξη του Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου*. Αθήνα: ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ.
- ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ (2015). *Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου* (Υπουργική Απόφαση 8562/Δ2/19-1-2015, ΦΕΚ 182/τ.Β/23-1-2015). Αθήνα: ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ.
- ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ/Νέο Σχολείο (2011). *Οδηγός Εκπαιδευτικού, Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου*, Αθήνα: ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ. Ανακτήθηκε από <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>, 5/1/2015).
- ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ/Νέο Σχολείο (2014). *Νέο Σχολείο ένα σχολείο χωρίς τοίχους*. Αθήνα: ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ. Ανακτήθηκε από <http://www.minedu.gov.gr/neo-sxoleio-main.html?showall=1&limitstart>.
- ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ/Νέο Σχολείο (2014). *Πρόγραμμα Σπουδών στα θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*. (Αναθεωρημένη έκδοση 2014). Αθήνα: ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ. Ανακτήθηκε από <http://e-thriskeftika.sch.gr/PSThriskeftikon1.pdf>.
- ΥΠΑΙΘ/ΙΤΥΕ/Τομέας Επιμόρφωσης Κατάρτισης (³2014). *Επιμορφωτικό υλικό για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα κέντρα στήριξης επιμόρφωσης* (Τεύχος 3: Κλάδος ΠΕ02). Πάτρα: ΥΠΑΙΘ/ΙΤΥΕ-ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ. Ανακτήθηκε από <http://blogs.sch.gr/stratilio/files/2014/07/tpe-eidiko-meros.pdf>.
- Φειδάς, Βλ. (1983). Το Πρόβλημα του Σκοπού της Παιδείας στο Νεώτερο Ελληνισμό: *Σύναξη 8*, σσ. 11-22.
- Φλουρής, Γ. (1986). *Η αρχιτεκτονική της διδασκαλίας και η διαδικασία της μάθησης*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Φλουρής, Γ. Σ. (⁷2008). *Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.
- Φρυδάκη, Ε. (2009). *Η διδασκαλία στην τομή της Νεωτερικής και της μετανεωτερικής σκέψης*, Αθήνα: Κριτική.
- Χαραλαμπίδης, Στ. (2007). *Η Θρησκευτική Αγωγή στο Εκπαιδευτικό Έργο του Αλέξανδρου Δελμούζου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Χατζηγεωργίου, Γ. (2002). *Γνώθι το Curriculum*. Αθήνα: Ατραπός.

Χατζηχρήστου, Χ. Γ. (Επιμ.). (2011). *Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο. Πρόγραμμα για την προαγωγή της Ψυχικής Υγείας και της Μάθησης στη Σχολική Κοινότητα. Εκπαιδευτικό Υλικό III. Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση-Σχολείο Και Οικογένεια*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Χολέβα, Ν. (2010). *Εσύ όπως κι εγώ, εξερευνώντας τη διαφορετικότητα μέσα από το θέατρο*, Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το θέατρο στην εκπαίδευση.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

Όλες οι βιβλιογραφικές αναφορές και οι παραπομπές στο διαδίκτυο, σε ολόκληρο τον Οδηγό του Εκπαιδευτικού, προσπελάστηκαν στις 15 Φεβρουαρίου 2015. Για λόγους συντομίας, εξαιτίας του πλήθους των παραπομπών, η παρατήρηση δεν επαναλαμβάνεται ξεχωριστά σε κάθε ηλεκτρονικό σύνδεσμο.

